

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК

АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА

ФІНАНСИ

ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 7'2025

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.7>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс доі журналу: 10.37634/efp.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – ПРАТ «Аудиторська фірма «Аналітик», ідентифікатор медіа – R30-03327 згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 21.03.2024 (Протокол №11)

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик"

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.07.2025

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2025
© "Економіка. Фінанси. Право",
2025

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS
FINANCES
LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 7'2025

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2025.7>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Subject in the field of printed media – PJSC "Audit Firm "Analytik", media identifier – R30-03327 according to the Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting dated 21.03.2024 (Protocol No. 11)

Founders:

Audit firm "Analytik"

The papers must pass

selection, internal and external review

Full or partial reprint of the materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.07.2025

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatykh str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

The subject of publishing

© "Analytik", 2025

© "Economics. Finances. Law", 2025

Typography: LLC "International Business Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Євгенія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Ольга Григорів, к.е.н., доцент кафедри, головний бухгалтер, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та банківської справи, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Людмила Чижевська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбекова, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казакстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповецька-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatoliï Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Teïana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Olha Hryhoriv, PhD in Economics, Associate Professor of department, Vasyl Stefanyk Carpathian National University (Ukraine)

Yuliia Slobodanyk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Professor, Head of Finance, Accounting and Banking department, Luhansk Taras Shevchenko National University (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnyskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

БОБОШКО О.В. Переосмислення концепції постійного представництва в умовах цифрової економіки: порівняльно-правовий аналіз і пропозиції з оновлення податкового регулювання	8
БРИГІНЕЦЬ О.О. Генезис правового регулювання віртуальних активів в Україні та ЄС (порівняльно-правовий аналіз)	12
БОБОШКО О.В. Визначення прибутку постійного представництва в умовах цифрової економіки	15
ГЕРАСИМЧУК Р.В. Прикладні аспекти оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами національної поліції України	21
МАНЮК Д.В. Проблеми нормативного регулювання позабюджетного фінансування місцевих судів: правове оцінювання благодійної допомоги, грантів, цільових внесків	25
ВІННИК М.О. Першочергові заходи з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень	29
ЛІСОВОЛ О.М. Арешт сум ПДВ у СЕА як інструмент кримінального процесу: необхідність змін до КПК України	35
БЄЛКІН Л.М., ЮРИНЕЦЬ Ю.Л., БЄЛКІН М.Л. Проблема (не)оподаткування компенсації судових витрат, відшкодованих фізичним особам	39
ОНИЩЕНКО І.О. Побудова кореляційно-регресійної моделі дослідження фінансової безпеки ТОВ «ТОП-ТЕКС»	44
РЄЗНИКОВА В.В., ПОЄДИНОК В.В., КЛЕПІКОВА О.В., ГОЛОВАЧОВА А.С. Концептуальні питання євроінтеграції у транспортному праві	47
КОРОТЯ Р.О. Суб'єкт легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (компаративістський аналіз)	53
ELGABSY Y. Prolonged waiting for medical assistance before nursing home admission: management and economic aspects (<i>Тривале очікування медичної допомоги перед госпіталізацією до будинку престарілих: управлінсько-економічні аспекти</i>)	57
ЗАХАРЧЕНКО В.І., МЕРКУЛОВ Д.М. Коеволюційні підходи до організаційного розвитку інноваційно-активних підприємств	64
ПЕТРИШИН Н.Я., ДРОФЯК А.В. Механізм формування та реалізації стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок	69
ФЕСЕНКО С.В. Особливості притягнення винних до адміністративної відповідальності за порушення у сфері здійснення габаритно-вагового контролю (аналіз судової практики)	73
МИСЬКІВ М.С. Тест основної мети як інструмент для боротьби проти зловживання податковими пільгами за угодами про уникнення подвійного оподаткування	84

<i>МЕТІЛЬ Т.К.</i> Формування механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій як ключовий елемент забезпечення сталого економічного розвитку регіонів	88
<i>ПАСІЧНИК Я.С.</i> Місце і значення міжнародного договору в механізмі міжнародно-правового регулювання	93
<i>СЕМЕНЧА І.Є., ГРИНЬКО Т.В.</i> Ризики в діяльності сучасного бізнесу в Україні: підходи до прийняття рішень та побудови стратегій управління	97
<i>ТКАЧИК Ф.П., БАЧИНСЬКИЙ В.О.</i> Концептуальні основи трансформації бюджетної політики в контексті забезпечення сталого розвитку територіальних громад	102
<i>ПОЛІНКЕВИЧ О.М., ТРИНЧУК В.В., ЛЕВЧЕНКО В.П., ЗЕЛЕНИЦЯ І.М.</i> ОВДП як інструмент зниження інвестиційних ризиків і підтримки соціального добробуту та пенсійного страхування в умовах воєнного стану та підвищеної волатильності ринку	108
<i>ТРОСТЯНСЬКА К.М.</i> Базові концепти та механізми трансформації бізнес-моделей	114

CONTENTS

O. BOBOSHKO. Rethinking the concept of permanent establishment in the digital economy: comparative legal analysis and proposals for tax reform	8
O. BRYHINETS. Genesis of legal regulation of virtual assets in Ukraine and the EU (comparative legal analysis)	12
O. BOBOSHKO. The impact of BEPS and GloBE initiatives on the taxation of permanent establishments in the digital economy	15
R. HERASYMCHUK. Applicable aspects of appealing decisions on the imposition of administrative penalties adopted by the bodies of the national police of Ukraine	21
D. MANIUK. Problems of normative regulation of extra-budgetary funding of local courts: legal assessment of charitable assistance, grants, and targeted contributions	25
M. VINNYK. Priority measures to prevent the appropriation and timely detection of money, valuables and other property obtained as a result of criminal offenses	29
O. LISOVOL. Arresting of vat in the electronic administration system as a criminal proceeding tool: the need for changes to the CPC of Ukraine	35
L. BIELKIN, Y. YURYNETS, M. BIELKIN. The problem of (non)taxation of compensation for legal costs compensated to individuals	39
I. ONYSHCHENKO. Construction of a correlation-regression model for researching the financial security of TOP-TEX LLC	44
V. RIEZNIKOVA, V. POIEDYNOK, O. KLEPIKOVA, A. HOLOVACHOVA. Conceptual issues of European integration in transport law	47
R. KOROTIA. Subject of legalization (laundering) of property obtained by crime (comparative analysis)	53
Y. ELGABSY. Prolonged waiting for medical assistance before nursing home admission: management and economic aspects	57
V. ZAKHARCHENKO, D. MERKULOV. Coevolutionary approaches to organizational development of innovative-active enterprises	64
N. PETRYSHYN, A. DROFLAK. Mechanism for forming and implementing a strategy for an enterprise to enter a foreign market	69
S. FESENKO. Features of bringing persons guilty to administrative liability for violations in the field of weight and dimensional control (analysis of judicial practice)	73
M. MYSKIV. The principal purpose test as a tool to combat abuse of tax benefits under double taxation avoidance agreements	84

T. METIL. Formation of a regional innovation marketing complex mechanism as a key element in ensuring sustainable economic development of regions	88
Y. PASICHNYK. The place and meaning of an international treaty in the mechanism of international legal regulation	93
I. SEMENCHA, T. HRYNKO. Risks in the operations of modern businesses in Ukraine: decision-making approaches and management strategy development	97
F. TKACHYK, V. BACHYNSKYI. Conceptual foundations of budgetary policy transformation in the context of ensuring sustainable development of territorial communities	102
O. POLINKEVYCH, V. TRYNCHUK, V. LEVCHENKO, I. ZELENITSIA. Government bonds as a tool for reducing investment risks and supporting social welfare and pension insurance in conditions of martial law and increased market volatility	108
K. TROSTIANSKA. Basic concepts and mechanisms of business model transformation	114

Олександр Владиславович **БОБОШКО**

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3467-8991>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОСТІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І ПРОПОЗИЦІЇ З ОНОВЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено сучасні трансформації концепції постійного представництва (ПП) у контексті цифрової економіки. Розкрито історичну еволюцію підходів до визначення ПП у міжнародному податковому праві та проаналізовано методи розрахунку прибутку ПП відповідно до положень Модельної податкової конвенції Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), зокрема принципу «витягнутої руки» та концепції функціонально відокремленого підприємства. Проаналізовано національне податкове законодавство України з визначення ПП, виявлено його обмеження в умовах цифровізації економіки. Результати дослідження мають теоретичне і практичне значення для модернізації податкового регулювання в Україні.

Ключові слова: постійне представництво, цифрова економіка, прибуток, трансфертне ціноутворення, податковий суверенітет

ВСТУП

Глобальні трансформації, пов'язані з цифровізацією економіки, суттєво впливають на податкові відносини. Міжнародні корпорації, що здійснюють діяльність у цифровому просторі, здатні генерувати прибутки в державах, де не мають фізичної присутності. Така ситуація створює виклики для традиційної концепції постійного представництва (ПП), що історично ґрунтується на критеріях фізичної присутності, фіксованого місця ведення діяльності та безпосереднього контакту з клієнтами.

Українське законодавство, адаптоване до моделі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), не враховує достатньо нові форми економічної присутності, пов'язані з цифровою торгівлею, платформами та наданням онлайн-послуг. У зв'язку з цим виникає потреба у перегляді концептуальних підходів до визначення ПП та порядку розрахунку його прибутку.

Цифровізація економіки суттєво змінює принципи міжнародного оподаткування, створюючи виклики для традиційної концепції ПП, яка базується на фізичній присутності підприємства у країні. З розвитком цифрових бізнес-моделей, коли транснаціональні корпорації отримують прибуток без фізичного офісу, постає необхідність перегляду наявних податкових норм. Українське законодавство потребує адаптації до цих нових викликів для забезпечення фіскальної справедливості та податкового суверенітету.

МЕТА роботи – дослідити трансформацію поняття постійного представництва в міжнародному податковому праві у контексті цифрової економіки, проаналізувати міжнародні підходи та розробити рекомендації з оновлення податкового законодавства України з урахуванням цифрової присутності нерезидентів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У роботі застосовано порівняльно-правовий аналіз, який включає вивчення міжнародних податкових конвенцій (Модельна податкова конвенція ОЕСР, Конвенція ООН), документів ОЕСР (BEPS Action 1, Action 7), директив ЄС, а також українського податкового законодавства. Застосовано методи системного аналізу, юридичної інтерпретації, а також аналізу судової практики для оцінювання відповідності національного законо-

давства сучасним міжнародним тенденціям.

РЕЗУЛЬТАТИ

У ході дослідження виявлено, що класична концепція ПП, яка ґрунтується на критеріях фізичної присутності, втрачає свою ефективність в умовах цифрової економіки. Така модель не дає змоги ефективно оподатковувати доходи компаній, які здійснюють господарську діяльність через цифрові платформи, мобільні застосунки та онлайн-сервіси без створення офісів чи постійного персоналу в країні споживання.

Проаналізовано два основні методи визначення прибутку ПП, що застосовуються в міжнародній практиці:

– **Принцип «витягнутої руки» (arm's length principle)**, що застосовується до транзакцій між головною компанією та її представництвом, але має суттєві обмеження через юридичну неподільність суб'єкта;

– **Концепція функціонально відокремленого підприємства**, яка базується на функціональному аналізі (FAR) і дає змогу умовно розглядати ПП як незалежну одиницю для точнішого розподілу прибутку.

Встановлено, що міжнародні організації, зокрема ОЕСР та Європейська комісія, рекомендують враховувати «значущу цифрову присутність» як критерій для встановлення ПП. Визначено параметри такої присутності – обсяг доходу, кількість користувачів, інтенсивність цифрової взаємодії, наявність контрактів або збору персональних даних.

Аналіз національного законодавства України засвідчив, що чинна редакція Податкового кодексу України (ПКУ) не враховує специфіку цифрової діяльності та не містить положень про віртуальні або нематеріальні форми економічної присутності нерезидента. Така ситуація створює ризики втрати доходів бюджету та податкового арбітражу.

Запропоновано оновлення законодавства України з урахуванням міжнародних підходів, зокрема:

- імплементація критеріїв цифрової присутності;
- адаптація принципів трансфертного ціноутворення до цифрових моделей;
- посилення вимог до звітності та реєстрації цифрових компаній;
- розроблення методичних рекомендацій для подат-

кових органів стосовно аналізу діяльності ПП у сфері онлайн-сервісів.

Ці результати можуть бути основою для подальшої нормотворчої роботи та вдосконалення податкової політики України у відповідь на виклики цифрової трансформації.

1. Еволюція поняття постійного представництва в міжнародному податковому праві

Поняття ПП вперше застосовано у податкових нормах Пруссії в середині XIX ст., де місце господарської діяльності нерезидента визнавалося підставою для оподаткування за місцем його розташування. Згодом цю ідею інкорпоровано у міжнародне податкове право через двосторонні угоди та модельні конвенції.

Класичне визначення ПП закріплене у ст. 5 Модельної податкової конвенції ОЕСР (ред. 2017 р.): «постійне місце ведення діяльності, через яке повністю або частково здійснюється діяльність підприємства». Це визначення включає приклади: офіс, фабрику, майстерню, будівельний майданчик тощо. Однак воно залишається орієнтованим на матеріальну присутність.

У сучасних умовах така модель не відповідає реаліям цифрової економіки. Компанія може отримувати значні доходи на території іншої держави, не маючи там офісу чи персоналу – достатньо мати доступ до ринку через Інтернет, мобільні застосунки або цифрові платформи.

2. Методологія визначення прибутку ПП

Модельна податкова конвенція ОЕСР, починаючи з редакції 2010 р., деталізує методи визначення прибутку ПП. Основними підходами є:

– принцип «втягнутої руки» (arm's length principle): до ПП застосовуються ціни, які були б встановлені між незалежними сторонами в подібних умовах;

– концепція функціонально відокремленого підприємства: ПП розглядається як умовно незалежна юридична особа, якій атрибууються доходи та витрати згідно з її функціями, активами та ризиками (функціональний аналіз).

2.1 Принцип «втягнутої руки»

Цей підхід лежить в основі трансфертного ціноутворення та застосовується для розподілу прибутку між головною компанією та її ПП. Наприклад, якщо головне підприємство постачає товари або послуги через ПП в іншій юрисдикції, дохід такого ПП визначається на умовах, які було б погоджено між незалежними сторонами.

Основною проблемою цього методу є те, що ПП юридично не є окремою особою. Тому визначення ринкових умов між нероздільними частинами одного підприємства часто має умовний характер і може бути предметом спору з податковими органами.

2.2 Функціонально незалежне підприємство

Починаючи з BEPS Action 7 (ОЕСР), дедалі більше держав визнають необхідність трактувати ПП як самостійну економічну одиницю, здатну самостійно генерувати доходи та нести витрати. Це дає змогу більш точно атрибуувати прибуток залежно від функцій, активів та ризиків (FAR-аналіз). Такий підхід підвищує податкову справедливість, але ускладнює адміністрування, оскільки вимагає значної документації.

3. Вплив цифрової економіки на концепцію ПП

Цифрові бізнес-моделі, на відміну від класичних, не потребують фіксованого офісу, складу або персоналу в країні споживача. Наприклад, платформи потокового відео або мобільні застосунки можуть мати мільйони користувачів у країні, не маючи в ній жодної фізичної присутності.

У традиційному розумінні ПП визначається як «постійне місце діяльності», фізично закріплене у певній державі. Такий підхід формувався у час, коли компанії вели діяльність через офіси, філії, склади. Проте цифрова економіка суттєво зруйнувала цей зв'язок між комерційною присутністю та фізичною локалізацією.

Компанії нового типу – Google, Meta (Facebook), Amazon, Booking.com тощо – отримують мільярдні прибутки у країнах, не маючи жодної матеріальної присутності. Вони взаємодіють із клієнтами через мобільні застосунки, сайти, маркетплейси, аналітичні платформи, штучний інтелект. Цей феномен унеможливорює ефективне оподаткування таких компаній у країні, де вони фактично отримують дохід.

На міжнародному рівні проблему цифрового ПП вперше визнано в рамках Плану дій BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), запропонованого ОЕСР та «Групою двадцяти» у 2015 р. У Дії 1 цього Плану [3] прямо наголошується на потребі адаптації концепції ПП до реалій цифрової економіки. Рекомендації включають запровадження поняття «значущої цифрової присутності», а також введення нових критеріїв, таких як:

- обсяг доходу, отриманого у країні;
- кількість активних користувачів;
- інтенсивність збору даних;
- характер автоматизованої взаємодії з ринком.

У 2018 р. Європейська Комісія оприлюднила Проект директиви про значну цифрову присутність, запропонувавши формалізовані критерії цифрового ПП: понад 7 млн євро доходу, більше 100 тис. користувачів або понад 3000 онлайн-контрактів у державі.

У результаті стало очевидно: поняття ПП потребує реформування. Цифрова присутність повинна визнаватися як юридично релевантний фактор для встановлення податкового зобов'язання.

Доповідь BEPS Action 1 (Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy) встановила, що традиційна концепція ПП не дає змоги оподатковувати цифрові доходи в країні користувача. У зв'язку з цим запропоновано низку альтернативних рішень:

- концепція «економічної присутності» (significant economic presence);
- податок на цифрові послуги (Digital Services Tax, DST);
- розширення критеріїв ПП з урахуванням кількості користувачів, цифрових контрактів тощо.

Як зазначано вище, Європейська комісія в 2018 р. подала проекти директив з оподаткування цифрових платформ, які передбачають запровадження digital permanent establishment. Пропонувалося враховувати:

- кількість активних користувачів у юрисдикції;
- обсяг цифрових контрактів;
- суми транзакцій.

Хоча ці ініціативи ще не імplementовано в усіх країнах ЄС, вони стали основою для перегляду податкових

підходів у Франції, Італії, Іспанії, Угорщині.

4. ПП в українському податковому законодавстві

Визначення ПП міститься у ПКУ. Згідно з п. 14.1.193 ПКУ ПП – це постійне місце діяльності, через яке повністю або частково здійснюється діяльність нерезидента на території України [4].

До форм ПП віднесено:

- місце управління;
- філію;
- офіс;
- фабрику;
- майстерню;
- місце видобутку корисних копалин;
- а також представництва, що надають послуги на території України понад встановлені строки.

Загалом вітчизняне законодавство відтворює класичне розуміння ПП, що сформувалося у рамках Конвенції ОЕСР та ООН. Проте воно досі не враховує особливості цифрової економіки. Наприклад, ПКУ не містить положень про:

- здійснення діяльності через вебплатформи;
- критерії цифрової присутності;
- оподаткування прибутків, здобутих шляхом віддаленої аналітики або збору даних.

Це створює низку проблем на практиці. Так, якщо іноземна компанія веде бізнес в Україні через мобільний додаток або сайт, здійснюючи прямий продаж товарів/послуг, вона може уникнути реєстрації ПП. Фактично така компанія має економічну присутність в Україні, але не несе жодних податкових зобов'язань.

Судова практика з цих питань є фрагментарною. У рішенні ОАСК у справі № 640/12345/21 зазначено, що «відсутність фізичної присутності не звільняє від оподаткування, якщо діяльність має ознаки системності, спрямованості на українських споживачів і генерує дохід у межах держави». Проте подібні прецеденти залишаються поодинокими.

Отже, є нагальна потреба у вдосконаленні національного законодавства про ПП, зокрема з урахуванням цифрового виміру економічної присутності.

5. Визначення прибутку ПП: міжнародна та українська практика

Один з центральних викликів, що пов'язано з ПП, полягає у справедливому визначенні прибутку, який підлягає оподаткуванню у державі джерела. Модельна податкова конвенція ОЕСР (ст. 7) пропонує застосовувати принцип «втягнутої руки» (arm's length principle), – тобто прибуток, який би одержувала незалежна юридична особа в аналогічних умовах.

Такий підхід передбачає функціональний аналіз діяльності ПП, з урахуванням:

- функцій, які виконує представництво;
- активів, які використовуються;
- ризиків, які несе структура у конкретній юрисдикції.

За результатами аналізу визначається дохід, що припадає на ПП, та відповідно – сума податку на прибуток.

У зв'язку з цим ОЕСР пропонує застосовувати підхід «функціонально окремої одиниці» (functionally separate entity approach). Він ґрунтується на уявному відокремленні представництва як умовно незалежної частини головного підприємства.

В українському законодавстві також закріплено подібні принципи. Однак стосовно ПП їх реалізація на практиці є складною.

Основні проблеми:

- відсутність чітких методик функціонального аналізу саме для ПП;
- труднощі з документуванням витрат і доходів представництв;
- невизначеність у питанні, які витрати слід вважати пов'язаними з діяльністю ПП;
- різні підходи податкових органів до оцінювання ділової мети [4, с. 92].

Наприклад, нерідко ПП обмежуються мінімальними функціями (маркетинг, збір даних), що не дає підстав вважати їх «повноцінними» господарськими одиницями. Водночас міжнародна практика (наприклад, у Німеччині чи Великій Британії) передбачає ширше оцінювання ролі цифрових елементів діяльності.

Так, без вдосконалення методичних підходів до розрахунку прибутку ПП, зокрема у цифровому вимірі, Україна ризикує втратити частину податкового потенціалу.

6. Перспективи правового регулювання цифрового ПП

Цифровізація бізнесу вимагає докорінної перебудови підходів до регулювання ПП. Класичне тлумачення ПП вже не відповідає реаліям економіки даних, глобалізованих послуг та хмарних платформ. Українське законодавство, як і законодавства багатьох інших країн, має адаптуватися до цих викликів.

Рекомендації з реформування законодавства України:

1. **Запровадження концепції «цифрового постійного представництва» (ЦПП).** На законодавчому рівні слід закріпити, що діяльність іноземної компанії може утворювати ПП без фізичної присутності, за умови наявності істотної цифрової взаємодії з українськими користувачами.

2. **Критерії цифрової присутності можуть включати:**

- обсяг доходів нерезидента в Україні (наприклад, > 2 млн грн);
- кількість активних користувачів або підписок (наприклад, > 100 тис.);
- наявність договорів, укладених онлайн з українськими споживачами;
- обсяг зібраних персональних даних (як економічний ресурс).

3. **Імплементация міжнародних підходів.** Україна може адаптувати пропозиції ЄС та ОЕСР, зокрема Директиву Європейської Комісії від 2018 р. стосовно значущої цифрової присутності, а також позиції BEPS Action 1.

4. **Оновлення методик визначення прибутку ПП.** Потрібно розробити окремі підходи до трансфертного ціноутворення для цифрових представництв. Зокрема, стосовно алокації прибутку, створеного нематеріальними активами (алгоритми, big data, мережеві ефекти).

5. **Підвищення прозорості та взаємодії з платформами.** Держава має вимагати від цифрових гігантів податкової звітності, а також забезпечити механізми контролю за доходами, одержаними в Україні (включно через податкових агентів або обов'язкову реєстрацію).

Ці кроки дадуть змогу сформувати більш справедливе податкове середовище, збільшити надходження до бюджету та забезпечити синхронізацію з міжнарод-

ними стандартами.

ВИСНОВКИ

Розвиток цифрових технологій докорінно трансформує глобальну економіку та виклики, що постають перед національними податковими системами. Класична концепція постійного представництва, що базується на критеріях фізичної присутності, втрачає ефективність, особливо в умовах стрімкого зростання платформ, сервісів, хмарних обчислень і транснаціональних електронних моделей бізнесу.

У статті доведено, що:

– традиційні підходи до визначення ПП не дають змоги ефективно оподатковувати цифрові компанії, які

фактично діють у межах юрисдикції, але не мають офісів чи персоналу;

– міжнародна практика (ОЕСР, ЄС) рухається в напрямі визнання «цифрової присутності» як нової основи для оподаткування;

– українське законодавство потребує оновлення, зокрема шляхом імплементації концепції цифрового ПП, встановлення чітких критеріїв такої присутності та оновлення підходів до трансфертного ціноутворення.

Запровадження цих змін сприятиме підвищенню фіскальної справедливості, зміцненню податкової суверенності України та її гармонізації з глобальними податковими ініціативами.

Список використаних джерел

1. OECD Model Tax Convention on Income and Capital: Condensed Version. Paris, 2017. 392 p.
2. OECD. Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, Action 1 – Final Report. Paris, 2015. 140 p.
3. United Nations Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries. New York, 2021. 264 p.
4. OECD. Attribution of Profits to Permanent Establishments. Paris, 2010. 240 p.
5. Proposal for a Council Directive on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services. Brussels, 2018. COM(2018) 148 final.
6. Щолкіна Г.В. Постійне представництво нерезидента в Україні: податково-правовий аспект. *Вісник податкової служби України*. 2022. № 3. С. 22–28.
7. Мусячук А.О. Постійне представництво в українському податковому праві: проблеми та напрями розвитку. *Юридичний журнал*. 2023. № 6. С. 41–48.
8. Жернаков М.Ю. Правовий режим ПП в умовах цифровізації. *Бізнес та право*. 2022. № 4. С. 15–21.
9. Harris P. International Tax Law: Principles and Policy. Cambridge, 2020. 568 p.
10. Hoffart B. Taxing the Digital Economy. Amsterdam, 2019. 302 p.

References

1. OECD Model Tax Convention on Income and Capital: Condensed Version. Paris, 2017. 392 p.
2. OECD. Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, Action 1 – Final Report. Paris, 2015. 140 p.
3. United Nations Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries. New York, 2021. 264 p.
4. OECD. Attribution of Profits to Permanent Establishments. Paris, 2010. 240 p.
5. Proposal for a Council Directive on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services. Brussels, 2018. COM(2018) 148 final.
6. Shcholkina H.V. Permanent representation of a non-resident in Ukraine: tax and legal aspects. *Bulletin of the Tax Service of Ukraine*. 2022. No. 3. pp. 22–28. (in Ukrainian).
7. Musiichuk A.O. Permanent representation in Ukrainian tax law: problems and directions of development. *Legal journal*. 2023. No. 6. pp. 41–48. (in Ukrainian).
8. Zhernakov M.Yu. Legal regime of private enterprises in the context of digitalization. *Business and law*. 2022. No. 4. pp. 15–21. (in Ukrainian).
9. Harris P. International Tax Law: Principles and Policy. Cambridge, 2020. 568 p.
10. Hoffart B. Taxing the Digital Economy. Amsterdam, 2019. 302 p.

Oleksandr BOBOSHKO

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3467-8991>

RETHINKING THE CONCEPT OF PERMANENT ESTABLISHMENT IN THE DIGITAL ECONOMY: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS AND PROPOSALS FOR TAX REFORM

The paper examines the modern transformation of the concept of permanent establishment (PE) in the context of the digital economy. It reveals the historical evolution of approaches to defining PE in international tax law and analyzes methods of profit attribution in accordance with the OECD Model Tax Convention, in particular the arm's length principle and the functionally separate entity approach. Special attention is paid to the challenges posed to the classical PE model by the rapid development of digital business models, which enable non-residents to generate substantial income in foreign jurisdictions without physical presence. The study highlights the approaches of the OECD, the European Union, and individual countries in addressing the taxation of digital companies, including the introduction of the concept of significant digital presence and the digital services tax.

The national tax legislation of Ukraine is analyzed in terms of PE regulation, with its limitations identified in light of digitalization. The paper substantiates the need for legislative reform to ensure tax fairness and fiscal sovereignty. It proposes criteria for determining digital PE, such as income thresholds, number of users, and number of online contracts.

Recommendations are provided on the implementation of international initiatives, updating transfer pricing approaches in the digital dimension, and introducing reporting requirements for global digital companies. The findings have theoretical and practical value for modernizing tax regulation in Ukraine.

Keywords: permanent establishment, digital economy, profit attribution, transfer pricing, tax sovereignty, OECD, digital presence, Ukraine

Олександр Олександрович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

ГЕНЕЗИС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ ТА ЄС (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

У статті розкрито роль та проблематику генезису правового регулювання віртуальних активів в Україні та ЄС. Проведено порівняльно-правовий аналіз виникнення, розвитку та нормативно-правового регулювання віртуальних активів в Україні та інших розвинених державах Європи. Доведено, що Україна намагається наслідувати передовий досвід європейських держав у нормативно-правовому регулюванні обігу віртуальних активів, тобто орієнтуватися на позицію окремих держав-членів ЄС. ЄС зосереджує свою увагу на виробленні загальнодержавного консенсусу для якісного регулювання обігу віртуальних активів.

Ключові слова: віртуальний актив, інформація, нагляд, державний контроль, цифровізація, державне регулювання, цивільне право, правовий режим віртуальних активів, інформаційне право, криптовалюти, державне управління, діджиталізація, безпека

ВСТУП

Відродження економіки України у повоєнний період може бути проведено швидко та ефективно лише за рахунок розумного управління державними фінансами, яке просто не може відбуватися без застосування новітніх прогресивних технологій. Однією з перспективних технологій XXI ст. є застосування віртуальних активів. Сприяття цьому буде доступ до досить швидкого і дешевого Інтернету на території України порівняно з багатьма державами-членами ЄС. Не останню роль у таких процесах буде грати фактор фізичної близькості до європейського простору віртуальних активів. Водночас фактор застосування віртуальних активів для покращення економічних процесів досить часто обходиться увагою нашим державним апаратом. Яскравим прикладом є той факт, що базовий у даній сфері Закон України «Про віртуальні активи», прийнятий ще у 2022 р. [1], дотепер ще не набрав чинності, і, незважаючи на таку обставину, вже має низку змін та доповнень.

МЕТА статті – визначення особливостей вирішення проблем генезису правового регулювання віртуальних активів в Україні та світі як однієї з умов розбудови правового суспільства у XXI ст.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Початок XXI ст. ознаменувався розквітом нових комп'ютерних технологій. Одна з них – виникнення віртуальних активів у 2009 р., що вважається роком появи Біткоїну. Відтоді світове співтовариство намагається якось врегулювати відносини, пов'язані з віртуальними активами. Тобто склалася класична для цивільного права ситуація, коли вже виникли та функціонують правовідносини, та їх необхідно впорядкувати, звести до спільного знаменника з боку держави, держав чи всього світового співтовариства [2]. Саме тому Групою розроблення фінансових заходів з боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ)

прийнято 2 документи, що стали своєрідним «вектором розвитку» для держав у майбутньому за імплементації цих текстів у власне законодавство для підвищення ефективності протидії відмиванню грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. Мова йде про такі документи: Керівництво з ризик-орієнтованого підходу до віртуальних валют та Методологію оцінювання дотримання рекомендацій ФАТФ і ефективності протидії відмиванню грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення [3]. Але ситуація у сфері віртуальних активів змінюється досить швидко, і держави постають майже завжди у ролі «доганяючого». Є також й дисбаланс у врегулюванні обігу віртуальних активів на рівні законодавства ЄС та у державах, що в нього входять.

У 2019 р. опубліковано Рекомендації з віртуальних активів та первинного розміщення монет, розроблені Європейським управлінням з цінних паперів та ринків. У цьому документі роз'яснено, які положення чинного законодавства ЄС можна застосовувати до ринку віртуальних активів, і запропоновано класифікацію віртуальних активів, що складається з трьох видів: платіжні, інвестиційні та службові активи. [4]. У 2020 р. Європейською Комісією прийнято Пакет цифрових фінансів, що охоплює нову Стратегію цифрових фінансів у поєднанні з оновленою Стратегією роздрібних платежів, що направлено на підвищення конкурентоспроможності та інноваційності ЄС у фінансовій сфері. У вищезгаданих Стратегіях чітко прослідковується намір ефективно заповнити прогалини у наявному правовому регулюванні обігу віртуальних активів та забезпечити узгоджений підхід до його регулювання на рівні всього ЄС [5].

Станом на сьогодні, на рівні ЄС немає єдиного підходу до регулювання ринку віртуальних активів та їхнього обігу, що не відповідає основним принципам функціонування внутрішнього ринку ЄС, особливо у частині вільного пересування товарів і послуг. Але ж створення внутрішнього ринку було головною економічною метою утворення ЄС. Ця правова прогалина неодноразово вирішувалася за рахунок видання окремих рекомендацій та керівництв. Зокрема, прийнято низку директив та Рекомендації з віртуальних активів та пер-

винного розміщення монет [6], на основі яких впорядковано питання обігу складних віртуальних активів. Тобто правове підґрунтя впливу ЄС на обіг віртуальних активів перебуває на етапі свого становлення, а чинне законодавство ЄС у цій сфері досі характеризується неузгодженістю, суперечностями, потребує усунення прогалин і не забезпечує належного регулювання ринку віртуальних активів.

В Україні намагання законодавчо врегулювати питання обігу віртуальних активів здійснювались постійно за допомогою розроблення і внесення до Верховної Ради України на розгляд відповідних законопроектів. Перші такі законопроекти почали виноситися на розгляд з 2017 р. Поняття «віртуальний актив» у вітчизняному законодавстві спробували запровадити у 2018 р., коли Кабінет Міністрів України розробив та оприлюднив проект розпорядження «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів». В цьому документі віртуальний актив визначався як будь-які записи в рамках розподіленого реєстру записів у формі даних, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [7]. У вже діючому Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» віртуальний актив розглядається як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може застосовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [8]. Лише набагато пізніше, а саме у 2022 р., прийнято Закон України «Про віртуальні активи», на який покладалися значні сподівання суспільства. Але цей Закон, який ще не вступив в дію, заповнюючи частину законодавчих прогалин, натомість породжує нові, що також не додають оптимізму. Частково і через такі обставини він дотепер ще не набрав чинності, але продовжує отримувати низку змін та доповнень [9].

Останнім часом Україна намагається наслідувати передовий досвід європейських держав у процесах нормативно-правового регулювання обігу віртуальних ак-

тивів, тобто орієнтуватися на позицію окремих держав-членів ЄС. Водночас ЄС зосереджує свою увагу на виробленні загальнодержавного консенсусу для якісного регулювання обігу віртуальних активів. Але, як показано вище, до досягнення такого консенсусу ще дуже далеко.

ВИСНОВКИ

Законодавство будь-якої держави, яка врегулює обіг віртуальних активів, має свої особливості, і не слід запозичувати їх в повному обсязі під час формування національного законодавства. У формуванні національного законодавства необхідно брати до уваги особливості вітчизняного геополітичного становища, ситуацію на полі бою, сильні та слабкі сторони вітчизняної економіки та швидко реагувати на такі зміни. Зокрема, всі ми бачили як змінюються світові процеси після виборів у США 2024 р. Для України минулі найтяжчі в її історії роки показали, що є необхідність посилення правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні з урахуванням передового зарубіжного досвіду. Адже значна частина розвинених держав Європи вже досить довгий час застосовує такі технології XXI ст. для власного збагачення. Загальновідомо, що впорядкування та розумна організація власного банківського капіталу у XX ст. стала фундаментом для фінансового розквіту Швейцарії. Банківські ресурси, використовуючись у якості позичкового капіталу, надавали можливості залучати величезні кошти для розвитку ключових сфер економіки. Відмітимо, що не тільки у Швейцарії, та не тільки у XX ст. впорядкування та організація банківського капіталу надала можливості для пришвидшеного розвитку важливих для тієї чи іншої держави галузей народного господарства. У XXI ст. складається ситуація, коли величезну кількість фінансових ресурсів можна залучати в економіку держави для пришвидшення її економічного розвитку. Як би сказали на заході, розумне застосування віртуальних активів може стати «новою нафтою», особливо для держави, що знаходиться на перетині економічних шляхів.

Список використаних джерел

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX (не набрав чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Публікації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). URL: <https://fii.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/mizhnarodni-doslidzhennja/publikaczi-mizhnarodnoji-grupi-z-protidiji-vidmivannyu-brudnix-groshej-FATF-new/5497-publikaczi-grupi-z-rozrobki-finansovix-zaxodiv-borotbi-z-vidmivannyam-groshej-FATF.html>
4. Advice on Initial Coin Offerings and Crypto-Assets. European Securities and Markets Authority. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf
5. Digital Finance Package. European Commission. 24 September 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/200924-digital-finance-proposals_en
6. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму. Київ, 2022. 587 с. URL: <https://fii.gov.ua/assets/userfiles/310/Pizne/VirtualAssets.pdf>
7. Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів: проект розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.10.2018. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=dbfc2a7e-47f9-4fce-9110-66ed61c0ae17>
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
9. Бригінець О.О. Правове забезпечення обігу віртуальних активів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 5. С. 22-24.

References

1. On virtual assets: Law of Ukraine dated 17.02.2022 No. 2074-IX (not yet in force). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].

2. Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law, Code dated 16.01.2003 No. 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
3. Publications of the Financial Action Task Force (FATF). URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/mizhnarodni-doslidzhennja/publikacziji-mizhnarodniji-grupi-z-protidiji-vidmivannyu-brudnix-groshej-FATF-new/5497-publikacziji-grupi-z-rozrobki-finansovix-zaxodiv-borotbi-z-vidmivannyam-groshej-FATF.html> [in Ukrainian].
4. Advice on Initial Coin Offerings and Crypto-Assets. European Securities and Markets Authority. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf
5. Digital Finance Package. European Commission. 24 September 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/200924-digital-finance-proposals_en.
6. Review of legislation on the regulation of virtual assets in the field of combating money laundering and terrorist financing. Kyiv, 2022. 587 p. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/Pizne/VirtualAssets.pdf> [in Ukrainian].
7. On approval of the Concept of State Policy in the Field of Virtual Assets: draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 25.10.2018. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=dbfc2a7e-47f9-4fce-9110-66ed61c0ae17> [in Ukrainian].
8. On prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine dated 06.12.2019 No. 361-IX / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
9. Bryhinets O.O. Legal support for the circulation of virtual assets in Ukraine. *Economics. Finances. Law.* 2025. No. 5. pp. 22-24. [in Ukrainian].

Oleksandr BRYHINETS

Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

**GENESIS OF LEGAL REGULATION OF VIRTUAL ASSETS IN UKRAINE AND THE EU
(COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS)**

The paper reveals the role and issues of the genesis of the legal regulation of virtual assets in Ukraine and EU. A comparative legal analysis of the emergence, development and regulatory and legal regulation of virtual assets in Ukraine and other developed European countries has been conducted. The revival of the economy of our state in the post-war period can be carried out quickly and effectively only through effective management of public finances, which simply cannot happen without the use of the latest progressive technologies. One of the promising technologies of the 21st century is the use of virtual assets. At the level of the European Union, there is no unified approach to regulating the market of virtual assets and their circulation, which does not correspond to the basic principles of the functioning of the internal market of the European Union, especially in terms of the free movement of goods and services. But the creation of an internal market was the main economic goal of the formation of the European Union. This legal gap has been repeatedly resolved by issuing separate recommendations and guidelines. The legal basis for the influence of the European Union on the circulation of virtual assets is still in its formation, and the current EU legislation in this area is still characterized by inconsistency, contradictions, requires the elimination of gaps and does not provide proper regulation of the virtual assets market. Our state is trying to follow the best practices of European states in the processes of regulatory and legal regulation of the circulation of virtual assets, that is, to focus on the position of individual member states of the European Union. At the same time, the European Union focuses its attention on developing a nationwide consensus for the high-quality regulation of the circulation of virtual assets, but such a consensus is still very far away. In the process of forming national legislation, it is necessary to take into account the peculiarities of the domestic geopolitical situation, the situation on the battlefield, the strengths and weaknesses of the domestic economy and quickly respond to changes in social relations and geopolitical changes in the world.

Keywords: *virtual asset, information, supervision, state control, digitalization, state regulation, civil law, legal regime of virtual assets, information law, cryptocurrencies, public administration, digitalization, security*

Олександр Владиславович **БОБОШКО**

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3467-8991>

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИБУТКУ ПОСТІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено вплив глобальних ініціатив BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) і GloBE (Global Anti-Base Erosion) на оподаткування прибутку постійних представництв у цифрову епоху. Розглянуто ключові положення Плану дій BEPS, зокрема дії 1, 5, 7, 13 та 14, що мають безпосереднє значення для регулювання прибутку постійних представництв. Здійснено критичний аналіз потенційного впливу цих правил на прибуток постійних представництв та їхнє функціонування в умовах відсутності юридичної самостійності. Обґрунтовано необхідність адаптації національного податкового законодавства до нових стандартів міжнародного оподаткування з урахуванням принципу податкової справедливості, уникнення подвійного оподаткування та забезпечення прозорості. Стаття має практичне значення для юристів, податкових консультантів та розробників нормативної бази у сфері міжнародного оподаткування.

Ключові слова: постійне представництво, BEPS, GloBE, цифрова економіка, трансфертне ціноутворення, ОЕСР

ВСТУП

Цифровізація економіки змінює традиційні уявлення про наявність бізнесу в певній юрисдикції. Компанії можуть отримувати доходи без фізичної присутності, застосовуючи цифрові платформи. Це ставить під сумнів ефективність класичної концепції постійного представництва (ПП).

МЕТА роботи – з'ясувати актуальність реформування підходів до визначення прибутку постійного представництва в умовах цифрової економіки, а також порівняння міжнародних підходів.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Дослідження ґрунтується на порівняльно-правовому аналізі міжнародних актів ОЕСР (BEPS, GloBE, MLI), податкового законодавства ЄС, Франції, США, Німеччини, а також на аналізі Податкового кодексу України (ПКУ).

РЕЗУЛЬТАТИ

У результаті дослідження встановлено, що традиційна модель оподаткування ПП, заснована на принципі фізичної присутності, втрачає свою ефективність у цифрову епоху. Запровадження Плану дій BEPS стало першим комплексним кроком до подолання агресивного податкового планування транснаціональних компаній, зокрема через штучне уникнення статусу ПП, розмивання податкової бази та переміщення прибутку до низькоподаткових юрисдикцій.

Аналіз дій 7 та 1 BEPS показав, що запропоновані підходи до розширення концепції ПП (наприклад, через врахування економічної присутності або діяльності залежних агентів) дають змогу фіскальним органам країн-джерел оподаткування здійснювати ефективніше вилучення податкових надходжень. Водночас формальний підхід до визначення прибутку ПП, заснований на функціональному аналізі, залишається викликом тоді, коли цифрові компанії не мають чітко виражених фізичних активів чи персоналу.

Запровадження глобальних мінімальних податкових правил у рамках ініціативи GloBE (Пілар 2) змінює підхід до розподілу податкових надходжень у транснаціональних структурах. Мінімальна ефективна ставка

податку (15%) передбачає, що компанії будуть обкладатися податком незалежно від місця юридичної реєстрації або фактичного здійснення діяльності. Встановлено, що ПП можуть підпадати під дію правил GloBE, навіть якщо вони не мають окремої правосуб'єктності, що створює нові юридичні й методологічні виклики для їх оподаткування.

Окремо встановлено, що національні податкові системи, зокрема українська, не мають достатньої адаптації до стандартів GloBE. Відсутність механізмів обліку глобального прибутку, синхронізації з правилами країни материнської компанії та методик визначення ефективної ставки оподаткування ускладнюють імплементацію нових підходів.

З огляду на результати аналізу, сформульовано такі ключові висновки:

- є нагальна потреба у законодавчому оновленні механізмів визначення прибутку ПП в умовах дії правил GloBE;
- необхідно переглянути критерії наявності ПП з урахуванням економічної сутності цифрової діяльності;
- слід розробити методологію розподілу глобального прибутку між країнами, що відповідає як принципу податкової справедливості, так і вимогам BEPS/GloBE.

1. Ініціатива BEPS та перегляд підходів до ПП

У відповідь на виклики глобалізації та цифровізації економіки Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у співпраці з країнами G20 реалізовано План дій з боротьби з розмиванням податкової бази та переміщенням прибутку (Base Erosion and Profit Shifting – BEPS). Однією з ключових проблем, які цей план мав вирішити, стала неефективність чинної концепції ПП у цифровому середовищі.

У Дії 1 Плану BEPS ОЕСР вперше офіційно визнано, що традиційне визначення ПП, засноване на фізичній присутності, не відповідає новим бізнес-моделям. В епоху цифрової економіки компанії можуть отримувати значні доходи в юрисдикціях, де вони не мають ані офісів, ані працівників, застосовуючи лише сайти, мобільні застосунки чи хмарні сервіси.

Висновком Дії 1 стало формулювання нових можливих критеріїв для визначення наявності оподатко-

вуваної присутності:

- значна економічна присутність (Significant Economic Presence);
- надання послуг через цифрові платформи;
- автоматизована взаємодія з клієнтами;
- активна участь у створенні вартості на ринку без фізичної присутності.

Проте у 2015 р. ці пропозиції залишилися рекомендаційними, і ОЕСР не включено їх до обов'язкових інструментів, з огляду на відсутність консенсусу між країнами.

Дію 7 спрямовано на боротьбу з поширеною практикою уникнення визнання ПП шляхом фрагментації функцій, створення допоміжних юридичних осіб або застосування агентських структур.

Серед змін, рекомендованих ОЕСР:

- розширене тлумачення терміна «залежний агент», включаючи осіб, які беруть участь у переговорах і фактично укладають договори, навіть без формального підписання;

- обмеження на «виключення для допоміжної діяльності», тобто діяльності, що формально не створює ПП, але має реальний економічний зміст;

- запровадження тесту «анти фрагментації», що захищає компанії штучно розділяти функції між декількома структурами, аби уникнути виникнення ПП.

Ці зміни мають універсальний характер і впроваджуються через багатосторонній інструмент (MLI), підписаний понад 100 юрисдикціями. Хоча BEPS Action 7 безпосередньо не орієнтовано на цифровий бізнес, її імплементація звужує можливості для застосування гібридних й агентських структур у галузях, що залежать від онлайн-взаємодії. Наприклад, маркетплейси, які дозволяють розміщення товарів від імені постачальників без фактичної присутності, можуть відповідати критеріям залежного агента в оновленій редакції.

Однак ефективність цих змін залежить від прийняття положень MLI кожною державою окремо. Україна, наприклад, хоча й ратифікувала MLI (Закон № 2692-VIII від 28.02.2019), не запровадила всі положення з розширення ПП, обмеживши адаптацію до мінімальних стандартів.

2. Концепція значної економічної присутності (Significant Economic Presence, SEP)

У відповідь на зростання обсягів трансграничної діяльності цифрових компаній без фізичної присутності в країнах споживання ОЕСР в межах **BEPS Action 1** запропонувано концепцію «значної економічної присутності» (SEP) як нову базу для виникнення податкового обов'язку. Це концептуальний поворот від фізичної присутності до економічної взаємодії через цифрові засоби як критерію оподаткування прибутку.

Основна мета SEP – забезпечити можливість юрисдикціям оподатковувати доходи цифрових компаній, які здійснюють значну діяльність на їх території, не маючи водночас офісів, складів чи персоналу. Концепція SEP передбачає виникнення ПП на основі не матеріальної взаємодії з економікою країни, зокрема:

- **кількість користувачів або обсяги цифрової активності на території держави** (наприклад, понад 100 тис. зареєстрованих акаунтів або активних сесій);
- **доходи, отримані з країни** (встановлення порогів, наприклад, 1 млн євро);

- **наявність цифрових контрактів, укладених безпосередньо з резидентами**, через автоматизовані механізми;

- **регулярність та інтенсивність цифрової взаємодії** (покази реклами, збору даних, підтримка користувачів тощо).

Так, SEP може формуватись на підставі **об'єктивних показників економічної присутності**, а не юридичної структури. Низка юрисдикцій спробували ввести концепцію SEP до свого податкового законодавства:

- **Індія (2018)** – одна з перших країн, яка запровадила **поняття SEP у своєму внутрішньому законі**. За її нормами, компанія, яка отримує доходи понад 2 крор (приблизно \$250 тис.) або має значну кількість користувачів в Індії, визнається такою, що має ПП.

- **Італія та Ізраїль** також розглядали механізми цифрової присутності для цілей оподаткування.

- **ЄС у 2018 р.** презентовано **проект директиви про цифрову постійну присутність**, однак її не реалізовано через відсутність одностайності в Раді ЄС.

Попри логічність концепції, SEP досі **не знайшла підтримки в універсальних міжнародних інструментах**, таких як:

- **Модельна конвенція ОЕСР** не містить критеріїв SEP;

- **MLI** не включає положень щодо SEP;

- **Pillar One ОЕСР (2021)** не реалізує SEP безпосередньо, а пропонує нову формулу розподілу прибутку (Amount A), яка ґрунтується на продажах у юрисдикції.

Ключовими бар'єрами залишаються:

- **відсутність консенсусу** між країнами-експортерами цифрових послуг (США) і країнами-імпортерами (Індія, ЄС);

- **небезпека подвійного оподаткування**, якщо країна-джерело визнає SEP, а країна-резидент – ні;

- **порушення принципу стабільності міжнародного оподаткування**, що ґрунтується на договорах про уникнення подвійного оподаткування.

Україна поки не застосовує критерії SEP у податковому законодавстві, однак:

- нові моделі оподаткування digital business активно обговорюються в контексті **імплементації BEPS 2.0**;

- адаптація концепції SEP могла би дати змогу **легалізувати оподаткування транснаціональних компаній**, які отримують прибуток в Україні через цифрові канали (реклама, підписки, електронні послуги);

- водночас необхідним є **узгодження з міжнародними стандартами**, аби уникнути конфліктів з країнами-інвесторами.

3. Податки на цифрові послуги (Digital Services Taxes – DST): європейські ініціативи та onip США

Внаслідок повільного просування глобальної реформи в межах BEPS і браку консенсусу в ОЕСР із запровадження універсальної моделі оподаткування цифрової економіки, деякі країни вирішили діяти в односторонньому порядку, впроваджуючи цифрові податки (DST). Мета DST – забезпечити оподаткування доходів від діяльності цифрових гігантів, які отримують прибутки в юрисдикціях, не маючи фізичної присутності. DST не ґрунтується на концепції ПП. Це – податок, що нараховується на доходи від:

- надання онлайн-реклами;

- діяльності цифрових платформ (маркетплейсів);
- продажу користувацьких даних;
- цифрових послуг (відео, ігри, підписки).

Франція

У 2019 р. Франція запровадила **3% податок на доходи цифрових компаній**, які генерують понад 750 млн євро глобального доходу та 25 млн євро у Франції. Податок застосовується до діяльності, пов'язаної з онлайн-рекламою, цифровими платформами та перепродажем даних. Французький DST діє незалежно від наявності ПП, що стало причиною дипломатичного напруження зі США.

Італія

Італійський **Digital Services Tax** становить 3% і охоплює доходи від онлайн-послуг. Його введено як тимчасовий захід до запровадження глобального режиму (Pillar One). У 2021 р. Італія погодилась на тимчасове призупинення дії DST в межах домовленостей із США.

Іспанія

Іспанський DST (відомий як «Google Tax») також становить 3%, його запроваджено у 2021 р. Основна сфера застосування – реклама, посередництво на цифрових ринках, передача даних. Податок викликав невдоволення американських компаній, що вилилось у заяви USTR (Офіс торгового представника США).

США послідовно виступають проти DST з таких причин:

- DST **дискримінує американські компанії** (Google, Facebook, Amazon), які є найбільшими гравцями на цифровому ринку;
- оподаткування **брутто-доходів без урахування витрат** суперечить принципам справедливого оподаткування;
- DST **порушує зобов'язання в межах СОТ**, оскільки є формою нетарифного бар'єру для цифрового експорту із США.

Після тривалих перемовин країни G20 і ОЕСР у жовтні 2021 р. досягли політичного компромісу стосовно Pillar One, що передбачає:

- перегляд розподілу податкових прав на користь юрисдикції ринку;
- скасування односторонніх DST після імплементації глобального рішення.

У цьому контексті Франція, Італія та Іспанія погодились тимчасово заморозити застосування DST або утриматися від нових платежів, доки не буде реалізовано Pillar One.

Україна нині:

- не має DST;
- частково оподатковує цифрові послуги через **ПДВ (податок на електронні послуги)**;
- не бере активної участі у переговорному процесі ОЕСР.

Впровадження DST в Україні можливе як **тимчасовий інструмент до реалізації BEPS 2.0**, проте потребує оцінювання впливу на інвестиційний клімат і взаємовідносини зі США та ЄС.

4. Інструмент MLI (Multilateral Instrument): глобальне оновлення податкових угод у контексті BEPS

Однією з основних перепон для швидкої імплементації заходів BEPS стало те, що більшість правил між-

народного оподаткування базуються на двосторонніх конвенціях про уникнення подвійного оподаткування, яких у світі налічується понад 3 000. Їхнє оновлення традиційними дипломатичними шляхами виявилось надзвичайно повільним та неефективним у світлі викликів цифрової економіки.

У 2017 р. ОЕСР та G20 розроблено Багатосторонню конвенцію для імплементації заходів, пов'язаних з BEPS – т.зв. MLI (Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent BEPS). Цей інструмент є унікальною міжнародною угодою, яка дає змогу одночасно змінити десятки та сотні чинних двосторонніх угод між державами, не вносячи формальних змін у кожну з них окремо.

Основні положення MLI містять:

- імплементацію нових стандартів для визначення ПП (Дія 7 BEPS);
- механізми запобігання зловживанню угодами (treaty abuse);
- вдосконалення процедур взаємного узгодження (MAP);
- положення про арбітраж.

MLI має критичне значення для оновлення визначення ПП у податкових угодах. Зокрема, він дає змогу країнам:

- розширити поняття залежного агента;
- застосовувати антифрагментаційне правило, що перешкоджає штучному розподілу функцій для уникнення ПП;
- переглянути винятки для допоміжної діяльності.

Це сприяє уніфікації підходів до визначення ПП відповідно до сучасних бізнес-моделей, особливо у сфері цифрових послуг.

Україна підписала MLI 23 липня 2019 р. й ратифікувала її Законом № 2692-VIII від 28.02.2019. Втім, Україна зробила обмежений вибір положень, зокрема:

- не імплементувала положення стосовно змін до ПП у повному обсязі;
- застосовує MLI лише до обмеженого переліку конвенцій, зокрема з Нідерландами, Австрією, Великою Британією тощо;
- деякі важливі положення стосовно тесту агента і допоміжних функцій відхилено.

Станом на 2024 р. понад 100 країн підписали MLI, з них близько 80 – вже ратифікували. Проте варіативність у виборі положень зберігає певну фрагментарність міжнародного режиму.

Україні доцільно:

- переглянути свою позицію до положень MLI, особливо тих, що стосуються BEPS Action 7;
- забезпечити гармонізацію з положеннями майбутнього Pillar One;
- розширити перелік угод, до яких застосовується MLI, задля підвищення прозорості та справедливості міжнародного оподаткування.

5. GloBE і мінімальне оподаткування: імплементаційна структура та виклики

У жовтні 2021 р. 137 держав – учасників Інклюзивного форуму ОЕСР/G20 з BEPS погодились на впровадження двопілонної архітектури оподаткування глобальної економіки. Pillar Two передбачає встановлення глобального мінімального ефективного податку (Global Minimum Tax) на рівні 15% з метою запобігання зменшенню податкових баз через переміщення прибутків

до юрисдикцій з низьким оподаткуванням.

Ця архітектура реалізується через правила GloBE (Global Anti-Base Erosion Rules), які є частиною «мінімального стандарту» BEPS 2.0.

Правила GloBE застосовуються до транснаціональних груп компаній з глобальним оборотом понад 750 млн євро та передбачають такі елементи:

- Income Inclusion Rule (IIR) дає змогу материнській компанії додатково оподатковувати прибутки її філій, якщо останні сплачують податки нижче 15%;

- Undertaxed Payments Rule (UTPR) дає змогу країнам з резидентами, які сплачують високі податки, застосувати додаткове оподаткування до компаній, що отримують прибутки у низькоподаткових юрисдикціях;

- Qualified Domestic Minimum Top-Up Tax (QDMTT): країни можуть вводити внутрішній «компенсуючий» податок, щоб не дати змоги іншим юрисдикціям «перехопити» податкову базу.

GloBE не пов'язано напряму з поняттям ПП, однак кардинально змінює принцип розподілу прибутку між юрисдикціями, стимулюючи всі держави вводити щонайменше мінімальну ставку.

Хоча GloBE не змінює визначення ПП, він знижує фіскальну цінність агресивних структур, які уникають статусу ПП або застосовують трансфертне ціноутворення для розмивання бази. Якщо прибуток осідає у низькоподатковій юрисдикції, GloBE передбачає механізми його компенсаційного оподаткування.

Так, роль ПП як основи для виникнення податку доповнюється новою логікою – «де є прибуток, там має бути податок».

ЄС з 2023 р. реалізує Директиву 2022/2523 про забезпечення глобального мінімального оподаткування, яка зобов'язує країни-члени запровадити GloBE до 31 грудня 2023 р. (для IIR) і 31 грудня 2024 р. (для UTPR).

Це створює тиск на країни-кандидати на вступ до ЄС, зокрема Україну, яка:

- у 2022 р. задекларувала намір імплементувати Pillar Two;

- у 2024 р. почала консультації з можливого впровадження QDMTT для збереження національного податкового суверенітету;

- потребує суттєвих змін у ПКУ, зокрема у частині оподаткування КІК (контрольованих іноземних компаній).

Імплементация GloBE в Україні стикається з низкою викликів:

- **адміністративна складність**: необхідність створення нових реєстрів, методик обчислення ефективної ставки, міжвідомчої взаємодії;

- **ризик подвійного оподаткування**: у разі недостатньої координації з країнами материнських компаній;

- **вплив на інвестиційний клімат**: цифрові та ІТ-компанії, які працюють через офшорні структури, можуть втратити податкові переваги;

- **відсутність фахових кадрів у ДПС** для реалізації такого складного міжнародного режиму.

У довгостроковій перспективі GloBE може стати альтернативною або паралельною концепцією до ПП, що зосереджено не на фізичній чи цифровій присутності, а на ефективному рівні оподаткування прибутку.

Для України важливо:

- забезпечити синхронізацію GloBE з наявними підходами до ПП і трансфертного ціноутворення;

- застосовувати GloBE як інструмент для закриття податкових прогалів, особливо стосовно діяльності нерезидентів, які формально не мають ПП;

- уникнути дублювання податкових зобов'язань через двосторонні угоди про уникнення подвійного оподаткування.

6. Трансфертне ціноутворення в умовах цифрової економіки

Трансфертне ціноутворення (ТЦУ) – ключовий інструмент регулювання розподілу прибутку між пов'язаними особами в межах транснаціональних груп компаній. Проте цифровізація бізнесу істотно ускладнює застосування традиційних підходів до ТЦУ. Зокрема, стає дедалі важче точно ідентифікувати:

- **розподіл функцій** між юрисдикціями (наприклад, де створюється споживча цінність);

- **локалізацію ризиків** (особливо в автоматизованих, алгоритмічних сервісах);

- **місце створення та управління нематеріальними активами**, які є основним джерелом прибутку цифрових компаній.

Ці труднощі зумовлюють розрив між місцем створення економічної вартості та місцем реєстрації прибутку, що сприяє ерозії податкової бази в країнах споживання.

У цифровому середовищі обмеженням стає застосування таких класичних методів:

- **метод порівняльної неконтрольованої ціни (CUP)**: складно знайти аналогічні ринкові транзакції для унікальних цифрових послуг;

- **метод витрат плюс (Cost Plus)**: у цифровому секторі витрати часто низькі, а прибуток високий через нематеріальні активи;

- **метод розподілу прибутку (Profit Split)**: вимагає детального аналізу функцій, активів, ризиків (FAR), що складно у разі алгоритмічних або автоматизованих сервісів.

Так, цифрові моделі бізнесу вимагають оновлення методології ТЦУ.

ОЕСР запропоновано концепцію DEMPE (Development, Enhancement, Maintenance, Protection and Exploitation) як нову рамку для аналізу нематеріальних активів.

Цей підхід базується на визначенні, яка саме юридична особа в групі виконує ключові функції:

- **Development**: хто розробляє актив;

- **Enhancement**: хто вдосконалює функціональність;

- **Maintenance**: хто утримує актив;

- **Protection**: хто володіє правами, патентами;

- **Exploitation**: хто отримує дохід від використання.

В умовах цифрового бізнесу (платформи, застосунки, алгоритми, big data) саме аналіз DEMPE дає змогу встановити економічного вигодонабувача незалежно від юридичного володіння.

Нематеріальні активи цифрових компаній не завжди охоплюються класичними критеріями патентів або торгових марок. Наприклад:

- **бази даних користувачів**, які генеруються взаємодією;

- **алгоритми рекомендацій або машинного навчання**, що вдосконалюються в режимі реального часу;

- **інтерфейси користувача, UX-дизайн, API**;

- **брендова лояльність і поведінкові патерни споживачів**.

7. Українське законодавство: сучасний стан та прогалини в оподаткуванні цифрової присутності

ПКУ визначає ПП як постійне місце діяльності, через яке нерезидент повністю або частково провадить господарську діяльність в Україні (пп. 14.1.193 ст. 14 ПКУ). Це визначення базується на **традиційній концепції фізичної присутності**, подібній до положень Модельної податкової конвенції ОЕСР 2017 р.

Формальні ознаки ПП в Україні містять:

- наявність офісу, місця управління, філії;
- здійснення підприємницької діяльності через агента;
- здійснення діяльності понад 183 дні.

Однак ця модель **не охоплює випадків цифрової взаємодії**, коли компанія отримує прибуток з України без фізичного сліду.

Українське законодавство:

– **не містить поняття «значної економічної присутності» (Significant Economic Presence, SEP);**

– не визнає цифрової активності (наприклад, кількості користувачів, обсягів доходів з країни, цифрових контрактів) як підстави для виникнення податкових зобов'язань;

– **не передбачає критеріїв цифрового ПП**, запропонованих у рамках BEPS Action 1 або проєктів директив ЄС.

Це створює **прогалини у податковому законодавстві**, які дають змогу великим цифровим компаніям, як-от Google, Meta, Amazon, здійснювати господарську діяльність в Україні без реєстрації ПП та без сплати податку на прибуток.

У 2021 р. Україна зробила важливий крок – **запровадила ПДВ на електронні послуги** для нерезидентів (Закон № 1525-IX від 03.06.2021) за аналогією з "Google Tax" в ЄС. Згідно з ним нерезиденти, які надають електронні послуги фізичним особам в Україні, повинні:

- зареєструватися платником ПДВ;
- звітувати через спеціальний вебпортал;
- сплачувати 20% ПДВ від обсягу продажів.

Це стало першим прикладом **визнання економічної**

цифрової присутності, але лише в контексті ПДВ, а не податку на прибуток.

Відсутність SEP і обмежене тлумачення ПП у ПКУ дає змогу:

– уникати сплати податку на прибуток транснаціональними компаніями;

– здійснювати необліковану діяльність на українському ринку через **діджитальні платформи без створення юридичної особи**;

– зменшувати податкові надходження до бюджету, особливо у сфері ІТ, маркетингу, медіа, електронної комерції.

Ці обставини суперечать як **міжнародним зобов'язанням України в межах BEPS**, так і **меті фіскальної справедливості**.

Україні доцільно розглянути:

– **Запровадження концепції SEP** в ПКУ для податку на прибуток, із встановленням порогів доходів, цифрової активності, контрактної взаємодії;

– **Адаптацію до стандартів BEPS Action 1** або положень EU Proposal COM(2018)147 final з цифрового ПП;

– **Імплементацию положень МЛІ в ширшому обсязі**, зокрема з агентського ПП і антифрагментації;

– **Синхронізацію з вимогами GloBE**, включаючи запровадження топ-ап податку на прибуток;

– **Розширення аналітичних функцій ДПС**, включаючи моніторинг цифрових доходів та обов'язкову реєстрацію нерезидентів із SEP.

ВИСНОВКИ

Необхідність реформування підходів до ПП є очевидною. Міжнародна практика демонструє тенденцію до перегляду класичних понять з урахуванням цифрової взаємодії. Україна має адаптувати національне законодавство, зокрема через впровадження концепції SEP та приєднання до Pillar One/Two.

Список використаних джерел

1. OECD. Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy. Action 1 – 2015 Final Report. Paris, 2015. 140 p.
2. OECD. Preventing the Artificial Avoidance of Permanent Establishment Status. Action 7 – 2015 Final Report. Paris, 2015. 84 p.
3. OECD. Transfer Pricing Documentation and Country-by-Country Reporting. Action 13 – 2015 Final Report. Paris, 2015. 152 p.
4. OECD/G20. Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy: Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two). Paris, 2021. 270 p.
5. OECD/G20. Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy. Report on Pillar One Blueprint. Paris, 2020. 228 p.
6. United Nations. Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries. New York, 2021. 264 p.
7. Harris P. International Tax Law: Principles and Policy. Cambridge, 2020. 568 p.
8. Hoffart B. Taxing the Digital Economy. Amsterdam, 2019. 302 p.
9. Щолкіна Г.В. Цифрова економіка та податкові виклики: міжнародні ініціативи та національні перспективи. *Вісник податкової служби України*. 2022. № 4. С. 17–23.
10. Білик О.В. Оподаткування транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *Фінансове право*. 2023. № 1. С. 44–50.

References

1. OECD. Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy. Action 1 – 2015 Final Report. Paris, 2015. 140 p.
2. OECD. Preventing the Artificial Avoidance of Permanent Establishment Status. Action 7 – 2015 Final Report. Paris, 2015. 84 p.
3. OECD. Transfer Pricing Documentation and Country-by-Country Reporting. Action 13 – 2015 Final Report. Paris, 2015. 152 p.
4. OECD/G20. Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy: Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two). Paris, 2021. 270 p.
5. OECD/G20. Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy. Report on Pillar One Blueprint. Paris, 2020. 228 p.
6. United Nations. Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries. New York, 2021. 264 p.
7. Harris P. International Tax Law: Principles and Policy. Cambridge, 2020. 568 p.
8. Hoffart B. Taxing the Digital Economy. Amsterdam, 2019. 302 p.
9. Shcholkina H.V. Digital Economy and Tax Challenges: International Initiatives and National Perspectives. *Bulletin of the Tax Service of Ukraine*. 2022. No. 4. pp. 17–23. (in Ukrainian).
10. Bilyk O.V. Taxation of transnational corporations in the context of globalization. *Financial law*. 2023. No. 1. pp. 44–50. (in Ukrainian).

Oleksandr BOBOSHKO

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3467-8991>

THE IMPACT OF BEPS AND GLOBE INITIATIVES ON THE TAXATION OF PERMANENT ESTABLISHMENTS IN THE DIGITAL ECONOMY

This paper examines the impact of the global BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) and GloBE (Global Anti-Base Erosion) initiatives on the taxation of profits attributable to permanent establishments (PEs) in the digital age. The author analyzes the current challenges to the international tax system posed by business digitalization, capital mobility, the existence of low-tax jurisdictions, and the growing imbalance in the allocation of taxing rights between source and residence countries. The study reviews key provisions of the BEPS Action Plan—particularly Actions 1, 5, 7, 13, and 14 – that directly affect the regulation of PE profits. It focuses on preventing artificial avoidance of PE status, expanding the concept of economic presence, and reforming transfer pricing approaches.

Special attention is given to the GloBE rules under Pillar Two, which introduce a global minimum tax rate (15%) for multinational enterprises. A critical analysis is conducted on the potential implications of these rules for PEs, particularly given their lack of separate legal personality.

The paper substantiates the need to adapt national tax legislation to modern international standards, while ensuring tax fairness, avoiding double taxation, and maintaining transparency. The author proposes approaches to attributing PE profits under GloBE rules, considering global group income, allocation mechanisms, and inter-jurisdictional coordination. The findings are practically relevant for legal professionals, tax consultants, and policymakers engaged in international tax reform.

The development of digital technologies is fundamentally transforming the global economy and the challenges faced by national tax systems. The classical concept of permanent establishment, based on the criteria of physical presence, is losing its effectiveness, particularly in the context of the rapid growth of platforms, services, cloud computing, and transnational electronic business models.

It has been specifically established that national tax systems, including Ukraine's, are insufficiently adapted to the GloBE standards. The absence of mechanisms for accounting global income, synchronizing with the rules of the parent company's jurisdiction, and determining effective tax rates complicates the implementation of the new approaches.

Keywords: permanent establishment, BEPS, GloBE, digital economy, transfer pricing, OECD

Руслан Володимирович **ГЕРАСИМЧУК**

доктор філософії з права, доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9220-800X>
e-mail: gerasymchuk_rv@ukr.net

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВ ПРО НАКЛАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ, ПРИЙНЯТИХ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено прикладні аспекти оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами Національної поліції України (НПУ). Зазначено, що в адміністративно-правовій доктрині оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ, визначено як факультативна стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення. Залежно від суб'єкта, який здійснює перегляд винесеної постанови, можемо зазначити про наявність адміністративного та судового оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень органами НПУ.

Ключові слова: адміністративне оскарження; судове оскарження; розгляд справи про адміністративні правопорушення; Національна поліція; постанова про накладання адміністративного стягнення адміністративне правопорушення

ВСТУП

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених завдань вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення, здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання [1]. В сучасній правовій доктрині та правозастосовчій практиці України питання оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами Національної поліції України (НПУ), набуває особливої актуальності. Запровадження спрощеного провадження у справах про адміністративні правопорушення, з одного боку, зумовило пришвидшення вирішення справ про адміністративні правопорушення та притягнення осіб, що вчинили адміністративні правопорушення, але з іншого – створило небезпеку порушення прав та законних інтересів суб'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин. Важливим у цьому контексті є право таких осіб оскаржити у порядку адміністративного судочинства незаконні та протиправні на її думку рішення (у формі постанов про накладання адміністративного стягнення), дії та бездіяльність органів, уповноважених розглядати та вирішувати справи про адміністративні правопорушення [2, с. 6] (зокрема й органів НПУ) у разі, якщо вони порушують права та законні інтереси учасників адміністративно-процесуальних правовідносин.

Питання провадження у справах про адміністративні правопорушення за участю органів НПУ, зокрема з питань адміністративного та судового оскарження складених посадовими особами НПУ постанов про накладання адміністративних стягнень на винних осіб стало предметом наукових досліджень таких науковців, як: Е.Е. Абділкарімова, В.В. Бондар, О.А. Буряченко, Р.В. Миронюк, Р.Ю. Молчанова, А.О. Монаєнко, А.Г. Нітченко, М.І. Пелех, В.Б. Пчелін, С.А. Резанов, А.В. Червінчук. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень тематики прикладних аспектів оскарження

постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ.

МЕТА статті – дослідження прикладних аспектів оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Нормативно-правові основи здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що підвідомчі органам НПУ, визначено в Кодексі України про адміністративні правопорушення України (КУАП), а також в кількох підзаконних нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ (МВС) України: Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції (затверджена наказом від 6 листопада 2015 р. № 1376) та Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі (затверджена наказом від 7 листопада 2015 р. № 1395) [4, с. 93; 5-7]. У ст. 222 КУАП визначено підвідомчість (компетенцію) органів НПУ стосовно розгляду справ про адміністративні правопорушення про порушення громадського порядку, правил дорожнього руху, правил паркування транспортних засобів, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту тощо. На підставі розгляду відповідних адміністративних справ посадова особа НПУ вносить постанову, якою здійснюється накладання адміністративного стягнення, звільнення особи, що вчинила адміністративне правопорушення від адміністративної відповідальності або закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення [5].

В адміністративно-правовій доктрині оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень,

прийнятих органами НПУ, визначається як факультативна стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення, в межах якої вищестоящим органом НПУ або судом здійснюється перевірка законності та обґрунтованості винесеної постанови, а також дотримання встановленого законом порядку адміністративного провадження загалом, усунення допущених порушень, забезпечення застосування до винних справедливих засобів впливу [8, с. 132-133]. Залежно від суб'єкта, який здійснює перегляд винесеної постанови, можемо зазначити про наявність адміністративного та судового оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень органами НПУ. Оскарження постанови про накладання адміністративного стягнення відповідно до положень ст. 288 КУАП може здійснюватися шляхом подачі скарги до вищестоячого суб'єкта, а також шляхом подачі адміністративного позову до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду як адміністративного, що врегулюється Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ) та підлягає розгляду з урахуванням особливостей, які встановлені КУАП. Крім оскарження, зазначена стадія включає в себе такі елементи, як перевірка законності винесення постанови, винесення рішення за результатами такої перевірки, а також його реалізація [9, с. 199].

У науковій літературі виділяють такі прикладні особливості адміністративного оскарження постанови про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ: а) зазвичай суб'єктом оскарження є особа, стосовно якої винесено постанову; б) строк подання скарги – 10 днів з дня винесення постанови або набрання нею законної сили залежно від того чи постанову винесено в загальному порядку чи за порушення, зафіксовані в автоматичному режимі; в) суб'єктом розгляду скарги є зазвичай керівник відділу поліції; г) скарга подається в орган (посадовій особі), який виніс постанову у справі про адміністративне правопорушення, та протягом трьох діб надсилається разом зі справою органу (посадовій особі), правомочному відповідно її розглядати; д) строк вирішення питання в адміністративному оскарженні – 10 днів з дня надходження скарги; е) в результаті адміністративного оскарження орган, що розглядав скаргу, може винести одне з таких рішень: залишення постанови без зміни, а скаргу без задоволення; скасування постанови та надіслання справи на новий розгляд; скасування постанови та закриття справи; зміна заходу стягнення у сторону його пом'якшення [10, с. 219].

Судове оскарження постанов, винесених органами НПУ, є можливим незалежно від реалізації права на адміністративне оскарження. Водночас строки оскарження та розгляду справи, а також правові наслідки оскарження постанови в суді аналогічні адміністративному оскарженню [11]. Також, з одного боку, за законодавством Республіки Польща, Чеської республіки, за словацьким законодавством судове оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень поліцейськими є можливим лише після адміністративного оскарження, а з іншого – естонське законодавство передбачає лише судове оскарження постанов, винесених поліцейськими [10, с. 225]. Розглядаючи справи за позовами з оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень,

адміністративні суди мають оцінювати рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, керуючись ч. 2 ст. 2 КАСУ: чи прийняті вони на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначено Конституцією та законами України, з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано, обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії), безсторонньо (неупереджено), добросовісно, розсудливо, з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації, пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія), з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення, своєчасно, тобто протягом розумного строку [12, с. 64].

Притягнення особи до адміністративної відповідальності за правопорушення, віднесені до компетенції НПУ можливе лише за наявності факту адміністративного правопорушення та вини особи у його вчиненні, яка підтверджена належними доказами (правова позиція Верховного Суду, викладена в постанові від 8 липня 2020 р. у справі № 177/525/17) [13]. Водночас у разі відповідності протоколу про адміністративне правопорушення вимогам закону та вчинення працівниками патрульної поліції під час складання протоколу усіх дій згідно із законом та в межах їхніх повноважень та за відсутності ознак свавільності таких дій закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення за відсутністю складу правопорушення не є фактом, який сам собою підтверджує протиправність дій патрульних поліцейських зі складання такого протоколу (правова позиція Верховного Суду, викладена в постанові від 22 лютого 2025 р. № 335/6977/22 [14]. З іншого боку, виходячи з правової позиції Верховного Суду, викладеної в рішенні від 18 лютого 2020 р. у справі № 524/9827/16-а, порушення права особи, яка притягалася до адміністративної відповідальності на отримання правової допомоги, призвело до порушення порядку розгляду справи про адміністративне правопорушення і є підставою для скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення [15]. Слід вказати, що не може бути скасовано постанову про накладання адміністративного стягнення у разі невстановлення складу адміністративного правопорушення. Зокрема, факт визнання особою вини у вчиненні адміністративного правопорушення не може бути достатнім доказом правомірності рішення НПУ як суб'єкта владних повноважень за відсутності інших належних доказів і не звільняє відповідача від доведення правомірності свого рішення (правові позиції Верховного Суду від 8 липня 2020 р. у справі № 177/525/17 та від 15 травня 2019 р. у справі № 537/2088/17). У силу принципу презумпції невинуватості, що підлягає застосуванню у справах про адміністративні правопорушення, всі сумніви стосовно події порушення та винності особи, що притягується до відповідальності, тлумачаться на її користь. Недоведені подія та вина особи має бути прирівняно до доведеної невинуватості цієї особи (правова позиція Верховного Суду від 8 липня 2020 р. у справі № 463/1352/16-а). У винесенні покарання за порушення ПДР судді не можуть покладатися на свідчення інспектора поліції, який

вині постанову про штраф. Зокрема, рапорт працівника поліції не може слугувати однозначним доказом винуватості особи у вчиненні адміністративних правопорушень (правові позиції Верховного Суду від 20 травня 2020 р. у справі № 524/5741/16-а та 29 квітня 2020 р. у справі № 161/5372/17) [16].

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі дослідження прикладних аспектів оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ можемо зробити висновок, що в адміністративно-правовій доктрині оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ, визначено як факультативна стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення. Залежно від суб'єкта, який здійснює перегляд винесеної постанови, можемо зазначити про наявність адміністративного та судового оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень органами НПУ. Право на судове оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень органами НПУ не залежить від реалізації права на адміністративне оскарження (на відміну від польського,

чеського та словацького законодавства, що визначають адміністративне оскарження обов'язковим для подальшого судового оскарження). Адміністративне та судове оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ різняться окремими процедурними аспектами, а також суб'єктами розгляду справи, але строки оскарження та розгляду справи, а також правові наслідки оскарження постанови в суді аналогічні адміністративному оскарженню. У судовій практиці у справах про оскарження постанов про накладання адміністративних стягнень, прийнятих органами НПУ, визначено можливість скасування оскаржуваної постанови лише у випадках наявності суперечності критеріям дійсності рішення суб'єкта владних повноважень, відсутності складу адміністративного правопорушення, а також недоведеності факту адміністративного правопорушення та вини особи у його вчиненні (незалежно від факту визнання особою вини у вчиненні адміністративного правопорушення). Водночас лише рапортів та свідчень представників НПУ недостатньо для доведення дійсності винесеної постанови про накладання адміністративного стягнення.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року (із наступними змінами та доповненнями). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Івановська А.М., Гаврік Р.О. Прикладні питання вирішення справ про правопорушення, що пов'язані з корупцією у адміністративному судочинстві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 5. С. 6-11. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.5.1>
3. Глуховеря В.А. та ін. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України. Дніпро, 2016. 264 с.
4. Пчелін В.Б. Правові засади провадження у справах про адміністративні правопорушення, що підвідомчі органам Національної поліції України. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 90-96. URL: <https://doi.org/10.32782/ln.2021.13.13>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (із наступними змінами та доповненнями). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n52>
6. Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 6 листопада 2015 року № 1376 (із наступними змінами та доповненнями). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>
7. Інструкція з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 7 листопада 2015 року № 1395 (із наступними змінами та доповненнями). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15#Text>
8. Абдулкадірова Е.Е. Розгляд справ про адміністративні правопорушення патрульною поліцією: дис. ... докт. філ.: 081 – Право. Київ, 2020. 196 с.
9. Буряченко О.А. Правовий статус органів досудового розслідування Національної поліції України у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення: дис. ... докт. філ.: 081 – Право. Київ, 2024. 266 с.
10. Миронюк Р.В., Миронюк С.А. Особливості застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення та порядку оскарження їх застосування: зарубіжний досвід і впровадження його в Україні. *Baltija Publishing House «Baltija Publishing»*. 2021. С. 214-239. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/190/5218/10979-1?inline=1>
11. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. (із наступними змінами та доповненнями). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
12. Миронюк Р. Оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, винесених поліцейськими: правові засади та судова практика. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.)*. Дніпро, 2021. С. 63-66.
13. Постанова Верховного Суду від 8 липня 2020 року у справі № 177/525/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90264757>
14. Постанова Верховного Суду від 22 лютого 2025 р. № 335/6977/22. *Zakon Online*. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/125162574?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBExMFhR0E4Y1dONGRXNDNpZQEeaynLy3qWqoQ22k2oJhph2aTSysD8DNFqTjbb8mHRo7sQcizLu989PCivqqc_aem_bSQQ34F4fsr4W-aO9LTVJw
15. Постанова Верховного Суду від 18 лютого 2020 року у справі № 524/9827/16-а. *Zakon Online*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87657275>
16. Справи зі спорів у сфері дорожнього руху; транспорту та перевезення пасажирів (станом на 13 травня 2021 року). *Правові позиції Верховного Суду. Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: https://6aa.court.gov.ua/sud4855/pravovipozicii/gromadskiyopryadok_bezpeka/584417

References

1. On the National Police: Law of Ukraine of July 2, 2015 (with subsequent amendments and supplements). *Verkhovna Rada of*

Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (In Ukrainian).

2. Ivanovska A.M., Havrik R.O. Applied issues of resolving cases of offenses related to corruption in administrative proceedings. *Economics. Finances. Law.* 2023. No. 5. pp. 6-11. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.5.1> (In Ukrainian).

3. Hlukhoveria V.A. et al. Administrative and jurisdictional activities of the National Police of Ukraine. Dnipro, 2016. 264 p. (In Ukrainian).

4. Pchelin V.B. Legal principles of proceedings in cases of administrative offenses under the jurisdiction of the National Police of Ukraine. *Legal Novels.* 2021. No. 13. pp. 90-96. URL: <https://doi.org/10.32782/ln.2021.13.13> (In Ukrainian).

5. Code of Ukraine on Administrative Offenses of December 7, 1984 (with subsequent amendments and additions). *Verkhovna Rada of Ukraine.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n52> (In Ukrainian).

6. Instructions for the preparation of materials on administrative offenses in police bodies: approved by order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 6, 2015, No. 1376 (with subsequent amendments and additions). *Verkhovna Rada of Ukraine.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text> (In Ukrainian).

7. Instructions on the registration by police of materials on administrative offenses in the field of ensuring road safety, recorded not in automatic mode: approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 7, 2015 No. 1395 (with subsequent amendments and supplements). *Verkhovna Rada of Ukraine.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15#Text> (In Ukrainian).

8. Abdulkadirova E.E. Consideration of cases on administrative offenses by patrol police: diss. ... PhD in legal sciences. Kyiv, 2020. 196 p. (In Ukrainian).

9. Buriachenko O.A. Legal status of pre-trial investigation bodies of the National Police of Ukraine in proceedings in cases of administrative offenses: diss. ... PhD in legal sciences. Kyiv, 2024. 266 p. (In Ukrainian).

10. Myroniuk R.V., Myroniuk S.A. Peculiarities of the application by police of measures of administrative responsibility for committing an offense and the procedure for appealing their application: foreign experience and its implementation in Ukraine. *Publishing House «Baltija Publishing».* 2021. pp. 214-239. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/190/5218/10979-1?inline=1> (In Ukrainian).

11. Code of Administrative Procedure of Ukraine dated July 6, 2005. (with subsequent amendments and supplements). *Verkhovna Rada of Ukraine.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (In Ukrainian).

12. Myroniuk R. Appealing resolutions in cases of administrative offenses issued by police officers: legal principles and case law. *The rule of law: doctrine and practice in the context of modern global challenges: materials of the International Scientific and Practical Conference (Dnipro, February 25, 2021).* Dnipro, 2021. pp. 63-66. (In Ukrainian).

13. Resolution of the Supreme Court of July 8, 2020 in case No. 177/525/17. *Unified State Register of Court Decisions.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90264757> (In Ukrainian).

14. Resolution of the Supreme Court of February 22, 2025 No. 335/6977/22. *Zakon Online.* URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/125162574?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBExMFhR0E4Y1dONGRXNDNpZQEaynLy3qWoqO22k2oJhph2aTSysD8DNFqTjbb8mHRo7sQcizLu989PCivqqc_aem_bsQQ34F4fsr4W-aO9LTVJw (In Ukrainian).

15. Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated February 18, 2020 in case No. 524/9827/16-a. *Zakon Online.* URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87657275> (In Ukrainian).

16. Cases on disputes in the field of road traffic; transport and passenger transportation (as of May 13, 2021). *Legal positions of the Supreme Court. Sixth Administrative Court of Appeal.* URL: https://6aa.court.gov.ua/sud4855/pravovipozicii/gromadskiyopryadok_bezpeka/584417 (In Ukrainian).

Ruslan HERASYMCHUK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9220-800X>

e-mail: gerasymchuk_rv@ukr.net

APPLICABLE ASPECTS OF APPEALING DECISIONS ON THE IMPOSITION OF ADMINISTRATIVE PENALTIES ADOPTED BY THE BODIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The paper conducts a scientific study of the applied aspects of appealing resolutions on the imposition of administrative penalties adopted by the bodies of the National Police of Ukraine. The paper states that in the administrative-legal doctrine, the appeal of resolutions on the imposition of administrative penalties adopted by the bodies of the National Police of Ukraine is defined as an optional stage of proceedings in cases of administrative offenses. Depending on the entity that reviews the issued resolution, we can note the existence of administrative and judicial appeals of resolutions on the imposition of administrative penalties by the bodies of the National Police of Ukraine. The right to judicial appeal of resolutions on the imposition of administrative penalties by the bodies of the National Police of Ukraine does not depend on the exercise of the right to administrative appeal (unlike Polish, Czech and Slovak legislation, which define administrative appeal as mandatory for further judicial appeal). Administrative and judicial appeals of resolutions on the imposition of administrative penalties adopted by the bodies of the National Police of Ukraine differ in certain procedural aspects, as well as in the subjects of the case, but the terms of the appeal and consideration of the case, as well as the legal consequences of appealing the resolution in court are similar to the administrative appeal. In judicial practice in cases of appealing resolutions on imposing administrative penalties adopted by the bodies of the National Police of Ukraine, the possibility of canceling the appealed resolution is determined only in cases of contradiction with the criteria for the validity of the decision of the subject of authority, the absence of the elements of the administrative offense, as well as the failure to prove the fact of the administrative offense and the guilt of the person in committing it (regardless of the fact of the person's admission of guilt in committing an administrative offense). At the same time, reports and testimonies of representatives of the National Police alone are not enough to prove the validity of the resolution on imposing an administrative penalty.

Keywords: *administrative appeal; judicial appeal; consideration of a case on administrative offenses; National Police; resolution on the imposition of an administrative penalty administrative offense*

Денис Валерійович **МАНЮК**

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5129-7654>

e-mail: mister.manyuk003@gmail.com

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ МІСЦЕВИХ СУДІВ: ПРАВОВЕ ОЦІНЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДОПОМОГИ, ГРАНТІВ, ЦІЛЬОВИХ ВНЕСКІВ

У статті досліджено проблему недофінансування судової влади в Україні, що ставить під загрозу її незалежність та ефективність. Метою роботи є правове оцінювання чинної нормативної бази стосовно позабюджетного фінансування місцевих судів через гранти, благодійну допомогу та цільові внески. Автором проаналізовано ключові законодавчі прогалини, встановлено корупційні ризики та потенційні конфлікти інтересів. У висновках обґрунтовано потребу в невідкладній реформі для забезпечення прозорого та безпечного фінансування судової влади відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: *судова влада, фінансова незалежність, позабюджетне фінансування, благодійна допомога, корупційні ризики, законодавче регулювання*

ВСТУП

Фінансування судової влади є наріжним каменем її незалежності та ефективного функціонування, що прямо закріплено у ст. 130 Конституції України (КУ). Згідно з цією нормою держава зобов'язана забезпечувати фінансування та належні умови для діяльності судів і суддів. Міжнародні правові інституції також неодноразово підкреслили, що належне фінансове забезпечення є невід'ємним складником як незалежності окремого судді, так і незалежності всієї судової влади. Ці принципи є фундаментальними для побудови правової держави та забезпечення верховенства права.

Однак, незважаючи на конституційні гарантії та міжнародні стандарти, українська судова система стикається з хронічним недофінансуванням з державного бюджету. Запланований рівень задоволення потреб Державної судової адміністрації України (ДСАУ) у фінансових ресурсах на 2025 р. становить лише 56,5 %. Це створює приховану дилему конституційної гарантії: хоча КУ прямо зобов'язує державу забезпечувати фінансування судів, фактичний бюджет на 2025 р. демонструє значний дефіцит. Така невідповідність між конституційною нормою та бюджетною реальністю є фундаментальною проблемою, яка підриває довіру до державних гарантій і змушує судову систему шукати альтернативні джерела фінансування, які, зі свого боку, несуть власні ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика фінансування судової влади, її незалежності та корупційних ризиків є предметом активних наукових досліджень в Україні. Низка вітчизняних науковців та експертів присвятили свої праці аналізу цих складних питань: Н.С. Загоруйко, С.Р. Леськів, Х.В. Машталір, Ю.І. Цибульський, О.В. Щерблюк та ін. Втім, в сучасних умовах, окреслена тема потребує подальших досліджень.

МЕТА статті – здійснення ґрунтовного правового оцінювання чинної нормативно-правової бази України, відповідно до якої здійснюється регулювання позабюджетного фінансування місцевих судів через благодійну допомогу, гранти та цільові внески.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано комплексний методологічний

підхід, що містить системний аналіз нормативно-правових актів, наукових публікацій та міжнародних стандартів у сфері фінансової незалежності судової влади. Зокрема, здійснено критичне вивчення чинного законодавства України, зосереджуючись на положеннях Бюджетного кодексу України (БКУ), податкового законодавства, а також урядових постанов, що регламентують питання позабюджетного фінансування судових установ. Особливу увагу приділено виявленню нормативних прогалин, колізій та їхньому впливу на інституційну незалежність судів. Для забезпечення комплексного розуміння проблеми застосовано порівняльно-правовий метод, що дав змогу зіставити національне законодавство з міжнародними стандартами та практиками, зокрема рекомендаціями Ради Європи, Венеційської комісії та Європейської Хартії про статус суддів. Аналіз джерел інформації доповнено синтезом результатів наукових досліджень у сфері антикорупційної політики та судового управління, що сприяв виявленню корупційних ризиків, пов'язаних з позабюджетним фінансуванням. Застосування аналітичного методу дало змогу не лише виявити проблемні аспекти, але й сформулювати рекомендації з удосконалення правового регулювання. Так, у роботі інтегровано нормативно-правовий, порівняльний, аналітичний та синтетичний методи, що забезпечило всебічний і науково обґрунтований підхід до дослідження теми.

РЕЗУЛЬТАТИ

З розвитком демократичних інституцій та реформуванням судової системи України дедалі більше уваги приділяється питанню фінансової незалежності місцевих судів. У цьому контексті особливого значення набуває позабюджетне фінансування, – зокрема отримання благодійної допомоги, грантів, цільових внесків тощо. Втім, чинне законодавство досі не забезпечує чіткого, прозорого та ефективного механізму нормативного регулювання таких надходжень. Однією з фундаментальних проблем є загальний характер регулювання власних надходжень бюджетних установ, що визначено ст. 13 БКУ [3]. Наявна правова регламентація не враховує конституційно визначену природу судової влади як самостійної та незалежної гілки державної влади. Наявна колізія між загальними положеннями БКУ, які поширено на

всі бюджетні установи, та специфікою функціонування органів судової влади, полягає у відсутності диференційованого нормативного підходу, що б адекватно врахував функціональну специфіку здійснення правосуддя. Застосування універсальних норм, розроблених для закладів освіти, охорони здоров'я або культури, не забезпечує належного рівня інституційних гарантій, необхідних для унеможливлення впливу на судову владу у здійсненні фінансування, зокрема з альтернативних (позабюджетних) джерел. Така нормативна невизначеність становить суттєву прогалину у правовому регулюванні, оскільки не передбачає спеціальних механізмів захисту фінансової автономії судової влади, що є необхідним складником її незалежності.

Однією з істотних нормативних прогалин є відсутність у Постанові Кабінету Міністрів України № 1222 прямої згадки про суди як суб'єктів, уповноважених на отримання благодійної допомоги. Ця обставина зумовлює правову невизначеність у частині допустимості залучення судами благодійних внесків, що ускладнює належне тлумачення і застосування відповідних положень. Враховуючи, що правосуб'єктність судів як набувачів такої допомоги впливає лише з їх загального статусу бюджетних установ, а не з прямої законодавчої норми, виникає дефіцит нормативної визначеності, який може бути джерелом як інституційних ризиків, так і правозастосовних колізій. Така невизначеність послаблює гарантії прозорості та підзвітності фінансових операцій у сфері судової діяльності, створюючи умови як для правової уразливості відповідних органів, так і для потенційних зловживань. Відсутність чітких регуляторних орієнтирів стосовно механізмів обліку та контролю за використанням благодійної допомоги здатна спричинити як організаційні порушення, так і корупційні ризики, що прямо загрожують принципам незалежності та доброчесності судової влади [11].

Фінансова залежність судових установ від позабюджетних джерел надходжень може зумовлювати як реальні, так і перцепційні ризики впливу на здійснення правосуддя та організаційно-адміністративну діяльність судів. У випадках, коли забезпечення елементарних потреб суду, – зокрема здійснення капітального ремонту, технічне оснащення або виплата стимулюючих виплат працівникам апарату, – здійснюється за рахунок позабюджетних коштів, виникає загроза ерозії інституційної незалежності судової влади [9]. Хронічне недофінансування створює ситуацію, коли суди змушені шукати позабюджетні джерела [5].

Ця фінансова потреба, навіть якщо вона об'єктивна, робить суди вразливими до впливу. Навіть якщо прямого корупційного зв'язку немає, сам факт отримання коштів від зацікавлених сторін (наприклад, бізнесу, що часто є учасником судових процесів) створює сприйняття упередженості та підриває довіру суспільства до правосуддя [4]. Це є критичною проблемою, оскільки незалежність суду – це не лише відсутність прямого впливу, але й відсутність будь-яких обставин, що можуть викликати сумніви в його неупередженості.

Проблеми прозорості та підзвітності використання позабюджетних коштів також є значними. Хоча ДСАУ публікує фінансові звіти [13], деталізація позабюджетних надходжень на рівні окремих місцевих судів може бути недостатньою для ефективного громадського контролю.

Загальні фінансові звіти ДСАУ показують агреговані дані. Однак для забезпечення прозорості та підзвітності на рівні місцевих судів потрібна більш детальна інформація про те, від кого, скільки і на що саме були отримані позабюджетні кошти. Відсутність такої деталізованої публічної звітності створює «сіру зону», де важко відстежити потенційні конфлікти інтересів або нецільове використання. Це підриває принцип відкритості правосуддя та створює умови для зловживань.

Використання благодійної допомоги, грантів та цільових внесків може становити серйозний корупційний ризик, оскільки такі форми фінансування здатні приховувати ознаки неправомірного впливу чи підкупу. У ситуації хронічного недофінансування судової системи, судові установи можуть бути особливо вразливими до прийняття будь-якої зовнішньої допомоги. Однак у випадках, коли донор чи грантодавець має зацікавленість у результатах судочинства, – наприклад, є стороною у справі або представляє бізнес, що залежить від судових рішень, – навіть формально законні внески на покращення матеріально-технічного забезпечення можуть розглядатися як спосіб впливу на суд. Наукові дослідження акцентують на високих корупційних ризиках у сфері правосуддя [2]. Водночас чинне законодавство не містить належного механізму запобігання такій «легалізм-ваній» формі корупції, коли фінансова підтримка надається під прикриттям доброчинності, але з неформальними, прихованими мотивами. Крім того, відсутність належно регламентованих процедур для перевірки джерел фінансування, а також виявлення потенційних конфліктів інтересів суддів і працівників судового апарату, значно підвищує рівень корупційних ризиків. Суттєвим недоліком також є обмежена кількість спеціалізованих антикорупційних ініціатив, які було б спрямовано саме на регулювання механізмів позабюджетного фінансування судової влади. Наявні програми здебільшого мають загальний характер і зосереджені переважно на питаннях суддівської доброчесності, залишаючи поза увагою інституційні ризики, пов'язані з альтернативними джерелами ресурсного забезпечення судів [10].

Застосування загальних норм бухгалтерського обліку, передбачених для бюджетних установ, – зокрема Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП (С) БО) 16 «Витрати», рахунку 48 «Цільове фінансування» та субрахунку 718 «Дохід від безоплатно одержаних активів» [12], – у практиці судових установ може викликати труднощі та неоднозначності. Це зумовлено особливостями функціонування судової системи, яка не здійснює господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також специфікою цільового характеру надходжень та обмеженістю нормативного регулювання їх обліку в умовах публічного управління.

Додаткову складність становить відсутність чітко визначеного порядку застосування податкового законодавства до позабюджетних надходжень судових установ. Хоча Податковий кодекс України містить положення з оподаткування благодійної допомоги та грантів, ці норми завшияк орієнтовані на фізичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності або неприбуткові організації [1]. Водночас державні установи, зокрема суди, не є платниками податку на прибуток у загальноприйнятому розумінні, оскільки не здійснюють прибуткової діяльності та не функціонують як суб'єкти господарювання.

У зв'язку з цим застосування до судів податкових правил, розроблених для інших типів організацій, спричиняє надмірне адміністративне навантаження та підвищує ризики помилок у веденні бухгалтерського обліку й податковій звітності. Це, зі свого боку, може призвести до формальних порушень фінансової дисципліни, навіть за відсутності наміру на неправомірні дії, і відволікає кадрові та організаційні ресурси від виконання основних завдань правосуддя.

Міжнародні стандарти та найкращі практики з фінансування судової влади чітко наголошують на необхідності забезпечення повної фінансової незалежності судів від виконавчої та законодавчої гілок влади. Основним принципом є те, що фінансування судової системи має здійснюватися виключно за рахунок державного бюджету, і ці кошти мають бути достатніми, стабільними та передбачуваними. Європейська Хартія про статус суддів [6], рекомендації Ради Європи [8] та висновки Венеційської комісії [7] послідовно підкреслюють, що будь-яке зовнішнє фінансування, що не є частиною державного бюджету, має бути винятком і підлягати суворому регулюванню та контролю.

Зокрема, міжнародні документи застерігають від будь-яких форм фінансування, які можуть створити навіть найменше сприйняття залежності або упередженості. Це включає прямі фінансові внески від приватних осіб, особливо тих, хто має інтереси в судових справах. Практика багатьох розвинених демократій передбачає, що суди не залучають благодійну допомогу чи цільові внески від приватних суб'єктів, а гранти, якщо й отримуються, то виключно від міжнародних організацій на чітко визначені проекти розвитку та з повною прозорістю.

Відхилення України від цих міжнародних стандартів у сфері позабюджетного фінансування судів є значним. Наявна ситуація, коли суди змушені шукати додаткові кошти, а законодавство дозволяє надходження, що створюють конфлікт інтересів, свідчить про системну проблему. Це підкреслює необхідність не просто коригування окремих норм, а фундаментальної реформи підходів до фінансування судової влади, щоб привести їх відповідно до загальноновизнаних міжнародних принципів.

ВИСНОВКИ

Аналіз нормативно-правового регулювання позабюджетного фінансування місцевих судів України станом на 2025 р. виявляє критичні системні прогалини, що становлять загрозу для незалежності, неупередженості та легітимності судової влади. Відсутність спеціального законодавства, фрагментарність чинних норм і недостатній контроль створюють передумови для конфліктів інтересів та зниження довіри суспільства до правосуддя. Особливу небезпеку становлять цільові внески та благодійна допомога від зацікавлених сторін, що прямо підривають принцип неупередженості. Недостатнє державне фінансування змушує суди шукати альтернативні джерела, проте чинна модель не забезпечує належних запобіжників проти зловживань. Відсутність прозорості та публічного обліку позабюджетних коштів посилює ризики корупції. Для усунення цих загроз необхідна невідкладна законодавча реформа, що встановить чіткі обмеження, дозволені джерела та цілі фінансування. Комплексна реалізація запропонованих заходів є ключовою умовою для формування фінансово незалежної, прозорої та підзвітної судової системи в Україні.

Список використаних джерел

1. Благодійна допомога на користь благодійних організацій та фізичних осіб: удосконалення окремих положень, які стосуються оподаткування податком на доходи фізичних осіб благодійної допомоги та пожертв. *Державна податкова служба України у Полтавській області*. URL: <https://poltava.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-894592.html>
2. Бойко А.М. Корупційні ризики у системі правосуддя України: курс: магістерська програма «Антикорупційні студії». Київ, 2024. 15 с.
3. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Вишнеvsька А.А. Вплив недовіри до судової влади на виконання судових рішень в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 263–266.
5. ВРП звернулася до КМУ та Мінфіну щодо належного фінансування судової влади. *Новини Вищої ради правосуддя*. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-zvernulasya-do-kmu-ta-minfinu-shchodo-nalezhnogo-finansuvannya-sudovoyi-vlady-0>
6. Європейська Хартія про статус суддів. URL: <https://rm.coe.int/16807473ef>
7. Звіт Венеційської комісії про незалежність судової системи, Частина I: Незалежність суддів. URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/06/CDL-AD2010_004.pdf
8. Звіт Європейської мережі рад суддів (ENCJ) про фінансування судової влади. URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/encj_2015_2016_report_funding_judiciary_adopted_ga.pdf
9. Крижова О.Г. Незалежність судової влади та суддів у контексті реалізації принципу верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2017. С. 15–18.
10. Проєкт ЄС «Pravo-Justice» оголошує грантову програму на підтримку євроінтеграції України у секторі юстиції. *Pravo-Justice*. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/vacancy/pravo-justice-ogoloshuye-grantovu-programu-na-pidtrimku-yevrointegraciyi-ukrayini-u-sektori-yusticiyi>
11. Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2000 № 1222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-p#Text>
12. Тетяна С. Надходження благодійної допомоги для населення: який КЕКВ застосувати?. *Бюджетна бухгалтерія*, № 26, Липень, 2025. *Factor*. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2025/july/issue-26/article-133631.html>
13. Фінансова звітність. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/about_dsa/456/eriorevc

References

1. Charitable assistance to charitable organizations and individuals: improving certain provisions related to the taxation of charitable assistance and donations. *State Tax Service of Ukraine in Poltava Region*. URL: <https://poltava.tax.gov.ua/media->

ark/news-ark/print-894592.html (accessed: 25.07.2025). (in Ukrainian).

2. Boiko A.M. Corruption risks in the justice system of Ukraine: course of the master's program "Anti-Corruption Studies". Interdisciplinary Scientific and Educational Center for Anti-Corruption Research of the National University of Kyiv-Mohyla Academy "ACREC". Kyiv, 2024. 15 p. (in Ukrainian).

3. Budget Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 08.07.2010 No. 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (in Ukrainian).

4. Vyshnevskaya A. A. Impact of distrust in the judiciary on the enforcement of court decisions in Ukraine. *Journal of Kyiv University of Law*. 2020. № 2. pp. 263–266. (in Ukrainian).

5. The High Council of Justice appealed to the CMU and the Ministry of Finance regarding proper funding of the judiciary. *News | High Council of Justice*. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-zvernulasya-do-kmu-ta-minfinu-shchodo-nalezhnogo-finansuvannya-sudovoyi-vlady-0> (in Ukrainian).

6. European Charter on the Statute for Judges. URL: <https://rm.coe.int/16807473ef>

7. Report of the Venice Commission on the Independence of the Judicial System, Part I: The Independence of Judges. URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/06/CDL-AD2010_004.pdf

8. Report of the European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ) on the Funding of the Judiciary. URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/encj_2015_2016_report_funding_judiciary_adopted_ga.pdf

9. Kryzhova O.H. Independence of the judiciary and judges in the context of the rule of law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 2017. pp. 15–18. (in Ukrainian).

10. EU Project "Pravo-Justice" announces a grant program to support Ukraine's European integration in the justice sector. *Pravo-Justice*. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/vacancy/pravo-justice-ogoloshuye-grantovu-programu-na-pidtrimku-yevrointegraciyi-ukrayini-u-sektori-yustyciyi> (in Ukrainian).

11. On the approval of the Procedure for receiving charitable (voluntary) contributions and donations...: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1222 dated 04.08.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-n#Text> (in Ukrainian).

12. Tetiana S. Receipt of charitable assistance for the population: which budget code to apply?. *Budget Accounting*. 2025; 26 (July). URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2025/july/issue-26/article-133631.html> (in Ukrainian).

13. Financial reporting. *State Judicial Administration of Ukraine*. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/about_dsa/456/eriorevc (in Ukrainian).

Denys MANIUK

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5129-7654>

e-mail: mister.manyuk003@gmail.com

PROBLEMS OF NORMATIVE REGULATION OF EXTRA-BUDGETARY FUNDING OF LOCAL COURTS: LEGAL ASSESSMENT OF CHARITABLE ASSISTANCE, GRANTS, AND TARGETED CONTRIBUTIONS

Introduction. Chronic underfunding of Ukraine's judiciary undermines its institutional independence and effectiveness. Although Article 130 of the Constitution obliges the state to ensure proper funding for courts, the projected financing level for 2025 covers only 56.5% of the actual needs, leading to a reliance on extrabudgetary resources. This situation generates risks of both real and perceived external influence, thereby eroding public trust in judicial impartiality.

The purpose of the paper is to provide a thorough legal assessment of the current regulatory framework governing the extrabudgetary financing of local courts in Ukraine—particularly through charitable donations, grants, and targeted contributions. The objective is to identify legal gaps, institutional vulnerabilities, and compliance issues with international standards.

Results. The study revealed systemic legislative deficiencies: the lack of a dedicated regulatory mechanism for judicial extrabudgetary funding; an absence of explicit provisions recognizing courts as eligible recipients of charitable aid; and inconsistent application of budgetary, accounting, and tax regulations. These gaps hinder transparency, complicate oversight, and expose courts to reputational and corruption risks. Additionally, the legal framework does not ensure safeguards against potential conflicts of interest or undue influence from donors, including those engaged in judicial proceedings. Comparative analysis confirms that Ukraine's current model diverges from best European practices, which restrict non-state funding to clearly defined and transparently regulated international projects.

Conclusion. The regulatory uncertainty surrounding extrabudgetary financing of courts in Ukraine constitutes a serious threat to the independence and integrity of the judiciary. To address these risks, urgent legislative reform is required to define permitted funding sources, establish control mechanisms, and ensure alignment with international standards. Only through a comprehensive and transparent legal approach can financial independence and public trust in the judiciary be restored.

Keywords: judiciary, financial independence, extrabudgetary financing, charitable assistance, corruption risks, legislative regulation

Михайло Олексійович **ВІННИК**

аспірант, Національна академія внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1986-0076>

e-mail: vinnik_mikhaylo@ukr.net

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХОДИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАВОЛОДІННЯ ТА СВОЄЧАСНОГО ВИЯВЛЕННЯ ГРОШЕЙ, ЦІННОСТЕЙ ТА ІНШОГО МАЙНА НА СТАДІЇ ГОТУВАННЯ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті розглянуто заходи з протидії незаконному заволодінню грошовими коштами, цінностями та іншим майном, на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень, а також своєчасного виявлення такого майна. Запропоновано комплекс заходів, які доцільно здійснювати правоохоронним органам на етапі підготовки до вчинення злочину. Особливу увагу приділено практичним аспектам перевірки реєстраційних, податкових, фінансових документів, банківських рахунків та діяльності суб'єктів підконтрольних особам, які готуються вчинити кримінальні правопорушення. Запропоновані заходи можуть бути ефективним інструментом у виявленні злочинних намірів ще на підготовчій стадії.

Ключові слова: попередження заволодіння та виявлення, оперативні підрозділи, слідчі (розшукові) дії, кримінальні правопорушення

ВСТУП

Одним із ключових завдань правоохоронних органів в сучасних умовах є не лише розкриття та розслідування вже вчинених кримінальних правопорушень, а й своєчасне попередження протиправних дій, виявлення осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, а також виявлення й блокування активів злочинного походження ще на стадії підготовки до їх заволодіння. Особливої актуальності це питання набуває в умовах зростання економічної злочинності, застосування схем із залученням фіктивних суб'єктів господарської діяльності (СГД), фізичних осіб – підприємців (ФОП), підставних осіб, банківських інструментів та інших засобів фінансового маскуванню.

Попередження незаконного заволодіння грошовими коштами, цінностями або іншим майном, що є результатом злочинної діяльності, потребує проведення комплексу превентивних і оперативно-розшукових заходів [1]. Основною метою таких дій є встановлення джерел походження потенційно злочинного майна, обставин його придбання та передачі, а також осіб, яких може бути задіяно в схемах його легалізації чи приховування. Збір відповідної інформації дає змогу не лише своєчасно виявити та ідентифікувати майно, отримане злочинним шляхом або еквівалентне за вартістю, але й запобігти його подальшому переміщенню чи реалізації, а також забезпечити відшкодування завданих збитків.

Ефективна протидія економічним злочинам вимагає від оперативних підрозділів правоохоронних органів [1] активного виявлення фіктивних чи «тіньових» СГД та ФОП, що використовуються особами, які готують вчинення кримінальних правопорушень або їх довіреними особами. У зв'язку з цим особливого значення набувають дії з перевірки фактичної діяльності таких суб'єктів, відповідності поданих документів дійсному стану речей, аналізу фінансових операцій, а також вивчення відкритих даних і реєстрів для виявлення ризикових ознак.

МЕТА статті – розкриття особливостей проведення першочергових заходів з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень та вдосконалення законодавства з таких

проблемних питань.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З урахуванням поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження обрано методологічний інструментарій. Методологічну основу статті становить діалектичний підхід проблематики проведення першочергових заходів з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень.

У дослідженні застосовано систему методів наукового пізнання: формальної логіки (абстрагування, аналогія, дедукція, індукція, синтез) для детального з'ясування змісту розглядуваних питань; емпіричний – у проведенні експериментального дослідження й інтерв'ювання експертів; метод системного аналізу – для визначення напрямів запровадження інноваційних підходів до вирішення проблеми; теоретичний – у вивченні наукової та навчально-методичної літератури; моделювання – у дослідженні визначених об'єктів за допомогою моделювання їхніх окремих ознак.

Теоретичним підґрунтям розроблення сучасних методик організаційно-тактичних засад проведення першочергових заходів з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, є наукові праці у галузі криміналістики, кримінального процесу й теорії оперативно-розшукової діяльності, зокрема: О.М. Шевчук, В.В. Коваленко, С.І. Мельник, І.О. Петренко, А.В. Лисенко, Р.С. Боднар, В.М. Гриценко, О.Ю. Кузьменко, М.П. Савченко та ін. [2-8].

У працях зазначених науковців увагу приділено автоматизованому скануванню фінансових операцій, проведення аналізу фінансових показників для профілактики правопорушень, створення порталу фінансового моніторингу для зменшення часу виявлення підозрілих операцій, а також алгоритму TRACER для відстеження крипто активів, механізмів «швидкого арешту» рахунків на підставі систем та міжнародних баз даних, а також запровадженню презумпції «кримінального походження» для незаконно здобутого майна.

Однак у вказаних та інших дослідженнях не дослі-

джено питання проведення першочергових заходів з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень.

Відсутність поглибленого комплексного підходу до дослідження проблем зумовила актуальність і вибір автором теми даної наукової статті.

РЕЗУЛЬТАТИ

Рівень злочинності в Україні обумовлює необхідність постійного якісного удосконалення системи боротьби із нею, що, зі свого боку, потребує пошуку нових та підвищення ефективності вже наявних засобів її запобігання. Гарантована Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами охорона власності як державної, так і колективної та приватної, її захист від злочинних, особливо корисливих, посягань була й лишається одним з найважливіших завдань правоохоронних органів України. Так, п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані у межах своїх повноважень, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів з попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень. [1]

З огляду на це питання проведення першочергових заходів з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень є актуальним і потребує постійної уваги та вжиття практичних заходів щодо їх удосконалення.

Ефективними способами протидії на цьому етапі є якісне та своєчасне проведення оперативно-розшукової діяльності в межах оперативно-розшукової справи або слідчих (розшукових) дій в рамках кримінального провадження [1-9].

Так, згідно зі ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» однією із підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про кримінальні правопорушення, що готуються або осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень. [1]

Крім цього, ст. 16 Кримінального кодексу України передбачено, що за готування до кримінального правопорушення настає кримінальна відповідальність за ст. 14 та тією статтею Особливої частини цього кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення [10].

У зв'язку з цим після заведення оперативно-розшукової справи стосовно осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, або в разі початку кримінального провадження за готування вчинення кримінального правопорушення, правоохоронним органам слід звернути увагу не тільки на встановлення факту і складу кримінального правопорушення та осіб, які готують його вчинення, а також на предмет та мету вчинення кримінального правопорушення, тобто його економічну вигоду для цих осіб. [1] [9]

Враховуючи вищевикладене, а також аналізуючи досвід наукових досліджень, з метою своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, є доцільним (необхідним):

- в разі встановлення осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, необхідно встановити їх близьких родичів та осіб, з якими особи, які готують вчинення кримінальних правопорушень, перебувають в дружніх чи близьких стосунках (далі – довірені особи);

- з метою контролю раптової зміни (покращення) матеріального становища чи збагачення (появи грошових коштів на рахунках чи в готівковій формі), зібрати про осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, їх близьких родичів та довірених осіб, всю наявну інформацію з їх матеріального становища (місце реєстрації та фактичного проживання; зареєстроване право власності на нерухоме та рухоме майно; транспортні засоби; номери банківських рахунків та суми наявних грошових коштів на них, банківські установи, в яких вони відкриті; тощо). Частково вказану інформацію можна отримати в офіційних реєстрах та з відкритих джерел інформації. Решту інформації необхідно отримати провівши опитування громадян, а також використовуючи конфіденційне співробітництво [1, 9] та інші джерела інформації і добровільну допомогу громадян;

- офіційне та неофіційне місце роботи осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, їх близьких родичів та довірених осіб, а також додаткових джерел заробітку, для чого необхідно провести заходи на місці їх проживання, а також профілактичні заходи та опитування громадян;

- чи зареєстровані вони як ФОП;

- чи є вони керівниками або засновниками СГД, для чого необхідно перевірити осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, ФОП та громадських формувань (Єдиний державний реєстр).

Так, в разі планування особами, які готують вчинення кримінальних правопорушень або їх близькими родичами чи довіреними особами використання СГД в майбутніх схемах заволодіння (привласнення) грошовими коштами, цінностями чи іншим майном, необхідно встановити:

- чи дійсно перебувають СГД за місцем юридичної реєстрації та місцем фактичного здійснення своєї господарської діяльності;

- чи реально здійснюють СГД свою господарську діяльність, особливо ті види діяльності, які зазначено під час реєстрації;

- яку подають звітність СГД (податкову, фінансову, тощо) та чи подана звітність відповідає фактичній діяльності;

- чи є в наявності (власності чи користуванні) техніки, необхідний штат працівників, а також нерухомість та необхідному обсязі обладнання для здійснення відповідного виду господарської діяльності.

Для цього доцільно провести низку перевірочних заходів:

- виїхати на місце юридичної адреси та фактичного здійснення діяльності СГД, провести їх огляд;

- в ході огляду місця проведення діяльності СГД

зафіксувати наявність техніки, транспортних засобів, працівників, які там перебувають;

- провести огляд місця майбутнього виконання робіт чи надання послуг (будівельних, консультативних, тощо);
- встановити наявність чи відсутність ознак діяльності СГД, зазначеної в установчих документах.

Аналогічні перевірочні заходи слід провести до ФОП, яких планують залучити до протиправних дій.

Ефективним отриманням додаткової інформації про СГД (ФОП) є ознайомлення з їх реєстраційними справами, звітністю СГД (ФОП) (податковою, фінансовою, статистичною тощо), в ході чого звернути увагу на таке:

- внесення неправдивих даних в установчі документи про засновників і керівників СГД або про інші обставини;

- реєстрація СГД на підставних осіб (без певного місця проживання, психічно хворих, студентів, людей похилого віку, померлих осіб, іноземців, засуджених, осіб з придбаними, вкраденими або втраченими документами), за підробленими, втраченими, позиченими або викраденими документами, документами померлих осіб, за вигаданою юридичною адресою;

- засновниками СГД є особи, що зареєстровані на тимчасово окупованій території;

- підставні особи, зазначені в якості службових осіб чи засновників СГД, які не мають постійного місця проживання в цьому регіоні, або засновниками є особи, що проживають в регіоні, який відмінний від регіону реєстрації суб'єкта;

- невідповідність юридичної адреси СГД його фактичному місцезнаходженню;

- призначення на посаду керівника реально існуючого громадянина зі специфічним соціальним статусом (малозабезпечені, психічно хворі тощо);

- систематична та регулярна зміна засновників, власників, посадових осіб СГД, відсутність можливості встановлення місця перебування посадових осіб (керівника, головного бухгалтера);

- особи, пов'язані із СГД, зареєстровані або виїжджають до країн, до яких передбачено застосування цільових фінансових санкцій;

- відсутність у відкритих джерелах інформації про характер та види діяльності компанії;

- відсутність даних про реєстрацію СГД в державних органах, в яких реєстрація в якості платника податків і зборів є обов'язковою;

- затримка з перерахуванням внесків до статутного фонду СГД, відсутність мінімального розміру статутного капіталу і власного майна;

- незначний розмір статутного капіталу СГД;

- реєстрація СГД безпосередньо перед надходженням великих сум грошей на його банківський рахунок;

- підроблення документів, які були використані при придбанні чи створенні СГД;

- укладання угод економічно невігідних та нелогічних із господарської точки зору;

- назви СГД подібні до назв відомих брендів або державних підприємств;

- проведення статутної діяльності в мінімальному обсязі або відсутність ознак такої діяльності;

- зареєстрована статутна діяльність не відповідає фактичним можливостям СГД щодо виробництва

продукції чи надання послуг у зв'язку із відсутністю необхідних умов для здійснення такої діяльності: складських і виробничих приміщень, необхідної техніки, матеріальної бази, штату працівників тощо;

- мінімальна кількість співробітників СГД за умови, що згідно статуту діяльність вимагає наявності більшого штату, в тому числі із видами діяльності зі спеціальними дозволами (ліцензіями) чи зі спеціальною освітою;

- у штаті наявні лише керівні посади;

- засновником, керівником та бухгалтером СГД виступає одна особа (одноосібний засновницько-посадовий склад);

- перед одержанням кредиту чи укладанням угоди на велику суму відбуваються серйозні кадрові зміни чи істотні зміни у складі засновників, власників, акціонерів, адміністрації комерційного підприємства;

- відсутність можливості визначення місця перебування офісу СГД (де фактично працюють співробітники);

- реєстрація офісу СГД за місцем масової реєстрації подібних суб'єктів;

- адреси реєстрації СГД (учасників операцій) співпадають;

- договір оренди реєстрації чи фактичного місця здійснення господарської діяльності не продовжено чи розірвано, майно СГД розпродано;

- здійснення новоствореними СГД («одноденки», «ями», «метелики») своєї діяльності у короткий термін (у межах одного податкового періоду, що унеможливує чи ускладнює контролю за їх діяльністю);

- подання СГД податкової звітності з мінімальним обсягом доходів або зі значними доходами, але незначною сумою сплачених податків;

- громадяни України, які пов'язані з керівниками державних підприємств чи національними публічними діячами є кінцевими бенефіціарними власниками, підписантами компаній-нерезидентів. [11]

Крім цього, для розуміння злочинних намірів осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень та можливих майбутніх способів заволодіння грошовими коштами, цінностями та іншим майном, необхідно встановити номери рахунків СГД (ФОП) і банківські установи в яких вони відкриті, а також ознайомитись з банківськими та кредитними справами СГД (ФОП), в ході чого звернути увагу на:

- занадто великий обсяг фінансових операцій на банківських рахунках СГД (ФОП), які лише нещодавно зареєструвались чи навпаки відсутність руху коштів на їх банківських рахунках;

- збільшення статутного капіталу СГД, отримання і надання фінансової допомоги у великих обсягах;

- внесення готівки на рахунки/зняття готівки в особливо великих розмірах без надання підтверджувальних документів;

- занадто великий обсяг готівки отриманої від комерційної діяльності, яка не притаманна інтенсивності операцій з готівкою;

- збільшення зазвичай наприкінці тижня добового обігу коштів;

- списання з рахунку СГД (ФОП) коштів у готівковій формі, яке не пов'язане з характером його діяльності;

– проведення багатосторонніх розрахунків і платежів з великою кількістю учасників таких операцій, які територіально розташовані в різних регіонах або зареєстровані за однією адресою;

– велика кількість контрагентів, які переказують грошові кошти на рахунки СГД (ФОП) з призначеннями, які не відповідають видам їх діяльності;

– занадто тривалі затримки з розрахунку за виконані роботи чи отриману продукцію з поверненням кредиту або виплатою його процентів, систематичне та регулярне направлення листів з проханням про продовження (продлонгацію) договору (угоди), наявні пропозиції укласти договір (угоду) про постачання нової, більшої за обсягами, партії продукції, без проведення повного розрахунку за вже отриману продукцію;

– небажання та ухилення від спілкування та зустрічей з представниками кредитора;

– ігнорування та не надсилання відповідей на листи, телеграми і факси;

– вигадування різноманітних приводів та створення перешкод в одержанні необхідної документації, інспектуванні кредитором об'єктів, які його цікавлять;

– підозрілі та необгрунтовані зняття з рахунку або зарахування на рахунок СГД грошових коштів тоді, коли це відповідає характеру його діяльності;

– списання коштів на сумнівні та недоцільні витрати, в занадто великих розмірах списання;

– різке збільшення суми грошових коштів на банківському рахунку за короткий проміжок часу;

– часті та безпідставні перекази грошових коштів за кордон і надходження грошових коштів із-за кордону, без відповідних документів (зовнішньоекономічних договорів тощо);

– регулярні перекази грошових коштів з банківського рахунку СГД на рахунки фізичних осіб (зокрема приватних підприємців), за безтоварні операції (надані послуги, виконані роботи тощо);

– проведення авансових платежів іншим СГД (ФОП) у великих розмірах за нібито поставлені товари, надані послуги;

– акумулювання великих грошових сум на рахунках СГД (ФОП) та їх переказ в інші банки (віялові операції);

– безпідставна і тривала відсутність здійснення господарської діяльності СГД (ФОП) протягом великого проміжку часу («сплячий режим»);

– проведення передплати за товари (послугу), які не поставляються (не надаються) (безтоварні операції);

– оплата за послуги (роботи), вартість яких складно визначити [12].

Поряд з вищевказаними першочерговими заходами, також доцільно перевірити осіб, які готують вчинення кримінальних правопорушень, їх близьких родичів та довірених осіб, а також СГД (ФОП), їх засновників, керівників та кінцевих бенефіціарних власників у відкритих джерелах, зокрема:

– в реєстрі судових рішень стосовно наявності судових спорів, чи рішень з них, стягнення грошових коштів, визнання банкрутами чи відкриття справ про санацію тощо;

– в реєстрі виконавчих проваджень стосовно наявності боргових зобов'язань;

– про участі у проведенні тендерів чи інших публічних закупівлях;

– на наявність (відсутність) спеціальних дозволів (ліцензій) на ті види діяльності, які їх потребують, а також документів, які підтверджують спеціальні знання чи навички працівників СГД (ФОП). Крім цього, слід перевірити достовірність поданої СГД (ФОП) інформації та документів, які стали підставою для видачі спеціальних дозволів (ліцензій), їх відповідність фактичним даним та реальній діяльності СГД (ФОП) (чи реально працюють працівники зі спеціальними знаннями, навичками, стажем роботи та відповідною освітою у СГД (ФОП), чи наявна необхідна спеціальна техніка та обладнання тощо).

В подальшому попередження заволодіння та своєчасне виявлення грошей, цінностей та іншого майна на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень передбачає збір інформації про їх вартість та обставини, за яких їх придбано і передано, а також інших відомостей, що дають змогу їх знайти та ідентифікувати: вони є результатами протиправної діяльності чи співрозмірні за їх вартістю, або стосовно яких є підстави вважати, що вони отримані злочинним шляхом; вони не могли бути придбані законним шляхом; їх можна використати для забезпечення цивільного позову та відшкодування завданих збитків. Ефективним способом виявлення активів, одержаних протиправним шляхом, є встановлення розбіжності між витратами та отриманими доходами: суттєве перевищення витрат над доходами свідчить про необхідність встановлення джерел походження надлишкових доходів. Різниця між витратами та доходами встановлюється в ході проведення фінансового профілювання (financial profiling) [13]. Однак в цій статті ми не будемо зупинятись на його огляді.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що у статті запропоновано порядок проведення першочергових заходів з попередження заволодіння та своєчасного виявлення грошей, цінностей та іншого майна на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень.

Зокрема, наявні заходи необхідно доповнити проведенням аналізу зібраної інформації та отриманих даних (контент-аналіз) з метою формування об'єктивних та обгрунтованих висновків про наявність або відсутність обставин можливого вчинення злочину чи готування його вчинення, встановлення або спростування наявності всіх ознак та складу правопорушення у діянні особи чи групи осіб, а також підстав для заведення оперативно-розшукової справи чи відкриття кримінального провадження на стадії готування вчинення кримінальних правопорушень.

Одним зі шляхів вирішення зазначених проблем є внесення змін до чинного законодавства, насамперед до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу України, про розширення повноваження оперативних підрозділів в частині виявлення та розшуку грошей, цінностей та іншого майна одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень у проведенні оперативно-розшукової діяльності та вдосконалення порядку проведення слідчих (розшукових) дій, з метою полегшення попередження заволодіння та своєчасного їх виявлення.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
2. Шевчук О.М., Коваленко В.В. Превентивні механізми запобігання відмиванню коштів в Україні: цифрові інструменти та правові інновації. *Ліга-Прес*. 2023. С. 78-93.
3. Мельник С.І. Криміналістичні аспекти попередження заволодіння майном на стадії підготовки злочину. *Фенікс*. 2024. С. 45-58.
4. Петренко І.О. Е-моніторинг фінансових операцій як інструмент попередження кримінального заволодіння майном. *Вісник Асоціації кримінального права*. Харків, 2024. №1. С. 34-45.
5. Лисенко А.В., Боднар Р.С. Використання блокчейн-технологій для профілактики криптовалютних злочинів. *Кібербезпека: правові аспекти*. 2023. №4. С. 67-78.
6. Гриценко В.М. Першочергові заходи правоохоронних органів при виявленні ознак незаконного збагачення. *Право і безпека*. 2022. №3. С. 24-37.
7. Кузьменко О.Ю. Фінансова безпека в умовах гібридної війни. *Проактивні заходи НАЗК та НБУ у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів*: матеріали міжнар. конф., 25 жовтня 2023 р. Київ: Нац. академія внутр. справ. 2023. 73 с.
8. Савченко М.П. Антикорупційні стратегії XXI століття. *Міжнародний досвід превентивного заморожування активів (США, ЄС) для України*: матеріали форуму, 18 січня 2024 р. Львів: Львівськ. держ. універ. внутр. справ. 2024. с. 91-102.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
10. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
11. Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках, Наказ Держфінмоніторингу України від 27.12.2005 № 249 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0249387-05?find=1&text#Text>
12. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в 2005-2006 роках, Наказ Держфінмоніторингу України від 22.12.2006 № 265 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265387-06?find=1&text#Text>
13. Герасименко Л.В., Тихонова О.В., Тацієнко В.В., Кржечковскіс І. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом активів, одержаних злочинним шляхом. Київ, 2023. 38 с.

References

1. On operational and investigative activities: Law of Ukraine dated 18.02.1992 No. 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (in Ukrainian).
2. Shevchuk O.M., Kovalenko V.V. Preventive mechanisms for preventing money laundering in Ukraine: digital tools and legal innovations. *Liga-Press*. 2023. pp. 78-93. (in Ukrainian).
3. Melnyk S.I. Forensic aspects of preventing property seizure at the stage of preparation of a crime. *Phoenix*. 2024. pp. 45-58. (in Ukrainian).
4. Petrenko I.O. E-monitoring of financial transactions as a tool for preventing criminal appropriation of property. *Bulletin of the Criminal Law Association*. Kharkiv, 2024. No. 1. pp. 34-45. (in Ukrainian).
5. Lysenko A.V., Bodnar R.S. Using blockchain technologies to prevent cryptocurrency crimes. *Cybersecurity: legal aspects*. 2023. No. 4. pp. 67-78. (in Ukrainian).
6. Hrytsenko V.M. Priority measures of law enforcement agencies when detecting signs of illicit enrichment. *Law and Security*. 2022. No. 3. pp. 24-37. (in Ukrainian).
7. Kuzmenko O.Yu. Financial security in the context of hybrid war. *Proactive measures of the NACP and the NBU in the field of preventing the legalization of criminal proceeds*: materials of the international conference, October 25, 2023. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. 2023. 73 p. (in Ukrainian)
8. Savchenko M.P. Anti-corruption strategies of the 21st century. *International experience of preventive freezing of assets (USA, EU) for Ukraine*: forum materials, January 18, 2024. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2024. 91-102 p. (in Ukrainian).
9. Criminal Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law, Code of 13.04.2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian).
10. Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law, Code of 05.04.2001 No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).
11. Typologies of money laundering in Ukraine in 2004-2005, Order of the State Financial Monitoring Service of Ukraine dated 27.12.2005 No. 249 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0249387-05?find=1&text#Text> (in Ukrainian).
12. Typologies of legalization (laundering) of proceeds from crime in 2005-2006, Order of the State Financial Monitoring Service of Ukraine dated 22.12.2006 No. 265 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265387-06?find=1&text#Text> (in Ukrainian).
13. Herasymenko L.V., Tikhonova O.V., Tatsienko V.V., Krzhechkovskis I. Investigation of criminal offenses related to the circulation of assets obtained by crime. Kyiv, 2023. 38 p. (in Ukrainian).

Mykhailo VINNYK

postgraduate student, National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1986-0076>

e-mail: vinnik_mikhaylo@ukr.net

PRIORITY MEASURES TO PREVENT THE APPROPRIATION AND TIMELY DETECTION OF MONEY, VALUABLES AND OTHER PROPERTY OBTAINED AS A RESULT OF CRIMINAL OFFENSES

The paper considers measures to counter the illegal appropriation of funds, valuables and other property, at the stage of preparing to commit criminal offenses, as well as the timely detection of such property. A set of measures that should be carried out by law enforcement agencies at the stage of preparation for committing a crime is proposed. Methodological approaches to the timely detection and prevention of the use of economic entities (EEAs) in criminal schemes have been systematized. The paper examines in detail indicators of suspicious activity of EEAs and individual entrepreneurs, in particular signs of "fictitious" enterprises created to legalize criminal proceeds. Particular attention is paid to the analysis of registration data, financial statements, and banking transactions as the main sources of information for identifying illegal intentions. Particular attention is paid to the practical aspects of checking registration, tax, financial documents, bank accounts and the activities of entities controlled by the defendants. A set of verification measures aimed at establishing the reality of economic activity is proposed, including an inspection of the places of registration and actual implementation of activities, an analysis of the personnel and material and technical base of enterprises. The issue of monitoring financial operations and identifying suspicious banking transactions is separately highlighted. The scientific novelty of the study lies in the development of a systematic approach to preliminary verification of operational information at the stage of preparatory actions of potential criminals, including methods for establishing connections between the suspects, their close relatives and trusted persons, as well as monitoring changes in their financial situation. The practical significance of the work is determined by the possibility of using the proposed methodological recommendations by law enforcement agencies to increase the efficiency of detecting and stopping economic crimes at the early stages of their preparation.

Keywords: seizure prevention and detection, operational units, investigative (search) actions, criminal offenses

Олександр Миколайович ЛІСОВОЛ

к.ю.н., доцент кафедри, Національна академія внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0972-514X>

e-mail: slisov@ukr.net

АРЕШТ СУМ ПДВ У СЕА ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІН ДО КПК УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано доцільність внесення змін до Кримінального процесуального кодексу (КПК) України про арешт сум податку на додану вартість (ПДВ) у системі електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ) у випадках фіктивного формування податкового кредиту. Автор доводить, що наявне правове регулювання не дає змогу ефективно блокувати застосування незаконно сформованого ліміту ПДВ, навіть коли кінцевий вигодонабувач отримує податкову вигоду. Запропоновано точкові зміни до ст. 170 КПК України, які дадуть змогу застосовувати арешт таких сум, як дієвий процесуальний інструмент. Визначено запобіжники, які забезпечать дотримання прав платників податків.

Ключові слова: ПДВ, арешт майна, СЕА ПДВ, КПК України, фіктивні операції, вигодонабувач, кримінальний процес

ВСТУП

Ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів є злочином, який вкрай негативно впливає як на процес формування державного та місцевих бюджетів України і як наслідок на добробут населення загалом. В сучасних умовах, на час воєнного стану, цей злочин привертає особливу увагу, адже ненадходження коштів до державного та місцевих бюджетів призводить до зменшення доходів, що негативно відображається на всіх сферах суспільного життя країни. Ефективне розслідування та протидія злочинній діяльності, в результаті якої державний та місцеві бюджети не отримують надходження податкових платежів в повному обсязі, залежить від багатьох факторів, зокрема й результативності окремих процесуальних заходів, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (КПКУ).

Зі свого боку, ухилення від сплати податку на додану вартість (ПДВ) за допомогою фіктивних господарських операцій стало одним із наймасштабніших викликів для податкової системи України. Незважаючи на численні спроби вдосконалити адміністрування ПДВ, включаючи запровадження системи електронного адміністрування (СЕА ПДВ), бізнес-середовище продовжує використовувати лазівки, зокрема через штучне формування податкового кредиту внаслідок взаємодії з фіктивними суб'єктами господарювання.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах воєнного стану, коли кожна гривня податкових надходжень є критично важливою для забезпечення обороноздатності, функціонування інфраструктури та соціальної підтримки населення. Тіньовий обіг ПДВ, що здійснюється через «транзитні» підприємства та «податкові ями», щороку завдає державному бюджету збитків на мільярди гривень.

У цьому контексті значення набуває кримінальне провадження у справах про ухилення від сплати податків передбачене ст. 212 Кримінального кодексу України, в межах якого можуть застосовуватись заходи забезпечення, – зокрема арешт майна.

Водночас чинна редакція ст. 170 КПКУ не дозволяє накладати арешт на суми ліміту ПДВ у СЕА і таку пряму заборону встановлено ч. 3 ст. 170 КПКУ.

Така правова конструкція, обґрунтована з погляду

юридичної чистоти, на практиці виявляється неефективною, коли йдеться про боротьбу зі складними схемами фіктивного ПДВ, в яких кінцевими вигодонабувачами стають суб'єкти господарювання реального сектору. Відсутність можливості арешту сум, утворених через злочинну діяльність, позбавляє слідство одного з ключових інструментів блокування активів і відновлення справедливості.

МЕТА статті – обґрунтувати доцільність розширення переліку об'єктів арешту в КПКУ, довести необхідність уможливити арешт сум ліміту ПДВ у випадках фіктивного податкового кредиту, запропонувати концепцію змін до законодавства з урахуванням правових гарантій для добросовісних платників податків.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до ст. 170 КПКУ арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, стосовно якого є сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна [1].

Згідно з КПКУ завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні [1].

Арешт допускається лише до майна, яке прямо або опосередковано може бути джерелом шкоди або злочинної вигоди. Визначальним критерієм є наявність майнової природи об'єкта.

Ліміт у СЕА ПДВ не має матеріального втілення у вигляді грошових коштів, речей або прав вимоги. Він є електронним показником, що визначає можливість платника податків зареєструвати податкову накладну. Відповідно до позиції Київського апеляційного суду у справі № 752/16869/18 сума ліміту ПДВ в СЕА не є

майном і не підлягає арешту[5].

Судді Апеляційного суду м. Києва зазначають у справі № 757/34890/18-к, що ст. 170 КПКУ визначає вичерпний перелік майна, на яке може бути накладено арешт, а сума ПДВ в СЕА в розумінні ч. 10 ст. 170 КПКУ не є таким майном [6].

Так, у загальному випадку слідчий або прокурор не мають процесуального інструменту арештувати ліміт ПДВ, навіть якщо його джерело – сумнівне. Це призводить до ситуації, коли вигодонабувач може повноцінно скористатися сумою, утвореною внаслідок злочину, без будь-яких обмежень.

Типовий механізм фіктивного формування податкового кредиту полягає у створенні низки удаваних господарських операцій, які не супроводжуються реальним постачанням товарів або послуг. Цей процес включає кілька ключових етапів:

1. Використання «податкових ям» або транзитерів, які реєструють податкові накладні без реального постачання.

2. Змішування фіктивних накладних з реальними, що ускладнює подальшу аналітику.

3. Передача податкового кредиту до компанії, яка фактично є вигодонабувачем через транзитні суб'єкти господарювання.

4. Формування додаткового ліміту ПДВ у СЕА, що дає змогу цій компанії:

- реєструвати податкові накладні на власних контрагентів;

- уникати сплати ПДВ до бюджету;

- або отримувати бюджетне відшкодування.

Незважаючи на те, що суб'єкт господарювання – отримувач фіктивного податкового кредиту, формально не порушує закон, його вигоду сформовано з використанням фіктивного податкового ресурсу. Саме ця обставина створює правову колізію: наявний інструментарій КПК не дає змоги заблокувати такий ліміт, навіть коли його джерело – кримінально каране.

Практика накладення арешту на суму ПДВ в СЕА ПДВ свідчить про низьку ефективність органів досудового розслідування в умовах чинного законодавчого обмеження. У більшості випадків слідчі намагаються обійти заборону арешту віртуального ліміту через:

- арешт банківських рахунків, з яких здійснюється поповнення СЕА ПДВ;

- арешт реальних грошових коштів, що фігурують у бюджетному відшкодуванні;

- звернення до суду з формальними обґрунтуваннями на зразок «підозри на ухилення від оподаткування» без детального аналізу походження податкового кредиту.

Такі дії певною мірою дають результат, проте часто ухвали суду відмовляють у задоволенні клопотань, посиляючись на відсутність обґрунтування накладення арешту на рахунки в установах банків, й накладення арешту на банківські рахунки повністю блокує господарську діяльність суб'єкта господарювання на відміну від можливості накладення арешту на суми ліміту ПДВ в СЕА в сумах, що сформовано за фіктивними фінансово-господарськими операціями. За умови відсутності законодавчого дозволу на арешт ліміту сум ПДВ вигодонабувачі встигають зареєструвати податкові накладні, скористатися лімітом ПДВ і фактично вивести кошти, що штучно сформовано внаслідок фіктивних господар-

ських операцій.

Реальним ускладненням є відсутність процесуальної категорії для електронних активів – податкового ліміту, електронної квоти, електронних ліцензій тощо. КПКУ не пристосовано до цих форм обігу, що створює правовий вакуум у цифрову епоху.

З урахуванням викладеного пропонується внести до КПКУ зміни, які уможливають арештувати суми ліміту ПДВ у СЕА у виняткових випадках:

Проект нового абзацу до ч. 1 ст. 170 КПК України міг би бути таким:

«Арешт може бути накладено також на визначену суму ліміту податку на додану вартість у системі електронного адміністрування податку, якщо її сформовано внаслідок сумнівних господарських операцій, за умов наявності обґрунтованої підозри, підтвердженої аналітичним дослідженням, та ухвали слідчого судді, що містить вказівку на вигодонабувача/транзитера і може бути накладено у ланцюгу транзитних операцій».

Ключові елементи пропозиції:

- обґрунтованість підозри, підтверджена перевіркою, аналітичним дослідженням або експертизою;

- визначення кінцевого вигодонабувача/транзитера – забороняється накладення арешту без зв'язку із суб'єктом;

- арешту підлягає лише чітко визначена сума ліміту ПДВ в СЕА, сформована за сумнівними господарськими операціями;

- тимчасовість та судовий контроль – арешт не повинен бути довільним.

Такі зміни не змінюють базових принципів КПКУ, але розширюють його інструментальну дієвість, адаптуючи до цифрових об'єктів, зокрема в податковій сфері.

Запропонована законодавча ініціатива дасть змогу досягти кількох важливих цілей:

1. Унеможливити використання фіктивного ліміту ПДВ платниками, які свідомо чи несвідомо скористалися незаконно сформованим податковим кредитом;

2. Забезпечити повернення бюджетних коштів, які інакше були б втрачені через механізми штучного відшкодування;

3. Підвищити ефективність кримінального процесуального інструментарію без шкоди для добросовісних учасників;

4. Створити правову основу для дій у сфері цифрових активів, зокрема криптовалюти, електронних квот, прав на сервіси, які також можуть бути пов'язано з податковими злочинами;

5. Відновити фіскальну справедливість, коли вигоди від фіктивних схем не може бути використано безкарно.

Крім того, арешт ліміту ПДВ може і має застосовуватись як інструмент негайного припинення податкового правопорушення. У ситуаціях, коли підтверджено фіктивність податкового кредиту, сформованого через декілька суб'єктів господарювання, накладення арешту на відповідну частину ліміту в СЕА ПДВ:

- мінімізує можливість використання податкового кредиту, що має сумнівне походження;

- блокує зловживання ще до моменту реєстрації податкових накладних або незаконного бюджетного відшкодування;

- поширюється на весь ланцюг фіктивних операцій

до моменту, коли вигодонабувач отримує перевагу;
– слугує інструментом правового «заморожування» віртуального активу, з яким інакше нічого зробити неможливо.

Отже, арешт сум ліміту ПДВ у СЕА, сформованих

внаслідок фіктивних господарських операцій, – це не лише засіб забезпечення майбутньої конфіскації, а й оперативний засіб припинення злочинної податкової моделі в її активній фазі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон від 13.04.2012 № 4651 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341 III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо електронного адміністрування ПДВ: Закон України від 15.09.2015 № 1911 VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1911-19>
5. Ухвала Київського апеляційного суду від 05.04.2019 судова справа № 752/16869/18. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81098904>
6. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 20.08.2018 судова справа № 757/34890/18к. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=...>
7. Котова А.С. Процесуальний порядок арешту майна у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2020. 270 с.
8. Дрозд А.В. Деякі проблемні питання арешту майна в кримінальному процесі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 36, т. 2. С. 164.
9. Баженова А.І. Генезис і розвиток інституту арешту майна у кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 302–307.
10. Карпенко С.М. Податковий кредит: механізми формування та використання. *Економіка України*. 2021. № 7. С. 22–30.
11. Глушко Ю.М. Історія розвитку інституту арешту майна у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 261.
12. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів / вид. за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/Різне/VirtualAssets.pdf>
13. Мельник І.В. Цифрові активи у кримінальному процесі: сучасні виклики. *Право і суспільство*. 2024. № 1. С. 88–96.
14. Главацька Н.І. Визначення передумов та наслідків ухилення від сплати податків. *Управління розвитком*. 2016. № 21. С. 79–81.

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.04.2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (in Ukrainian).
2. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (in Ukrainian).
3. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (in Ukrainian).
4. On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding Electronic VAT Administration: Law of Ukraine dated 15.09.2015 No. 1911-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1911-19> (in Ukrainian).
5. Ruling of the Kyiv Court of Appeal dated 05.04.2019 in case No. 752/16869/18. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81098904> (in Ukrainian).
6. Ruling of the Kyiv City Court of Appeal dated 20.08.2018 in case No. 757/34890/18-k. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=...> (in Ukrainian).
7. Kotova A.S. Procedural Order of Property Seizure in Criminal Proceedings: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Kharkiv, 2020. 270 p. (in Ukrainian)
8. Drozd A.V. Some Problematic Issues of Property Seizure in Criminal Procedure. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence. 2018. No. 36, Vol. 2. 164 p. (in Ukrainian).
9. Bazhenova A.I. Genesis and Development of the Institution of Property Seizure in Criminal Procedure. *Southern Ukrainian Law Journal*. 2020. No. 4. pp. 302–307. (in Ukrainian).
10. Karpenko S.M. Tax Credit: Mechanisms of Formation and Use. *Economy of Ukraine*. 2021. No. 7. pp. 22–30. (in Ukrainian).
11. Hlushko Yu.M. History of the Development of the Institution of Property Seizure in Criminal Proceedings. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2025. No. 5. 261 p. (in Ukrainian).
12. Overview of Legislation on Regulation of Virtual Assets / Published with the support of the OSCE Project Co-ordinator in Ukraine. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/Різне/VirtualAssets.pdf> (in Ukrainian).
13. Melnyk I.V. Digital Assets in Criminal Procedure: Current Challenges. *Law and Society*. 2024. No. 1. pp. 88–96. (in Ukrainian).
14. Hlavatska N.I. Definition of Preconditions and Consequences of Tax Evasion. *Development Management*. 2016. No. 21. pp. 79–81. (in Ukrainian).

Oleksandr LISOVOL

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, National Academy of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0972-514X>

e-mail: slisov@ukr.net

ARRESTING OF VAT IN THE ELECTRONIC ADMINISTRATION SYSTEM AS A CRIMINAL PROCEEDING TOOL: THE NEED FOR CHANGES TO THE CPC OF UKRAINE

This paper examines a critical gap in the Ukrainian legal framework that hinders effective criminal prosecution of large-scale tax fraud involving fictitious VAT credits. In recent years, the Ukrainian tax system has struggled to counteract the manipulation of VAT through the use of shell companies and transit enterprises, which generate artificial tax credits via fictitious transactions. While the electronic VAT administration system (SEA VAT) was introduced to automate and control the movement of tax liabilities, its design has created legal ambiguity regarding the status of VAT limits formed within it.

The paper substantiates the need to amend the CPC to recognize digital tax indicators, such as VAT limits, as eligible objects for pre-trial seizure, particularly when formed through suspicious or criminal schemes. The proposed legislative changes aim to ensure that such VAT amounts may be provisionally blocked to prevent their use in tax evasion or illicit budget refund claims. The author supports the proposal with legal argumentation, a review of judicial practice, and comparative insights from digital asset regulation. Key safeguards are suggested to preserve the rights of bona fide taxpayers, including judicial oversight, case-by-case analysis, and requirement of clear identification of the beneficiary or transit entity involved in the fictitious operations.

Overall, the paper contributes to the modernization of procedural mechanisms in financial criminal law, proposes an urgent legal remedy for combating VAT fraud in wartime economic conditions, and offers a legal basis for addressing broader challenges posed by intangible digital assets within the criminal process.

Keywords: VAT, asset seizure, SEA VAT, CPC of Ukraine, fictitious operations, beneficiary, criminal procedure

Леонід Михайлович БЕЛКІН

к.т.н., с.н.с.; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

e-mail: belkinleonid@ukr.net

Юлія Леонідівна ЮРИНЕЦЬ

д.ю.н., професор кафедри, Київський авіаційний інститут

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

e-mail: iurynetsjulia@ukr.net

Марк Леонідович БЕЛКІН

к.ю.н., доцент кафедри, Міжрегіональна Академія управління персоналом; адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0805-9923>

e-mail: advokat@etalon.co.ua

ПРОБЛЕМА (НЕ)ОПОДАТКУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ СУДОВИХ ВИТРАТ, ВІДШКОДОВАНИХ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ

У статті досліджено економічну природу компенсації судових витрат з погляду їх оподаткування чи неоподаткування податком на доходи фізичних осіб та військовим збором. Наголошено на позиції Верховного Суду, що компенсація судових витрат за своєю правовою природою є обов'язковим відшкодуванням, передбаченим законом, і фактично є формою відшкодування збитків за матеріальну шкоду, заподіяну особі неправомірними діями/бездіяльністю, рішеннями іншої сторони у справі та вимушеними матеріальними втратами, які особа зазнала у зв'язку зі зверненням за судовим захистом.

Ключові слова: судові витрати, компенсація судових витрат за рішенням суду, додаткове благо, збитки, відшкодування збитків, індивідуальні податкові консультації

ВСТУП

Проблема судових витрат завжди тісно переплетена із забезпеченням одного з основоположних принципів будь-якого виду судочинства – доступністю судового захисту порушених чи оспорюваних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. У розрізі проведення судової реформи в Україні питання судових витрат та їх розподілу між сторонами набуває особливого значення [1, с. 53].

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 164 Господарського процесуального кодексу України (ГПКУ) у зверненні до господарського суду до позовної заяви додаються документи, які підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону. Згідно з п. 9 ч. 3 ст. 162 ГПКУ пропонується у позовній заяві навести попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат іншого, ніж судовий збір, виду, які позивач поніс і які очікує понести у зв'язку з розглядом справи. Аналогічні вимоги містяться у Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПКУ) (ч. 4 ст. 177; ч. 3 ст. 175) та Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ) (ч. 3 ст. 161).

Залежно від результатів розгляду справи судові витрати за рішенням суду може бути перерозподілено між сторонами. Водночас у разі успіху фізичної особи в її судовому спорі на її користь може бути стягнуто компенсацію судових витрат, повністю або частково. В таких умовах виникає питання економічної природи такої компенсації з погляду її оподаткування чи не оподаткування податком на доходи фізичних осіб та військовим збором. Так, в [2] орган державної податкової служби висновував, що сума судового збору, яка відшкодовується фізичній особі за рішенням суду юридичною особою або фізичною особою – підприємцем (ФОП), включається до загального місячного (річного) оподаткову-

ваного доходу такого платника як додаткове благо та оподатковується податком на доходи фізичних осіб і військовим збором на загальних підставах [2]. У Постанові від 18.11.2020 р. у справі № 520/4544/2020 Другого апеляційного адміністративного суду (м. Харків) [3, № 92928855] констатується, що орган державної податкової служби – Відповідач визначає компенсацію витрат на підставі рішення суду своєрідним «бонусом» сторони, що виграла та у разі виплати відноситься до оподаткованого додаткового блага, оскільки судові витрати пов'язані із захистом порушеного права та є вимушеними матеріальними збитками, які може бути стягнуто судом з відповідача. До того ж, якщо така компенсація судових витрат стягується з юридичної особи чи ФОП, то у стягненні з них судових витрат в них можуть виникати обов'язки податкових агентів [4, 5]. Водночас фінансовий консультант М. Мельнікова вважає, що відшкодування судових витрат за рішенням суду можна розглядати як відшкодування збитків фізичній особі внаслідок заподіяння їй матеріальної шкоди. Отже, таке відшкодування підпадає під виняток, передбачений нормою абз. «а» пп. 164.2.14 п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України (ПКУ). Принаймні на захист такої позиції свідчить судова практика [6].

МЕТА роботи – дослідити економічну природу компенсації судових витрат з погляду її оподаткування чи не оподаткування податком на доходи фізичних осіб та військовим збором, з системним урахуванням судової практики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: документальний аналіз та узагальнення судової практики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з ч. 1 ст. 123 ГПКУ судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. Згідно з ч. 2 ст. 123 ГПКУ розмір судо-

вого збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом. Згідно з ч. 3 ст. 123 ГПКУ до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати: 1) на професійну правничу допомогу; 2) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду. Аналогічні положення містяться у ЦПКУ (ст. 133) та КАСУ (ст. 132).

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України (ЗУ) «Про судовий збір» судовий збір – збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених цим Законом. Судовий збір включається до складу судових витрат.

Судовий збір (Court fees) – це обов'язковий грошовий платіж на користь суду за розгляд справи в суді або за окремі процесуальні дії, вчинені судом [7]. Як зазначає М.Б. Гарієвська [8], обов'язковою умовою у зверненні до суду або вчиненні окремих процесуальних дій (забезпечення позову, забезпечення доказів тощо) є необхідність сплати судового збору. Невиконання передбаченого законодавством обов'язку зі сплати судового збору має певні негативні процесуальні наслідки. Слушно зазначає Н.Ю. Сакара, що «у загальному вигляді мова йде про те, що, сплативши судовий збір, його платник отримує доступ до правосуддя, тобто він має можливість передати вирішення спору про право спеціально уповноваженому на це органу – суду, отримати «підтримку» від останнього при вчиненні окремих процесуальних дій, а не займатися цим самотужки [8, с. 206; 9, с. 142].

Так, судовий збір – це законодавчо встановлений державою обов'язковий платіж для осіб, які хочуть (а іноді й вимушені) звернутися до суду за захистом своїх порушених (на думку цих осіб) прав. Водночас це зовсім не означає, що суд зобов'язаний діяти виключно в інтересах такої особи [9, с. 142]. З іншого боку, як зазначено вище, у разі успіху фізичної особи в її судовому спорі, тобто коли порушення її прав та інтересів буде підтверджено, на її користь може бути стягнуто судом компенсацію судових витрат, повністю або частково. Однак податківці прагнуть тлумачити отримання такої компенсації як додаткове благо, яке оподатковується податком на доходи фізичних осіб і військовим збором на загальних підставах [2]. Здавалося б, що тлумачити як благо визначену судом компенсацію платежу, встановленого державою на користь держави, є вкрай нелогічним. Але такі спори з органами Державної податкової служби (ДПС) періодично виникають.

За таких умов у Постанові від 25.03.2024 р. у справі № 461/2729/22 провадження № 61-10834сво22, Верховного Суду (ВС) у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вказано [3, № 119168337#] (тут і далі напівжирним шрифтом виділено авторами):

«Судові витрати можна визначити як законодавчо врегульовану сплату грошових коштів за рахунок сторін у справі, що пов'язана із необхідністю її розгляду та вирішення судом приватноправового спору.

При цьому можливість отримання особою компенсації

понесених судових витрат законодавчо передбачена лише у разі підтвердження судом факту протиправних дій (бездіяльності), рішень відповідача, обгрунтованості позовних вимог, а отже, фактично передбачає компенсацію збитків сторони, права якої порушено...

Компенсація судових витрат за своєю правовою природою є обов'язковим відшкодуванням, передбаченим законом, і фактично є формою відшкодування збитків за матеріальну шкоду, заподіяну особі неправомірними діями/бездіяльністю, рішеннями іншої сторони у справі та вимушеними матеріальними втратами, які особа зазнала у зв'язку зі зверненням за судовим захистом.

Отже, сума судового збору, яка відшкодовується особі за рішенням суду, не включається до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу такого платника, а тому у цьому випадку банк чи фінансова установа не виступає податковим агентом».

Аналогічно у Постанові від 19.06.2024 р. у справі № 521/7957/22 провадження № 61-7503св23 ВС у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду вказано [3, № 120065685]:

«У свою чергу, компенсація судових витрат, яка за своєю правовою природою є обов'язковим відшкодуванням, передбаченим законом за рішенням суду, не включається до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу такого платника, а тому у цьому випадку банк чи фінансова установа не виступає податковим агентом».

Згідно з ч. 5 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» висновки про застосування норм права, викладені у постановках ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Отже, на підставі наведених постановок ВС питання про неоподаткування компенсації судових витрат, відшкодованих судом фізичним особам, можна вважати вирішеним.

Водночас формально слід зазначити, що застосовуючи узагальнене поняття «судові витрати», у цитованих постановках ВС детально розглядав саме такий вид судових витрат, як судовий збір. Отже, слід розглянути підходи судів до оподаткування/неоподаткування компенсації судових витрат інших видів, зокрема компенсації витрат на професійну правничу допомогу. Водночас це питання також вже вирішене на користь платника податку в судовому порядку.

Так, Другий апеляційний адміністративний суд постановою від 22.01.2020 р. у справі № 520/5925/19 [3, № 87078044] (ухвалою від 18.03.2020 р. у справі № 520/5925/19, адміністративне провадження № К/9901/5502/20 ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду [3, № 88336933] відмовлено податковому органу у відкритті касаційного провадження) визнав протиправною та скасував Індивідуальну податкову консультацію ГУ ДФС у Харківській області від 06.06.2019 р. № 2571/Б/ПК/20-40-13-02-11 про оподаткування ПДФО та ВЗ суми відшкодування судових витрат фізичній особі, зокрема, на підставі того, що «компенсація судових витрат за своєю правовою природою є обов'язковим відшкодуванням, передбаченим законом, і фактично є формою відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної особі неправомірними діями/бездіяльністю, рішеннями

іншої сторони та вимушеними матеріальними втратами, які особа зазнала у зв'язку із зверненням за судовим захистом».

Так, апеляційний суд заперечив позицію податкового органу про те, що відшкодовані судові витрати у розумінні п.п. 14.1.47 п. 14.1 ст. 14 ПКУ є додатковим благом, з огляду на що має бути включено до загального місячного (річного) оподаткованого доходу. Апеляційний суд вказав, що відповідно до ст. 132 КАСУ судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. До витрат, пов'язаних із розглядом справи, належать витрати: 1) на професійну правничу допомогу; 2) сторін та їхніх представників, які пов'язані із прибуттям до суду; 3) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертиз; 4) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; 5) пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи.

Зазначений перелік свідчить про те, що суд розглядає судові витрати усіх видів, передбачених процесуальними кодексами.

Далі апеляційний суд висновує, що «згідно з ч. 1 ст. 139 КАС України, при задоволенні позову сторони, яка не є суб'єктом владних повноважень, всі судові витрати, які підлягають відшкодуванню або оплаті відповідно до положень цього Кодексу, стягуються за рахунок бюджетних асигнувань суб'єкта владних повноважень, що виступав відповідачем у справі, або якщо відповідачем у справі виступала його посадова чи службова особа. Аналізуючи наведені положення, колегія суддів зазначає, що **судові витрати можна визначити як законодавчо врегульовану сплату грошових коштів за рахунок сторін по справі, що пов'язана із необхідністю розгляду та вирішення адміністративним судом публічно-правового спору. При цьому, можливість отримання особою компенсації понесених судових витрат законодавчо передбачена лише у разі підтвердження судом факту протиправних дій (бездіяльності), рішень відповідача, а отже фактично передбачає компенсацію збитків/матеріальної шкоди сторони, права якої порушено. За таких обставин, вирішуючи питання необхідності оподаткування доходу у вигляді отриманих платником податків сум відшкодування судових витрат, податковим органом не враховано положення абз. «а» п.п. 164.2.14 п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України, яким передбачені виключення із переліку оподатковуваних доходів, зокрема суми, що за рішенням суду спрямовуються на відшкодування збитків, завданих платнику податку внаслідок заподіяння йому матеріальної шкоди. На підставі викладеного, колегія суддів доходить до висновку, що оскаржувана податкова консультація Головного управління ДФС у Харківській області № 2785/ПК/20-10-14-10-21 від 19.06.2019 року не у повній мірі ґрунтується на нормах Податкового кодексу України, якими врегульовані спірні правовідносини, з огляду на що підлягає скасуванню».**

До аналогічних висновків приходив Другий апеляційний адміністративний суд у Постанові від 18.11.2020 р. у справі № 520/4544/2020 [3, № 92928855] та від 14.01.2022 р. у справі № 520/9773/21 [3, № 103046623]. Зокрема, у Постанові від 14.01.2022 р. у справі № 520/

9773/21 [3, № 103046623] констатовано, що «колегія суддів не погоджується з доводами відповідача, що компенсація витрат на підставі рішення суду є своєрідним "бонусом" сторони, що виграла та, у разі виплати, відноситься до оподаткованого додаткового блага, оскільки **судові витрати пов'язані із захистом порушеного права та є вимушеними матеріальними втратами (збитками), які були понесені позивачем під час звернення до суду та можуть бути стягнуті судом з відповідача у порядку, встановленому процесуальним законодавством**».

У Постанові від 18.11.2020 р. у справі № 520/4544/2020 [3, № 92928855] апеляційний суд скасував чергову аналогічну Індивідуальну податкову консультацію Головного управління ДФС у Харківській області – № 874/Б/ПК/20-40-33-02-10 від 02.03.2020.

За сукупністю прийнятих адміністративними судами рішень зі скасування Індивідуальних податкових консультацій ДПСУ прийняла нову Індивідуальну податкову консультацію [10]. Зокрема, ДПСУ визнала реалії і «роз'яснила», що «**стягуючи судовий збір та витрати на професійну правничу допомогу за результатами розгляду адміністративної справи, судовими рішеннями у справі... вирішено відшкодувати збитки, які завдані платнику податку внаслідок заподіяної йому матеріальної шкоди, спричиненої витратами на захист від протиправних дій інспектора Управління патрульної поліції... Отже, судові витрати є збитками у розумінні п.п. «а» п.п. 164.2.14 п.164.2 ст. 164 ПКУ та не відносяться до загального оподаткованого доходу платника податків**».

Зрозуміло, що у цьому разі мова йде не про Індивідуальну податкову консультацію як таку, а про пріоритет судових рішень над вузьковідомчою позицією фіскальних органів.

Слід також наголосити, що до усіх аналогічних висновків приходили і суди господарської юрисдикції, зокрема, у Постанові від 01.05.2025 р. у справі № 925/220/24 [3, № 127353934], від 24.06.2025 р. у справі № 910/10221/23 [3, № 128482865], від 02.07.2025 р. у справі № 910/216/23 [3, № 128592970] Північного апеляційного господарського суду, а також у Постанові від 05.06.2025 р. у справі № 913/260/24 Східного апеляційного господарського суду [3, № 128065215].

Зокрема, у Постанові від 02.07.2025 р. у справі № 910/216/23 [3, № 128592970] окремо зазначається, що «судові витрати та **витрати на професійну правничу допомогу адвоката** є компенсацією (відшкодуванням/збитками) у розумінні абз. «а» п.п. 164.2.14 п. 164.2 ст. 164 ПКУ та не відносяться до загального оподаткованого доходу платника податків.

У Постанові від 05.06.2025 р. у справі № 913/260/24 Східного апеляційного господарського суду [3, № 128065215] судові витрати тлумачаться як збитки сторони судового спору у розумінні ст. 22 Цивільного кодексу (ЦК) України:

«Відповідно до ч. 1 ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Згідно з ч. 2 ст. 22 ЦК України, збитками визнаються витрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або **мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одер-**

жати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)...

Отже, судові витрати та витрати на професійну правничу допомогу адвоката є збитками у розумінні підпункту «а» п.п. 164.2.14 п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України та не відносяться до загального оподаткованого доходу платника податків.

За таких обставин, колегія суддів вважає, що позивачем неправомірно було утримано з ОСОБА_1 податки: ПДФО та військовий збір ... та враховано їх в якості підстави для визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню».

З урахуванням викладеного, окремо слід придивитися до позиції фіскальних органів з оподаткування компенсації судових витрат, здійснених ФОП-ом на єдиному податку (ЄП). Так, в [11] наводиться позиція податкових органів (Роз'яснення 107.01.03 ЗІР), за якою «не включаються до складу доходу платників єдиного податку суми коштів, що повертаються платнику єдиного податку, за рішенням суду як відшкодування судових витрат (судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи). При цьому такий дохід включається до загального місячного (річного) оподаткованого доходу такого платника як додаткове благо та оподатковується податком на доходи фізичних осіб і військовим

збором на загальних підставах визначених Податковим кодексом України».

З таким висновком можна погодитися лише частково. Дійсно, не включаються до складу доходу платників ЄП суми коштів, що повертаються платнику ЄП, за рішенням суду як відшкодування судових витрат (судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи), оскільки це не є доходом отриманим від господарської діяльності. Водночас неможна погодитися з другою частиною цього роз'яснення, оскільки, як вже неодноразово встановлено у цій статті, компенсація судових витрат, отримана платником податку за рішенням суду, не є додатковим благом і не включається до загального місячного (річного) оподаткованого доходу такого платника.

ВИСНОВКИ

Компенсація усіх видів судових витрат, отримана платником податку – фізичною особою за рішенням суду, не є додатковим благом і не включається до загального місячного (річного) оподаткованого доходу такого платника. Повернення судових витрат (повністю чи частково) є компенсацією (відшкодуванням/збитками) у розумінні ст. 22 Цивільного кодексу України та абз. «а» пп. 164.2.14 п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України.

Список використаних джерел

1. Заріцький М.Д., Галушка Н.О. Судові витрати в господарському процесі. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 52-61.
2. Чи підлягає оподаткуванню ПДФО та військовим збором сума судового збору, яка відшкодовується ФО за рішенням суду ЮО або ФОП? *Головне управління ДПС в Івано-франківській області*. 28.10.2024. URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/835395.html>
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/>
4. Коваль Ю.А. Правовий статус податкових агентів як самостійних учасників податкових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33(2). С. 25-30.
5. Стріяшко Г.М., Попова А.А. Податкові агенти як учасники податкових спорів. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11(1). С. 99-106.
6. Мельнікова М. Податок на доходи та військовий збір. Судові спори. *BUHGALTER.NET. Бухгалтерський Інтернет портал*. 01.06.2024. URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/1427>
7. Берназюк Я. Судовий збір: між правом на доступ до правосуддя та принципом рівності усіх учасників судового процесу перед законом. *Національна школа суддів України*. Програма підготовки та підвищення рівня кваліфікації помічників суддів та секретарів судового засідання Верховного Суду (26.01.2023). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new folder for uploads/supreme/2023 prezent/Prezent Sud zbir dostup_rivnist.pdf
8. Гарієвська М.Б. Судовий збір у контексті доступу до правосуддя: порівняльно-правовий аспект. *Університетські наукові записки*. 2019. № 3. С. 204-211.
9. Сакара Н.Ю. Про правову природу судового збору. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 135-146.
10. Індивідуальна податкова консультація від 10.07.2023 № 1779/ПК/99-00-24-03-09. URL: <http://ipk.vobu.ua/view/29441-1779-IPK-99-00-24-03-03-09>
11. Підприємець на спрощенні виграв судовий позов: чи слід оподатковувати компенсацію судових витрат? *OSTAPP Journal*. 04.09.2024. URL: <https://journal.ostapp.com.ua/uk/articles/post/pidpriemec-na-sprosceni-vigrav-sudovij-pozov-ci-slid-opodatkovuvati-kompensaciju-sudovih-vitrat>

References

1. Zaritskyi M.D., Halushka N.O. Legal costs in a commercial process. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Legal Sciences*. 2019. Issue 8. pp. 52-61. (in Ukrainian).
2. Is the amount of court fee reimbursed by the Federal Tax Service by a court decision of a legal entity or an individual entrepreneur subject to personal income tax and military duty? Main Department of the State Tax Service in Ivano-Frankivsk Region. 10/28/2024. URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/835395.html> (in Ukrainian).
3. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (in Ukrainian).
4. Koval Yu.A. Legal status of tax agents as independent participants in tax legal relations. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2015. Issue 33(2). pp. 25-30. (in Ukrainian).
5. Striashko H.M., Popova A.A. Tax agents as participants in tax disputes. *Legal Bulletin*. 2019. Issue 11(1). pp. 99-106. (in Ukrainian).
6. Melnykova M. Income tax and military fee. Judicial disputes. *BUHGALTER.NET. Accounting Internet portal*. 01.06.2024. URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/1427> (in Ukrainian).
7. Bernazyuk Y. Court fee: between the right to access to justice and the principle of equality of all participants in the judicial

process before the law. National School of Judges of Ukraine. Program for training and improving the level of qualification of assistant judges and secretaries of the court session of the Supreme Court (26.01.2023). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Sud_zbir_dostyp_rivnist.pdf (in Ukrainian).

8. Hariievska M.B. Court fee in the context of access to justice: a comparative legal aspect. *University scientific notes*. 2019. No. 3. pp. 204-211. (in Ukrainian).

9. Sakara N.Yu. On the legal nature of court fee. *Problems of legality*. 2016. Issue 132. pp. 135–146. (in Ukrainian).

10. Individual tax consultation dated 10.07.2023 No. 1779/IPK/99-00-24-03-03-09. URL: <http://ipk.vobu.ua/view/29441-1779-IPK-99-00-24-03-03-09> (in Ukrainian).

11. An entrepreneur won a lawsuit on simplified procedure: should compensation for legal costs be taxed? *OSTAPP Journal*. 04.09.2024. URL: <https://journal.ostapp.com.ua/uk/articles/post/pidpriemec-na-sproseni-vigrav-sudovij-pozov-ci-slid-opodatkovuvati-kompensaciu-sudovih-vitra> (in Ukrainian).t

Leonid BIELKIN

PhD in Engineering, Senior Researcher; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8672-8147>

e-mail: belkinleonid@ukr.net

Yuliia YURYNETS

Doctor of Legal Sciences, Professor of department, Kyiv Aviation Institute

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>

e-mail: iurynetsjulia@ukr.net

Mark BIELKIN

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Interregional Academy of Personnel Management; lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0805-9923>

e-mail: advokat@etalon.co.ua

THE PROBLEM OF (NON)TAXATION OF COMPENSATION FOR LEGAL COSTS COMPENSATED TO INDIVIDUALS

The paper examines the economic nature of compensation for legal expenses from the point of view of their taxation or non-taxation by personal income tax and military levy, with systematic consideration of judicial practice. The relevance of the study lies in the fact that the State Tax Service of Ukraine insists that the amount of legal expenses reimbursed to an individual by a court decision by a legal entity or an individual entrepreneur is included in the total monthly (annual) taxable income of such a payer as an additional benefit and is taxed by personal income tax and military levy on general grounds. However, such an interpretation contradicts common sense, since legal expenses are mandatory payments that a party to a legal dispute needs to ensure access to justice and effective protection of their rights (expenses for professional legal assistance, expenses for expertise, etc.). The legal positions of courts of civil, administrative, and economic jurisdiction are investigated. The position of the Supreme Court is emphasized that compensation for legal costs by its legal nature is mandatory compensation provided for by law, and is actually a form of compensation for material damage caused to a person by unlawful actions/inaction, decisions of the other party in the case and forced material losses that the person suffered in connection with the application for judicial protection. Therefore, the amount of court fees that are compensated to a person by a court decision is not included in the total monthly (annual) taxable income of such a payer, and therefore in this case the bank or financial institution does not act as a tax agent. The decisions of administrative courts on the cancellation of individual tax consultations of the opposite content of tax authorities are studied.

Keywords: legal costs, compensation for legal costs by a court decision, additional benefit, losses, compensation for losses, individual tax consultations

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.7.9>
УДК 005.934:336:658.5 (477.53)

Ігор Олександрович **ОНИЩЕНКО**
аспірант, Національна академія управління
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2814-8512>
e-mail: oi727272@gmail.com

ПОБУДОВА КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОЇ МОДЕЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТОВ «ТОП-ТЕКС»

У статті розкрито наукові підходи до побудови багатофакторної регресійної моделі залежності фінансової безпеки від ключових факторів фінансової результативності. За результатами лінійних парних регресій фінансова безпека, виражена змінами обсягів чистого прибутку, залежить від обсягів: чистого доходу від реалізації продукції; собівартості реалізованої продукції; інших операційних витрат; середньорічної вартості активів; вартості основних засобів товариства; власного капіталу підприємства; чисельності працівників.

Ключові слова: побудова, кореляційно-регресійна модель, фінансова безпека, дослідження, чинники

ВСТУП

Методи багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу створюють математичну модель процесу чи явища, яка дала б змогу оцінити ступінь впливу на досліджуваній результативний показник кожного із введених у модель факторів за фіксованого положення на середньому рівні інших факторів [1, 3, 4]. Отже, застосування цього методу аналізу допоможе визначити ступінь впливу факторів фінансової результативності на фінансову безпеку ТОВ «ТОП-ТЕКС».

МЕТА дослідження – побудова кореляційно-регресійної моделі дослідження фінансової безпеки товариства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Побудова багатофакторної регресійної моделі залежності фінансової безпеки від ключових факторів фінансової результативності проходить в декілька етапів [1, 3, 4].

Першим етапом є вибір всіх можливих факторів, які впливають на фінансову безпеку ТОВ «ТОП-ТЕКС». Визначення ключових впливу факторів фінансової результативності на фінансову безпеку, виражену змінами обсягу чистого прибутку ТОВ «ТОП-ТЕКС», відбувається на основі розробленої стратегічної карти результативності та карти показників.

Так, до них відносяться:

- чистий дохід від реалізації продукції ($X1$); собівартість продукції ($X2$);
- інші операційні витрати ($X3$);
- середньорічна вартість активів ($X4$);
- власний капітал ($X6$);
- чисельність працівників ($X7$).

Наведемо вихідні дані для проведення регресійного аналізу в табл. 1.

Наступним етапом побудови багатофакторної регресійної моделі залежності фінансової безпеки від ключових факторів фінансової результативності є вибір всіх можливих факторів, які впливають на фінансову безпеку ТОВ «ТОП-ТЕКС».

Таблиця 1 - Вихідні дані для проведення регресійного аналізу залежності чистого прибутку від ключових факторів результативності

Рік	Чистий прибуток Y	Чистий дохід $X1$	Собівартість $X2$	Інші операційні витрати $X3$	Активи $X4$	Власний капітал $X6$	Чисельність працівників $X7$
2022	279 937	1 047 616	729 937	22 770	402 873	208 870	150
2023	-1 956	893 257	839 905	168 029	540 988 3дж	218 916	136
2024	12 852	1 571 411	1 501 683	84 131	685 086	181 769	115

фових факторів фінансової результативності є визначення методу.

Застосовано метод множинної лінійної регресії, де визначаються залежні й незалежні змінні та компоненти лінійної регресії, вибір яких базується на кореляційному аналізі.

В результаті такого застосування одержано рівняння лінійної множинної регресії (рис. 1).

N=10	BETA	St. Err. of BETA	B	St. Err. of B	t(2)	p-level
Intercept			578238,8	747687,1	,73452	,528277
X1	-,050002	,510518	-,0	,2	-,08795	,920907
X2	-,082593	,509632	-,0	,2	-,16206	,886149
X3	-,510764	,415964	-,5	,4	-,122791	,344383
X4	,206081	,491219	,2	,6	,41953	,715598
X5	-,221764	,502757	-,4	,2,9	-,24219	,831201
X6	,419632	,436789	,7	,7	,96072	,458067
X7	-,368733	,447202	-,952,1	1212,9	-,78496	,514696

Рис. 1. Підсумкова статистика для залежної змінної чистий прибуток ТОВ «ТОП-ТЕКС»

Одним з основних показників щільності кореляційного зв'язку показника чистого прибутку (Y) з факторами фінансової результативності X_i ($i = 1, m$), а також показника ступеня близькості математичної форми зв'язку до вибірових даних є коефіцієнт множинної кореляції (R) [2], що становить - 0,99968070 та свідчить про тісний зв'язок Y з факторами $X1-X7$, а також про близькість обраної математичної моделі до вибірових даних.

Відношення суми квадратів центрованих теоретичних значень показника до суми квадратів центрованих вибірових значень показника називається вибіровим коефіцієнтом множинної детермінації [2] та в нашому разі

$$R\text{-square} = M \text{ (коефіцієнт детермінації)} = 0,91798$$

та $Adjusted M = 0,842704$ (скоригований коефіцієнт детермінації), що свідчить про якість опису наявної залежності.

Також критерій Фішера $F(7,2) = 16,07$, що значно перевищує критичне табличне значення і свідчить про значимість зв'язку [2]. За t-тестом Ст'юдента одержані оцінки коефіцієнтів є статистично значимими. Міра розсіювання значень, що спостерігаються відносно регресійної прямої, тобто стандартна похибка оцінки = 0,241.

Отже, одержана економіко-математична модель визначення впливу факторів фінансової результативності на фінансову безпеку, виражену змінами обсягів чистого прибутку ТОВ «ТОП-ТЕКС», адекватна експериментальним даним і на основі цієї моделі можна здійснювати економічний аналіз та знаходити значення прогнозу (рис. 2).

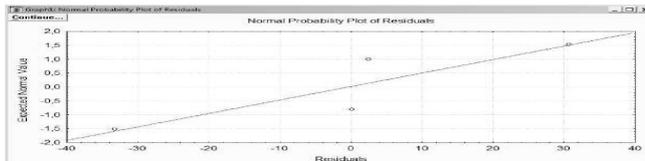

Рис. 2. Залежність передбачених за допомогою моделі чистого прибутку залишків та фактичних залишків

На рис. 2 подано залежність передбачених за допомогою моделі чистого прибутку залишків і фактичних залишків. Так, залишки мають приблизно однакову варіацію на всій продовженості ряду і не має очевидного тренду або зрушення в них. Після перевірки адекватності побудованої моделі, рівняння множинної регресії

визначення впливу факторів фінансової результативності на чистий прибуток може бути застосовано у процесі прогнозування.

Отже, за незмінності значень факторів впливу на фінансову результативність чистий прибуток ТОВ «ТОП-ТЕКС» на 2025 р. може становити – 85 350 тис. грн з 95 %-м довірчим інтервалом.

Побудуємо модель відображення функціональної залежності фінансової безпеки вираженої обсягами чистого прибутку від сімох економічних показників фінансової результативності, яка має вигляд:

$$Y = 431259 - 0,015X1 - 0,028X2 - 0,326X3 + 0,239X4 - 0,41X5 + 1,15X6 - 201,074X7.$$

Побудова парних лінійних рівнянь регресії визначення впливу на чистий прибуток факторів фінансової результативності дасть можливість швидко реагувати на зміну певного фактора фінансової результативності, що суттєво підвищить ефективність управління фінансовою безпекою товариства. Водночас процес прогнозування стає дедалі простішим, адже за допомогою рівнянь регресії можна визначити як зміниться фінансова безпека виражена у обсягах чистого прибутку лише від прогнозу одного з факторів впливу на нього.

Побудуємо лінійні парні рівняння регресії залежності чистого прибутку від ключових факторів фінансової результативності ТОВ «ТОП-ТЕКС» (табл. 2).

Таблиця 2 – Лінійні парні регресії залежності чистого прибутку від ключових факторів результативності ТОВ «ТОП-ТЕКС»

Фактор впливу	Модель парної лінійної залежності	Коефіцієнт кореляції R	Коефіцієнт детермінації R ²	F-критерій Фішера
Чистий дохід від реалізації продукції (X1)	$Y = 71900,60 - 0,056X1$	0,1495	0,2796	0,0290
Собівартість продукції (X2)	$Y = 96278 - 0,080X2$	0,1826	0,0432	0,3667
Інші операційні витрати (X3)	$Y = 69109,9 - 0,547X3$	0,5524	0,4732	14,2215
Середньорічна вартість активів (X4)	$Y = -141687 + 0,239X4$	0,2258	0,0484	0,4059
Середньорічна вартість основних засобів (X5)	$Y = 4074,12 - 0,2361X5$	0,0751	0,0061	0,0501
Власний капітал (X6)	$Y = -206176,4 + 1,553X6$	0,9748	0,5514	6,4842
Чисельність працівників (X7)	$Y = 226768 - 341,2X7$	0,1389	0,0913	1,2872

ВИСНОВКИ

Тракувати результати лінійних парних регресій залежності фінансової безпеки вираженої обсягами чистого прибутку від ключових факторів результативності можна так:

- зменшення чистого доходу від реалізації продукції на 1 000 тис. грн призведе до збільшення чистого прибутку на 56 тис. грн;
- зменшення собівартості реалізованої продукції на 1 000 тис. грн збільшить чистий прибуток на 80 тис. грн;
- зменшення інших операційних витрат на кожну 1 000 тис. грн призведе до зростання чистого прибутку на 547 тис. грн;
- збільшення середньорічної вартості активів на 1 000 тис. грн призведе до зростання чистого прибутку на 239 тис. грн;

– зменшення вартості основних засобів товариства на кожну 1 000 тис. грн збільшить чистий прибуток на 236,1 тис. грн;

– збільшення власного капіталу підприємства на 1 000 тис. грн призведе до підвищення прибутку товариства на 1553 тис. грн;

– зменшення чисельності працівників на 1 особу збільшить отриманий прибуток товариства на 341 тис. грн. У результаті дослідження розроблено моделі лінійної множинної та парної регресії залежності чистого прибутку ТОВ «ТОП-ТЕКС» від факторів впливу фінансової результативності з метою оперативного реагування на внутрішні фінансові зміни для підтримання фінансової безпеки та ефективної системи управління нею.

Список використаних джерел

1. Щербініна С.А., Клишко О.Г., Марочко Т.Р. Застосування економіко-математичного моделювання для аналізу діяльності промислового підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. Вип. 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/61.pdf
2. Фролов С.М. та ін. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів. Суми, 2015. 332 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/82474/1/Frolov_financial%20security_paper.pdf;jsessionid=8340AC99237E76E9254C29F5EB3D0CF7
3. Єрмошенко М.М., Корячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. Київ, 2010. 232 с.
4. Спіфанов А.О., Пластун О.Л., Домбровський В.С. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія. Суми, 2013. 295 с.

References

1. Shcherbinina S. A., Klymko O.H., Marochko T.R. Application of economic and mathematical modeling for the analysis of the activities of an industrial enterprise. *Efficient economy*. 2019. Issue 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/61.pdf (in Ukrainian).
2. Frolov S.M. et al. Financial security management of economic entities. Sumy, 2015. 332 p. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/82474/1/Frolov_financial%20security_paper.pdf;jsessionid=8340AC99237E76E9254C29F5EB3D0CF7 (in Ukrainian).
3. Yermoshenko M.M., Koriacheva K.S. Financial component of economic security: state and enterprise: monograph. Kyiv, 2010. 232 p. (in Ukrainian).
4. Yepifanov A.O., Plastun O.L., Dombrovskiy V.S. Financial security of enterprises and banking institutions: monograph. Sumy, 2013. 295 p. (in Ukrainian).

Ihor ONYSHCHENKO

postgraduate student, National Academy of Management

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2814-8512>

e-mail: oi727272@gmail.com

CONSTRUCTION OF A CORRELATION-REGRESSION MODEL FOR RESEARCHING THE FINANCIAL SECURITY OF TOP-TEX LLC

The paper reveals scientific approaches to building a multifactorial regression model of the dependence of financial security on key factors of financial performance. Methods of multifactor correlation-regression analysis create a mathematical model of a process or phenomenon, which would allow assessing the degree of influence on the studied performance indicator of each of the factors introduced into the model with a fixed position at the average level of other factors. The construction of a multifactor regression model of the dependence of financial security on key factors of financial performance takes place in several stages. The first stage is the selection of all possible factors that affect the financial security of TOP-TEX LLC.

The determination of the key impact of financial performance factors on financial security, expressed in changes in the net profit of TOP-TEX LLC, is based on the developed strategic performance map and indicator map. Here are the initial data for conducting regression analysis of the dependence of net profit on key performance factors.

The next stage of building a multivariate regression model of the dependence of financial security on key factors of financial performance is the determination of the method. The method of multiple linear regression was used, where dependent and independent variables and components of linear regression are determined, the choice of which is based on correlation analysis.

According to the results of linear pair regressions, financial security, expressed as changes in net profit, depends on the volumes of: net income from sales of products; cost of products sold; other operating expenses; average annual value of assets; cost of fixed assets of the company; equity capital of the enterprise; number of employees.

As a result of the research, linear multiple and pair regression models were developed for the dependence of the net profit of LLC "TOP-TEX" on the factors influencing financial performance in order to promptly respond to internal financial changes to maintain financial security and an effective system for its management.

Keywords: construction, correlation-regression model, financial security, research, factors

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.7.10>
УДК 346.7

Вікторія Вікторівна РЕЗНИКОВА

д.ю.н., професор, зав. кафедри, Науково-навчальний інститут права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0149-0710>
e-mail: reznikova.vv78@gmail.com

Валерія Вікторівна ПОЄДИНОК

д.ю.н., професор, Науково-навчальний інститут права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1583-1312>
e-mail: valerii.poiedyнок@knu.ua

Ольга Вікторівна КЛЕПІКОВА

д.ю.н., доцент, Науково-навчальний інститут права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5166-215X>
e-mail: klepikova@ukr.net

Анастасія Сергіївна ГОЛОВАЧОВА

к.ю.н., асистентка, Науково-навчальний інститут права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2324-1371>
e-mail: anastasiiagolovacheva@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ У ТРАНСПОРТНОМУ ПРАВІ

Статтю присвячено дослідженню окремих проблем та перспектив правового регулювання господарської діяльності, що здійснюється у галузі транспорту. Наголошено на тому, що сучасні масштаби транспортного права, необмежені питаннями перевезень, зумовлюють проблематику застосування транспортної інфраструктури, регулювання різних видів господарської діяльності, наприклад, морепротової на морському транспорті, діяльності з наземного обслуговування на повітряному транспорті тощо. Євроінтеграційність спрямовано на вдосконалення змісту нормативно-правових актів, які регулюють застосування різних видів транспортних засобів, зокрема торговельних суден та повітряних суден.

Ключові слова: господарська діяльність, господарське право, господарське законодавство, авіаційна діяльність, торговельне мореплавання, транспортне законодавство, транспортне право, повітряне судно, безпілотний літальний апарат, торговельне судно, транспортна інфраструктура, повітряні перевезення, морські перевезення, ліцензування, цифровізація, сталий розвиток, євроінтеграція, штучний інтелект, післявоєнне відновлення

ВСТУП

Транспортне законодавство України становить чимало нормативно-правових актів, які регулюють різні види транспортних відносин. Останнім часом предмет наукових досліджень з питань транспортного права становлять не лише перевезення, автори звертаються до питань застосування транспортної інфраструктури, регулювання різних видів господарської діяльності – морепротової діяльності, авіаційної діяльності, транспортної експедиції тощо. Дослідження з питань транспортного права різняться за предметом та об'єктом. Найбільш поширеними є дослідження, які зумовлюють звернення до питань правового регулювання того чи іншого виду транспорту, в них автори зосереджуються на висвітленні певної проблематики, що адресована лише одному виду транспорту. Окремо слід звернути увагу на дослідження, в яких автори звертаються до нових, надсучасних проблем правового регулювання у галузі транспорту, зокрема питань цифровізації на транспорті, реалізації концепції «smart city» в Україні, питань електро-мобільної інфраструктури тощо.

МЕТА статті зумовлює узагальнення основних наукових підходів у транспортному праві до визначення ознаки євроінтеграційності транспортного законодавства, розкриття ознаки євроінтеграційності транспортного законодавства шляхом висвітлення реалій впровадження відповідних заходів на повітряному та морському транспорті.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія дослідження господарсько-правової проблематики транспортних відносин свідчить про поєднання різних методів. Беручи за основу поліметодологічний підхід, застосовано комплекс загальнонаукових способів і прийомів вивчення правових явищ, які склалися у системі наукового знання про транспортне право. Достовірність результатів наукового пошуку забезпечена завдяки застосуванню загальноправових, а також спеціальних методів пізнання. В основу дослідження покладено системно-структурний метод, методи аналізу та синтезу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальні тенденції правової євроінтеграції зумовлюють теоретичний інтерес до проблематики транспортного права. Основою наукового знання про транспортне право є фундаментальні наукові праці українських вчених І.В. Булгакової, Е.М. Деркач, І.А. Діковської, Є.В. Довженко, В.В. Кадали, О.В. Клепикової, В.В. Мішука, І.С. Похиленко, В.Й. Развадовського, М.Л. Шелухіна та ін. Наукові праці українських вчених є неопінійними для формування сучасних наукових підходів у транспортному праві та дають змогу визначити напрями подальших наукових пошуків.

Запропонована в науковій літературі система транспортного законодавства, до якої відносять загальносистемне транспортне законодавство, регуляторне, інфраструктурне законодавство, законодавство про транспорту безпеку, а також окремо виокремлюється законо-

давство про перевезення і законодавство про інші види транспортної діяльності, цілком є слушною. Можна погодитися з висновком про те, що результат системотворення зумовлено передусім галузевою ознакою, відповідно до якої баланс норм залежить від того, чи стосуються нормативно-правові акти загальних питань функціонування транспорту або спрямовані на регулювання окремих видів транспортних відносин [1]. Запропонований підхід дає змогу звернути увагу на різноплановість проблематики з транспортного права, яка була предметом дослідження науковців або у подальшому набуватиме важливого значення у подальших дослідженнях.

На думку Е.М. Деркач, транспортна система активно еволюціонує і трансформується, зважаючи на процеси розширення наявних і появу нових сфер правового регулювання, вплив геополітичних конфліктів, наслідків світової економічної кризи через пандемію, зумовлену поширенням COVID-19, на глобальні ланцюги поставок, зміну традиційних підходів щодо організації та здійснення транспортної діяльності на засадах цифровізації [2]. Заслуговують на підтримку висновки авторки, наведені в різних публікаціях з передумов та значення євроінтеграції, а також з перспективних напрямів євроінтеграції в галузі транспорту.

Євроінтеграційність у транспортному праві набуває надважливого значення, це зумовлено переосмисленням та осучасненням правового регулювання різних відносин, що виникають у сфері транспорту з огляду на інтеграцію України до ЄС. У дослідженнях проблематики транспортного права науковці звертають увагу на роль заходів з євроінтеграції та звертаються до ключових питань вдосконалення транспортного законодавства України. Згідно із Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» [3] визначено механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Цей механізм передбачає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення і правозастосування. Згідно із зазначеним Законом метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуває ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Окремо слід зауважити на тому, що транспорт визначено пріоритетною сферою адаптації законодавства України.

Згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, (далі – Угода) [4] певні особливості заходів євроінтеграції стосуються морського та повітряного транспорту.

Зокрема, Угодою передбачено, що лібералізація умов заснування підприємницької діяльності, транскордонного надання послуг, зокрема доступу до ринку через транскордонне надання послуг не поширюється на такі сфери, як національний морський каботаж, а також регулярні або нерегулярні внутрішні і міжнародні повітряні перевезення та перевезення, що безпосередньо пов'язані з реалізацією комерційних прав на перевезення, за винятком: ремонту та сервісного обслуговування літака, під час яких літак не здійснює перевезення; продажу та маркетингу послуг із повітряних перевезень; комп'ютерної сис-

теми бронювання; послуг з наземного обслуговування; послуг з експлуатації аеропортів.

Окремої уваги заслуговує питання розмежування певних видів господарської діяльності на морському транспорті. Відтак, актуальним є питання про внесення змін до законодавства України, які дозволятимуть окремо визначати міжнародні морські перевезення, послуги контейнерних станцій та депо, морські агентські послуги та морські навантажувально-розвантажувальні послуги. Стосовно останніх, то вони означають діяльність, яку виконують стивідорні компанії, зокрема оператори терміналів, але не включаючи безпосередньої діяльності портівих вантажників, коли ця робоча сила організована незалежно від стивідорних компаній та операторів терміналів. Така діяльність включає організацію та нагляд за: навантаженням/розвантаженням вантажу на/з судна; закріпленням/розкріпленням вантажу; прийомом/доставкою та зберіганням вантажів перед завантаженням на судно або після розвантаження. Новими для українського законодавства є фідерні послуги, вони означають попереднє та подальше транспортування міжнародних вантажів морем, зокрема контейнерів, між портами на території держави.

Окремі норми Кодексу торговельного мореплавства України потребуватимуть перегляду з огляду на важливу роль принципу необмеженого доступу до міжнародних морських ринків та торгівлі на комерційній та не дискримінаційній основі. Актуальним є питання про внесення змін до Закону України «Про морські порти» [5] оскільки євроінтеграція зумовлює особливості надання послуг з міжнародних морських перевезень, зокрема забезпечення надання недискримінаційних і доступних категорій послуг в порту: лоцманська проводка, буксирування та допомога у буксируванні, постачання продовольства, заправка та водопостачання, збір сміття та утилізація баластних відходів, послуги капітана порту, навігаційна допомога, берегові експлуатаційні послуги в порту, які є важливими для функціонування судна, зокрема зв'язок, водо- та електропостачання, послуги аварійно-ремонтної майстерні, якірна стоянка, причал та причальні послуги.

Згідно з Угодою постає питання про окреме регулювання допоміжних морських послуг, вони включають морські навантажувально-розвантажувальні послуги, складські послуги та послуги зберігання, послуги з митного оформлення, послуги контейнерних станцій та депо, морські агентські послуги, транспортно-експедиційні (морські) послуги, послуги оренди суден з екіпажем, обслуговування та ремонт суден, послуги буксирування та допоміжні послуги для морських перевезень.

Надважливим для належного функціонування повітряного транспорту у період післявоєнного відновлення є питання про необхідність адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів, зокрема Регламенту (ЄС) 2019/947 [6] та стандартів EASA [7].

З метою забезпечення скоординованого розвитку та прогресивної лібералізації повітряних перевезень між країнами ЄС відповідно до їхніх взаємних комерційних потреб умови взаємного доступу на ринок повинні розглядатися відповідно до Угоди між Україною та ЄС про спільний авіаційний простір.

Ще одним важливим питанням є особливості використання безпілотних повітряних суден (БПЛА). Зокрема, слід звернути увагу на відповідальність за шкоду,

завдану БПЛА, який використовувався суб'єктом господарювання у здійсненні ним господарської діяльності, особливо в контексті гармонізації вирішення цього питання з практикою та стандартами ЄС. В контексті євроінтеграційного поступу України розглянемо найбільш важливі, на нашу думку, аспекти:

1. *Обов'язковість страхування відповідальності третьої сторони.* Відповідно до Регламенту (ЄС) 2019/947, оператор безпілотного літального апарата з максимальною злітною масою понад 20 кг зобов'язаний мати страхування цивільної відповідальності перед третіми особами за кожен політ. [8] До того ж більшість держав-членів ЄС (зокрема Німеччина, Франція, Польща, Іспанія, Австрія) поширює обов'язок страхової відповідальності на БПЛА менших мас, навіть якщо це не передбачено обов'язково на рівні ЄС. Німецька модель, наприклад, передбачає, що відповідно до §43 LuftVG, оператор або власник БПЛА підлягає обов'язковому страхуванню через принцип безпомилкової відповідальності (*Gefährdungshaftung*), незалежно від наявності вини. Відсутність страхування тягне за собою штраф від € 1 500 до € 5 000, а також зобов'язання самостійного відшкодування заподіяної шкоди [9]. За іспанським же прикладом всі операції з БПЛА, що застосовуються в господарських потребах (професійні або рекреаційні), вимагають страхового захисту для мас, що перевищують 20 кг, у розмірі не менше 750 000 SDR, а також ризик-фінансового забезпечення від Royal Decree 37/2001 для менших БПЛА.

2. *Презумпція відповідальності оператора.* В режимах цивільної відповідальності ЄС переважає формула *strict liability* (строга відповідальність): оператор або власник несе повну відповідальність за шкоду, не доводячи вини, як це передбачено не лише німецьким, а й загальноєвропейським законодавством, зокрема в рамках Регламенту про авіаційну безпеку.

3. *Мінімальні ліміти відповідальності.* Згідно з Регламентом (ЄК) № 785/2004 мінімальний рівень страхового покриття становить 750 000 SDR (~€ 850 000) для літальних апаратів масою до 500 кг – застосовується і до БПЛА відповідно до цього параметру.

4. *Адміністративні санкції.* Крім цивільної відповідальності, є адміністративні санкції за порушення: нестрахована експлуатація БПЛА; відсутність реєстрації, дозволу на політ або ліцензії оператора; порушення повітряного руху – сума штрафів може сягати декількох тисяч євро.

5. *Презумпції та докази у відповідальності за штучний інтелект (ШІ).* В ЄС у 2022 р. запропоновано проєкт Директиви про відповідальність ШІ (AI Liability Directive), який передбачав логічні презумпції вини за неналежної експлуатації автономних систем, як-от БПЛА. Це спростило б доступ потерпілих до компенсації, оскільки оператор повинен був би доводити належний рівень безпеки. Однак згодом Європейська Комісія вирішила відкликати цей проєкт через відсутність консенсусу, тож на рівні ЄС питання залишається відкритим.

Водночас неможна відкидати й той факт, що допускають її є певні особливості національних моделей, як-от: в Австрії – вимога до страхування у мінімальному обсязі 750 000 SDR для всіх операторів БПЛА; реєстраційна система через Dronespace; обов'язкове надання страхового документа під час польоту [10], або ж у Мальті – всі оператори, що виконують господарські польоти,

повинні мати активну страхову відповідальність, оскільки без неї політ заборонений. Так, з урахуванням європейських практик та зобов'язань Україні варто впровадити, здійснюючи перспективне правове врегулювання господарської діяльності із застосування БПЛА, такі елементи, як зокрема: обов'язкове страхування цивільної відповідальності оператора/власника з докладенням поліса під час освоєння повітряного простору; презумпцію відповідальності – оператор несе відповідальність за шкоду незалежно від вини за умови доведення факту заподіяння збитків; мінімальні ліміти відповідальності; адміністративні санкції з метою стимулювання дотримання технічних, реєстраційних та страхових норм; врахування ШІ-відповідальності – введення презумпцій, пов'язаних із ШІ в управлінні БПЛА. Це сприятиме створенню ефективної правової моделі, що захищатиме суспільні інтереси, одночасно сприяючи інноваційній діяльності та євроінтеграційним процесам.

Ще одне чи не найбільш дискусійне питання у правовому забезпеченні господарської діяльності з БПЛА: баланс між ефективним застосуванням та захистом права на приватність і захист даних. У повсякденній господарській діяльності БПЛА застосовуються для моніторингу, агрохімічного оброблення, інфраструктурного нагляду, логістики тощо. Водночас вони здатні збирати персональні дані: зображення, геолокацію, інфра/термальні дані, що потрапляють під захист загальноєвропейських стандартів, насамперед GDPR. Преміальні технології розпізнавання облич, аналіз поведінки та інші методи можуть становити загрозу приватності громадян. Так, проблема полягає в тому, як збалансувати технологічну ефективність господарських операцій з необхідністю дотримання принципів права на приватне життя. GDPR чітко визначає, що збір персональних даних можливий лише на правових засадах: згода, публічна заява, суспільний інтерес чи інші підстави (ст. 6, 9 GDPR). Зйомка у громадському просторі, особливо з інструментами розпізнавання, може охоплювати «чутливі дані» та потребувати ґрунтового Data Protection Impact Assessment (DPIA). В цьому аспекті є певна суперечливість між GDPR та Регламентом (ЄС) 2019/947, оскільки останній Регламент встановлює рамки безпеки польотів, але не охоплює питань оброблення даних. З іншого боку, його «принцип прозорості та геозонування» може конфліктувати з відстеженням місця операцій у приватних речах особи [11]. ЄС пропонує «принцип privacy by design» для виробників – технологічно мінімізувати ризики, наприклад, автоматичне фокусування на об'єкті робіт, а не випадкових пішоходів [12]. В контексті означеного все це потребують вирішення такі питання, як:

1. *Обов'язковість сповіщення та згоди,* оскільки люди, що можуть потрапити в кадр, не завжди усвідомлюють зйомку й не можуть дати розумну згоду. GDPR вимагає явної інформованої згоди або правових підстав, але громіздкі процедури можуть сповільнити господарські задачі і їх ефективне виконання;

2. *Масштаб та цілеспрямованість збору даних.* Застосування LiDAR, тепловізорів і II-аналітики здатне масово ідентифікувати осіб. Це ставить під сумнів співмірність мети роботи з обсягом збору (GDPR, ст. 5);

3. *Механізми контролю та відповідальності,* оскільки для компенсації порушень потрібен ефективний доступ до контролюючих органів. Апаратна система відповідаль-

ності, – це не лише процедури, а й санкції за технологічне спостереження без правових підстав;

4. *Роль design-філософії (privacy-by-design)*. Від виробника до оператора – повна інтеграція захисту приватності в архітектуру БПЛА. Недостатність технічних засобів призводить до мінімального захисту особистих даних.

У звіті Європарламенту-2015 наведено приклади викликів балансу між ефективним застосуванням і правом на приватність [13]. Для охоронюваних правом операцій приватність визначається як ключовий ризик – особливо в середньо- або високоризикових сценаріях [14]. EASA Privacy by Design висловлює рекомендації з технологічного інтегрування принципу початкового захисту особистих даних [15]. Центральне дискусійне питання стосується того, як дати змогу БПЛА ефективно працювати у сфері господарювання, не порушуючи права на приватність та оброблення даних. Якщо оптимального та збалансованого рішення не буде знайдено, – це спричинятиме юридичні ризики, штрафи за GDPR, зниження громадської підтримки і технічні бар'єри інновацій. Україні нині в умовах сучасності є сенс застосувати гібридний підхід: енфорсмент DPIA у разі аналізу чутливих даних; прозоре інформування громадськості (онлайн-геозони, примітки на сайтах, візуальні попередження на місці); застосування privacy by design – як частини технічних стандартів БПЛА; встановлення чітких санкцій за безпідставне спостереження; створення міжвідомчого моніторингового органу (в форматі GPS та GDPR) тощо. В кожному разі пошук оптимальної моделі для України та ЄС ще попереду і має перспективи для розширення наукових досліджень.

Складним і дискусійним питанням є також перспективи запровадження в Україні процедур, пов'язаних з із застосуванням БПЛА у господарській діяльності.

Згідно зі ст. 3 Регламенту (ЄС) 2019/947 діяльність з БПЛА розподілена за трьома категоріями ризику, від яких залежить і застосування процедур: «відкрита» (низький ризик), «спеціальна» (середній ризик) та «сертифікована» (високий ризик) категорії.

(а) операції БПЛА в категорії «відкритих» не потребують будь-якого попереднього отримання дозволу або подання операційної декларації оператором БПЛА перед здійсненням такої операції;

(б) операції БПЛА в категорії «спеціальних» вимагають отримання дозволу на виконання операції, виданого відповідно до ст.ст. 12 або 16, або за умов, визначених у ст. 5 (5), подання декларації оператором БПЛА;

(с) операції БПЛА в категорії «сертифікованих» вимагають сертифікації самого БПЛА відповідно до Делегованого регламенту (ЄС) 2019/945, сертифікації оператора, а також, у відповідних випадках, ліцензування дистанційного пілота [6].

Застосування БПЛА в господарській діяльності найчастіше потрапляють до «спеціальної» або «сертифікованої» категорій, що тягне за собою необхідність низки процедур, як-от:

операційний дозвіл – надає оператору БПЛА право здійснювати конкретну операцію після оцінювання ризиків (SORA) або схвалення стандартних сценаріїв (PDRA), у визначених випадках може бути замінений *операційною декларацією*;

сертифікація БПЛА – сертифікат на проектування, виробництво та льотну придатність самого БПЛА під-

тверджує його відповідність стандартам безпеки;

сертифікація оператора (сертифікат оператора легких БПЛА (LUC)) – різновид організаційної сертифікації, що надає оператору певні привілеї, зокрема право самостійно надавати собі дозвіл на виконання операцій без необхідності щоразу подавати заявку; є добровільною, однак вигідна для професійних операторів, які регулярно здійснюють операції у «спеціальній» категорії;

ліцензування дистанційного пілота – підтвердження кваліфікації особи, що керує БПЛА; у «відкритій» категорії вимагає проходження онлайн-навчання та тесту на компетентність (A1/A3 або A2 залежно від підкатегорії), у «спеціальній» категорії може вимагати додаткової підготовки залежно від сценарію операції, у «сертифікованих» категорії дистанційний пілот прирівнюється до пілота пілотованого повітряного судна – може вимагатися повна ліцензія, подібна до ліцензування комерційних пілотів (планується в майбутньому нормативному регулюванні).

Крім того, ст. 14 Регламенту (ЄС) 2019/947 вимагає від держав-членів створити та підтримувати точні системи реєстрації для БПЛА, конструкція яких підлягає сертифікації, а також для операторів БПЛА, операції яких можуть становити ризик для безпеки, охорони правопорядку, приватності, захисту персональних даних або довкілля [6].

Проблеми впровадження процедур, пов'язаних із застосуванням БПЛА у господарській діяльності пов'язані з цілою низкою факторів, таких як: 1) *складність і вартість процедур*. Складність оцінок (SORA/PDRA), а також підготовка (A1–A3 чи A2) створюватиме значний бар'єр для малого й середнього бізнесу; 2) *різниця застосування в державах-членах*. Національні діапазони категорій істотно варіюються, особливо щодо операцій поза зоною зорового контролю і гібридних операцій; 3) *недостатня цифрова інфраструктура*, – відсутність ефективних електронних платформ уповільнює здійснення процедур.

Належить визнати, що попри значний потенціал БПЛА для модернізації економіки, правове регулювання їх застосування в Україні носить фрагментарний характер, а механізму процедур де-факто немає. Основні проблеми запровадження таких процедур в Україні може бути зведено до такого: 1) *немає єдиного правового підходу*. Чинне законодавство України не містить системно узгоджених положень із класифікації господарської діяльності з застосування БПЛА за рівнем ризику, як це зроблено, наприклад, у праві ЄС. Відсутність чітких критеріїв ускладнює виокремлення категорій суб'єктів, які мають підпадати під обов'язок отримання дозволів, сертифікатів або ліцензій; 2) *немає нормативної класифікації сценаріїв застосування БПЛА*. У господарській діяльності можливе застосування БПЛА у простих умовах (видимість, мала вага апарата, мала відстань польоту), а також у складних, зокрема – із виходом за межі прямої видимості, польотами над населеними пунктами, транспортуванням вантажів або моніторингом критичної інфраструктури. В Україні не запроваджено механізму погодження окремих сценаріїв діяльності, що унеможливило попереднє оцінювання ризиків та правову фільтрацію операторів за ступенем їх відповідальності та рівнем безпеки; 3) *відсутність інституційного забезпечення*. На сьогодні не сформовано системи органів (установ), відповідальних за видачу дозволів та сертифікатів з госпо-

дарської діяльності із застосування БПЛА; 4) *колізійність регулювання*: господарське, транспортне (авіаційне), екологічне та інформаційне законодавство України містять окремі норми, які можуть суперечити одна одній у контексті БПЛА. Наприклад, здійснення фото- та відеозйомки господарськими суб'єктами може суперечити положенням про захист персональних даних і праву на приватність.

ВИСНОВКИ

Отже, євроінтеграційність у транспортному праві слід розглядати як один з напрямів вдосконалення транс-

портного законодавства України з метою впровадження економічних реформ шляхом співробітництва з ЄС в напрямі покращення розуміння основоположних принципів функціонування галузі транспорту, а також формулювання і реалізації ринкової економічної політики, поступового наближення національної транспортної стратегії до політики ЄС відповідно до основоположних принципів макроекономічної стабільності, лібералізації умов надання транспортних послуг, забезпечення права доступу до транспортної інфраструктури тощо.

Список використаних джерел

1. Клепикова О.В. Правова організація транспортної системи України: монографія. Київ, 2019. С.337.
2. Деркач Е.М. Концептуальні засади господарсько-правового регулювання транспортної діяльності: монографія. Вінниця, 2021. С. 5.
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. С. 83. Ст. 2125.
5. Про морські порти України: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4709-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 7. Ст.65.
6. Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft (Text with EEA relevance.). C/2019/3824. OJ L 152, 11.6.2019, p. 45–71 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, HR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV). URL: [https://Implementing regulation-2019/947-EN-EUR-Lex](https://Implementing%20regulation-2019/947-EN-EUR-Lex)
7. EASA Basic Regulation and related Implementing and Delegated Regulations. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/regulations>.
8. Regulation on UAS (dron) explained. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/the-agency/faqs/drones-uas?>
9. Normativa de UAS/drones. URL: <https://www.seguridadaerea.gob.es/en/ambitos/drones/normativa-de-uas-drones>
10. Unbemanntes Luftfahrzeug. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Unbemanntes_Luftfahrzeug
11. EU drone regulatory framework “safeguards privacy and civil rights” – Commissioner Vălean. URL: <https://www.unmannedairspace.info/latest-news-and-information/eu-drone-regulatory-framework-safeguards-privacy-and-civil-rights-commissioner-valean>
12. 7 Principles of privacy by design in the context of drone manufacturing. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/domains/civil-drones/privacy/privacy-by-design>
13. Privacy and Data Protection Implications of the Civil Use of Drones. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519221/IPOL_IDA%282015%29519221_EN.pdf
14. Privacy’s Sky High Battle: The Use of Unmanned Aircraft Systems for Law Enforcement in the European Union. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10846-024-02071-w>
15. Privacy by Design. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/domains/civil-drones/privacy/privacy-by-design>

References

1. Klepikova O.V. Legal organization of the transport system of Ukraine: monograph. Kyiv, 2019. P.337. (in Ukrainian).
2. Derkach E.M. Conceptual principles of economic and legal regulation of transport activities: monograph. Vinnytsia, 2021. P. 5. (in Ukrainian).
3. On the National Program for Adapting the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union: Law of Ukraine of March 18, 2004 No. 1629-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. No. 29. Art. 367. (in Ukrainian).
4. Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part, of 27.06.2014. Official Gazette of Ukraine. 2014. No. 75. Vol. 1. Pg. 83. Article 2125. (in Ukrainian).
5. On seaports of Ukraine: Law of Ukraine dated May 17, 2012. № 4709-VI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. № 7. Art. 65. (in Ukrainian).
6. Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft (Text with EEA relevance.). C/2019/3824. OJ L 152, 11.6.2019, p. 45–71 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, HR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV). URL: [https://Implementing regulation-2019/947-EN-EUR-Lex](https://Implementing%20regulation-2019/947-EN-EUR-Lex).
7. EASA Basic Regulation and related Implementing and Delegated Regulations. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/regulations>.
8. Regulation on UAS (dron) explained. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/the-agency/faqs/drones-uas?>
9. Normativa de UAS/drones. URL: <https://www.seguridadaerea.gob.es/en/ambitos/drones/normativa-de-uas-drones>
10. Unbemanntes Luftfahrzeug. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Unbemanntes_Luftfahrzeug.
11. EU drone regulatory framework “safeguards privacy and civil rights” – Commissioner Vălean. URL: <https://www.unmannedairspace.info/latest-news-and-information/eu-drone-regulatory-framework-safeguards-privacy-and-civil-rights-commissioner-valean>
12. 7 Principles of privacy by design in the context of drone manufacturing. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/domains/civil-drones/privacy/privacy-by-design>
13. Privacy and Data Protection Implications of the Civil Use of Drones. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519221/IPOL_IDA%282015%29519221_EN.pdf

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/519221/IPOL_IDA%282015%29519221_EN.pdf

14. Privacy's Sky High Battle: The Use of Unmanned Aircraft Systems for Law Enforcement in the European Union. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10846-024-02071-w>

15. Privacy by Design. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/domains/civil-drones/privacy/privacy-by-design>

Viktorii RIEZNIKOVA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of department, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0149-0710>

e-mail: reznikova.vv78@gmail.com

Valeriia POIEDYNOK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1583-1312>

e-mail: valeriia.poiedynok@knu.ua

Olha KLEPIKOVA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5166-215X>

e-mail: klepikova@ukr.net

Anastasiia HOLOVACHOVA

PhD in Legal Sciences, assistant, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2324-1371>

e-mail: anastasiiaholovacheva@gmail.com

CONCEPTUAL ISSUES OF EUROPEAN INTEGRATION IN TRANSPORT LAW

The paper is devoted to the study of individual problems and prospects of legal regulation of economic activity carried out in the field of transport. It is emphasized that the subject of scientific research on transport law is not only the issues of legal regulation of transportation, but also other relevant aspects. The modern scope of transport law determines the issues of using transport infrastructure, regulating various types of economic activity, for example, seaport activities in maritime transport, ground service activities in air transport, etc. It has been determined that European integration is a key feature of transport legislation. From the standpoint of the science of economic law, the disclosure of the sign of European integration raises the question of the expediency of improving the content of regulatory legal acts that regulate the use of various types of vehicles, in particular merchant vessels and aircraft. The authors of the paper believe that European integration in transport law should be considered as one of the areas of improving transport legislation in Ukraine with the aim of implementing economic reforms through cooperation with the EU in order to improve understanding of the fundamental principles of the functioning of the transport industry. European integration entails the formulation and implementation of a market economic policy, the gradual approximation of the national transport strategy to EU policy in accordance with the fundamental principles of macroeconomic stability, the liberalization of the conditions for the provision of transport services, ensuring the right of access to transport infrastructure.

Keywords: economic activity, economic law, economic legislation, aviation activity, trade shipping, transport legislation, transport law, aircraft, unmanned aircraft, maritime trade vessel, transport infrastructure, air transport, maritime transport, licensing, digitalization, sustainable development, European integration, artificial intelligence, post-war recovery

Роман Олександрович **КОРОТЯ**

аспірант, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5976-2181>

СУБ'ЄКТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ (КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ)

У статті окреслено ознаки суб'єкта легалізації майна, зокрема ознаки кваліфікованого складу легалізації майна як використання під час відмивання майна можливостей, пов'язаних з виконанням професійної діяльності та систематичність діяльності з відмивання майна. Зроблено висновок про різноманітність підходів до визначення ознак кримінальної відповідальності у законодавствах держав ЄС. Визначено, що запозичення окремих положень кримінальних законодавств держав ЄС сприяло б вдосконаленню регулювання кримінальної відповідальності за легалізацію майна.

Ключові слова: суб'єкт кримінального правопорушення, законодавство держав ЄС, кримінальна відповідальність, легалізація (відмивання) майна, злочинність, кримінальне законодавство, міжнародне співробітництво, порівняльно-правовий аналіз

ВСТУП

Розглядаючи особливості кримінальної відповідальності за легалізацію майна, потрібно звернути увагу, що в окремих державах, зокрема Ізраїлі, Іспанії, США, серед покарань, закріплених у відповідних статтях є штраф не у фіксованому розмірі (величинах), а сума якого обраховується залежно від суми легалізованого майна. У ст. 209 Кримінальному кодексі (КК) України у чинній редакції не передбачено ні покарання у виді штрафу, ні застосування спеціальної конфіскації до майна, яке становить предмет легалізації, а натомість закріплено покарання у виді конфіскації майна особи, що є єдиним майновим покаранням. Це пояснюється тим, що в межах за законодавством ЄС саме позбавлення волі є основним покаранням за легалізацію майна, тоді як майнове покарання, штраф незалежно від порядку його обрахування або конфіскація є додатковими покараннями, а розвиток законодавства України в частині регулювання кримінальної відповідальності за легалізацію майна здійснюється в межах стандартів ЄС.

Увагу питанням легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та міжнародному співробітництву з протидії цьому виду злочинності приділяли І.І. Білоус, П.Д. Біленчук, Завидняк І.О., О.О. Дудоров, І.С. Кундельська, В.В. Лисенко, М.А. Погорецький, Д.В. Строгаль, Т.М. Тертиченко, О.В. Халін та ін. Проте приклади законодавств держав ЄС про кримінальну відповідальність за легалізацію майна дають підстави для висновку про різноманітність підходів до визначення її ознак у законодавствах держав ЄС, що зі свого боку потребує додаткового аналізу.

МЕТА статті – компаративістський аналіз суб'єкта легалізації майна, одержаного злочинним шляхом.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи, як аналіз та синтез, порівняння, пояснення, формулювання логічного висновку, узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Всебічне дослідження кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом не є можливим без вивчення зарубіжного досвіду її регулювання. У цьому контексті, з

огляду на євроінтеграційний курс України, первинного значення набувають дослідження стандартів ЄС у галузі кримінально-правової протидії легалізації майна. У гл. IV КК Франції відмивання майна визначається як діяння, спрямоване на неправдиве обґрунтування джерела походження майна або доходів, отриманого шляхом вчинення злочину, внаслідок якого одержано пряму чи непряму вигоду. Діяння, які становлять відмивання майна, охоплюють сприяння фінансовій операції, укладення угоди, приховання або інших прямих або опосередкованих діянь, вчинених з майном, отриманим в результаті вчинення злочину або проступку (ст. 324-1 КК Франції). Зазначене діяння карається штрафом в 2500 євро та позбавленням волі на строк до п'яти років. Додаткові покарання, які може бути призначено фізичній особі, становлять заборона обіймати публічну посаду або здійснювати професійну чи громадську діяльність, під час здійснення або у зв'язку зі здійсненням якої злочинне діяння скоєно, на строк до п'яти років. У ст. 324-2 КК Франції закріплено ознаки кваліфікованого складу відмивання майна, що карається штрафом у 5000 євро та позбавленням волі на строк до десяти років: 1) систематичність діяльності з відмивання майна; 2) використання при відмиванні майна можливостей, пов'язаних з виконанням професійної діяльності; 3) діяння вчинено організованою групою. Фізичній особі може бути призначено безстрокове покарання у виді заборони обіймати публічну посаду або здійснювати професійну чи громадську діяльність, під час здійснення або у зв'язку зі здійсненням якої злочинне діяння скоєно [1].

Залежно від обставин справи суму штрафу може бути збільшено судом до половини вартості майна або коштів, стосовно яких здійснено відмивання (ст. 324-3 КК Франції). Крім цього, фізичним особам, визнаним винуватими у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 324-1 та 324-2 КК Франції, може бути призначено такі додаткові покарання: 1) заборона зберігання або носіння зброї, строком не більше п'яти років; 2) заборона вчинення дій, пов'язаних з обігом окремих цінних паперів, зокрема, з векселями строком не більше п'яти років; 3) позбавлення права керування транспортним засобом строком не більше п'яти років, поза рамками професійної діяльності; 4) конфіскація транспортних засобів; 5) конфіскація зброї; 6) конфіскація предметів, які використо-

увались або призначено для вчинення злочинного діяння; 7) обмеження окремих політичних або громадянських прав; 8) заборона залишати територію Франції на строк не більше п'яти років – для громадянина Франції або особи, яка є резидентом Франції, та заборона перебування на території Франції на строк від 10 років або безстроково стосовно будь-якої іншої особи [1].

Відповідно до ст. 324-9 КК Франції юридичні особи також можуть бути суб'єктами відмивання майна у тих випадках, коли злочин вчиняється в їхніх інтересах. Відповідальність юридичної особи є субсидіарною до відповідальності фізичної особи. До юридичних осіб застосовується покарання у виді штрафу та позбавлення права здійснювати діяльність, у зв'язку з якою вчинено відмивання майна [1].

Згідно з ч. 1 ст. 301 КК Іспанії [2] будь-яка особа, яка придбала, володіє, використовує, перетворює або передає активи, знаючи, що вони походять від злочинної діяльності, вчиненої нею самою або будь-якою третьою особою, або вчинила будь-яку іншу дію, щоб приховати злочинне походження активів, або щоб допомогти особі, яка брала участь у злочині, внаслідок якого отримано активи, уникнути правових наслідків своїх дій, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до шести років та штрафом від одного до трьох розмірів вартості майна. Крім цього, враховуючи тяжкість діяння та інші обставини, особі може бути призначено додаткове покарання у виді позбавлення права займатися професійною діяльністю чи діяльністю на строк від одного до три роки, та/або примусовим закриттям відповідного суб'єкта господарської діяльності, остаточною або на строк до п'яти років. Покарання ближче до верхньої межі призначається тоді, якщо майно походить від будь-якого зі злочинів, пов'язаних із незаконним обігом отруйних засобів, наркотичних засобів або психотропних речовин, передбачених ст.ст. 368-372, а також хабарництвом, зловживанням впливом та іншими корупційними діяннями, вчиненими під час виконання державними службовцями службових обов'язків, корупційними злочинами у міжнародних господарських операціях, розкраданням, шахрайством, ухиленням від сплати податків, злочинами у сфері організації території та містобудування (гл.гл. V, VI, VII, VIII, IX і X розд. XIX, гл. I розд. XVI КК Іспанії). Також відмивання активів охоплює приховування справжнього характеру, походження, місцезнаходження, призначення, переміщення або прав на активи (ч. 2 ст. 301 КК Іспанії). Якщо дії, зазначені у ч.ч. 1 та 2 ст. 301 КК Іспанії, вчинено через недбалість, вони караються позбавленням волі від шести місяців до двох років і штрафом від одного до трьох розмірів активів. Якщо доведено злочинне походження активів, вони підлягають конфіскації навіть тоді, коли особу звільнено від покарання, кримінальної відповідальності або спливла давність кримінального переслідування [2].

Ст. 302 КК Іспанії передбачає особливості кримінальної відповідальності за відмивання майна осіб у складі злочинної організації – таким особам призначається покарання, ближче до верхньої межі, передбаченої у відповідній частині ст. 301 КК Іспанії. Тоді, коли злочин вчинено у складі організованої або терористичної групи або організації, злочинне походження активу встановлюється так: майно кожної з осіб, визнаних винними у злочинах, скоєних у межах злочинної чи терористичної

організації чи групи, або за терористичний злочин, що є непропорційним до доходу, законно отриманого кожною з цих осіб, вважається отриманим в результаті злочинної діяльності. У ч. 2 ст. 302 КК Іспанії регламентовано відповідальність юридичних осіб у разі їх залучення до відмивання майна. Юридичні особи несуть кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на відмивання активів, вчинені від їх імені та/або та в їх інтересах їх законними представниками та де-факто чи де-юре керуючими особами [2].

У ст. 303 КК Іспанії суб'єкти відмивання активів, які, крім призначення покарання за відповідною частиною ст. 301 КК Іспанії, підлягають додатковому покаранню у виді спеціальної заборони на державну роботу та посаду, професію чи ремесло, промисел чи комерцію на строк від трьох до десяти років. До таких осіб віднесено підприємців, посередників у фінансовому секторі, медичних працівників, державних службовців, соціальних працівників, вчителів або вихователів під час виконання службових чи професійних обов'язків. Покарання у вигляді повної заборони накладається на строк від десяти до двадцяти років, якщо такі дії вчинені державною установою чи підприємством державної форми власності або її службовою особою [2].

Відповідно до § 1 ст. 299 КК Польщі будь-яка особа, яка приймає, володіє, використовує, передає або переміщує за кордон будь-які платіжні засоби, фінансові інструменти, цінні папери, валютні цінності, майнові права чи інше рухоме або нерухоме майно, отримане від вигоди, пов'язаної зі здійсненням злочину, а також переховує, передає або перетворює їх, сприяючи передачі їх у власність або у володіння, або здійснює інші дії, які можуть перешкодити встановленню їх злочинного походження чи конфіскації, підлягають покаранню у виді позбавлення волі від 6 місяців до 8 років. Згідно з § 2 ст. 299 КК Польщі такому ж покаранню підлягає особа, яка, будучи службовцем або діючою від імені або за дорученням банку, фінансової чи кредитної установи чи іншої організації, зобов'язана реєструвати операції та осіб, які здійснюють операції відповідно до закону, всупереч встановленим правилам, приймає засоби платежу, фінансові інструменти, цінні папери, валютні цінності, передає або конвертує їх, або вчиняє інші дії за наявності обставин, які викликають обґрунтовану підозру, що вони є предметом дії, зазначеної в § 1, або надає послуги, спрямовані на приховування їх злочинного походження, або послуги з їх захисту від конфіскації. Особа, яка вчиняє діяння, передбачені §§ 1, 2 ст. 299 КК Польщі за змовою з іншими особами або отримує вигоду у значному розмірі, карається позбавленням волі на строк від 1 до 10 років [3].

У разі засудження за злочин, зазначений у §§ 1 або 2 ст. 299 КК Польщі, суд постановляє рішення про конфіскацію речей, отриманих прямо чи опосередковано внаслідок злочину, а також прибутків від цього злочину або їх еквівалент, навіть якщо вони не становили власності винного. Конфіскація не застосовується, якщо предмет, вигода або їх еквівалент підлягають поверненню потерпілій стороні або іншій особі. Крім цього, § 8 ст. 299 КК Польщі містить норму про спеціальне звільнення від покарання особи, яка добровільно повідомила органу, відповідальному за кримінальне переслідування відмивання майна, відомості про осіб, які брали

участь у вчиненні цього злочину, та обставини його вчинення, якщо це запобігло вчиненню відмивання майна. Тоді, коли зазначене добровільне повідомлення не запобігло вчиненню злочину, суд призначає покарання з урахуванням обставини, зазначеної у § 8 ст. 299 КК Польщі, як такої, що його пом'якшує [3].

На відміну від ФРН, Франції та Польщі, де норми про відповідальність за легалізацію майна передбачено безпосередньо у кримінальних законах, у Данії, Норвегії, Фінляндії та Швеції відповідні норми закріплено в спеціальних актах [5-8].

Наприклад, у 2014 р. прийнято Закон Швеції «Про покарання за правопорушення, пов'язані з відмиванням грошей», щоб уточнити кримінально-правову базу для відмивання коштів та фінансування тероризму. За основні злочини, пов'язані з відмиванням грошей, особам, визнаним винними, загрожує позбавлення волі на строк до двох років: це вжиття будь-яких заходів, які мають на меті приховати факт наявності грошей або іншого майна, яке походить від правопорушення чи кримінальної діяльності або сприяє можливості привласнення цього майна або його вартості, а саме передачу, набуття, перетворення, зберігання власності; або постачання, набуття або складання документа, який може надати розумне пояснення про володіння майном, укладення угод з метою створення видимості походження майна, вчинення дій, які мають характер прикриття або інших заходів такого змісту. Злочини, пов'язані з грубим відмиванням грошей (*gross money laundering offence*), передбачають покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до шести років. Вирішуючи, чи є правопорушення грубим, суди враховують вартість майна, чи був злочин частиною злочинної діяльності, яка проводилася систематично чи широко, або чи мала вона інший небезпечний характер. Дрібне відмивання грошей (*money laundering misdemeanour*) карається штрафом або позбавленням волі на строк до шести місяців. Також у ст. 7 Закону Швеції «Про покарання за правопорушення, пов'язані з відмиванням грошей» як окремий вид злочинного діяння виділено комерційне відмивання грошей (*commercial money laundering*), яка має місце, якщо особа вчиняє дії, зазначені у ст. 3 в контексті господарської діяльності, проте покарання за цією статтею не перевищує ті, що вказані у ст. 3 зазначеного закону. Закон також за винятком тих випадків, коли «конфіскація є явно необґрунтованою» передбачає конфіскацію грошей, іншого майна, що є предметом злочину, доходів, одержаних від відмивання майна згідно з цим Законом; усього майна, яке особа отримала в якості оплати за витрати, понесені під час відмивання майна згідно з цим Законом або вартість таких надходжень [8].

Згідно зі ст. 191 КК Китаю відмивання коштів охоплює такі операції з коштами, одержаними злочинним шляхом: відкриття грошових рахунків; конвертацію майна в готівку, застосування фінансових інструментів або оборотних цінних паперів; переказ грошових коштів; передачу активів за кордон, передачу/трансформацію злочинних доходів і доходів шляхом застави, оренди, продажу та купівлі, інвестування, фіктивних операцій, використання підроблених цінних паперів, спотворення результатів доходів, лотерей, азартних ігор, а також змішування злочинних доходів з операційними доходами готівкових підприємств, таких як торговельні центри,

ресторани чи розважальні заклади. Також відмивання коштів полягає у допомозі іншим особам у переведенні злочинних доходів і прибутків в офшори шляхом перевезення, транспортування або пересилання таких доходів; або використанні інших способів передачі/трансформації злочинних доходів і прибутків. Предикатними злочинами, пов'язаними з відмиванням грошей, злочини, які стосуються злочинної діяльності, пов'язаної з обігом наркотиків, організованою злочинністю, тероризмом, контрабандою, корупцією та хабарництвом, порушенням порядку фінансового регулювання та фінансовим шахрайством. Ухилення від сплати податків не є предикатним злочином для відмивання грошей. Незважаючи на це, фальсифікація або приховування доходів, отриманих внаслідок ухилення від сплати податків, кваліфікується як окремий злочин, пов'язаний із фальсифікацією або приховуванням доходів, одержаних злочинним шляхом [9].

Суб'єктами легалізації майна є як фізичні, так і юридичні особи. Максимальне покарання, яке може бути застосоване до особи, визнаної винною у відмиванні грошей, – це позбавлення волі до десяти років та/або штраф без верхньої межі, а також конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом. Покарання юридичних осіб охоплює штраф без верхньої межі та конфіскацію незаконних доходів юридичних осіб та доходів, одержаних безпосередньо відповідальними фізичними особами, які підлягають позбавленню волі на строк до десяти років та/або штрафу без верхньої межі з конфіскацією доходів, одержаних незаконним шляхом [9].

ВИСНОВКИ

Наведені приклади законодавств держав ЄС про кримінальну відповідальність за легалізацію майна дають підстави для висновку про різноманітність підходів до визначення її ознак у законодавствах держав ЄС, незважаючи на єдність мінімальних стандартів її криміналізації, відповідність яким можна констатувати стосовно кримінального законодавства України. Проте, на нашу думку, запозичення окремих положень кримінальних законодавств держав ЄС сприяло б вдосконаленню регулювання кримінальної відповідальності за легалізацію майна. Насамперед звертаємо увагу на те, що у санкціях норм, закріплених у різних частинах ст. 209 КК України, передбачено покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Проте у жодній частині не зазначено таку ознаку суб'єкта легалізації майна як службова особа або іншу подібну ознаку, що надає зазначеному вище покарання абстрактний характер. Тому застосування досвіду Франції, у ст. 324-2 КК якої передбачено таку ознаку кваліфікованого складу легалізації майна як використання у відмиванні майна можливостей, пов'язаних з виконанням професійної діяльності та систематичність діяльності з відмивання майна, могло б удосконалити норми, закріплені у ст. 209 КК України. Ознаку «використання можливостей, пов'язаних з виконанням професійної діяльності» з урахуванням лексики КК України може бути сформульовано як «зловживання службових осіб владою або службовим становищем, або зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги». Ознака систематичності діяльності зловживання майна відображає ту обставину, що відмивання майна для особи становить злочинний промисел.

References

1. Criminal Code of France. URL: https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/french_penal_code_33.pdf
2. Espana. Criminal Code. 2013. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf
3. The Criminal code of the Republic Poland. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10/Poland/show>
4. The Criminal code of Sweden. URL: <https://sanctionsscanner.com/Aml-Guide/anti-money-laundering-aml-in-sweden-129>
5. The Criminal code of Denmark. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=19d424ba-459a-4846-833c-68976eab5c04>
6. The Criminal code of Norway. URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2018-06-01-23>
7. The Criminal code of Finland. URL: <https://rahanpesu.fi/en/money-laundering>
8. Act on penalties for money laundering offences. issued on 15 May 2014. URL: <https://www.government.se/contentassets/b202f4b9e9e44ded80b29fa6f62fbb2d/act-on-penalties-for-money-laundering-offences-2014307/>
9. Anti-Money Laundering Laws and Regulations China 2023. URL: <https://iclg.com/practice-areas/anti-money-laundering-laws-and-regulations/china>

Roman KOROTIA

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5976-2181>

SUBJECT OF LEGALIZATION (LAUNDERING) OF PROPERTY OBTAINED BY CRIME (COMPARATIVE ANALYSIS)

Subject of legalization (laundering) of property obtained by crime (comparative analysis) The characteristics of the subject of legalization of property are outlined, in particular the characteristics of the qualified composition of legalization of property as the use of opportunities related to the performance of professional activities in property laundering and the systematic nature of property laundering activities. The conclusion is made about the diversity of approaches to determining the characteristics of criminal liability in the legislation of the EU states. It is determined that borrowing individual provisions of the criminal legislation of the EU states would contribute to improving the regulation of criminal liability for legalization of property. The examples of the legislation of the EU states on criminal liability for the legalization of property give grounds for concluding that there is a variety of approaches to determining its features in the legislation of the EU states, despite the unity of the minimum standards of its criminalization, compliance with which can be stated in relation to the criminal legislation of Ukraine. However, in our opinion, borrowing certain provisions of the criminal legislation of the EU states would contribute to improving the regulation of criminal liability for the legalization of property. First of all, we draw attention to the fact that the sanctions of the norms enshrined in various parts of Art. 209 of the Criminal Code of Ukraine provide for a punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of up to three years. However, no part indicates such a feature of the subject of property legalization as an official or other similar feature, which gives the above-mentioned punishment an abstract character. Therefore, using the experience of France, in Art. 324-2 of the Criminal Code, which provides for such a sign of the qualified composition of property legalization as the use of opportunities related to the performance of professional activities and the systematic nature of property laundering activities, could improve the norms enshrined in Article 209 of the Criminal Code of Ukraine. The sign of "use of opportunities related to the performance of professional activities" taking into account the vocabulary of the Criminal Code of Ukraine can be formulated as "abuse of power or official position by officials, or abuse of authority by persons providing public services". The sign of the systematic nature of property abuse activities reflects the fact that property laundering for a person constitutes a criminal enterprise.

Keywords: *subject of criminal offense, legislation of the EU states, criminal liability, legalization (laundering) of property, crime, criminal legislation, international cooperation, comparative legal analysis*

Yonatan ELGABSY

postgraduate student, Sumy State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5077-3317>

PROLONGED WAITING FOR MEDICAL ASSISTANCE BEFORE NURSING HOME ADMISSION: MANAGEMENT AND ECONOMIC ASPECTS

In the context of global population aging, the issue of effective resource management in the healthcare sector is gaining strategic importance. Delays in providing medical assistance to older adults not only deteriorate their physical condition and increase hospitalization rates but also impose a growing financial burden on households and long-term care systems. Moreover, unpredictable expenses and rising demand for specialized care complicate budget planning at both micro and macro levels.

The purpose of the paper is to analyze the waiting time for medical care among older individuals in Israel and to assess the socio-economic consequences of such delays for the care system. The study also seeks to develop managerial solutions for system optimization, with particular attention to the critical transition from home-based to institutional care, which requires substantial financial and organizational resources.

The paper examines systemic, economic, and administrative factors contributing to delays in care provision – namely, inefficient coordination between services, underfunding of primary healthcare, and the underdevelopment of long-term care infrastructure. A cross-sectional survey of 307 family members of elderly individuals identified key risks: increased caregiving costs, caregiver burnout, and a decline in patients' quality of life.

Involving patients in the decision-making process produced mixed results: while it extended the time required for administrative decisions, it also improved satisfaction with home-based care services. At the same time, individuals with higher education levels demonstrated greater critical attitudes toward the quality of care provided.

The worsening physical condition of older adults increased the need for intensive daily care, directly impacting the financial burden on both the state and individual households. Reduced mobility further elevated the demand for specialized equipment and services, adding pressure to the social welfare system.

The findings highlight the urgent need for the development and implementation of an effective management model to coordinate healthcare and social services. This includes early identification of patient needs, financial support for caregiving families, and flexible budgeting for long-term care programs. The study's recommendations can serve as a valuable resource for policymakers and healthcare managers aiming to improve decision-making efficiency, ensure sustainable funding, and enhance the quality of life for the aging population.

Keywords: elderly, economic burden, decision-making, family involvement, nursing home, management

PROBLEM STATEMENT

As populations worldwide continue to age, ensuring timely access to medical care for elderly individuals has become an increasingly critical public health concern. In many healthcare systems, elderly individuals often experience long waiting periods before receiving professional medical assistance, particularly during the transition to nursing home care. This delay can lead to detrimental effects on their health and quality of life, and it places an enormous burden on families and caregivers. The growing demand for professional medical services combined with systemic barriers creates a situation in which older adults are left vulnerable during one of the most crucial periods of their lives.

The phenomenon of delayed access to medical care for the elderly is multifaceted. It is driven by several factors, including shortages of healthcare professionals, particularly in geriatric medicine, inefficiencies in the referral process, and bureaucratic obstacles in long-term care admissions. According to [10], the increasing complexity of the healthcare needs of older adults often outpaces the capacity of existing systems to provide adequate and timely care. As the population ages, the shortage of skilled geriatric specialists is particularly concerning, exacerbating the problem of delayed care.

The consequences of these delays are profound and far-reaching. Studies have shown that extended waiting times for professional medical assistance can lead to worsened health outcomes for elderly individuals, including increased rates of hospitalization, exacerbation of chronic conditions, and faster cognitive and physical decline [16]. Furthermore,

this period of waiting often places an overwhelming strain on family caregivers, who may be unprepared to manage the complex medical and personal care needs of their elderly loved ones. The prolonged absence of professional intervention not only affects the elderly but also leads to caregiver burnout, further complicating the dynamics of long-term care [11].

When elderly individuals finally gain access to professional medical assistance and are transitioned to nursing homes, they often arrive in a more deteriorated state than if they had received timely care. Mor et al. (2017) highlight how this delay in care exacerbates the difficulties of adjusting to a nursing home environment, making the transition more traumatic and reducing the likelihood of a smooth adaptation. In nursing homes, administrators and healthcare providers are tasked with managing increasingly frail patients who require more intensive interventions due to the delay in earlier stages of care.

Addressing the issue of long waiting periods for professional medical assistance prior to nursing home admission requires a multi-pronged approach. This paper aims to explore the systemic, economic and managerial factors contributing to these delays and analyze their impact on health outcomes, caregiving dynamics, and nursing home care.

Review of recent research and publications

According to the Central Bureau of Statistics, Israel's population is estimated at 9.842 million residents, with Jews comprising 7.208 million (73.2% of the total population) and Arabs numbering 2.080 million (21.1%). Addi-

tionally, 0.554 million residents belong to other groups. In 2023, Israel's population grew by 1.9%, driven by a combination of immigration and natural birth rate increases [13].

A significant concern is the declining dependency ratio – the proportion of working individuals relative to retirees. This imbalance threatens financial sustainability, as a growing elderly population requires increased expenditures in welfare, healthcare, and social insurance. The challenge extends beyond the aging population itself, impacting the nation's capacity to support retirees while maintaining economic growth and public service standards [4].

Israel, like many developed nations, must deliver efficient, high-quality, and sustainable services to its aging population, particularly those remaining at home. These individuals often need assistance with daily activities due to physical disabilities or cognitive decline. The state, in collaboration with family caregivers, must provide adequate support to help elderly individuals maintain independence and delay or prevent transition to nursing homes. Family caregivers play a crucial role, but state services and funding are equally critical. Adequate home care services, medical support, and financial assistance can significantly enhance the quality of life for the elderly, allowing them to remain in their communities longer [5].

The State Health Insurance Law of 1994 (hereinafter: "the law") establishes that every resident of Israel is entitled to health services. According to the law, the state is responsible for financing the health service basket, while the health funds (Kupot Holim) are responsible for providing the full spectrum of health services to which the insured are entitled. Section 3(d) of the law stipulates that "the health services included in the health services basket will be provided in Israel, at a reasonable distance from the insured's place of residence, and all within the framework of a medical opinion, of reasonable quality, and within a reasonable time, according to the funding sources available to the health funds as per section 13."

This section outlines the guiding principles for the provision of medical care by the health funds, including the obligation to provide services to the insured within a "reasonable time". However, the law, as it currently stands, does not specify what constitutes a "reasonable waiting time" for appointments with specialized medical professionals. The absence of clear regulations or guidelines on this matter has significant implications for the oversight and regulation of health services.

The lack of clarity on reasonable waiting times undermines the Ministry of Health's ability to effectively control and supervise the services provided by health funds. Without formal regulations or ministry guidelines defining acceptable waiting periods for specialist care, the Ministry of Health faces significant challenges in fulfilling its regulatory responsibilities. Consequently, the Ministry is often forced to rely on the health funds' willingness to cooperate in the monitoring and supervision of service provision, leading to a lack of transparency and accountability [19].

According to a survey conducted by the Brookdale Institute in 2018, there was an increase in the number of Israelis reporting long waiting times for consultations with specialists compared to 2016. The percentage of those who reported waiting between one and two months rose from 13% to 18%, while the percentage of those waiting more than two months increased from 12% to 15%. This means that one in

three Israelis had to wait more than a month to see a specialist. Furthermore, long waiting times have become the primary reason why 29% of Israelis forgo medical treatment [24]. A follow-up study conducted in 2021 by the Joint Distribution Committee revealed that although health funds manage appointments with doctors as part of their routine operations, they do not report this data to the Ministry of Health, nor is it made accessible to the public. Given that patient perception of waiting times is a key factor in determining whether they choose to wait, seek private care, or forgo treatment entirely, the absence of transparency in this data is a significant oversight in Israel's healthcare system.

There are also substantial disparities in the availability of medical personnel between Israel's central and peripheral regions. The number of doctors per capita in the Tel Aviv district is 2.3 times higher than in the northern district, which has the lowest rate of doctors per capita. Similarly, the number of nurses per capita in the Haifa district is 2.05 times higher than in the southern district, where the rate is lowest. This inequality significantly affects access to health services, and addressing these disparities remains crucial [8].

The period preceding admission to a nursing home is often marked by increasing frailty, chronic conditions, and deteriorating health among elderly individuals. Timely access to professional medical assistance is crucial during this phase to manage health conditions effectively and improve the quality of life. However, prolonged waiting times for medical care can have severe consequences on both the health of elderly individuals and the overall efficiency of long-term care systems. Several studies underscore the negative impact of delayed medical intervention on the health outcomes of elderly individuals awaiting nursing home admission. Prolonged waiting periods often lead to the worsening of existing conditions, increasing the likelihood of complications and hospitalizations [22].

One of the critical consequences of delayed medical assistance is the increased use of emergency services and hospitalizations. When elderly individuals do not receive the appropriate care in time, their conditions often escalate to emergencies that require urgent hospital admission. These hospitalizations are not only costly for healthcare systems but also place additional strain on patients, who often face longer recovery times and a higher risk of readmission due to the progression of their conditions during the waiting period [17].

The burden of prolonged waiting times for medical assistance is not borne solely by the elderly patients; it also significantly impacts their caregivers. Family members often step in to fill the gaps in care during these waiting periods, taking on the role of primary caregivers despite lacking the necessary medical expertise. This can lead to heightened levels of stress, anxiety, and burnout among caregivers, particularly as the elderly individual's condition worsens [11]. Caregivers may find themselves managing complex medical tasks, such as administering medication or monitoring symptoms, which can be overwhelming without professional support.

The strain on caregivers during this time also affects the decision-making process regarding nursing home transitions. Prolonged waiting times for medical assistance can delay the transition to nursing home care, as families may attempt to manage care at home for longer periods, hoping for improvement or alternative solutions. This delay, however,

often results in elderly individuals being admitted to nursing homes in a much more deteriorated state than if they had received timely care. By the time they are admitted, many patients require more intensive and costly interventions, which places additional strain on nursing home staff and resources [20].

While the administrative tool of regulating waiting times can potentially save costs and reduce the overuse of health services when used appropriately [1], excessively long waiting periods may have the opposite effect. Prolonged waiting times increase healthcare system expenses and can significantly harm the health of patients. The Institute of Medicine (IOM) recognized in 2001 that long waiting times waste both healthcare resources and the time of patients, which in turn affects society as a whole [14]. Extended waiting times also increase the likelihood of complications, hospitalizations, and negative outcomes after treatment, driving up out-of-pocket expenses as patients turn to private healthcare to expedite their care [15]. Moreover, waiting for medical appointments imposes non-monetary costs on patients, such as stress and effort, depending on their illness and life circumstances. Delays in receiving medical care can also negatively impact an individual's ability to work, reducing income and ultimately leading to a lower quality of life [14, 18, 26]. Thus, prolonged waiting times not only affect patients' mental and physical health but also impose significant financial burdens.

As a result, prolonged waiting times for medical assistance before nursing home admission have significant economic implications for healthcare systems, patients, and society. Delays in accessing necessary medical care can lead to worsened health outcomes, increased healthcare costs, and substantial economic burdens on families and caregivers.

Delayed medical care often results in the progression of illnesses to more severe stages, necessitating more intensive and costly treatments. For instance, prolonged waiting times in emergency departments are associated with higher treatment costs and longer hospital stays for elderly patients. A study focusing on critically ill medical patients over 65 years old found that extended boarding times in emergency departments led to increased healthcare expenses and longer intensive care unit stays [12]. Similarly, research indicates that longer wait times for elective hospital treatments correlate with greater consumption of healthcare resources, thereby escalating overall healthcare expenditures [21].

Families frequently incur out-of-pocket expenses for medical supplies, home modifications, and other care-related needs during waiting periods. These expenditures can significantly deplete household savings and strain financial resources, especially for low- and middle-income families. The cumulative effect of these costs can lead to financial instability and increased reliance on public assistance programs. Assuming caregiving duties often requires family members to reduce their working hours or exit the labor force entirely, resulting in lost wages and diminished career advancement opportunities. This reduction in income not only affects immediate financial stability but also has long-term implications, such as decreased retirement savings and reduced Social Security benefits. The economic impact is particularly pronounced among women, who comprise a significant proportion of caregivers and are more likely to experience career interruptions due to caregiving responsibilities.

Caregivers may deplete personal savings or incur debt

to cover care-related expenses, compromising their financial well-being and ability to plan for their own future needs. Additionally, the stress associated with caregiving can lead to health issues for caregivers, potentially resulting in increased medical expenses and further economic hardship.

E.g., prolonged waiting times for medical assistance in the United States have profound economic consequences, impacting both the healthcare system and the broader economy. These delays can exacerbate health conditions, leading to increased healthcare expenditures, reduced workforce productivity, and significant financial burdens on individuals and families. One of the primary economic impacts of delayed medical care is the progression of untreated health conditions, which often necessitates more intensive and costly treatments. For instance, in 2022, approximately 8% of adults reported delaying or not receiving medical care due to cost concerns [22]. This avoidance can result in emergency situations that require expensive interventions, thereby increasing overall healthcare spending.

Chronic diseases, which are prevalent in the U.S., significantly contribute to healthcare costs, especially when treatment is delayed. The Centers for Disease Control and Prevention (CDC) reports that 90% of the nation's \$4.1 trillion in annual healthcare expenditures are for people with chronic and mental health conditions. The financial strain on the healthcare system is further compounded by the high prevalence of chronic diseases. For example, arthritis affects about 53.2 million adults in the United States, leading to over \$300 billion in medical costs and earning losses [6]. Delays in treatment can exacerbate such conditions, resulting in increased disability and higher healthcare expenditures.

Addressing the economic impact of prolonged waiting times for medical assistance requires comprehensive policy interventions. Investing in home and community-based services (HCBS) has been shown to prevent or delay long-term nursing home placement, thereby reducing associated costs [9]. Policies that enhance access to timely medical care, streamline referral processes, and expand the healthcare workforce, particularly in geriatric care, are essential to mitigate the economic burdens on healthcare systems and families. Despite the extensive body of research, the issue of prolonged waiting for medical care prior to hospitalization in a nursing home remains insufficiently explored and requires further in-depth investigation.

The **PURPOSE** of the paper is to analyze the waiting time for medical care among older individuals in Israel and to assess the socio-economic consequences of such delays for the care system. By identifying these effects, the study aims to provide recommendations for improving timely access to care and easing the burden on both families and long-term care systems.

RESULTS

307 families participated in this study. An online survey was sent and completed by caregivers of elderly people. Table 1 shows the socio-demographic information of the sample.

A total of 307 elderly individuals were represented in this study, with slightly more females (53.8%) than males (46.2%). The majority of participants resided in the central region of Israel (57.4%), followed by the north (19.5%), Jerusalem (17.1%), and the south (6.0%).

Table 1 – The socio-demographic information of the sample [developed by the author]

Variable	Response	N	Percentage
Gender of the Elderly	Female	163	53.8%
	Male	140	46.2%
Residential Region	Central	171	57.4%
	North	58	19.5%
	Jerusalem	51	17.1%
	South	18	6.0%
Current Living Situation	Nursing Home	240	79.5%
	At Home	45	14.9%
	Assisted Living	16	5.3%
Religion of the Elderly	Jewish	203	66.1%
	Muslim	73	23.8%
	Christian	17	5.5%
	Other	10	3.3%
	Armenian	4	1.3%
Country of Birth	Western Asia (e.g., Israel)	115	37.5%
	Eastern Europe (e.g., Ukraine, Russia)	92	30.0%
	North Africa (e.g., Morocco, Algeria)	28	9.1%
Marital Status of the Elderly	Widowed	131	43.0%
	Married	113	37.1%
	Divorced	34	11.2%
	Single	18	5.9%
	Separated	9	3.0%
Source of Income	Pension from employment	154	50.3%
	Pension and Income Supplement	31	10.1%
	Income Supplement and Other Sources	24	7.8%
	Pension and Reparations	11	3.6%
	Pension, Reparations, and Income Supplement	2	0.7%

Most of the elderly participants lived in nursing homes (79.5%), while a smaller proportion lived at home (14.9%) or in assisted living facilities (5.3%). In terms of religious affiliation, the sample was predominantly Jewish (66.1%), with smaller groups identifying as Muslim (23.8%), Christian (5.5%), Other (3.3%), or Armenian (1.3%).

Regarding country of birth, the largest group was from Western Asia, including Israel (37.5%), followed by individuals from Eastern Europe (30.0%) and North Africa (9.1%). Marital status varied, with 43.0% of the elderly being widowed, 37.1% married, 11.2% divorced, 5.9% single, and 3.0% separated.

In terms of income sources, half of the sample (50.3%) received a pension from employment. Other combinations of income sources included pension and income supplement (10.1%), income supplement with other sources (7.8%), pension and reparations (3.6%), and a small percentage receiving a combination of pension, reparations, and income supplement (0.7%).

The questionnaire included questions regarding the following topics: Involvement in Decision; Frequency of Visits; Time to Decision; Quality of Home Care; Influence of Hospitalizations on Decision; Influence of Condition Deterioration on Decision; Lack of Factor for Referral; Elderly's Ability to Walk at Home; Elderly's Need for Daily Assistance; Psychological Burden; and financial Burden.

Table 2 shows the descriptive statistics and Pearson correlations between study variables. The study examined the relationships between several key variables associated with elderly care, focusing on factors such as decision-making involvement, quality of care, physical and psychological burdens, and the need for assistance. A correlation matrix revealed significant relationships between these variables, shedding light on the complex dynamics that affect both elderly individuals and their caregivers.

A central finding was the significant positive correlation

between involvement in decision-making and the time taken to make care decisions ($r = 0.18, p < .01$). This indicates that greater involvement of the elderly in the decision-making process is associated with a longer decision-making period. Interestingly, this greater involvement also correlated positively with satisfaction with the quality of home care ($r = 0.13, p < .05$), suggesting that when the elderly have more input in care decisions, they report higher levels of satisfaction with the care they receive. However, this dynamic is nuanced, as higher levels of education were negatively correlated with satisfaction in home care ($r = -0.14, p < .05$), indicating that more educated individuals may have higher expectations for care quality that are not always met.

The results also highlighted the significant impact of health deterioration on both the elderly and their caregivers. As health declines, the need for daily assistance increases, as indicated by the strong positive correlation between condition deterioration and the need for daily help ($r = 0.22, p < .01$). Moreover, this decline also corresponded with increased psychological burdens on both the elderly and their caregivers ($r = 0.26, p < .01$). These findings illustrate the wide-ranging effects of worsening health conditions, which contribute to both emotional and logistical challenges in caregiving.

Another important factor identified in the study was the lack of a referral system, which was positively correlated with the influence of hospitalizations on decision-making ($r = 0.32, p < .01$). This suggests that when hospitalizations play a significant role in care decisions, the absence of a clear referral pathway becomes more pronounced, increasing the burden on caregivers to navigate the care system independently. Additionally, a lack of referral guidance was associated with higher levels of involvement in decision-making ($r = 0.13, p < .05$), perhaps reflecting the need for families to fill the gaps left by inadequate professional input.

Table 2 – Descriptive statistics and Pearson correlations between study variables [developed by the author]

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Elderly's Education												
2. Involvement in Decision	-0.06											
3. Frequency of Visits	-0.05	0.01										
4. Time to Decision	0.01	0.18**	0.04									
5. Quality of Home Care	-0.14*	0.13*	0.15*	0.01								
6. Influence of Hospitalizations on Decision	-0.02	0.04	-0.08	-0.03	-0.07							
7. Influence of Condition Deterioration on Decision	0.11	-0.1	-0.01	-0.05	-0.03	0.07						
8. Lack of Factor for Referral	-0.05	0.13*	0.01	-0.07	0	0.32**	0.1					
9. Elderly's Ability to Walk at Home	0.04	0.04	-0.06	-0.06	0.04	-0.03	0.01	-0.08				
10. Elderly's Need for Daily Assistance	-0.12*	-0.14**	0.14**	0.07	-0.03	0.12	0.22**	0.08	-0.36**			
11. Psychological Burden	0.07	-0.13*	0.07	0.07	-0.03	0.05	0.26**	0.05	-0.15*	0.21**		
12. Financial Burden	-0.12*	0.06	0.09	0.17**	0.06	0.15*	0.09	0.13*	-0.12*	0.20**	0.25**	
Mean (M)	2.11	2.37	3.95	3.05	3.74	3.19	3.72	2.19	3.31	2.46	3.2	2.42
Standard Deviation (SD)	1.38	1.17	1.15	1.58	1.22	1.06	0.61	0.85	1.3	0.66	0.9	0.95

The need for daily assistance emerged as a crucial variable, negatively correlated with the elderly's ability to walk at home ($r = -0.36, p < .01$). This relationship underscores how reduced mobility significantly increases the need for caregiving support. It was also linked to greater financial ($r = 0.20, p < .01$) and psychological burdens ($r = 0.21, p < .01$), demonstrating that the need for daily help contributes to a range of challenges for families.

Financial burden, in particular, was a recurring theme throughout the study, significantly associated with increased psychological stress ($r = 0.25, p < .01$). Frequent hospitalizations also contributed to financial strain ($r = 0.15, p < .05$), indicating that ongoing medical needs place considerable pressure on families already struggling to meet caregiving demands.

In terms of descriptive statistics, the highest reported average was for "Frequency of Visits" ($M = 3.95, SD = 1.15$), reflecting frequent professional interactions in the home care context. In contrast, "Lack of Factor for Referral" had the lowest average ($M = 2.19, SD = 0.85$), suggesting that professional guidance and referrals are relatively scarce. The standard deviations indicated that some variables, such as "Time to Decision" ($SD = 1.58$), displayed higher variability, pointing to differences in the decision-making experience among participants.

In order to examine differences across residential regions, one-way Analysis of Variance (ANOVA) tests were conducted (Table 3). These tests aimed to determine whether differences existed among elderly individuals residing in the center, north, south, and Jerusalem regions with respect to the following variables: satisfaction with the quality of care received at home, frequency of visits by a doctor or nurse at

home, frequency of community nurse visits, frequency of physiotherapist visits, and frequency of visits by a geriatrician or psychogeriatrician. The results are presented in Table 2. The data indicate significant differences between regions only for the variables of satisfaction with the quality of home care [$F(3, 291) = 6.86, p < .001$] and frequency of community nurse visits [$F(3, 284) = 8.84, p < .001$].

To identify the source of these differences, Bonferroni post-hoc tests were performed. For the variable of satisfaction with the quality of home care, it was found that satisfaction in the northern region was significantly higher than in the southern region ($p = .011$), Jerusalem ($p < .001$), and the center ($p = .006$). No significant differences were found between satisfaction levels in the southern, central, and northern regions. For the variable of community nurse visits, post-hoc analyses revealed that the frequency in the center was significantly lower than in the southern region ($p = .011$) and northern region ($p < .001$). Additionally, the frequency of visits in Jerusalem was significantly lower than in the northern region ($p = .027$).

CONCLUSIONS

The study highlights key economic and managerial challenges within the long-term care system for older adults, particularly in relation to their involvement in decision-making, the burden placed on caregivers, and regional disparities in service access. From a management and policy perspective, the findings emphasize the need for patient-centered approaches, structured service coordination, and targeted support for caregiving families.

The involvement of older individuals in decision-making processes has been found to enhance satisfaction with

Table 3 – Results of One-Way ANOVA: Descriptive Statistics by Region for Elderly Care Variables [developed by the author]

Variable	South (N = 18)		Jerusalem (N = 51)		Center (N = 169)		North (N = 57)		F (df)	p
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Satisfaction with Quality of Home Care	3.33	1.33	3.41	1.2	3.73	1.21	4.33	0.95	6.86 (3, 291)	< .001
Frequency of Doctor/Nurse Visits at Home	3.67	1.24	3.84	1.36	3.75	1.48	3.69	1.37	0.13 (3, 289)	0.944
Frequency of Community Nurse Visits	2.53	1.23	1.81	1.14	1.68	1.01	2.4	1.07	8.84 (3, 284)	< .001
Frequency of Physiotherapist Visits	1.41	0.51	1.73	1.15	1.48	0.95	1.57	0.9	1.04 (3, 290)	0.376
Frequency of Geriatrician Visits	2.15	0.8	1.83	0.88	1.73	0.85	1.9	0.83	1.35 (3, 233)	0.258

care services, yet it also extends administrative timelines, necessitating adaptation of management models to these evolving dynamics. As patients' health deteriorates, the demand for intensive daily care increases, leading to higher expenditures for both households and the state, while simultaneously contributing to caregiver burnout. This underscores the need for adequate funding of caregiver support, training, and burnout prevention programs.

Particular attention should be given to reforming the referral system – currently, the absence of clear care pathways

leads to disorganized decision-making and inefficient resource utilization. Regional disparities in access to quality care further indicate the need for a more balanced allocation of resources and optimization of service delivery models.

The study's findings can serve as a foundation for strategic managerial decisions aimed at improving the efficiency of long-term care systems, reducing financial strain, and promoting more equitable access to healthcare and social services for the elderly.

References

- Arie M. Administrative tools for regulating waiting times in healthcare systems. *Healthcare Policy Journal*. 2011. № 16(3). pp. 203–216.
- Azaiza F., Brodsky J. Challenges in caregiving for the elderly in Israel. *The Gerontologist*. 2003. № 43(2). pp. 183–190.
- Barry M.J., Edgman-Levitan S. Shared decision making – the pinnacle of patient-centered care. *New England Journal of Medicine*. 2012. № 366(9). pp. 780–781. URL: <https://doi.org/10.1056/NEJMp1109283>
- Brodsky J. Aging in Israel: Policy and challenges. *Journal of Aging & Social Policy*. 2003. № 15(2-3), pp. 187–204. URL: https://doi.org/10.1300/J031v15n02_15
- Brodsky J., Shnoor Y. *State Health Insurance Law: An analysis of accessibility and quality*. Jerusalem, 2003.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Chronic diseases and their impact on healthcare costs. URL: <https://www.cdc.gov/chronicdisease/index.htm>
- Choi S., Rhee Y., Park S. The role of education in shaping expectations and satisfaction in elderly care. *Journal of Health Economics*. 2020. № 29(4). pp. 223–236. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jhe.2020.05.001>
- Doctors System. Regional disparities in medical personnel availability in Israel. URL: <https://www.doctorsystem.gov.il>
- Ensrud K.E. et al. Effectiveness of home and community-based services in preventing nursing home placement. *Journal of the American Geriatrics Society*. 2019. № 67(3). pp. 567–574. URL: <https://doi.org/10.1111/jgs.15789>
- Fried L.P., et al. Frailty and the aging population: Implications for healthcare systems. *The Lancet*. 2014. № 383(9922). pp. 1378–1387. URL: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)62191-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)62191-1)
- Gaugler J.E., et al. The impact of delayed medical assistance on caregiver burden. *The Gerontologist*. 2015. № 55(1). pp. 81–93. URL: <https://doi.org/10.1093/geront/gnu119>
- Haque M.U. et al. Prolonged emergency department boarding and its impact on elderly patients. *Critical Care Medicine*. 2023. № 51(2). pp. 198–206. URL: <https://doi.org/10.1097/CCM.0000000000005685>
- Halmas R. Population statistics and growth trends in Israel. *Israel Central Bureau of Statistics Annual Report*, 2024. № 2023(4). pp. 1–15.
- Institute of Medicine (IOM) *Crossing the Quality Chasm: A New Health System for the 21st Century*. Washington, 2001.
- Jofre-Bonet M. Waiting lists and healthcare provision: The hidden costs. *Health Economics*. 2005. № 14(2). pp. 159–170. URL: <https://doi.org/10.1002/hec.922>
- Kaiser M. et al. Consequences of delayed medical care for elderly individuals. *Journal of Aging Research*. 2016. URL: <https://doi.org/10.1155/2016/5789542>
- Kaiser Family Foundation *Delayed medical care due to cost concerns in the United States*. URL: <https://www.kff.org>
- Leddy K.M. et al. The economic burden of waiting for medical care. *Health Policy Journal*. 2003. № 63(3). pp. 247–258. URL: [https://doi.org/10.1016/S0168-8510\(02\)00168-2](https://doi.org/10.1016/S0168-8510(02)00168-2)
- Levy I. Oversight challenges in health services provision in Israel. *Health Policy and Management*. 2007. № 9(4). pp. 133–145.
- Mor V. et al. The impact of delayed transitions on nursing home adaptation. *The Gerontologist*. 2017. № 57(5), 867–876. URL: <https://doi.org/10.1093/geront/gnx034>
- Morris T.A. et al. Economic implications of delayed elective hospital treatments. *Health Services Research*. 2023. № 58(4). pp. 789–805. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6773.14131>
- Reinhard S.C. et al. Supporting caregivers through improved referral systems. *Caregiving in the U.S., 2019 Report*. Washington, DC, 2019.

Йонатан ЕЛГАБСІ

аспірант, Сумський державний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5077-3317>

ТРИВАЛЕ ОЧІКУВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПЕРЕД ГОСПІТАЛІЗАЦІЄЮ ДО БУДИНКУ ПРЕСТАРІЛИХ: УПРАВЛІНСЬКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

У контексті глобального старіння населення питання ефективного управління ресурсами у сфері охорони здоров'я набуває стратегічного значення. Затримки у наданні медичної допомоги особам похилого віку не лише погіршують їхній фізичний стан і збільшують кількість госпіталізацій, але й призводять до зростання фінансового навантаження на домогосподарства та системи довгострокового догляду. Крім того, непрогнозовані витрати та збільшення потреб у спеціалізованому догляді ускладнюють планування бюджету як на мікро-, так і на макрорівні.

Метою дослідження є аналіз тривалості очікування медичної допомоги літніми особами в Ізраїлі та оцінювання соціально-економічних наслідків таких затримок для системи догляду, а також розроблення управлінських рішень для її оптимізації. Особливу увагу приділено критичному етапу переходу від домашнього до інституційного догляду, що вимагає значних фінансових та організаційних зусиль.

У дослідженні проаналізовано системні, економічні та управлінські чинники, що обумовлюють затримки: неефективна координація між службами, обмежене фінансування первинної медичної допомоги, недостатній розвиток інфраструктури довгострокового догляду. Поперечне опитування 307 членів родин літніх осіб дало змогу виявити ключові ризики: збільшення витрат на догляд, емоційне вигорання опікунів, зниження якості життя пацієнтів.

Залучення пацієнтів до процесу прийняття рішень продемонструвало двоякий ефект: з одного боку, це подовжувало період ухвалення управлінських рішень, а з іншого – підвищувало задоволеність від отримуваних послуг. Водночас серед осіб з вищою освітою спостерігалось зростання критичності стосовно якості догляду.

Погіршення фізичного стану літніх людей призводило до необхідності інтенсивнішого щоденного догляду, що прямо впливало на зростання витрат як з боку держави, так і з боку домогосподарств. Зниження мобільності супроводжувалося збільшенням потреб у спеціальному обладнанні та послугах, що генерувало додаткове навантаження на систему соціального забезпечення.

Отримані результати висвітлюють необхідність розроблення та впровадження ефективної управлінської моделі координації між медичними та соціальними службами, що передбачає раннє виявлення потреб пацієнтів, фінансову підтримку родин, які здійснюють догляд, та гнучке бюджетування довгострокових програм догляду. Рекомендації дослідження може бути застосовано управліннями та політиками для підвищення ефективності прийняття рішень, забезпечення сталого фінансування та покращення якості життя осіб похилого віку.

Ключові слова: люди похилого віку, економічний тягар, прийняття рішень, залучення сім'ї, будинок престарілих, управління

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.7.13>
УДК 330.8:005.7

Віталій Іванович ЗАХАРЧЕНКО

д.е.н., професор, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2903-2471>

Дмитро Миколайович МЕРКУЛОВ

аспірант, Національний університет "Одеська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7447-1067>
e-mail: dimaxx0081@gmail.com

КОЕВОЛЮЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-АКТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Статтю присвячено більш глибокому розумінню організаційних кордонів інноваційно-активних підприємств у вітчизняній економіці, яка функціонує в умовах ведення військових дій на основі демаркації їх структури у вигляді організаційно-технологічних систем. Основою логіки рішень в роботі є ефективність обміну і проведення транзакцій, а сутністю підприємства є узгодженість стимулів, права власності, ретельний контроль. Так відбувається розкриття більш різноманітного погляду на кордони підприємства та його технологічні системи, теоретичну логіку і внутрішню організацію. Висунуто в межах альтернативного підходу для обговорення чотири напрями: простір можливої ефективності, сфера організаційно впливу, компетентності переваги інноваційного виробництва, ідентифікація підприємства в інноваційному середовищі.

Ключові слова: інновація, ефективність, організація, вартість, влада, компетентність, кордон, контроль

ВСТУП

Сучасне розуміння створення та функціонування інноваційно-активних підприємств (ІАП) потребує різноманіття теоретичних підходів. Наявні економіко-математичні моделі здебільшого ігнорують якісні аспекти організації ІАП, зокрема процеси створення знань. Моделі стратегічного управління сприяють зниженню ризиків нерациональної поведінки. Попри те що досягнуті результати не завжди є остаточно переконливими, поєднання різних поглядів може бути корисним для менеджерів сучасних, складно організованих ІАП, які відіграють ключову роль в умовах війни.

Н. Селіванова та С. Філіппова підкреслюють, що особливістю ІАП є те, що їх розвиток можна ототожнити з інноваційним, оскільки основним стратегічним вектором їх майбутньої поведінки є саме інноваційний розвиток за рахунок запровадження різних за часом, змістовністю та спрямованістю інноваційних заходів [5, с. 118].

У такій постановці питання наявності ІАП важливим є звернення до категорії **організаційних кордонів підприємства**. Це набуває особливої актуальності в умовах вимушеної релокації багатьох промислових підприємств України через бойові дії на сході та півдні країни. Погоджуємось з поглядом [2], згідно з яким первинне значення має не лише саме підприємство, а його **організаційно-технологічна система (ОТС)**.

У цьому контексті кордони розглядаються як **демаркація технологічної структури**, що формує ІАП. Це дає змогу відстежити дії відповідно до визначеної логіки ідентичності, яка забезпечує зміни у внутрішньому порядку функціонування підприємства та формує правила його включення до складніших ланцюгів створення інноваційної продукції.

Окремі науковці трактують кордони підприємства як демаркацію ресурсів, інші – як сферу впливу на галузь. На такі підходи істотно вплинула **теорія транзакційних витрат** (Р. Коуз, А. Солоу, О. Вільямсон) та пов'язана з нею концепція **ефективності обміну**.

Розгляд альтернативних теоретичних підходів привертає увагу до додаткових концепцій кордонів підприємства та до самих суб'єктів господарювання, особливо тоді, коли традиційна логіка ефективності (що ґрунтується на рівновазі) втрачає свою актуальність. Крім того, такі підходи сприяють формуванню **нового розуміння взаємодії ІАП з кризовим середовищем** національної економіки.

Так, Г. Дорошук запропонувала **концепцію діагностики організаційного розвитку промислових підприємств** [1, с. 160], яка дає змогу визначити стадію розвитку підприємства, окреслити проблемне поле, знайти шляхи переходу на наступну стадію розвитку та підвищення ефективності, а також оцінити потенціал досягнення цілей сталого розвитку.

О. Трут формує власну **концепцію результативності виробничо-господарських систем**, яка орієнтована на врахування нових чинників створення вартості, нові механізми її забезпечення та інтеграцію різних функціональних сфер діяльності. Конструктивний аналіз фінансової, ринкової, технічної та інформаційної концепцій забезпечення результативності та ефективності функціонування вітчизняних підприємств демонструє домінування в Україні технічних підходів [6, с. 93].

У написанні статті автор спирався на праці таких науковців: Г. Дорошук [1], С. Єрмак [2], В. Захарченко [2], Й. Петрович [3], М. Портер [4], Н. Селіванова [5], О. Трут [6], С. Філіппова [5; 7], Р. Pindyck та D. Rubinfeld [8], F. Santos та K. Eisenhardt [9], O. Williamson [10].

МЕТА роботи полягає у забезпеченні більш глибокого розуміння організаційних кордонів ІАП у вітчизняній промисловості на основі демаркації їх структури як організаційно-технологічних систем. На відміну від фундаментальних концепцій, які розглядають організаційні кордони лише як розмежування між підприємством та його зовнішнім середовищем і трактують їх як центральне рішення про місце укладення угоди, в основі яких ле-

жить логіка ефективності обміну, а сутність підприємства зводиться до узгодження стимулів, розподілу прав власності, прийняття рішень і ретельного моніторингу – ми пропонуємо альтернативну теорію [2], яка передбачає більш збалансоване бачення кордонів підприємства.

Цей підхід дає змогу розкрити ширше розуміння меж організації, її теоретичної логіки та внутрішньої структури. Як зазначає Й. Петрович, основними характеристиками такої організації є **цілісність і стійкість** [3, с. 23].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці вітчизняних та іноземних фахівців, матеріали періодичних видань, ресурси Internet тощо. У дослідження застосовано методи: системний та інституціональний підходи, методологічний і структурно-функціональний аналізи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальністю цього дослідження визначено проголошену Україною на першому індустріальному форумі (29.02.2023 р., Київ) орієнтацію на інтенсивний розвиток промислових підприємств оборонного характеру із залученням іноземних сучасних технологій. З цією метою створено Оборонний державний фонд. До нього на форумі приєдналися 38 іноземних компаній з 19 країн, підписано перші угоди зі створення дронів, ремонту бронетехніки, обміну технологіями тощо. Реальним прикладом такої співпраці є угоди, підписані з компаніями “Rheinmetall” (Німеччина, ремонт і виробництво бронетехніки), “Baykar” (Туреччина сумісно з Україною, виробництво БПЛА), “Turgis-Gaillard” (Франція сумісно з Україною, виробництво дрона “Aarok”). Сумісні виробництва, утворені на основі високотехнологічних ОТС, може бути створено в Україні (що доволі важко уявити, враховуючи напружені військові обставини) або на кордоні сусідніх з Україною країн.

У цьому контексті робимо спробу надати альтернативний підхід до наявних різноманітних поглядів на кордони ІАП, теоретичну логіку і внутрішню організацію, спираючись на досягнутий іноземний досвід (наприклад, F. Santos і K. Eisenhardt [9]). Альтернативний підхід до організаційних кордонів ІАП розглянемо у чотирьох напрямках: визначення простору можливої ефективності (1), відповідної сфери організаційного впливу (2), компетентних переваг (3), ідентифікації суб’єкта господарювання (4). До таких напрямків виникають питання про: вартість (1), ринкову владу (2), розвиток (3), взаємозв’язки (4). Кордони за такої умови розглядати можливо як за горизонталлю (розповсюдження інноваційних продуктів), так і за вертикаллю (визначається ланцюгами створення вартості), підкреслюючи місце проведення транзакцій (1), сферу взаємовпливу (2), обсяг ресурсів (3), образ креативності (4). Так, альтернативний підхід дасть змогу побачити ІАП у зовнішньому середовищі та сутність його внутрішньої організації. Перший напрям фокусується на тактичних заходах ІАП, а інші тримають стратегічну значимість, що пов’язані з розвитком і домінуванням. Такі напрями можуть бути одночасно коєволюційними, синергетичними та взаємодоповнюючими.

1. *Визначення простору можливої ефективності.* Пам’ятаємо: концепція економічної ефективності починається з економіки обліку [8, с. 422-423]. Звертаючи увагу

на мінімізацію витрат, такий напрям ставить питання про те, як повинні здійснюватися (регулюватися) угоди – ринком або саме ІАП? Тому що його засновано на юридичному розумінні, що механізм управління ІАП відрізняється від ринку. Тобто витрати на управління діяльністю ІАП через ринок відрізняються від витрат на управління інноваційною діяльністю саме на ІАП. Тому стратегічна логіка встановлення кордонів буде полягати у пошуку точки мінімальних витрат шляхом порівняння витрат на ринкове та ієрархічне управління в ІАП. Це вибір про місце проведення транзакцій (рис. 1). За О. Вільямсоном джерелом розбіжностей у визначенні вартості управління можуть бути: транзакційні витрати, процес вимірювання, різниця в знаннях [10].

У розумінні обмеженої раціональності економічних агентів і невизначеності місця обміну умови виконання угод потребують більше витрат. У такій ситуації припускаємо, що ієрархічне управління буде мати деякі переваги перед ринковим управлінням.

Під час зосередження уваги на транзакційних витратах додатково доцільно звертати увагу на витратах вимірювання, що викликані інформаційними проблемами, які виникають у процесі ринкового обміну й призводять до морального ризику. Якщо легше контролювати діяльність і узгоджувати стимули всередині ІАП, так і проведення транзакцій всередині підприємства, ймовірно, буде знижувати витрати, що пов’язані з інформаційними проблемами.

Напрямок визначення ефективності найчастіше застосовується до вертикальної інтеграції. У межах вертикальних кордонів кожний етап інноваційно-активного виробництва підлягає оцінюванню вибору мінімізації витрат на управління, – відбувається накопичення незалежних рішень. За таких умов кордони виробничих можливостей показують різні комбінації, що може бути вироблено за фіксованим значенням праці та капіталу [8, с. 440]. У разі горизонтальних кордонів потенціально економія відбувається за рахунок масштабу і залежить від витрат на управління. Так, напрям визначення ефективності зосереджено на кордонах як на виборі ефективного місця управління транзакціями і форма управління має значення (табл. 1).

2. *Сфера організаційного впливу або кордони влади.* Такий напрям тягне за собою питання про те, якою є сфера організаційного впливу ІАП, яку її члени контролюють як простір обміну, зменшуючи невизначеність і підвищуючи продуктивність. Основний аргумент тут полягає у максимальному контролі над важливими ринковими силами [4, с. 197]. Такий напрям спирається на ресурс залежності від промислової організації – зменшення

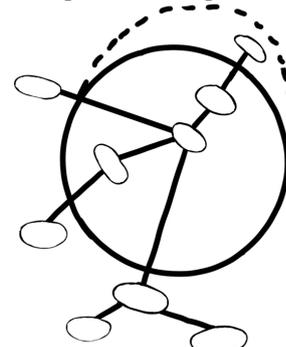

Рис. 1. Кордони ефективності ІАП (уявлення автора)

Таблиця 1 – Напрями визначення організаційних кордонів ІАП [узагальнення автора]

		Напрямы			
		Простір можливої ефективності (1)	Сфера організаційного впливу (2)	Компетентнісні переваги (3)	Ідентифікація суб'єкта господарювання (4)
Складники	Концепція підприємства	Моніторинг і узгодження стимулів	Координація з ціллю зниження залежності та присутності влади	Отримання конкурентних переваг від інноваційних продуктів	Підсилення соціального контексту
	Основні організаційні кордони	Розмежування ОТС всередині ІАП	Розмежування сфер впливу ІАП	Розмежування ресурсної бази ІАП	Розмежування домінуючих сфер інноваційної діяльності
	Основна ціль	Мінімізація витрат	Автономія	Інноваційний розвиток	Узгодженість сфер впливу
	Теоретичне підґрунтя	Право, зниження інноваційних витрат	Економіка оборонної промисловості, залежність від ресурсів	Структура наявних невизначеностей	Управлінський капітал, організаційна ідентичність
	Одиниці проведення аналізу	Угоди	Стратегічні зміни	Ресурси для інновацій	Атрибути ідентифікації
	Інструменти управління кордонами	Механізм зміни ієрархії в управлінні	Механізм зміни власності	Динамічні утворення альянсів	Зміна умов і заміна організаційних заходів
	Усвідомлення перспективи	Ієрархія або ринок	Контроль або аутсорсинг	Володіння або розмежування	Усвідомлені дії або «плавання за течією»

залежності та збільшення ринкової влади; в одному питанні два завдання, кожне з яких веде до збільшення контролю над зовнішніми силами. Якщо ІАП не знижує свою залежність від зовнішніх сил, воно вимушено буде підіймати ціни на свою продукцію і збільшувати продуктивність.

Це застосовується як до вертикальних, так і горизонтальних кордонів: у першому варіанті ІАП розширює свою участь у галузевому ланцюгу створення вартості [4, с. 305-310], інтерналізуючи джерела невизначеності в оточуючому середовищі; у другому варіанті ІАП змінюють свою позицію за рахунок більшого розміру, коли його ОТС бажають зменшити залежність від окремих ринків.

В динамічному середовищі ІАП використовують кордони не тільки в цілях оборони поточної позиції на ринку, але й у наступальних діях, схиляючи ринки на свою користь. Зробимо наголос: це стосується дійсно інноваційної продукції. Така продукція з високим змістом знань має мережевий характер, тобто привабливість приростає зі збільшенням числа користувачів. Р. Піндайк і Д. Рубінфельд стверджують, що конкурентні ринки можуть виявлятися непридатними до ефективної роботи за чотирма причинами [8, с. 455]. Вони їх перераховують: фірми і споживачі можуть володіти ринковою владою на ринках факторів або товарів; вони можуть мати неповну інформацію, припускаючись помилок; можуть бути наявні зовнішні ефекти: деякі суспільні блага, незважаючи на низькі витрати, не може бути вироблено.

3. *Компетентнісні переваги.* У цьому напрямі вирішальну роль грає ринковий динамізм, а також як застосовуються та оновлюються специфічні для ІАП ресурсні переваги. ІАП концептуалізується як унікальний набір ресурсів, її кордони динамічним шляхом визначаються співставленням організаційних ресурсів з можливостями зовнішнього середовища для досягнення стратегічної цілі. С. Філіппова наполягає, що оцінювання важливості компетентностей треба здійснювати окремо за їх видами: знаннєві, практично-навичкові, особистісні

здібності, соціальні установки, оскільки, по-перше, всі ці нерівнозначні складники має бути включено у профіль компетентностей зі збереженням їхньої ваги, по-друге, рівень їх прояву оцінюють різні типи інструментів [7, с. 165].

У підсумку напрям компетентнісних переваг вказує на важливість взаємозамінності ресурсів ІАП, що створює синергію ефективності та компетентності. Обмеженістю є незрозумілість конкуруючих протиріч поведінки ІАП на ринку.

4. *Ідентифікація суб'єкта господарювання інноваційної діяльності.* Головне питання полягає в тому: що з себе являє ІАП? Набір ОТС? Цілковито так. Головний аргумент полягає в тому, що організаційні кордони повинні бути встановлені для досягнення узгодженості різних ОТС. Тут можливо побачити два теоретичних положення: 1) управлінські рішення фокусуються на когнітивних уявленнях, що застосовують менеджери ІАП; 2) організаційна ідентичність, заснована на загальних нормах і цінностях.

Організаційна ідентичність починається зі створення ІАП і формується його засновниками або наявними інституціональними умовами. Ідентичність дуже часто домінує над ефективністю. Хоча іноді вони бувають коєволюційні (будемо розуміти це як взаємовплив у формуванні ІАП і підсилення значення кордонів протягом часу).

Коли зовнішні сили, що надають важливі ресурси, висуваючи водночас вимоги, ідентичність домінує над міркуванням влади. Але екстремальні обставини можуть послабити таке домінування.

Ідентичність може домінувати над компетентнісними міркуваннями. Але у створенні інноваційного продукту вони можуть розвиватися одночасно. В підсумку напрям ідентифікації сфокусовано на рішенні про кордони як на виборі змісту самого ІАП. Цей напрям є дуже важливим для забезпечення цілеспрямованих дій в неоднозначному середовищі.

ВИСНОВКИ

Продовжуючи дослідження з більш глибокого розуміння організаційних кордонів ІАП, авторами запропоновано визначати їх координатами ОТС, висуваючи чотири напрями для обговорення: простір можливої ефективності; сферу організаційного впливу, тобто ринкової влади; компетентності переваги інноваційного виробництва; ідентифікацію ІАП в інноваційному просторі. Такий підхід загалом приймає юридичний погляд, згідно з яким кордони ІАП визначаються: ефективним місцем транзакцій, концептуалізацією сфери впливу на інші ІАП; врахуванням портфеля наявних ресурсів, які еволюціонують разом з оточуючим середовищем; усвідомленням членами ІАП емоціональної та когнітивної узгодженості дій відносно інноваційного процесу.

Напрямом можливої ефективності сфокусовано на рішеннях про кордони як на виборі ефективного місця управління транзакціями ІАП. Одночасно напрямом визначення сфери впливу полягає у зміщенні поняття організаційних кордонів з поняттям транзакцій до більш

широких кордонів контролю. Це означає, що окремі ОТС можуть віддавати перевагу впливу на інші ІАП не тільки через механізми власності, які розширюють вертикальні та горизонтальні кордони, але й через механізми, які не пов'язані з власністю – через ради правління, дружні зв'язки з конкурентами. Такі механізми розширюють організаційні кордони впливу різних ОТС, не розширюючи правових кордонів ІАП. Компетентності переваги сфокусовано на граничному рішенні як виборі інноваційних ресурсів в портфелі ІАП, визнаючи динамічні можливості для зміни горизонтальних і вертикальних кордонів. Ідентифікація ІАП в інноваційній діяльності може домінувати над міркуваннями ефективності, іноді навіть ігноруючи докази підвищення ефективності управління. Але ідентифікація та ефективність можуть бути коеволюційними під час взаємного формування кордонів у просуванні на ринок або його розширенні. Отже, кордони відображають сутність ІАП і покращують узгодженість даних з наявною теорією та покращенням як практики, так і теорії організації.

Список використаних джерел

1. Дорошук Г.А. Організаційний розвиток підприємства: теорія, методологія, практика: монографія. Одеса, 2019. 368 с.
2. Захарченко В.І., Єрмак С.О., Онешко С.В. Теорія створення і функціонування організаційно-технологічних систем у високотехнологічному виробництві: монографія. Одеса, 2022. 324 с.
3. Петрович Й.М. Організування промислового виробництва. Київ, 2009. 328 с.
4. Портер М.Е. Стратегія конкуренції. Київ, 1998. 390 с.
5. Селіванова Н.М., Філіппова С.В. Управління розвитком інноваційно-активного промислового підприємства на засадах контролінгу: нові реалії та завдання: монографія. Одеса: ВМВ, 2014. 182 с.
6. Трут О.О. Теоретико-методологічні засади управління результативністю організації: монографія. Львів, 2018. 420 с.
7. Філіппова С.В., Мироненко К.С. Економічне оцінювання реінжинірингу бізнес-процесів на інноваційно-активних підприємствах та його інструментальне забезпечення: монографія. Одеса, 2016. 257 с.
8. Pindyck R.S., Rubinfeld D.L. *Microeconomics*. New York, 1989. 510 p.
9. Santos F.M., Eisenhardt K.M. Organisation frontier and theories of organisation. *Organisation Science*. 2005. Vol. 16, No. 5. pp. 491–508.
10. Williamson O.E. *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*. New York, 1985.

References

1. Doroshuk H.A. *Organizational Development of the Enterprise: Theory, Methodology, Practice: monograph*. Odesa, 2019. 368 p. (in Ukrainian).
2. Zakharchenko V.I., Yermak S.O., Oneshko S.V. *Theory of Creation and Functioning of Organizational-Technological Systems in High-Tech Production: monograph*. Odesa, 2022. 324 p. (in Ukrainian).
3. Petrovych Y.M. *Organization of Industrial Production*. Kyiv, 2009. 328 p. (in Ukrainian).
4. Porter M.E. *Competitive Strategy*. Kyiv, 1998. 390 p. (in Ukrainian).
5. Selivanova N.M., Filippova S.V. *Management of Innovative-Active Industrial Enterprise Development Based on Controlling: New Realities and Tasks: monograph*. Odesa, 2014. 182 p. (in Ukrainian).
6. Trut O.O. *Theoretical and Methodological Principles of Organizational Performance Management: monograph*. Lviv, 2018. 420 p. (in Ukrainian).
7. Filippova S.V., Myronenko K.S. *Economic Evaluation of Business Process Reengineering in Innovation-Active Enterprises and Its Instrumental Support: monograph*. Odesa, 2016. 257 p. (in Ukrainian).
8. Pindyck R.S., Rubinfeld D.L. *Microeconomics*. New York, 1989. 510 p.
9. Santos F.M., Eisenhardt K.M. Organisation frontier and theories of organisation. *Organisation Science*. 2005. Vol. 16, No. 5. pp. 491–508.
10. Williamson O.E. *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*. New York, 1985.

Vitalii ZAKHARCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2903-2471>

Dmytro MERKULOV

postgraduate student, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7447-1067>

e-mail: dimaxxx0081@gmail.com

COEVOLUTIONARY APPROACHES TO ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT OF INNOVATIVE-ACTIVE ENTERPRISES

The paper is devoted to a deeper understanding of the organizational boundaries of innovation-active enterprises in the domestic economy, which operates under wartime conditions, based on the demarcation of their structure as organizational and technological systems. The logic behind decision-making in this study is grounded in the efficiency of exchange and the execution of transactions, while the essence of the enterprise is defined by the alignment of incentives, property rights, and rigorous control mechanisms. This approach reveals a more diverse perspective on the boundaries of the enterprise and its technological systems, as well as its theoretical logic and internal organization. Within the framework of an alternative approach, four directions are proposed for discussion: the space of potential efficiency, the domain of organizational influence, the competence-based advantages of innovative production, the identification of the enterprise within an innovation environment. From a legal perspective, the boundaries of an innovation-active enterprise are determined by the following constraints: the effective location of transactions, the conceptualization of influence on other enterprises, the consideration of the enterprise's resource portfolio, the employees' awareness of emotional and cognitive alignment in relation to the innovation process. The "space of potential efficiency" focuses on decisions regarding boundaries as choices about the most effective location for transaction management within the enterprise. The "domain of influence" shifts the notion of organizational boundaries from that of transactional limits to broader boundaries of control. The consideration of alternative theoretical approaches draws attention to additional concepts of firm boundaries and to the business entities themselves, especially in cases where the traditional logic of efficiency (based on equilibrium) loses its relevance. Moreover, such approaches contribute to the formation of a new understanding of the interaction between institutional and administrative processes (IAP) and the crisis environment of the national economy. Fundamental concepts that consider organizational boundaries merely as a demarcation between the firm and its external environment and treat them as a central decision about the location of a transaction – based on the logic of exchange efficiency, where the essence of the firm is reduced to incentive alignment, allocation of property rights, decision-making, and careful monitoring – we propose an alternative theory, which offers a more balanced view of firm boundaries. The methodological and informational basis of the study consists of scientific works by domestic and foreign experts, materials from periodicals, Internet resources, and other sources. The research employs methods such as the systemic and institutional approaches, as well as methodological and structural-functional analyses.

Keywords: innovation, efficiency, organisation, value, power, competence, boundary, control

Наталія Ярославівна **ПЕТРИШИН**

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalia.y.petryshyn@lpnu.ua

Анастасія Володимирівна **ДРОФЯК**

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0739-6712>

e-mail: anastasiia.drofiak.me.2021@lpnu.ua

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК

У статті розглянуто механізм формування та реалізації стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок; детально проаналізовано кожен етап цього процесу, включаючи вибір цільових ринків, адаптацію продукції або послуг, визначення ефективних каналів збуту, фінансово-логістичне планування та оцінку результативності. Наведено характеристику основних видів стратегій виходу, таких як експорт, ліцензування, франчайзинг, створення спільних підприємств та відкриття власних виробничих потужностей за кордоном. Особливо зазначено вплив поточних економічних і геополітичних умов, зокрема війни, на процес міжнародної експансії українських компаній.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, стратегії виходу на зовнішній ринок, механізм формування та реалізації стратегії підприємства

ВСТУП

У контексті глобалізації та зростаючої міжнародної конкуренції вихід підприємств на зовнішні ринки стає стратегічно важливим питанням. Для успішної інтеграції в міжнародне бізнес-середовище компаніям необхідно не лише знайти перспективні ринки збуту, а й обрати оптимальну стратегію експансії, враховуючи внутрішні можливості, специфіку зовнішнього середовища, рівень конкуренції та правові особливості цільових країн. Формування ефективної стратегії виходу на міжнародний ринок є багатоступеневим процесом, що включає аналіз ринкових умов, адаптацію продукції або послуг, вибір каналів збуту, фінансово-логістичне планування та оцінювання ризиків. Важливим складником успіху є правильний вибір механізму виходу, який може варіюватися від експорту до створення власного виробництва за кордоном.

Дослідженням цієї теми вже займалися різні науковці, зокрема Г.С. Гуріна визначила, що політика формування стратегії виходу підприємств на зовнішній ринок є важливою формою стратегічного управління розвитком економіки, що націлена на довгострокове зростання ефективності з мінімізацією ризиків за оптимального використання потенціалу та наявних ресурсних обмежень [1]. М.В. Ковбатюк, В.В. Шкляр, Г.О. Ковбатюк звернули увагу на те, що ефективне функціонування на міжнародних ринках передбачає масштабування всіх процесів діяльності підприємства, а не проведення разових експортно-імпорتنних операцій. Тому системність виходу підприємства на міжнародний ринок передбачає проведення стратегічного аналізу та формування стратегічного плану [2]. С. Полковниченко, І. Єльчищева переконані, що формування стратегії включає систему заходів, спрямованих на пошук нових ринків, вигідних партнерів з виробництва і збуту продукції, розширення освоєних ринків з метою досягнення довгострокових цілей компанії [3]. О.С. Шуміло, О.В. Заїка, О.С. Гарбузов вважають, що стратегія виходу на міжнародні ринки має будуватися на принципах загальної стратегії підпри-

ємства та розроблятися на основі аналізу наявних форм стратегій: експорт, спільне підприємництво, пряме інвестування. Розглянуто наявні форми стратегій і проаналізовано їх сутність [5].

Незважаючи на значний масив наукових досліджень, присвячених стратегіям виходу підприємств на зовнішні ринки, ця тема залишається актуальною. Це пов'язано з динамічними змінами у світовій економіці, зростанням конкуренції, розвитком цифрових технологій та трансформацією міжнародних торговельних відносин. Постійно змінюються споживчі тренди, регуляторні вимоги, логістичні умови та бар'єри, що впливають на процес міжнародної експансії підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано методику дослідження: аналіз наукових праць та законодавства, узагальнення, групування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Зовнішньоекономічна діяльність відіграє важливу роль у розвитку підприємств та загальному зростанні економіки країни. Вона відкриває нові можливості для бізнесу, даючи компаніям змогу інтегруватися у глобальну систему, розширювати ринки збуту, підвищувати конкурентоспроможність та отримувати доступ до нових технологій і ресурсів. В умовах глобалізації міжнародна конкуренція стає дедалі жорсткішою, а тому для досягнення успіху компаніям необхідно не лише адаптувати свої продукти та послуги до міжнародних стандартів, а й розробляти ефективні стратегії виходу на зовнішні ринки.

Процес виходу на новий ринок є складним і багатограним, адже він вимагає чітко побудованого плану, глибокого аналізу середовища та готовності адаптувати бізнес-модель до нових умов. Крім фінансових аспектів, підприємствам варто враховувати політичні, економічні, культурні та соціальні особливості тієї країни, до якої вони планують розширювати свою діяльність. Такий підхід допомагає уникнути потенційних ризиків, мінімізувати загрози та значно підвищити шанси на успішну інтеграцію в нове ринкове середовище.

Успішність міжнародного розширення багато в чому залежить від правильно обраного механізму виходу на зовнішній ринок. Це може бути прямиий або непрямиий експорт, створення спільного підприємства, ліцензування, франчайзинг або відкриття власного виробництва. Вибір конкретної стратегії визначається низкою факторів, таких як рівень інвестиційної готовності компанії, потреба в контролі за діяльністю, потенційні ризики та очікувані терміни виходу на ринок.

Механізм виходу на зовнішній ринок – це комплекс інструментів, методів та заходів, які підприємство застосовує для освоєння нових ринків за межами своєї країни. Він включає детальний аналіз зовнішнього середовища, оцінювання можливих ризиків, розроблення покрокових планів та шляхів реалізації стратегії. Успішне освоєння нового ринку вимагає всебічного дослідження, врахування конкурентних переваг компанії та здатності адаптувати свою продукцію чи послуги відповідно до вимог споживачів і регуляторного середовища.

Нижче розглянемо основний механізм формування та реалізації стратегій виходу на зовнішні ринки, який допоможе підприємствам ефективно досягати своїх цілей і закріплюватися в міжнародному бізнес-просторі (рис. 1).

Схема (рис. 1) відображає механізм формування та реалізації стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок і може слугувати орієнтиром для керівників та аналітиків, допомагаючи їм приймати обґрунтовані рішення з міжнародної експансії. Кожен етап цього процесу є критично важливим і має свої особливості.

Розглянемо детальніше.

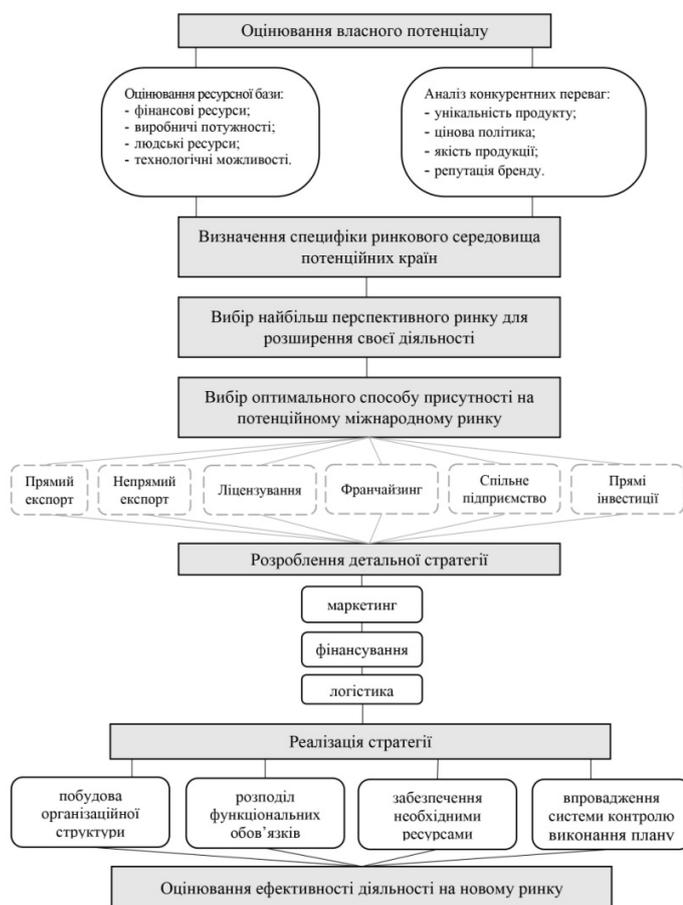

Рис. 1. Механізм формування та реалізації стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок

На початковому етапі підприємство повинно здійснити ґрунтовний аналіз власного потенціалу, щоб оцінити готовність до міжнародної експансії.

1. Оцінювання ресурсної бази:

- фінансові ресурси: аналіз наявного капіталу та можливостей залучення додаткових інвестицій для покриття витрат на дослідження ринку, маркетингові кампанії, логістичні процеси та правове регулювання;

- виробничі потужності: визначення спроможності підприємства забезпечити додатковий обсяг продукції без втрати якості та ефективності;

- людські ресурси: наявність кваліфікованих фахівців, які володіють необхідними знаннями про міжнародні ринки, мовну та культурну компетентність;

- технологічні можливості: здатність підприємства адаптувати продукцію чи послуги до міжнародних стандартів, застосовуючи сучасні технології та інновації.

2. Аналіз конкурентних переваг:

- унікальність продукту/послуги: дослідження характеристик, що виділяють товар серед конкурентів та створюють додану вартість для споживачів;

- цінова політика: аналіз конкурентоспроможності цін порівняно з іншими гравцями ринку;

- якість продукції: відповідність міжнародним стандартам, сертифікація та наявність гарантій;

- репутація бренду: впізнаваність компанії на міжнародному ринку та рівень довіри споживачів.

Після цього необхідно зосередитися на детальному аналізі факторів, що визначають специфіку ринкового середовища країн, до яких планується експорт:

1. Місткість ринку: визначення загального обсягу попиту на продукцію або послуги, що планується експортувати.

2. Конкурентне середовище: оцінювання наявних гравців, рівня монополізації, структури конкурентних відносин та ключових факторів успіху на ринку.

3. Економічна ситуація: аналіз загального рівня доходів населення, рівня інфляції, купівельної спроможності, стабільності національної валюти.

4. Політичні умови: визначення стабільності державного управління, можливих ризиків політичної нестабільності, міжнародних відносин країни.

5. Державне регулювання: оцінювання системи оподаткування, митних тарифів, наявності квот, субсидій або інших державних стимулів і обмежень.

6. Рівень витрат на виробництво: порівняльний аналіз вартості сировини, енергоносіїв, праці, оренди та інших виробничих факторів.

7. Інфраструктура: розвиненість логістичних маршрутів, наявність транспортних вузлів, ефективність комунікаційних технологій.

8. Соціально-культурні чинники: традиції, звички, цінності та поведінкові особливості споживачів, що можуть впливати на попит і прийняття товару чи послуги.

Провівши детальний аналіз внутрішніх ресурсів підприємства та особливостей зовнішнього середовища потенційних ринків, можна зосередитись на виборі найбільш перспективної країни для розширення своєї діяльності та визначенні оптимального способу присутності на ньому. Серед них можна виділити:

- прямиий експорт – продаж товарів споживачам або дистриб'юторам без залучення незалежних посередників;

- непрямиий експорт – вихід на ринок через незалежних

посередників, які займаються логістикою, маркетингом і продажами;

- ліцензування – надання прав на виробництво і збут продукції іноземним партнерам;

- франчайзинг – передача бізнес-моделей та бренду місцевим підприємцям;

- спільне підприємство – створення нового бізнесу в партнерстві з іноземною компанією;

- прямі іноземні інвестиції – відкриття власного виробництва або дочірньої компанії за кордоном.

Кожен з цих способів має свої переваги й ризики, тому вибір залежить від конкретних умов ринку, фінансових можливостей компанії та її стратегічних пріоритетів.

Наступним важливим елементом є розроблення детальної стратегії, яка включає маркетингові, фінансові та логістичні аспекти. Вона передбачає адаптацію продукту або послуги до особливостей локального ринку, вибір ефективних каналів збуту, визначення ціноутворення, розроблення рекламних та комунікаційних кампаній, а також управління фінансовими потоками та валютними ризиками.

Далі йде етап реалізації стратегії, що охоплює створення організаційної структури, розподіл функціональних обов'язків, забезпечення необхідними ресурсами та впровадження системи контролю за виконанням плану.

Фінальним етапом є оцінювання ефективності діяльності на новому ринку, аналіз ключових показників, виявлення сильних і слабких сторін реалізованої стратегії, а також внесення необхідних коректив для подальшого розвитку компанії в міжнародному середовищі.

В умовах сучасної України кожен з цих етапів зазнає суттєвого впливу війни, яка стала визначальним фактором економічної діяльності та міжнародного позиціонування українських компаній. Війна не лише змінила внутрішній ринок, а й поставила нові виклики перед бізнесом, який прагне виходити на міжнародний рівень. З одного боку, українські підприємства змушені адаптувати свої стратегії до умов нестабільної економіки, проблем з логістикою, фінансовими ризиками та перебоями у виробничих процесах; а з іншого – міжнародна спільнота демонструє безпрецедентну підтримку українському бізнесу, що відкриває додаткові можливості для розширення на зовнішніх ринках.

Розроблення стратегії експансії нині потребує ще

більш детального аналізу, адже компанії мають враховувати не лише загальноекономічні чинники, а й специфічні ризики, пов'язані з військовими діями. Важливим аспектом є забезпечення безперервності виробництва, пошук нових логістичних маршрутів, залучення міжнародних партнерів та фінансових інституцій, готових підтримати український бізнес. Окрему роль відіграють питання безпеки – як персоналу, так і активів компанії, що може впливати на вибір країни для виходу на зовнішній ринок.

Етап реалізації стратегії також ускладнюється необхідністю швидкої адаптації до змінних умов. Війна спричинила трансформацію українських компаній, змусивши їх ставати більш гнучкими та оперативними у прийнятті рішень. Деякі підприємства переміщують свої виробничі потужності в більш безпечні регіони, інші – переходять на контрактне виробництво за кордоном, а частина компаній активно використовує релокацію персоналу як спосіб збереження ключових фахівців.

Оцінювання ефективності роботи на міжнародному ринку за таких умов передбачає врахування не лише фінансових показників, а й можливостей подальшої диверсифікації. Успішні компанії орієнтуються на довгострокові перспективи, вибудовуючи стійкі партнерські відносини, зміцнюючи бренд на міжнародній арені та використовуючи наявний запит на підтримку українських товарів та послуг. Так, незважаючи на серйозні виклики, український бізнес має унікальну можливість закріпитися на глобальному ринку та стати ще більш конкурентоспроможним у майбутньому.

ВИСНОВКИ

Вихід підприємства на зовнішній ринок – це складний процес, який потребує розрахункового аналізу, стратегічного планування та врахування чисельних факторів. Кожне підприємство має розробити ідеальний для себе механізм формування стратегії виходу на міжнародні ринки, спираючись на власні ресурси, цільові та конкурентні переваги. Важливим є комплексний підхід, що включає аналіз усіх можливих ризиків і розроблення поетапного плану реалізації стратегії. Оптимальний вибір дає змогу не тільки успішно закріпитися на новому ринку, а й створити умови для довгострокового розвитку, конкурентоспроможності та ефективної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Гуріна Г.С. Залежність формування стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок від експортного потенціалу. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/19.pdf
2. Ковбатюк М.В., Шкляр В.В., Ковбатюк Г.О. Стратегії виходу підприємств на міжнародні ринки за рівнями управління. *Економіка та управління підприємствами*. 2022. № 4 (54). С. 157-162. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2022-4_0-pages-156_162.pdf
3. Полковниченко С., Єльчищева І. Стратегія виходу підприємства на зовнішній ринок в умовах посилення євроінтеграційних процесів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 89-98. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/195637/195978>
4. Хринюк О., Ганіч С. Торговельна політика підприємств: стратегії виходу на зовнішній ринок. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-13>
5. Шуміло О.С., Заїка О.В., Гарбузов О.С. Вибір стратегії виходу підприємства на міжнародні ринки. *Бізнес Інформ*. 2022. № 12. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-12_0-pages-45_50.pdf
6. Юрій Е.О., Луцки І.Б. Особливості формування стратегії розвитку підприємств в умовах невизначеності зовнішнього середовища. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. С. 131-134. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/30.pdf>

References

1. Hurina H.S. The dependence of the formation of an enterprise's strategy for entering the foreign market on export potential. *Azov Economic Bulletin*. 2019. Vol. 2. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/19.pdf (in Ukrainian).

2. Kovbatiuk M.V., Shklyar V.V., Kovbatiuk H.O. Strategies for enterprises entering international markets by management levels. *Economics and Enterprise Management*. 2022. No. 4 (54). pp. 157-162. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2022-4_0-pages-156_162.pdf (in Ukrainian).

3. Polkovnichenko S., Yelchishcheva I. Strategy of enterprise entry into the foreign market in the conditions of strengthening European integration processes. *Problems and prospects of economics and management*. 2019. No. 3 (19). pp. 89-98. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/195637/195978> (in Ukrainian).

4. Khryniuk O., Hanich S. Trade policy of enterprises: strategies of entry into the foreign market. *Economy and society*. 2022. Vol. 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-13> (in Ukrainian).

5. Shumilo O.S., Zaika O.V., Harbuzov O.S. Choosing a strategy for an enterprise to enter international markets. *Business Inform*. 2022. No. 12. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-12_0-pages-45_50.pdf (in Ukrainian).

6. Yuriy E.O., Lutsyk I.B. Peculiarities of forming a strategy for the development of enterprises in conditions of uncertainty of the external environment. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. 2015. pp. 131-134. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/30.pdf> (in Ukrainian).

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of the Department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalia.y.petryshyn@lpnu.ua

Anastasiia DROFIK

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0739-6712>

e-mail: anastasiia.drofiak.me.2021@lpnu.ua

MECHANISM FOR FORMING AND IMPLEMENTING A STRATEGY FOR AN ENTERPRISE TO ENTER A FOREIGN MARKET

Introduction. The globalization of the world economy creates new opportunities for businesses, contributing to the growth of international trade and increasing competition at the global level. In such conditions, companies are forced to actively seek promising sales markets and develop effective strategies for entering foreign markets. This process is complex and multi-stage, as it requires a detailed analysis of the enterprise's internal resources, assessment of potential markets, adaptation of products or services to new conditions, and selection of the optimal implementation mechanism. Research on this topic will allow us to identify key factors that influence the effectiveness of enterprises entering foreign markets, identify promising opportunities for companies in various industries, and develop recommendations for overcoming potential barriers in the process of international expansion.

The purpose of the paper is to analyze the mechanism of formation and implementation of a company's strategy for entering a foreign market, identify key factors influencing the choice of the optimal strategy, and classify the main approaches to international expansion.

Results. The success of international expansion largely depends on the correctly chosen mechanism for entering the foreign market. The mechanism of entering the foreign market is a set of tools, methods and measures that a company uses to develop new markets outside its country. It includes a detailed analysis of the external environment, assessment of possible risks, development of step-by-step plans and ways to implement the strategy. Successfully entering a new market requires comprehensive research, consideration of a company's competitive advantages, and the ability to adapt its products or services to meet consumer and regulatory requirements.

Conclusion. Entering a foreign market is a complex and multifaceted process that requires careful planning and a strategic approach. The optimal choice of strategy allows the company not only to gain a foothold in the international market, but also to gain competitive advantages, ensuring sustainable development and growth.

Keywords: foreign economic activity, strategies for entering the foreign market, the mechanism for forming and implementing the enterprise's strategy

Сергій Володимирович **ФЕСЕНКО**

аспірант, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4221-4239>

e-mail: fesenko_s.v@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ГАБАРИТНО-ВАГОВОГО КОНТРОЛЮ (АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

У статті досліджено теоретико-правові засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері здійснення габаритно-вагового контролю (ГВК). Проаналізовано класифікацію суб'єктів адміністративних правопорушень (державні, недержавні, адміністративно-технічні), особливості їх повноважень і правового статусу. Надано характеристику складів адміністративних деліктів, включаючи правовідносини між контролюючими органами, перевізниками та операторами WiM-систем (система автоматичного зважування вантажівок). Здійснено порівняльний аналіз законодавства України та ЄС, вивчено судову практику з притягнення до відповідальності перевізників та адміністративно-технічних суб'єктів. Розглянуто особливості доказування та запобіжні адміністративно-правові заходи, запропоновано напрями вдосконалення правозастосування у сфері ГВК.

Ключові слова: габаритно-ваговий контроль; адміністративна відповідальність; адміністративне правопорушення; суб'єкти правопорушення; судова практика; доказування; превентивні заходи; правозастосування; перевізники

ВСТУП

Сучасна практика адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення безпеки автомобільних перевезень висуває нові вимоги до правозастосування, зокрема у частині ефективного функціонування габаритно-вагового контролю (ГВК). В умовах зростання інтенсивності вантажних перевезень та активного впровадження інтелектуальних транспортних систем, актуалізується потреба у вдосконаленні інституту адміністративної відповідальності за порушення у сфері здійснення ГВК. Проблематика застосування адміністративно-деліктних заходів до порушників габаритно-вагових норм є не лише правовою, а й соціально значущою, оскільки безпосередньо впливає на збереження дорожньої інфраструктури, безпеку учасників руху та належний рівень державного контролю.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували та вивчали проблемні аспекти притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері здійснення ГВК належать, зокрема: V. Lipov, M. Masolett, V. Zhavoronkov, B.M. Бевзенко, С.В. Ківалов, Р.С. Мельник, Р. Миронюк, В. Спасенко. Проте, незважаючи на наявність окремих теоретичних і прикладних досліджень, питання притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні правил ГВК, потребує подальшого наукового розроблення з урахуванням сучасної судової практики. У цьому контексті надзвичайно важливим є вивчення тенденцій правозастосування, зокрема, особливостей доказування, специфіки суб'єктного складу, механізмів оскарження рішень органів контролю, а також ефективності превентивних адміністративно-правових заходів.

МЕТА роботи – комплексне дослідження теоретико-правових засад та змісту адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК з урахуванням специфіки суб'єктного складу правопорушень, правової природи складів адміністративних деліктів, особливостей правовідносин між органами державного контролю, перевізниками та адміністративно-технічними суб'єктами,

аналізу актуальної судової практики, процедур доказування, запобіжних і організаційно-правових заходів протидії правопорушенням, а також порівняння національного та зарубіжного законодавства з метою формування обґрунтованих пропозицій з удосконалення механізму притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові, спеціально-юридичні та міждисциплінарні методи, які забезпечили комплексний, системний і критичний підхід до вивчення правової природи адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК.

Діалектичний метод застосовано для осмислення розвитку інституту адміністративної відповідальності в динаміці трансформацій законодавства та судової практики. Системно-структурний підхід дав змогу подати сферу здійснення ГВК як складну міжвідомчу систему з великою кількістю суб'єктів: державних, недержавних, адміністративно-технічних (операторів). Формально-юридичний метод слугував базисом для аналізу норм чинного законодавства України, які визначають підстави, суб'єктів та склади адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК, з урахуванням специфіки їх кваліфікації. Порівняльно-правовий метод застосовано для виявлення відмінностей і спільних рис у регулюванні адміністративної відповідальності в Україні та країнах ЄС, що дало змогу визначити перспективні напрями імплементації зарубіжного досвіду. Емпіричні методи, зокрема аналіз і узагальнення судової практики, стали основними у вивченні реальних кейсів стосовно можливості притягнення до адміністративної відповідальності перевізників, державних контролерів і технічних операторів. Інституційний підхід допоміг дослідити взаємодію суб'єктів контролю та їх роль у забезпеченні законності притягнення до юридичної відповідальності.

Комплексне застосування зазначених методів дало змогу здійснити глибоке наукове опрацювання проблематики адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК та сформулювати обґрунтовані пропозиції з

удосконалення чинного правового регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Адміністративна відповідальність у сфері здійснення ГВК являє собою нормативно закріплену систему обов'язків та санкцій, що покладаються на суб'єктів господарської діяльності (перевізників, вантажовідправників) за порушення встановлених вагових та габаритних параметрів транспортних засобів у здійсненні перевезень. Адміністративна відповідальність виконує охоронну, превентивну, виховну, регулятивну та санкційну функції, а також забезпечує захист покриття автомобільних доріг від завданої руйнації, безпеку руху, а також стимулює добросовісне дотримання габаритних обмежень [1].

На нашу думку, під адміністративною відповідальністю у сфері здійснення ГВК слід розуміти специфічний правовий інститут, який передбачає законодавчо встановлену відповідальність особи за невиконання або порушення вимог нормативів габаритно-вагового навантаження транспортних засобів під час їх руху дорогами загального користування. Це поняття містить:

1) суб'єктну визначеність – це особи, на яких накладається відповідальність (перевізники, керівники юридичних осіб, водії), визначені статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП);

2) об'єктивну сторону – це порушення встановлених граничних показників ваги автотранспортних засобів (вісьової або загальної маси, зазвичай понад 2 %) та/або відсутність відповідного дозволу або включення недостовірної інформації до перевізних документів;

3) суб'єктивний момент – це свідомі або необережні дії суб'єкта, що допускає таке порушення. Закон не розмежує чітко умисел і необережність, натомість акцент зроблено на фактичному порушенні габаритно-вагових параметрів автотранспортних засобів;

4) адміністративно-правову санкцію – виражається у штрафі та/або обмеженні подальшого руху до усунення порушення або внесення плати за перевищення (п. 21 Порядку № 879) [2].

Так, адміністративна відповідальність у сфері здійснення ГВК – це інституційно обґрунтований механізм стримування порушень вагових нормативів, автотранспортними засобами, спрямований на захист інфраструктури, дорожнього покриття, безпеку руху і справедливості.

Функціональне призначення адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК охоплює низку взаємопов'язаних завдань, що реалізуються через нормативно визначений порядок виявлення, фіксації, реагування та попередження правопорушень, пов'язаних з недотриманням габаритно-вагових параметрів транспортних засобів. Ключову роль тут відіграють чотири основні функції: запобіжна, охоронна, відновлювальна та регуляторна. Особливе значення серед них займає функція запобігання правопорушенням, яка виконує системоутворюючу роль у всій архітектоніці проведення ГВК.

Запобіжна функція адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК полягає у створенні правових, організаційних і технологічних умов для упередження порушень ще до моменту їх вчинення. Вона реалізується через: а) встановлення чітких габаритно-вагових обмежень для автотранспортних засобів у нормативно-правових актах; б) обов'язковість попередньої

реєстрації маршрутів перевезень з перевищенням допустимих параметрів; в) наявність стаціонарних та автоматизованих пунктів вагового контролю (WIM), які працюють у безперервному режимі; г) санкційний механізм адміністративної відповідальності, що має превентивний вплив через публічність, невідворотність та повторюваність застосування.

За своєю правовою природою функція запобігання має передусім адміністративно-процесуальний характер, оскільки вимагає впорядкованості у діях уповноважених суб'єктів (Укртрансбезпека, НПУ, оператори пунктів ГВК), а також нормативної передбачуваності для суб'єктів перевезень [3].

Охоронна функція – адміністративна відповідальність має за мету охорону суспільних відносин у сфері дорожньої безпеки та інфраструктури. Вона реалізується через реакцію держави на факт порушення, а саме таких адміністративних санкцій, як: позбавлення спеціальних прав, накладення штрафу, тимчасову заборону руху, примусове зважування або повторний огляд. Ця функція набуває особливої ваги в умовах постійної деградації дорожнього полотна, спричиненої систематичним перевищенням навантаження на осі транспортних засобів [4, с. 506].

Відновлювальна функція виражається у наданні державі можливості забезпечити відшкодування шкоди шляхом: а) сплати додаткових коштів за перевищення вагових параметрів; б) приведення порушника до стану правового обов'язку (наприклад, усунення порушення до продовження руху). Ця функція зумовлює економічне навантаження на недобросовісних перевізників, тим самим сприяючи вирівнюванню умов конкуренції на ринку логістичних послуг.

Регуляторна функція адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК полягає в упорядкуванні поведінки суб'єктів господарювання. Через системне та послідовне застосування норм адміністративного права формується стандарт дотримання габаритно-вагових норм авто перевізниками, як елемент обов'язкової практики у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху [5, с. 89].

Так, адміністративна відповідальність у сфері здійснення ГВК виконує багатофункціональну роль у публічному управлінні дорожньою сферою. Найбільш значущою є функція запобігання адміністративно-правовим правопорушенням, що дає змогу зменшити кількість правопорушень, постає як механізм здійснення ГВК, а також формує в учасників ринку перевезень правову обізнаність, передбачуваність і підконтрольність у сфері дотримання вагових параметрів.

Водночас ефективність реалізації ГВК значно залежить від чіткого визначення правового статусу суб'єктів, які беруть участь у цій сфері, як з боку держави, так і з боку учасників господарської діяльності. У зв'язку з цим актуалізується необхідність системного аналізу особливостей притягнення до відповідальності як державних органів, так і недержавних та адміністративно-технічних суб'єктів, залучених до процедури контролю.

Державні суб'єкти виконують управлінські, контрольні, наглядові, координаційні та санкційні функції. До них належать: а) Укртрансбезпека; б) Укравтодор; в) Національна поліція України. Функціональна специфіка державних суб'єктів полягає в тому, що вони мають пов-

новаження не лише фіксувати правопорушення, а й формувати доказову базу для судового або адміністративного розгляду. Окрім цього, вони несуть юридичну відповідальність за дотримання процедур, порушення яких може стати підставою для визнання доказів недопустимими.

Недержавні суб'єкти – це передусім учасники господарської діяльності, відповідальні за дотримання вимог законодавства у сфері здійснення ГВК. Вони умовно поділяються на перевізників та вантажовідправників

Інституціоналізація WiM-систем (weigh-in-motion, система автоматичного зважування транспортних засобів у русі) як обов'язкового елементу ГВК зумовила виникнення нового класу суб'єктів – адміністративно-технічних операторів. Це технічні особи, які здійснюють контрольні дії, що мають юридичні наслідки. До них належать: а) оператори, що обслуговують WiM-системи; б) фахівці пересувних пунктів зважування; в) працівники, відповідальні за технічне забезпечення фіксації правопорушень. Попри те, що вони не є посадовими особами, у разі порушення ними регламенту (наприклад, застосування неповіреного приладу), отримані дані може бути визнано недопустимими як докази [6, с. 86].

Так, специфіка суб'єктів адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК полягає в багаторівневості та функціональній взаємозалежності. Державні суб'єкти забезпечують нормативне та процедурне середовище адміністративного контролю, недержавні є безпосередніми виконавцями перевезень, а адміністративно-технічні постають як «технічні свідки» правопорушення. Їхні дії мають значення для формування доказової бази та реалізації адміністративної відповідальності.

Також важливим є питання стосовно особливостей та різноманіття складів адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК, які становлять юридичну конструкцію, яка визначає умови настання адміністративної відповідальності у зв'язку з порушенням вимог до масогабаритних параметрів транспортних засобів. В адміністративному праві такі склади постають у ролі правового фільтра, через який оцінюється поведінка суб'єкта з погляду відповідності вимогам законодавства до перевезення великовагових та великогабаритних вантажів.

Системний аналіз чинного законодавства дає змогу виділити два основних види складів адміністративних правопорушень у зазначеній сфері: формальні склади, де достатньо самого факту порушення для кваліфікації дій як правопорушення (наприклад, перевищення вагових параметрів), та матеріальні склади, що передбачають настання певних шкідливих наслідків (наприклад, спричинення руйнування дорожнього покриття).

Основними джерелами, які закріплюють склад правопорушення у сфері здійснення ГВК, є ст.ст. 132-1, 132-2 та 14-3 КУпАП [7]. Вони охоплюють: а) порушення встановлених обмежень до габаритів або ваги транспортних засобів; б) здійснення перевезення без відповідного дозволу; в) внесення недостовірних даних у супровідні документи (товарно-транспортна накладна); г) відсутність документів, що підтверджують дотримання нормативів. Кожен із зазначених складів характеризується специфікою об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони.

Об'єктом є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, збереження дорожньої інфраструктури, дотримання правил перевезення вантажів.

Це – об'єкт підвищеного адміністративно-правового захисту, оскільки неналежне дотримання вимог може спричинити як майнову шкоду, так і загрозу життю та здоров'ю громадян.

Об'єктивна сторона складу правопорушення передбачає: а) факт перевищення встановлених вагових або габаритних параметрів; б) відсутність дозволу на перевезення великовагового вантажу; в) невідповідність відомостей у документах фактичному навантаженню ТЗ; г) ігнорування вимог інспектора Укртрансбезпеки або поліції для зупинки та зважування ТЗ. Зазначені дії може бути зафіксовано як у ручному режимі за допомогою пересувних пунктів контролю, так і в автоматичному режимі завдяки системі WiM, яка забезпечує зважування у русі та формування електронних постанов без участі посадової особи.

Суб'єктом правопорушення є фізична особа – водій або керівник юридичної особи, на яку зареєстровано транспортний засіб, а також вантажовідправник, якщо його дії (бездіяльність) безпосередньо вплинули на здійснення перевезення з порушенням норм (наприклад, надання недостовірної інформації або відсутність погодження маршруту). У випадках автоматичної фіксації WiM-системою постанова про притягнення до адміністративної відповідальності вноситься на власника транспортного засобу. Проте, якщо особу водія встановлено, саме він стає суб'єктом відповідальності. Крім того, до числа таких суб'єктів можна віднести адміністративно-технічні суб'єктів (оператори контролю).

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення здебільшого визначається у формі необережності, оскільки в переважній кількості випадків перевищення ваги не є навмисним, а виникає через неправильне оформлення вантажу, недбалість під час перевірки маси тощо. Проте практика свідчить, що у низці випадків має місце і прямиї умисел, особливо якщо йдеться про свідоме ігнорування дозволу або використання підроблених документів.

У практиці адміністративних судів важливо враховувати взаємодію між складниками об'єктивної сторони, зокрема: чи є встановлена перевищена маса підтвердженою актом зважування; чи були прилади вимірювання повірені; чи належно оформлені документи; чи дотримано процедури вручення постанови.

Так, загальна характеристика складів адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК свідчить про їхню багатofакторність, технологічну обумовленість і необхідність постійного вдосконалення нормативної бази та судової практики. Превентивна роль таких складів стає дедалі важливішою в умовах автоматизації контролю та впровадження цифрових рішень у сфері державного нагляду за безпекою транспорту. Окремо слід акцентувати на проблематиці диференціації складів правопорушень між різними суб'єктами.

Зі свого боку, варто звернути увагу на те, що у сфері здійснення ГВК адміністративна відповідальність перевізників є основною формою реагування на порушення вимог до вагових або габаритних параметрів транспортних засобів. Однак специфіка реалізації цієї відповідальності полягає у складній взаємодії між перевізниками та державними суб'єктами контролю, насамперед Укртрансбезпекою, Національною поліцією та іншими органами, що беруть участь у реалізації механізму ГВК. Така взаємодія породжує низку унікальних рис у складі

адміністративного правопорушення, які заслуговують на докладне наукове осмислення з позицій адміністративного права. Водночас особливу роль відіграє чітка правова кваліфікація кожного елементу складу: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони.

Об'єктом правопорушення у таких правовідносинах є вимоги до забезпечення публічного порядку, які виражаються у законодавчих нормах допустимого навантаження на транспортні засоби, збереження дорожнього покриття та забезпечення безпеки руху. Водночас держава в особі Укртрансбезпеки виконує функцію охорони цього об'єкта, що надає їй адміністративно-юрисдикційні повноваження.

Об'єктивна сторона включає дії (або бездіяльність) перевізника, що виявляються у перевищенні допустимих вагових або габаритних параметрів ТЗ, відсутності дозволу на перевезення, порушенні умов маршруту, або в інших порушеннях порядку перевезення вантажів. Фіксація правопорушення може здійснюватися: а) в ручному режимі – посадовою особою Укртрансбезпеки під час рейдової перевірки; б) в автоматичному режимі – через WiM-систему, яка передає дані до відповідного адміністративного органу.

Суб'єктом правопорушення є перевізник – юридична або фізична особа, що здійснює господарську діяльність у сфері автоперевезень. Згідно з ч. 1 ст. 14-3 КУпАП у разі автоматичної фіксації перевищення вагових нормативів відповідальність несе власник транспортного засобу, якщо інше не встановлено документально [7]. У разі ручного контролю суб'єктом може бути водій, якщо він діяв від імені суб'єкта господарювання і мав змогу уникнути порушення. Важливою особливістю є те, що держава в особі органів контролю має довести не лише факт порушення, але й дотримання усіх процедур фіксації та оформлення матеріалів. Зокрема, має бути засвідчено: а) факт зупинки ТЗ на підставі належних правових підстав; б) точність вагового вимірювання; в) справність та сертифікація засобів контролю; г) правильність складання акту або постанови.

Суб'єктивна сторона виявляється у формі вини перевізника. В адміністративному праві вона здебільшого реалізується як вина у формі необережності (нездійснення перевірки маси вантажу, неправильне оформлення документів). Водночас у деяких випадках правопорушення мають ознаки умислу, наприклад, у разі багаторазового порушення вагових нормативів одним і тим самим суб'єктом.

Окрему увагу слід звернути на судову практику, яка відображає важливість належної реалізації процедури контролю з боку держави. Так, у справі № 514/1187/23 (Апеляційний адміністративний суд, Одеса, 24.01.2024) суд постановив, що автоматична фіксація порушення без підтвердження повірки WiM-системи недостатня для притягнення до відповідальності. Апеляційна скарга Укртрансбезпеки була відхилена, рішення районного суду залишено без змін [8]. Також у справі, розглянутій Донецьким окружним адміністративним судом 29.12.2023 р., суд дійшов висновку, що автоматична система фіксації без підтвердження правомірності та сповіщення перевізника не може бути єдиним доказом правопорушення. Відсутність дозволів перевізником також стала підставою для визнання постанови незаконною [9].

Так, склад адміністративного правопорушення у сфері

здійснення ГВК між державним органом контролю та перевізником має низку особливостей: а) він базується на жорсткій процедурі фіксації правопорушення; б) передбачає перевірку законності дій як суб'єкта, так і державного органу; в) допускає диференціацію відповідальності залежно від обставин порушення та ролі водія, перевізника, власника транспорту; г) вимагає застосування презумпції добросовісності платника, якщо докази не є переконливими; ґ) визначається специфічною роль державного органу як одночасно ініціатора провадження та сторони, що доводить склад порушення. Ці обставини свідчать про необхідність вдосконалення нормативної бази, зокрема у частині процедур автоматичного притягнення до відповідальності та врегулювання меж дискреції інспектора.

Крім того, в умовах цифровізації публічного управління все більшої актуальності набуває правова кваліфікація дій та бездіяльності т.зв. адміністративно-технічних суб'єктів – операторів автоматизованих систем контролю, зокрема WiM-комплексів у сфері здійснення ГВК. Вони відіграють ключову роль у фіксації даних, що використовуються державними органами для притягнення до адміністративної відповідальності перевізників. Водночас питання відповідальності самих операторів за порушення процедури фіксації, оброблення або передачі даних залишається практично не врегульованим у чинному адміністративному законодавстві.

Поняття адміністративно-технічного суб'єкта пропонується визначати як допоміжного учасника адміністративного процесу, який не здійснює безпосереднього владного впливу, але створює умови для реалізації владних повноважень уповноважених державних органів шляхом технічного забезпечення, збору, первинного оброблення та передачі доказової інформації. У разі WiM-систем – це оператори або підрядні організації, що відповідають за технічну справність комплексу, калібрування, захист інформації, фіксацію події, формування фото- та відеоматеріалів.

Особливість складу адміністративного правопорушення за участю таких суб'єктів полягає в тому, що вони не є офіційними суб'єктами владних повноважень, однак їх дії безпосередньо впливають на формування підстав для притягнення інших осіб до юридичної відповідальності. Так, будь-яке порушення з боку адміністративно-технічного суб'єкта (наприклад, помилка у параметрах зважування, відсутність повірки, збій у фотофіксації) ставить під сумнів допустимість доказів та законність адміністративного провадження.

Юридична відповідальність фізичних осіб – операторів контролю у чинному законодавстві прямо не деталізується, однак їхні дії можуть кваліфікуватися за статтями, що стосуються: а) службової недбалості (у разі участі посадових осіб державного підприємства); б) порушення правил експлуатації вимірювального обладнання; в) порушення порядку збереження доказової інформації (фото, відео, журналів фіксації).

Що стосується судової практики про притягнення до юридичної відповідальності адміністративно-технічних суб'єктів (операторів контролю), то такі приклади, виходячи з аналізу ЄДРСР, можна навести такі.

У справі № 758/15403/24 (Подільський районний суд м. Києва, рішення від 07.05.2025) позивач довів, що мала місце серія технічних збоїв у роботі WiM-комп-

лексу, зокрема перевантаження системи, яке спричинило помилкову фіксацію ваги транспортного засобу. Суд визнав отримані докази недопустимими через відсутність відповідності алгоритмів дій оператора вимогам законодавства, зокрема стосовно обов'язковості фіксації параметрів калібрування та передачі журналів реєстрації. Постанову Укртрансбезпеки скасовано [10].

У справі № 948/1332/23 (Машівський районний суд Полтавської області, рішення від 27.06.2023) перевізник довів, що хоча WiM-комплекс мав чинне свідоцтво про повірку, оператор не вніс запис до журналу системного контролю. Відсутність запису згідно з інструкцією обслуговування є процедурним порушенням, що позбавляє доказову силу автоматично сформованого повідомлення про перевищення вагових норм. Постанову також скасовано [11].

Ці рішення підкреслюють важливість не лише наявності автоматичної фіксації, але й дотримання повного алгоритму технічного обслуговування і експлуатації системи. Будь-яке відхилення від встановленого порядку ставить під сумнів легітимність адміністративного провадження та може бути кваліфіковане як адміністративне порушення з боку оператора WiM.

Так, можна виокремити такі особливості складу правопорушення за участю адміністративно-технічного суб'єкта:

- 1) дії оператора є технічно-детермінованими, але мають юридично значущі наслідки;
- 2) склад правопорушення у цьому разі формується опосередковано через вплив на доказову базу адміністративного провадження;
- 3) у разі порушення правил обслуговування або експлуатації WiM-комплексу юридична відповідальність покладається через призму службової недбалості або недотримання технічного регламенту;
- 4) судова практика свідчить про необхідність підтвердження технічної справності обладнання саме оператором у вигляді журналів, сертифікатів, актів перевірки.

Отже, у сучасному адміністративно-правовому регулюванні функція адміністративно-технічних суб'єктів є гібридною: з одного боку – це технічні виконавці, а з іншого – ключові учасники ланцюга адміністративної відповідальності. Їхня діяльність потребує нормативного закріплення та запровадження механізмів моніторингу відповідності дій оператора чинному законодавству.

Крім того, необхідним вважається є здійснення порівняльного аналізу складів адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК між законодавством України та провідних країн ЄС. Як уже зазначалося, в Україні основні положення з адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК містяться в ст.ст. 132-1, 132-2, 14-3 КУпАП. Запровадження WiM-систем передбачено Законом України від 03.06.2021 № 1534-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження автоматичного габаритно-вагового контролю» [12].

У країнах ЄС правове регулювання реалізується в межах гармонізованих підходів, закріплених Директивою 2015/719/ЄС про максимальні допустимі масу і розміри транспортних засобів [13], а також Директивою 2014/47/ЄС про технічний контроль дорожніх транспортних засобів [14]. У Німеччині основним актом є Закон про автотранспорт (Straßenverkehrsordnung – StVO) [15], у Польщі

– Закон «Про дорожній транспорт» від 6 вересня 2001 року [16], у Франції – Кодекс транспорту (Code des transports) [17].

Що стосується порівняльного аналізу структури складів адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК між законодавством України та провідних країн ЄС, то основним відмінностями є:

1. *Об'єкт правопорушення.* У національному праві України об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують безпечне використання автомобільних доріг загального користування, їхнє збереження та дотримання публічного порядку перевезень. Аналогічно законодавства країн ЄС визначають охорону дорожньої інфраструктури як пріоритет. Водночас у Франції та Німеччині пріоритетним є також захист прав учасників ринку логістичних послуг та принцип рівного доступу до перевезень.

2. *Об'єктивна сторона.* За українським правом об'єктивна сторона виражається у факті перевищення встановлених нормативів ваги, габаритів, а також недотримання маршруту, невнесення плати за проїзд, відсутність відповідного дозволу тощо. В ЄС практикується розширене розуміння порушення, яке включає систематичність, попередження та контроль на рівні компаній. Наприклад, у Німеччині порушення не завжди тягне адміністративну відповідальність, спочатку накладається застереження, а лише на повторний раз – штраф [18].

3. *Суб'єкт правопорушення.* В Україні типовим суб'єктом є водій або перевізник (власник транспортного засобу), рідше – вантажовідправник, якщо доведено його участь у порушенні, а також адміністративно-технічні суб'єкти (оператори контролю). У Польщі згідно з практикою Inspekcja Transportu Drogowego передбачено колективну відповідальність – притягується і водій, і компанія-перевізник, і відправник вантажу у разі спільної участі [19]. У Франції аналогічна система – суди активно залучають до справ третіх осіб, відповідальних за логістичні рішення.

4. *Суб'єктивна сторона.* За українським законодавством вину вважають переважно необережною, водій не знав або не міг знати про перевищення нормативів. У Німеччині та Франції переважає презумпція усвідомлення відповідальності компанією, а тому винність розглядається в контексті організаційної недбалості. В судовій практиці Німеччини фіксуються випадки, коли відповідальність покладено не лише на водія, але й на особу, яка формувала маршрут або графік руху.

Крім того, варто відзначити, що в Україні автоматична фіксація порушення в системі WiM за наявності сертифікованого обладнання, повірки, фото- і відеофіксації визнається допустимим доказом. Однак, як показує вище розглянута судова практика, порушення процедури з боку операторів WiM може бути підставою для скасування постанов. У країнах ЄС також застосовуються системи автоматичного контролю, однак дані автоматичного зважування без людської верифікації рідко є самостійною підставою для накладення штрафу. Наприклад, у Польщі WiM-комплекси переважно застосовуються для скринінгу, а підставою для санкцій є результати повторного контролю.

Зі свого боку, аналізуючи судову практику України у справах про адміністративні правопорушення у сфері

ГВК, явним є те, що адміністративне судочинство відіграє ключову роль у формуванні правових стандартів притягнення до відповідальності за масогабаритні порушення. Аналіз рішень показує, що суди особливо звертають увагу на дотримання процедур фіксації (метрологічна повірка, правильне оформлення актів, повідомлення учасників), а також технічну обґрунтованість доказів, зібраних під час контролю як вручну, так і автоматично. Так, серед багатьох прикладів рішень судової практики, можна відзначити такі, як:

1. У рішенні від 21.03.2024 у справі № 120/18964/23 Вінницький окружний адміністративний суд визнав недопустимим доказ у вигляді інформації ГВК. Позивач довів, що зважування виконували з порушенням встановленого порядку проведення на стаціонарному пункті, що унеможливило достовірне визначення маси й габаритів ТЗ [20]. Це рішення підкреслює, - якщо порядок контролю порушено, навіть автоматична фіксація не може слугувати достатньою доказовою підставою, що має важливі наслідки для практики притягнення осіб до відповідальності.

2. У рішенні від 22.07.2021 у справі № 320/1233/21 Київський окружний адміністративний суд скасував постанову контролюючого органу через відсутність методики зважування сипучих вантажів [21]. Факт порушення вагових параметрів визнано недоведеним через брак нормативної бази, що розглядається як порушення прав перевізника. Цей контрольний кейс свідчить, що навіть у 2021 р. суди орієнтували на затверджені методики та документи, необхідні для обґрунтування результатів контролю.

3. У рішенні від 05.05.2021 у справі № 460/6755/20 Рівненський окружний адміністративний суд розглядав доводи позивача про порушення алгоритму проведення контролю. Автоматична система WiM показала перевищення вагових норм, але без ручної фіксації на стаціонарному або виїзному пункті [22]. Суд визнав інформацію доказами недостатньою, оскільки не підтверджено документально завершений контроль згідно з пп. 16-18 Порядку № 879.

4. У рішенні від 28.04.2025 у справі № 640/37705/21 Дніпропетровський окружний адміністративний суд ухвалив рішення на користь перевізника – автоматичне фіксування WiM визнано допустимим доказом. Суд наголосив, що засіб зважування відповідав усім метрологічним вимогам, а зчитані дані правильно оформлено й зафіксовано. Це дало змогу застосувати санкцію відповідно до ст. 132-1 КУпАП [23].

5. У рішенні від 08.02.2019 у справі № 817/1124/18 Рівненський окружний адміністративний суд звернув увагу на необхідність забезпечення присутності правоохоронців під час зважування – згідно з п. 3 Порядку № 879 [24]. Відсутність інспекторів на місці під час зважування призвела до скасування постанови, навіть попри технічну фіксацію [25].

6. У справі №477/1484/24, постанова від 24.05.2025, апеляційний суд підтвердив правомірність накладення штрафу в розмірі 51 000 грн за порушення габаритно-вагових норм, що зафіксовано в автоматичному режимі. Суд вказав, що відмова перевізника заїхати на пункт контролю після зупинки інспектором Укртрансбезпеки є самостійним правопорушенням, що не потребує додаткового зважування на платформі [26]. Згідно з пос-

тановою технічні вимоги до інфраструктури ГВК дотримано, а документи, оформлені контролером, відповідали вимогам чинного законодавства (п. 23 Постанови КМУ № 879 від 21.10.2015). Рішення підтвердило, що ухилення від контролю є підставою для відповідальності незалежно від подальших дій суб'єкта господарювання [27].

7. У сфері здійснення ГВК значущою є тема зважування без виконання вимог процедури. Зокрема, у рішенні № 120182521 (Київський окружний адміністративний суд, 04.07.2024) зазначено, що порушення алгоритму контролю (не дотримано порядок зупинки, відсутні документи, допустимі методики зважування) призвело до скасування постанови [28]. Це демонструє критичну важливість дотримання всіх формальних вимог – навіть найменше порушення може звести нанівець доказову базу.

8. У справі № 140/18188/23 (Волинський окружний адміністративний суд, рішення від 10.04.2024) перевізник оскаржував постанову Укртрансбезпеки про перевантаження ТЗ. Суд встановив, що під час рейдової перевірки не проведено документального зважування на стаціонарному або виїзному пункті, а спиралися лише на відомості з ТТН № ЮЧВ 650173 від 23.03.2023. Підстави для накладення штрафу визнано неспроможними [29].

9. У рішенні № 440/18902/23 (Полтавський окружний адміністративний суд, 01.03.2024) позивач стверджував, що фактична маса ТЗ не перевищувала норматив. Суд встановив, що дані отримано з недостовірного джерела та некоректно внесено вагові параметри у документацію інспекції, тому оскаржувана постанова вказувалася на неправомірність [30].

10. У справі № 300/21/24 (Івано-Франківський окружний адміністративний суд, рішення від 10.04.2024) компанія-перевізник доводила, що працівники Укртрансбезпеки дозволили рух ТЗ, незважаючи на перевищення – порушивши Порядок № 879. Суд погодився, що без оформленої зупинки та фіксації на пункті контроль не може бути визнано повноцінним доказом [31].

11. Рішення № 535/278/23, від 28.06.2023 (Котелевський районний суд, Полтавська обл.) – у справі зазначено, що правопорушення (перевищення ваги) зафіксоване автоматично технічними засобами WiM59, WAGA-WiM35 з дійсною сертифікацією. Проте суд зафіксував, що оператори WiM не забезпечили передачу метаданих стосовно алгоритмів калібрування, режиму калібрування та детальності фото-відео, – що робить результати ненадежно підтвердженими [32]. Цей прецедент засвідчує, що навіть дійсне сертифіковане обладнання втрачає доказову силу, якщо технічна документація не відповідає вимогам Порядку № 1174 і Техрегламенту [33].

Загалом ми вважаємо, що судова практика демонструє два ключові напрями: 1) небезпека формального контролю – навіть правильно налаштовані WiM-системи не захищають від скасування постанов, якщо алгоритми роботи є процедурно неповними (немає акта, інспектора, журналу тощо); 2) обов'язковість дотримання методологічних стандартів – сертифікація обладнання, наявність акта та фіксація є підставою для законності автоматичного контролю, незалежно від участі посадовців у процесі.

Зі свого боку, важливим є питання особливостей доказування та здійснення адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК, адже ефективність при-

тягнення до адміністративної відповідальності за порушення вагових та габаритних норм значно залежить від якості, допустимості та належності доказів, які використовуються у фіксації порушень, а також від дотримання процедурних вимог. Особливу складність становить доказування в умовах застосування автоматичних систем фіксації порушень, що передбачає участь як державних органів, так і адміністративно-технічних суб'єктів.

В межах адміністративного процесу доказування є ключовим елементом для прийняття правомірного рішення з притягнення до відповідальності. Згідно зі ст. 251 КУпАП доказами у справі про адміністративне правопорушення можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких встановлюються наявність чи відсутність правопорушення, винуватість особи, обставини вчинення діяння тощо. У контексті ГВК такими доказами найчастіше є результати зважування транспортного засобу, фото- і відеофіксація, а також документи, складені уповноваженими посадовими особами Укртрансбезпеки.

Однак, як свідчить моніторинг судової практики, лише наявність відповідного технічного документу не гарантує його прийняття як належного доказу. Так, у справі № 500/2546/23 (Восьмий апеляційний адміністративний суд, рішення від 21.11.2023) суд розглядав випадок, коли під час рейдової перевірки здійснювався лише документальний контроль без точного зважування, що суперечило вимогам п. 16 Порядку № 879. У результаті скасовано постанову Укртрансбезпеки, оскільки не дотримано вимог «точного контролю» [34]. Цей кейс підкреслює, що навіть формальні процедури потребують технічної основи. Без цього технічні прилади WiM, хоч і сертифіковані, може бути визнано недійсними як джерело доказів.

Застосування WiM-систем висуває нові вимоги до процедурного оформлення доказів. У судовій справі № 389/4146/23 (Третій апеляційний адміністративний суд, рішення від 30.05.2024) довідку про зважування визнано допустимим доказом, оскільки відповідала всім вимогам: її складено згідно з Порядком № 879, містила підпис інспектора і оператора, й вона супроводжувалася відео-фіксацією. До того ж автоматичні дані WiM одержано за допомогою належно сертифікованого приладу (Q-Free HI-TRAC TMU4), а алгоритми фіксації відповідали затвердженим вимогам (п. 22.5 ПДР України). Рішення підкреслило, що правильно реалізований технічний контроль автоматикою є достатнім для доведення порушення без участі посадових осіб [35].

На нашу думку, доказування у сфері здійснення ГВК має свої особливості, що пов'язано як з технічними аспектами фіксації порушень, так і з процесуальними вимогами. Судова практика підтверджує, що будь-яке порушення встановлених процедур або сумнів із технічної достовірності доказів є підставою для звільнення особи від адміністративної відповідальності. Так, подальший розвиток законодавства у цій сфері має орієнтуватися на досягнення балансу між ефективністю контролю та дотриманням прав перевізників.

Крім того, у контексті публічного адміністрування надзвичайного значення набувають не лише заходи юридичної відповідальності, а й ефективні адміністративно-правові запобіжники, що унеможливають або мінімізують порушення у цій сфері. Запобіжні адміністративно-правові заходи варто розглядати як систему ор-

ганізаційних, інформаційних, нормативних та процедурних інструментів, які реалізуються органами публічної влади з метою запобігання адміністративних правопорушень у сфері здійснення ГВК.

Запобіжні адміністративно-правові заходи є важливою частиною загального механізму адміністративно-правового регулювання. Їх не спрямовано на покарання порушника, але вони мають на меті запобігти можливості вчинення адміністративного правопорушення. Правове підґрунтя для застосування запобіжних заходів у сфері здійснення ГВК створюється низкою нормативно-правових актів, зокрема: 1) Законом України «Про автомобільний транспорт»; 2) Законом України «Про дорожній рух»; 3) КУпАП тощо. Вказані акти містять положення, які прямо або опосередковано спрямовано на запобігання перевантаженням, порушенням процедур зважування та іншим формам недотримання нормативів у транспортній сфері.

Запобіжні заходи реалізуються уповноваженими органами виконавчої влади, передусім Державною службою України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека). У межах їхньої компетенції забезпечується: а) контроль за дотриманням габаритно-вагових параметрів; б) видача спеціальних дозволів на перевезення великогабаритних вантажів; в) моніторинг технічного стану мобільних і стаціонарних пунктів ГВК; г) забезпечення функціонування WiM-систем.

Загалом запобіжні адміністративно-правові заходи у сфері здійснення ГВК є ключовим елементом стратегії попередження порушень, що дає змогу державі не лише реагувати, але й ефективно запобігати негативним явищам у транспортній сфері. Їхнє впровадження потребує подальшої цифровізації, уніфікації технічних стандартів та розширення аналітичних інструментів для раннього виявлення ризиків. Особливу увагу слід приділити законодавчому врегулюванню відповідальності адміністративно-технічних суб'єктів, що відповідають за експлуатацію WiM-систем, а також удосконаленню інформаційного супроводу адміністративно-правових процедур у сфері здійснення ГВК.

Зі свого боку, важливими є організаційно-правові заходи у сфері здійснення ГВК, що покликано створити належні умови для своєчасного виявлення, фіксації та запобігання порушенням. У контексті адміністративного права, ці заходи є складником системи превентивного державного управління, що забезпечує досягнення публічного інтересу через нормативне регулювання, належну інституційну архітектуру та адміністративні процедури.

На нашу думку, організаційно-правові заходи – це поєднання управлінських дій, організаційної координації та нормативного регулювання, спрямованих на запобігання перевищенню допустимих параметрів ваги і габаритів транспортних засобів. Вони включають: а) затвердження та реалізацію державних і регіональних програм розвитку ГВК; б) стандартизацію та уніфікацію процедур контролю; в) забезпечення координації між суб'єктами контролю: Укртрансбезпека, Нацполіція, Служба автомобільних доріг тощо; г) впровадження WiM-систем з автоматичним режимом фіксації; г) створення та модернізацію пунктів ГВК відповідно до технічних норм та міжнародних стандартів.

Впровадження організаційно-правових заходів покладається на низку органів виконавчої влади, здебільшого на Укртрансбезпеку. Відповідно до її повноважень служба

координує дії операторів ГВК, видає приписи та акти перевірки, веде реєстр порушень та забезпечує підготовку аналітичної звітності. Вагомий внесок у реалізацію політики контролю також здійснюють регіональні адміністрації, які відповідають за утримання доріг місцевого значення та організацію інфраструктури пунктів ГВК.

Незважаючи на нормативне забезпечення, ефективність реалізації ГВК в Україні залишається нерівномірною. Проблеми зводяться до: 1) недостатньої кількості сертифікованих пунктів контролю; 2) обмеженого кадрового ресурсу інспекторського складу; 3) неналежного фінансування на утримання WiM-комплексів; 4) частих збоїв в обліку даних через технічні несправності або порушення процедур ведення журналів обліку. Досліджена вище судовою практика підтверджує, що порушення технічних регламентів або відсутність сертифікованих приладів унеможливує притягнення порушників до адміністративної відповідальності.

З метою підвищення ефективності запобігання правопорушенням у сфері здійснення ГВК слід реалізувати низку ключових напрямів реформування:

1) цифровізація обміну даними між ГВК, митницею, поліцією та місцевими адміністраціями для виявлення системних порушників;

2) запровадження рейтингової системи добросовісності перевізників із доступом для замовників логістичних послуг;

3) уніфікація стандартів інспектування та обліку відповідно до практики ЄС (зокрема, директиви 2015/719/ЄС) [13];

4) підвищення відповідальності операторів WiM-систем за технічний стан обладнання та достовірність даних.

Важливим напрямом залишається також вдосконалення підготовки та сертифікації інспекторського складу відповідно до новітніх вимог адміністративного нагляду.

Загалом організаційно-правові заходи у сфері здійснення ГВК є необхідним складником системи адміністративно-правового забезпечення транспортної безпеки. Їх ефективна реалізація можлива лише за умов чіткої нормативної координації, належного технічного забезпечення та міжвідомчої взаємодії. Перспективи вдосконалення слід пов'язувати з розвитком цифрових платформ, підвищенням технічних стандартів та адаптацією успішних європейських практик у сфері здійснення контролю за дотриманням габаритно-вагових норм.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження адміністративної відповідальності у сфері здійснення ГВК засвідчило, що ця проблематика має високий рівень теоретичної та практичної значущості для науки адміністративного права, особливо в частині уточнення складів адміністративних

правопорушень, правового статусу суб'єктів відповідальності та адміністративно-процедурного регулювання. Виявлено, що норми адміністративного законодавства, які регламентують відповідальність у сфері здійснення ГВК, перебувають на етапі поступової еволюції від загальноформалізованих моделей до більш деталізованих конструкцій, що враховують специфіку цифрових технологій, автоматизованих систем зважування та делегування функцій контролю приватним технічним операторам.

Сутнісною характеристикою адміністративної відповідальності у цій сфері є її міжсекторальна природа, яка поєднує публічно-владні механізми з інструментами технічного моніторингу та правового реагування. У зв'язку з цим поглибленого дослідження потребує юридична кваліфікація дій (чи бездіяльності) не лише перевізників, але й адміністративно-технічних суб'єктів, зокрема операторів WiM-систем, що беруть участь у процедурі фіксації порушень. Встановлено, що у чинній практиці відсутні уніфіковані підходи до притягнення таких суб'єктів до відповідальності, що вказує на нормативну прогалину у регламентації їхньої компетенції та обов'язків.

Судовий аналіз практики демонструє суперечливість у підходах до оцінювання доказів, одержаних у результаті ГВК, особливо в частині дотримання адміністративно-процесуальних вимог до технічних засобів, їх повірки, зберігання даних та оброблення відеоінформації. Це вказує на потребу нормативного уточнення технічних стандартів та створення єдиної доказової бази, придатної до застосування в адміністративному провадженні. Також слід відмітити, що найбільш конфліктогенним елементом правозастосування є дії державних суб'єктів контролю у здійсненні процедур зупинки, зважування та складання постанов, що вимагає додаткового врегулювання механізму адміністративних процедур та гарантування прав перевізників.

Запобіжні заходи, як складник попереджувальних бар'єрів адміністративно-правового механізму у сфері здійснення ГВК, довели свою ефективність лише за умов поєднання організаційного, правового та цифрового компонентів. Зокрема, запровадження контролю з автоматизованого зважування в русі (WiM) потребує не лише технічної адаптації, а й чіткої адміністративної регламентації повноважень операторів, відповідальності за неточність даних та забезпечення відкритого доступу до реєстрів зважувань для контролюючих органів і судів.

Отже, дослідження виявлених тенденцій, нормативних прогалин та особливостей судового контролю вказує на об'єктивну необхідність реформування адміністративно-деліктного механізму у сфері здійснення ГВК в межах загального вектора модернізації адміністративного права України.

Список використаних джерел

1. Zhavoronkov V., Lipunov V., Masolletti M. Key features of administrative responsibility. URL: <https://arxiv.org/abs/2107.07816>
2. Про заходи щодо збереження автомобільних доріг загального користування : Постанова Каб. Міністрів України від 27.06.2007 № 879 : станом на 26 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2007-п#Text>
3. Габаритно-ваговий контроль та відповідальність власників ТЗ. «Дебет-Кредит» - Бухгалтерські новини. URL: <https://news.dtk.ua/law/liability/74511-gabaritno-vagovii-kontrol-ta-vidpovidalnist-vlasnikiv-tz>
4. Миرونюк Р., Спасенко В. Окремі питання ефективності заходів адміністративної відповідальності за порушення у

сфері безпеки дорожнього руху та дорожньої інфраструктури в Україні. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спец. вип. № 2. С. 503–5010. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11572/1/74.pdf>.

5. Ківалов С.В. Адміністративне право: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса, 2019. 136 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/9fe4241e-442e-4287-8a49-b8450755c730>

6. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/358156.pdf>

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X : станом на 14 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

8. Постанова п'ятого апеляційного адміністративного суду від 24.01.2024 у справі № 514/1187/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116519356>

9. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 29.12.2023 у справі № 200/6342/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116052215>.

10. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 07.05.2025 у справі № 758/15403/24. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/127181812/>.

11. Рішення Машівського районного суду Полтавської області від 27.06.2023 у справі № 948/1332/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/111841213/>.

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань здійснення габаритно-вагового контролю: Закон України від 03.06.2021 № 1534-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1534-20#Text>

13. Directive - 2015/719 - EN - EUR-Lex. Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/719/oj/eng>

14. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/47/ЄС від 03 квітня 2014 року про технічне інспектування на дорогах придатності до експлуатації комерційних транспортних засобів, що перебувають в обігу в Союзі, та скасування Директиви 2000/30/ЄС. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_059-14#Text

15. StVO 2013 - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. Gesetze im Internet. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stvo_2013/

16. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym. Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20011251371>

17. Code des transports France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000023086525/

18. Startseite. Bundesamt für Logistik und Mobilität. URL: https://www.balm.bund.de/DE/Home/home_node.html

19. Główny Inspektorat Transportu Drogowego - Główny Inspektorat Transportu Drogowego - Portal Gov.pl. Główny Inspektorat Transportu Drogowego. URL: <https://www.gov.pl/web/gitd>

20. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 21.03.2024 у справі № 120/18964/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/117852047/>

21. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 22.07.2021 у справі № 320/1233/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/98514484/>

22. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 05.05.2021 у справі № 460/6755/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/96704650/>

23. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 28.04.2025 у справі № 640/37705/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/127522147/>

24. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 18 січня 2001 р. № 30 і від 27 червня 2007 р. № 879: Постанова Каб. Міністрів України від 20.05.2013 № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2013-п#Text>

25. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 08.02.2019 у справі № 817/1124/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79692475>

26. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 24.05.2025 у справі № 477/1484/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128399893>.

27. Відмова від габаритно-вагового контролю: штраф 51 000 грн підтверджено судом. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/9926-vidmova-vid-gabaritno-vagovogo-kontrolyu-straf-51-000-grn-pidtvrdzhen>

28. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 04.07.2024 у справі № 120182521. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/120182521/>

29. Рішення Волинського окружного адміністративного суду від 10.04.2024 у справі № 140/18188/23. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/118265485>

30. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 01.03.2024 у справі № 440/18902/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/117411845/>

31. Рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 10.04.2024 у справі № 300/21/24. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/118267122>.

32. Рішення Котелевського районного суду Полтавської області від 28.06.2023 у справі № 535/278/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/112052922/>

33. Деякі питання фіксації порушень законодавства про автомобільний транспорт : Постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2019 № 1174 : станом на 28 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2019-п#Text>

34. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 21.11.2023 у справі № 500/2546/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115112923>

35. Постанова Третій апеляційного адміністративного суду від 30.05.2024 у справі № 389/4146/23. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/119532308>

References

1. Zhavoronkov V., Lipunov V., Masolletti M. Key features of administrative responsibility. URL: <https://arxiv.org/abs/2107.07816>

2. On measures to preserve public roads: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.06.2007 No. 879: as of 26 Jul. 2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2007-п#Text> (in Ukrainian).

3. Overall and weight control and liability of vehicle owners. "Debet-Credit" - Accounting news. URL: <https://news.dtki.ua/law/liability/74511-gabaritno-vagovii-kontrol-ta-vidpovidalnist-vlasnikiv-tz> (in Ukrainian).

4. Myroniuk R., Spasenko V. Some issues of the effectiveness of administrative liability measures for violations in the field of road safety and road infrastructure in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Department of Internal Affairs of the State Duma of Internal Affairs of Ukraine*. 2022. Special issue No. 2. P. 503–5010. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11572/1/74.pdf> (in Ukrainian).
5. Kivalov S. V. Administrative law: educational and methodological manual (for full-time higher education applicants) / S. V. Kivalova, L. R. Bila-Tiunova, T. I. Bilous-Osin. Одеса (Одесса) – Odesa: Phoenix, 2019. 136 p. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/9fe4241e-442e-4287-8a49-b8450755c730> (in Ukrainian).
6. Melnyk R.S., Bevzenko V.M. General Administrative Law: Textbook / General editor. R.S. Melnyk. K.: Vaite, 2014. 376 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/358156.pdf> (in Ukrainian).
7. Code of Ukraine on Administrative Offenses (Articles 1 - 212-24); Code of Ukraine dated 07.12.1984 No. 8073-X: as of 14 June 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (in Ukrainian).
8. Resolution of the Fifth Administrative Court of Appeal dated 01/24/2024 in case No. 514/1187/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116519356> (in Ukrainian).
9. Resolution of the Donetsk District Administrative Court dated 12/29/2023 in case No. 200/6342/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116052215> (in Ukrainian).
10. Resolution of the Podilskyi District Court of Kyiv dated 05/07/2025 in case No. 758/15403/24. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/127181812/> (in Ukrainian).
11. Decision of the Mashiv District Court of Poltava Region dated 06/27/2023 in case No. 948/1332/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/111841213/> (in Ukrainian).
12. On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Certain Issues of Dimensional and Weight Control: Law of Ukraine dated 06/03/2021 No. 1534-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1534-20#Text> (in Ukrainian).
13. Directive - 2015/719 - EN - EUR-Lex. Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/719/oj/eng>
14. Directive 2014/47/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the technical roadside inspection of the roadworthiness of commercial vehicles circulating in the Union and repealing Directive 2000/30/EC. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_059-14#Text (in Ukrainian).
15. StVO 2013 - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. Gesetze im Internet. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stvo_2013/
16. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym. Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20011251371>
17. Code des transports France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000023086525/
18. Startseite. Bundesamt für Logistik und Mobilität. URL: https://www.balm.bund.de/DE/Home/home_node.html
19. Główny Inspektorat Transportu Drogowego - Główny Inspektorat Transportu Drogowego - Portal Gov.pl. Główny Inspektorat Transportu Drogowego. URL: <https://www.gov.pl/web/guid>
20. Decision of the Vinnytsia District Administrative Court of 21.03.2024 in case No. 120/18964/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/117852047/> (in Ukrainian).
21. Decision of the Kyiv District Administrative Court dated 07/22/2021 in case No. 320/1233/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/98514484/> (in Ukrainian).
22. Decision of the Rivne District Administrative Court dated 05/05/2021 in case No. 460/6755/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/96704650/> (in Ukrainian).
23. Decision of the Dnipropetrovsk District Administrative Court dated 04/28/2025 in case No. 640/37705/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/127522147/> (in Ukrainian).
24. On Amendments to the Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 18, 2001 No. 30 and dated June 27, 2007 No. 879: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 20, 2013 No. 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2013-n#Text> (in Ukrainian).
25. Decision of the Rivne District Administrative Court dated February 8, 2019 in case No. 817/1124/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79692475> (in Ukrainian).
26. Resolution of the Fifth Administrative Court of Appeal dated 05/24/2025 in case No. 477/1484/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128399893> (in Ukrainian).
27. Refusal of dimensional and weight control: fine of 51,000 UAH confirmed by the court. 7eminar. URL: <https://7eminar.ua/news/9926-vidmova-vid-gabaritno-vagovogo-kontrolyu-straf-51-000-grn-pidverdzeno> (in Ukrainian).
28. Decision of the Kyiv District Administrative Court dated 04.07.2024 in case No. 120182521. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/120182521/> (in Ukrainian).
29. Decision of the Volyn District Administrative Court dated 10.04.2024 in case No. 140/18188/23. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/118265485> (in Ukrainian).
30. Decision of the Poltava District Administrative Court dated 01.03.2024 in case No. 440/18902/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/117411845/> (in Ukrainian).
31. Decision of the Ivano-Frankivsk District Administrative Court dated 10.04.2024 in case No. 300/21/24. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/118267122> (in Ukrainian).
32. Decision of the Kotelevsky District Court of Poltava Region dated 28.06.2023 in case No. 535/278/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/112052922/> (in Ukrainian).
33. Some issues of recording violations of the legislation on road transport: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.12.2019 No. 1174: as of 28 Feb. 2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2019-n#Text> (in Ukrainian).
34. Resolution of the Eighth Administrative Court of Appeal dated 21.11.2023 in case No. 500/2546/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115112923> (in Ukrainian).
35. Resolution of the Third Administrative Court of Appeal dated 30.05.2024 in case No. 389/4146/23. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/119532308f> (in Ukrainian).

Serhii FESENKO

postgraduate student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4221-4239>

e-mail: fesenko_s.v@ukr.net

FEATURES OF BRINGING PERSONS GUILTY TO ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR VIOLATIONS IN THE FIELD OF WEIGHT AND DIMENSIONAL CONTROL (ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE)

The paper carries out a comprehensive study of the theoretical and legal principles of administrative liability for offenses in the field of dimensional and weight control (DWC). The content and nature of administrative liability in this area as a component of the state's administrative tort policy are analyzed. The classification and specificity of subjects of administrative offenses in the field of DWC are disclosed, which include state, non-state and administrative-technical subjects (including WiM system operators).

The general and special components of administrative offenses in the field of dimensional and weight control are characterized, attention is paid to the legal features of the qualification of such violations in legal relations between subjects of state control and carriers, as well as in situations where administrative-technical operators act as subjects of the offense. A comparative analysis of the components of administrative torts under the legislation of Ukraine and the countries of the European Union is carried out.

The study of the judicial practice of Ukraine on proceedings in cases of administrative offenses in the field of GVK was carried out. The main trends were revealed, in particular in cases of holding carriers accountable, and the problematic aspects of appealing decisions of state regulatory bodies were analyzed. Attention was paid to the peculiarities of proving in the administrative process in the field of GVK: the requirements for the appropriateness, admissibility, reliability and sufficiency of evidence were considered, and the focus was on the risks of legal invalidity of data obtained from technical devices without verification. Preventive administrative and legal measures aimed at preventing the commission of offenses were studied, as well as organizational and legal mechanisms aimed at increasing the efficiency of state control in the field of transportation. The prospects for improving the system of administrative liability through digitalization, regulatory unification and delimitation of powers of law enforcement entities were substantiated.

Keywords: *dimensional and weight control; administrative liability; administrative offense; subjects of offense; judicial practice; evidence; preventive measures; law enforcement; carriers*

Максим Сергійович МИСЬКІВ

магістр права

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0609-2986>

e-mail: maksymmyskiv@gmail.com

ТЕСТ ОСНОВНОЇ МЕТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ БОРТЬБИ ПРОТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПОДАТКОВИМИ ПІЛЬГАМИ ЗА УГОДАМИ ПРО УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

У статті досліджено механізм «тесту основної мети» як інструменту для протидії зловживанню положенням за угодами про уникнення подвійного оподаткування. Проаналізовано його еволюцію від керівного принципу в Коментарі ОЕСР (2003) до обов'язкової норми Модельної конвенції (2017) через план BEPS та Багатосторонню конвенцію MLI. Висвітлено «двоетапну структуру» тесту (суб'єктивний та об'єктивний критерії), зокрема наявності тягача доказування на платнику податків та ризиків правової невизначеності. Досліджено судову практику застосування основних елементів «тесту основної мети» на прикладі рішення Верховного Суду Канади у справі *Alta Energy*, яке підкреслило високий поріг його застосування та роль принципів *pacta sunt servanda* та правової визначеності. Обґрунтовано висновок з необхідності балансу між гнучкістю тесту та прогнозованістю його застосування через судові тлумачення.

Ключові слова: тест основної мети, угоди про уникнення подвійного оподаткування, зловживання податковими пільгами, двоетапний тест, справа *Alta Energy*

ВСТУП

Посилення глобалізації та інтеграції світових економік спричинило значне зростання випадків уникнення оподаткування, зокрема через зловживання положеннями угод про уникнення подвійного оподаткування. Ця тенденція становить серйозну загрозу фінансовій безпеці держав, оскільки призводить до суттєвого зменшення податкових надходжень і спотворення принципів справедливої конкуренції на міжнародному рівні.

У відповідь на ці виклики міжнародна спільнота розробляє та впроваджує нові інструменти протидії податковим зловживанням. Одним із ключових механізмів у цій боротьбі є запровадження т.зв. «тесту основної мети» (Principal Purpose Test). Цей механізм заслуговує на особливу увагу дослідників, зважаючи на його відносну новизну та відсутність сталої судової практики його застосування.

Аналіз наукових робіт демонструє, що дослідження «тесту основної мети» отримало більш ґрунтовне висвітлення в зарубіжній літературі, ніж у вітчизняній. Зокрема, значний внесок у цю тематику зробили такі вчені, як Р.Дж. Данон, Г.Н. де Пайва Наварро, С. ван Вегел, Х. Теофілу, Дж.В. Коен та ін. Серед українських дослідників варто виділити Л. Тимченко, В. Кононенко, С. Попов, І. Кисіль, Р. Баранівський.

МЕТА роботи – проаналізувати еволюцію механізму «тесту основної мети» від керівного принципу Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) до договірної норми, висвітлити його «двоетапну структуру» та ключові принципи застосування, а також дослідити наявну міжнародну судову практику щодо його тлумачення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових методів: історико-правовий метод для аналізу еволюції «тесту основної мети», метод порівняльного аналізу для оцінювання міжнародної судової практики, системно-структурний метод для вивчення «двоетапного тесту». Для формулювання висновків застосовано методи узагаль-

нення, абстрагування та інтерпретації нормативних положень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Еволюція механізму «тесту основної мети» як інструменту боротьби проти зловживання угодами про уникнення подвійного оподаткування бере свій початок з внесення змін до ст. 1 в Коментарі до Модельної конвенції ОЕСР (далі – «Коментар») у 2003 р. До цього питання зловживань вирішувалися переважно через застосування умов про «бенефіціарного отримувача доходу» та окремі договірні положення (наприклад, стаття про обмеження переваг (Limitation of Benefits)), але бракувало загального підходу [1, с. 6-9].

У п. 7 Коментаря до ст. 1 (редакція 2003 р.) вперше прямо закріплено, що метою угод про уникнення подвійного оподаткування є запобігання уникненню та ухиленню від сплати податків [2, с. 52]. Найважливішим нововведенням став «керівний принцип» у п. 9.5 Коментаря до ст. 1, який передбачає, що переваги за угодою не повинні надаватися, якщо головною метою певних операцій – отримання більш сприятливого податкового статусу, і таке надання переваг суперечило б об'єкту та меті відповідних положень договору [2, с. 54].

Цей принцип, будучи лише частиною Коментаря, слугував інтерпретаційним орієнтиром для судів та податкових адміністрацій в межах Віденської конвенції про право міжнародних договорів, але не мав сили договірної норми. Його застосування до угод, укладених до 2003 р., викликало суперечки, а результати судової практики були неоднозначними (наприклад, справи *The Queen v. Prévost Car Inc* та *X Holding ApS v. Eidgenössische Steuerverwaltung*) [1, с. 19-22].

У рамках «Плану дій з розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування» (Base erosion and Profit Shifting – BEPS) здійснено трансформацію «керівного принципу» у конкретну договірну норму. Так, Фінальний звіт до Кроку 6 плану BEPS (2015) встановив мінімальний стандарт боротьби зі зловживанням угодами про уникнення подвійного оподаткування, схваливши «тест основної мети» як один з ключових інструментів [3, с. 9]. «Тест основної мети» швидко інкор-

поровано в тисячі двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування через Багатосторонню конвенцію MLI (2017). Одночасно з цим Модельна конвенція ОЕСР 2017 р. офіційно інкорпорувала «тест основної мети» як п. 9 ст. 29.

Отже, відповідно до визначення «тесту основної мети» пільга за угодою про уникнення подвійного оподаткування не надається, якщо є підстави зробити висновок з урахуванням усіх відповідних фактів та обставин, що одержання цієї пільги було однією з основних цілей будь-якої домовленості або операції, які прямо або опосередковано призвели до цієї пільги, якщо не визначено, що надання цієї пільги за цих обставин буде відповідати цілі і задачі відповідних положень угоди [4, с. 50].

Структура визначення «тесту основної мети» ґрунтується на т.зв. «двоетапному тесті». Тобто, навіть якщо «однією з основних цілей» угоди є отримання пільг за угодою (суб'єктивний критерій), ці пільги все одно мають надаватися, коли встановлено, що їх надання «відповідає цілі та задачі відповідних положень такої угоди» (об'єктивний критерій). Інакше кажучи, питання про надання податкових пільг за угодою вирішується в підсумку на основі *suī generis* цілеспрямованого тлумачення норм угод про уникнення подвійного оподаткування [5, с. 392].

Суб'єктивний критерій «тесту основної мети» не вимагає доказування фактичного наміру платника податків, достатньо, дійти висновку на основі об'єктивного аналізу, що платник податків, розробляючи «схему», бажав отримати пільгу. З одного боку, такий підхід покладає на податкові органи обов'язок розслідувати та робити висновок про корисливий характер структури, а з іншого – відсутність вимоги про надання доказів ставить платника податків у невідгдане положення, оскільки його пільгу можуть відхилити без попереднього збору переконливих доказів, які б доводили докладне доведення факту зловживання [6, с. 165-166].

Посилання на «одну з основних цілей» в суб'єктивному критерії означає, що отримання пільги за угодою про уникнення подвійного оподаткування не обов'язково має бути єдиною чи основною метою певної угоди або операції. Коментар демонструє це наступним прикладом стосовно ст. 13 (Доходи від відчуження майна): особа може продати майно з різних причин, але якщо перед продажем ця особа стає резидентом однієї з Договірних Держав, і однією з головних цілей для цього є отримання пільги за податковою угодою, то п. 9 ст. 29 Модельної Конвенції ОЕСР може застосовуватися, незважаючи на те, що можуть бути й інші основні цілі для зміни місця резидентності, такі як сприяння продажу майна чи реінвестуванню коштів від відчуження [7, с. 256].

Отже, тоді, коли суб'єктивний критерій виконується, податкові пільги за угодою заперечуються, якщо не визначено, що надання цієї пільги за цих обставин буде відповідати цілі і задачі відповідних положень угоди (об'єктивний критерій). Фраза «якщо не визначено» свідчить, що тягар доказування стосовно предмету спору переноситься на платника податків.

Водночас об'єктивний критерій вимагає аналіз цілей та задач конкретних положень угоди, на яких ґрунтується податкова пільга, на яку претендує платник податків (наприклад, стаття про резидентність чи дивіденди), а не лише загальної цілі та задачі всієї угоди. Як зазначає професор Р.Дж. Данон, таке обмеження ви-

пливає з буквального тексту п. 9 ст. 29 Модельної Конвенції ОЕСР та Віденської конвенції про право міжнародних договорів і є обґрунтованим, оскільки різні положення договору мають різні умови надання пільг та відображають різні цілі (наприклад, обмеження стосовно бенефіціарного отримувача доходу є у статті про дивіденди, на відміну від статті про доходи від відчуження майна). Ігнорування специфіки конкретних статей суперечило б тексту «тесту основної мети» та припускало б помилково, що всі положення не мають власної цілі чи що вона ідентична [5, с. 404-405].

Враховуючи покладення тягаря доказування на платника податків, а також достатнє широке визначення суб'єктивного критерію потенційно порушує принцип правової визначеності, оскільки норма про «тест основної мети» не містить чіткого, точного та передбачуваного правила, і ця невизначеність має серйозні наслідки, оскільки зазначена норма не дає змоги платникам податків заздалегідь усвідомити, чи буде відмовлено у доступі до пільги, передбаченої угодою про уникнення подвійного оподаткування, чи ні. Що, зі свого боку, може створити ризик зловживань з боку податкових органів [6, с. 168].

У таких ситуаціях одним з орієнтирів для тлумачення «тесту основної мети» як для платників податків, так і для податкових органів стає судова практика. В контексті тлумачення «тесту основної мети» великого значення набуло рішення Верховного суду Канади у справі *Alta Energy* від 26 листопада 2021 р. [8]. Варто відзначити, що ця справа стосувалась застосування канадських загальних правил боротьби з ухиленням від податків (*General Anti-Avoidance Rules – GAAR*), який містить механізм «двоетапного тесту», що у суті є ідентичним до «тесту основної мети» [9].

Відповідно до встановлених у справі фактів у рамках реструктуризації в 2012 р. в Люксембурзі створено компанію, якій передано акції канадської корпорації. У 2013 р. люксембурзька компанія продала свою частку в канадській корпорації та отримала значний дохід, заявивши, що такий дохід підлягає оподаткуванню виключно в Люксембурзі відповідно до пільги стосовно звільнення від оподаткування доходу від відчуження комерційного майна, передбаченою ст. 13 Угоди між Канадою і Люксембургом про оподаткування доходів і капіталу (1999) (надалі – Угода). Канадська податкова адміністрація оскаржила цю операцію як таку, що уникає оподаткування.

Ключовим питанням для Верховного суду Канади стало визначення того, чи була операція такою, що зловживала Угодою та суперечила об'єкту, духу та меті положенням цієї Угоди.

Зокрема, Верховний суд Канади проаналізував мету «комерційної» пільги за ст. 13 Угоди та дійшов висновку, що включення цієї пільги стало навмисним відхиленням держав Канади та Люксембургу від відповідної редакції Модельної конвенції ОЕСР, актуальної на момент укладення Угоди. Її мета – стимулювання міжнародних інвестицій в канадські активи, відображаючи тоді перевагу Канади отримувати економічні вигоди від іноземних інвестицій перед максимізацією миттєвих податкових надходжень. Верховний Суд Канади посилався на принцип економічної приналежності як основу розподілу податкових прав за Угодою, де оподаткування доходів від відчуження активів, що вико-

ристовуються у господарюванні, має відбуватися в країні резидентності продавця.

У своєму рішенні більшість суддів дійшла висновку про відсутність зловживання, ґрунтуючись на трьох ключових аргументах. По-перше, включення «комерційної» пільги без супутніх механізмів захисту проти зловживань, таких як вимога стосовно бенефіціарного отримувача доходу, стало свідомим вибором договірних сторін. Угода містила лише специфічне обмеження для люксембурзьких холдингових компаній, чого не відбулося. По-друге, в укладенні Угоди в 1999 р. Канада та Люксембург передбачали обізнаність одна одною про свої податкові системи, зокрема про роль Люксембургу як центру для інвестицій резидентів третіх країн. По-третє, сам факт того, що прибуток не оподатковувався ні в Канаді (через пільгу), ні в Люксембурзі (через його внутрішнє законодавство), не робить Угоду такою, що використовується для зловживань, згідно з GAAR, якщо це є передбачуваним результатом узгодженої структури Угоди. Мета Угоди – усунення подвійного оподаткування, але вона не містила зобов'язання гарантувати мінімальне оподаткування.

Верховний суд Канади також підкреслив фундаментальну важливість правової визначеності платника по-

датків на мінімізацію податків у межах закону та принципу «*pacta sunt servanda*».

Значення цього рішення полягає у підтвердженні високого порогу для застосування GAAR (а отже, й «тесту основної мети») до операцій, формально відповідних умовам угоди про уникнення подвійного оподаткування, особливо за відсутності явних обмежень стосовно зловживань у самій угоді.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна дійти висновку, що впровадження «тесту основної мети» в двосторонні угоди про уникнення подвійного оподаткування нині є одним з ключових інструментів для боротьби проти зловживання податковими пільгами за такими угодами. Його «двоетапний тест», з одного боку, надає можливості для гнучкого застосування, однак з іншого – також створює ризики правової невизначеності через достатньо суб'єктивний характер та відсутності нормативно визначених меж.

Важливе значення у подоланні цієї невизначеності має відіграти судове тлумачення, яке забезпечить конкретизацію та передбачуваність застосування «тесту основної мети».

References

1. Weeghel S. v. A Deconstruction of the Principal Purposes Test. *World Tax Journal*. 2019. Vol. 11, no. 1. pp. 3–45. URL: <https://doi.org/10.59403/2gmfz8t>
2. Commentary on Article 1. *Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version*. 2003. pp. 49–68. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2003/01/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-condensed-version-2003_g1gh2d76/mtc_cond-2003-en.pdf
3. Preventing the Granting of Treaty Benefits in Inappropriate Circumstances, Action 6 - 2015 Final Report. OECD, 2015. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264241695-en>
4. Model Convention with Respect to Taxes on Income and on Capital. *Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version*. 2017. pp. 23–51. URL: https://doi.org/10.1787/mtc_cond-2017-3-en
5. Danon R.J. The Principal Purpose Test under Tax Treaty Law. *The Oxford Handbook of International Tax Law*. 2023. pp. 391–416. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192897688.013.24>
6. Neves de Paiva Navarro G. A critical analysis of the principal purpose test rule's core features and its practical applicability. *Revista Direito Tributário Internacional Atual*. 2020. Vol. 7, no. 7. P. 160. URL: <https://doi.org/10.46801/2595-7155-rttia-n7-8>
7. Danon R.J. The PPT in Post-BEPS Tax Treaty Law: It Is a GAAR but Just a GAAR! *Bulletin for International Taxation*. 2020. Vol. 74, no. 4/5. URL: <https://doi.org/10.59403/136hxah>
8. Canada v. Alta Energy Luxembourg S.A.R.L. (Supreme Court of Canada, File No.: 39113, Judgment Rendered on November 26, 2021). Canada Supreme Court Reports, 3 SCR 590, 2021. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/19089/index.do>
9. Christos A. Theophilou. Courts Worldwide Diverge in Applying the Principal Purpose Test. *STI Taxand*. URL: <https://stitaxand.com/new-insight-navigating-the-complexities-of-the-principal-purpose-test-ppt/>

Maksym MYSKIV

Master of Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0609-2986>

e-mail: maksymmyskiv@gmail.com

THE PRINCIPAL PURPOSE TEST AS A TOOL TO COMBAT ABUSE OF TAX BENEFITS UNDER DOUBLE TAXATION AVOIDANCE AGREEMENTS

Introduction. The escalation of globalization has intensified tax avoidance through abuse of Double Taxation Avoidance Agreements (DTAAs), threatening fiscal security and fair competition. The international community developed the Principal Purpose Test (PPT) as a key anti-abuse mechanism. Its novelty and evolving jurisprudence necessitate thorough analysis.

The purpose of the paper is to analyze the PPT's evolution from an OECD guiding principle to a binding treaty norm; elucidate its two-pronged structure and core application principles; and investigate global judicial interpretation practices regarding its implementation.

Results. The PPT originated in the 2003 OECD Model Tax Convention Commentary as a guiding principle denying treaty benefits where obtaining them was a «principal purpose» contradicting the treaty's object and purpose. The BEPS Project (Action 6, 2015) transformed it into a minimum standard, codified in Article 29(9) of the 2017 OECD Model and implemented globally via the Multilateral Instrument. The PPT operates as a «two-pronged test»: 1) Benefits are denied if «one of the principal purposes» was obtaining them (subjective element); 2) Benefits may still apply if granting them aligns with the «object and purpose of the relevant provisions» (objective element), with the burden of proving this alignment resting solely on the taxpayer. This structure creates legal uncertainty due to the subjective element's breadth. The 2021 *Alta Energy* decision by Canadian Supreme Court clarified application thresholds. The Court emphasized the provision's deliberate lack of anti-abuse mechanisms, the foreseen non-taxation outcome under the treaty's investment-stimulation purpose, and fundamental principles of legal certainty and *pacta sunt servanda*.

Conclusion. The PPT is essential for combating treaty abuse but inherently balances flexibility against legal uncertainty due to its two-pronged structure and burden allocation. Judicial interpretation, exemplified by *Alta Energy* case, is crucial for concretizing application and ensuring predictability. This underscores the need for careful analysis of specific treaty provisions' purposes when applying the objective element.

Keywords: Principal Purpose Test, Double Taxation Avoidance Agreements, treaty shopping, two-pronged test, *Alta Energy* case

Тетяна Костянтинівна **МЕТІЛЬ**

к.е.н., доцент, зав. кафедри, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-4343>

e-mail: tatanametil@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГІОНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ ІННОВАЦІЙ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

У статті досліджено підходи до формування механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій як інструменту сталого розвитку регіонів України. Метою є обґрунтування доцільності створення цілісної системи підтримки інноваційної діяльності. Визначено основні компоненти механізму: аналітичний, організаційний, фінансовий, маркетинговий і регуляторний. Зроблено акцент на розвитку інфраструктури, залученні інвестицій та формуванні сприятливого інноваційного середовища.

Ключові слова: інновації, регіон, маркетинг, інфраструктура, сталий розвиток

ВСТУП

Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується стрімкими технологічними змінами, зростанням ролі інновацій та жорсткою конкуренцією між регіонами. В цих умовах ключовим фактором забезпечення сталого економічного зростання стає здатність регіонів не лише генерувати інновації, а й ефективно впроваджувати їх у господарську діяльність.

Для України, яка перебуває у процесі трансформації економіки, водночас адаптуючись до викликів війни та прагнучи інтеграції до європейського економічного простору, особливо актуальним є питання розвитку дієвого механізму маркетингу інновацій на регіональному рівні. Це зумовлено необхідністю підвищення інноваційної активності, активізації науково-технічного потенціалу та формування сприятливого інвестиційного клімату у регіонах.

Однак у більшості українських регіонів немає системної стратегії маркетингової підтримки інноваційного розвитку, що ускладнює комерціалізацію наукових розробок, стримує формування технологічних кластерів та послаблює конкурентні позиції регіонів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. У цьому контексті формування ефективного механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій виступає важливою передумовою соціально-економічного відновлення, зростання зайнятості та розвитку високотехнологічних галузей.

МЕТА статті – теоретичне обґрунтування та практичне визначення засад формування механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій як стратегічного інструменту сталого економічного розвитку регіонів України.

МЕТОДОЛОГІЯ проведеного дослідження базується на поєднанні кількісних та якісних методів аналізу, що дає змогу забезпечити комплексний підхід до вивчення формування механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій. У процесі дослідження застосовано такі методи: синтезу та аналізу, порівняння, метод оцінювання та прогнозування; узагальнення, графічні, табличні тощо. Застосування цих методів дало змогу одержати комплексне уявлення про стан та перспективи розвитку регіонального комплексу маркетингу інновацій, а також сформулювати рекомендації із вдосконалення механізму його реалізації в умовах сучасного економічного середовища України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання формування ефективного механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій набуває дедалі більшої актуальності в науковій спільноті. Дослідники акцентують на розробленні стратегій стимулювання інноваційної активності регіонів. Так, у науковій доповіді Інституту регіональних досліджень НАН України (2020) [6] узагальнено теоретико-методичні підходи до формування інноваційного потенціалу регіонів та окреслено напрями розвитку регіональних інноваційних систем.

У публікації К.В. Кравченко та О.В. Махсіма (2019) [7] визначено сутність інноваційного механізму як регулятивно-адаптивної системи, що забезпечує ефективне функціонування регіональної економіки.

В [5] розкрито теоретичні та методичні засади сучасного маркетингу інновацій, підкреслено важливість інтеграції маркетингових підходів у інноваційний цикл.

Отже, наукові дослідження підтверджують необхідність створення системного механізму маркетингу інновацій на регіональному рівні як ключової умови забезпечення сталого розвитку територій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Регіональний комплекс маркетингу інновацій базується на глибокому аналізі економічного потенціалу регіону, оцінюванні його ресурсних можливостей та визначенні найбільш перспективних напрямів розвитку.

Формування механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій – це процес створення ефективної системи управління інноваційними процесами на рівні регіону для підвищення його конкурентоспроможності та економічного розвитку. Важливим аспектом є виявлення актуальних потреб бізнесу, науково-дослідних установ, стартапів і споживачів, що дає змогу сформувати ефективну стратегію просування інновацій на ринку. У цьому контексті особливу роль відіграє розбудова інноваційної інфраструктури, яка включає наукові парки, бізнес-інкубатори, технологічні центри та інші інституції, що сприяють трансферу технологій та комерціалізації наукових розробок. Задачами побудови структурної моделі РКМІ є:

- структурування взаємопов'язаних елементів, які підпадають поглибленому аналізу;
- визначення ступеня інноваційності кожного з елементів;

– застосування параметрів, які піддаються виміру;
– облік впливу факторів зовнішнього середовища [2, с. 12].

Водночас в задачі аналізу РКМІ входить таке: розроблення стратегії розвитку, підготовка управлінських рішень, визначення можливих сценаріїв у розвитку, оцінювання ризиків функціонування комплексу, загальне оцінювання ефективності. Механізм РКМІ у регіонах України може значно відрізнятись, якісь елементи можуть бути більш чи менш розвиненими або взагалі відсутніми (рис. 1).

Ефективне функціонування такого механізму потребує налагодження тісної співпраці між усіма зацікавленими сторонами: органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнесом, науковими установами та громадськими організаціями. Саме синергія між цими учасниками забезпечує сприятливий інноваційний клімат, що сприяє залученню інвестицій у розвиток наукоємних галузей та високотехнологічних підприємств.

Фінансове забезпечення відіграє одну з ключових ролей у формуванні механізму маркетингу інновацій, оскільки успішна реалізація інноваційних проектів потребує значних ресурсів. У цьому напрямі важливо використовувати різноманітні джерела фінансування, зокрема державні гранти, венчурний капітал, залучення міжнародних інвестицій та механізми публічно-приватного партнерства.

Маркетингова стратегія регіону має включати розроблення його бренду як центру інновацій, що дає змогу підвищити його привабливість для інвесторів та молодих підприємців. Для цього застосовуються сучасні цифрові технології, а також організуються конференції, виставки та інші заходи, які сприяють популяризації інноваційної продукції та зміцненню ділових зв'язків [1, с. 67].

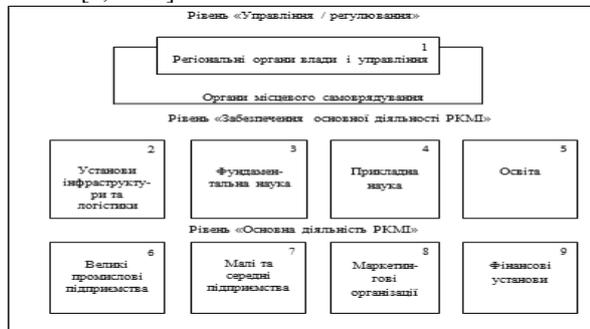

Рис. 1. Узагальнена структура РКМІ (розробка автора)

Важливим етапом є формування ефективної нормативно-правової бази, що сприяє розвитку інноваційного підприємництва. Йдеться про спрощення адміністративних процедур, створення сприятливих умов для реєстрації та діяльності стартапів, а також забезпечення належного захисту інтелектуальної власності.

Розглянемо основні компоненти та функції механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій (табл. 1). У табл. 1 структурно відображено основні складники механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій, їх ключові елементи та функції:

1. *Аналітичний компонент*, який надає оцінку потенціалу та перспектив розвитку. Розвиток регіонального комплексу маркетингу інновацій в Україні потребує глибокого аналізу ринку, визначення його основних трендів, потреб споживачів та конкурентного середовища. Важливо оцінити наявний науково-технічний потенціал регіонів, рівень впровадження інновацій у виробництво, а також ефективність наявних інституцій, що підтримують інноваційний бізнес.

Різні регіони України мають свої особливості та спеціалізацію, що визначає їхню інноваційну спрямованість. Наприклад, IT-сектор найбільш розвинено у Львові, Києві та Харкові, тоді як агротехнологічні інновації є перспективними для центральних і південних областей. Аналізуючи ці особливості, можна визначити найбільш ефективні стратегії розвитку інноваційної діяльності для кожного регіону.

2. *Організаційний компонент*, що пов'язано із розбудовою інноваційної інфраструктури. Для ефективного розвитку інноваційної економіки необхідно створити сучасну інноваційну інфраструктуру, яка включатиме наукові парки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, венчурні фонди та акселераційні програми для стартапів.

Одним з успішних прикладів є розвиток технопарків, де наукові установи та підприємства можуть працювати у взаємодії, створюючи спільні інноваційні проекти. Наприклад, «Unit.City» у Києві демонструє, як інноваційний кластер може об'єднувати стартапи, технологічні компанії, інвесторів та освітні програми.

Крім того, важливим напрямом є стимулювання співпраці між університетами та бізнесом. Впровадження дуальної освіти, розширення програм стажувань і створення спільних лабораторій сприятиме комерціалізації наукових розробок і підготовці кадрів для високотехнологічних галузей.

Таблиця 1 – Механізм регіонального комплексу маркетингу інновацій (розробка автора [1, 2-4, 8])

Компонент	Основні елементи	Функції
Аналітичний	– дослідження ринку інновацій; – оцінювання інноваційного потенціалу регіону; – визначення перспективних галузей	– аналіз попиту та пропозицій; – визначення конкурентних переваг регіону; – виявлення інвестиційно привабливих секторів
Організаційний	– розвиток інноваційної інфраструктури (технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій); – налагодження співпраці між бізнесом, наукою і владою; – підтримка стартапів та інноваційних підприємств	– координація взаємодії між учасниками інноваційного процесу; – створення сприятливих умов для розвитку інноваційного бізнесу; – підвищення рівня комерціалізації наукових розробок
Фінансовий	– державне фінансування (гранти, субсидії); – залучення венчурного капіталу та приватних інвестицій; – використання публічно-приватного партнерства	– забезпечення ресурсної підтримки інноваційних проектів; – стимулювання розвитку високотехнологічних галузей; – підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону
Маркетинговий	– брендінг регіону як центру інновацій; – застосування цифрових технологій для просування інновацій; – організація конференцій, виставок, форумів	– формування позитивного іміджу регіону; – стимулювання попиту на інноваційну продукцію; – розширення ринків збуту для інноваційних підприємств
Регуляторний	– оптимізація законодавчої бази для розвитку інновацій; – спрощення процедур реєстрації стартапів та підприємств; – захист інтелектуальної власності	– створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу; – мінімізація адміністративних бар'єрів; – гарантування прав винахідників і розробників

3. *Фінансовий компонент*, що пов'язано із залученням інвестицій в інновації. Однією з основних перешкод для розвитку інноваційної економіки України є недостатнє фінансування наукових досліджень та стартапів. Для вирішення цієї проблеми необхідно активніше залучати різні джерела фінансування, зокрема:

– державну підтримку через розширення грантових програм, державних фондів інноваційного розвитку, податкових пільг для інноваційних компаній;

– приватні інвестиції через розвиток венчурного фінансування, залучення бізнес-ангелів та корпоративних інвесторів;

– міжнародні фонди та програми через участь українських компаній та стартапів в європейських та світових інноваційних програмах (Horizon Europe, USAID, ЄБПР тощо);

– краудфандинг та краудінвестинг, тобто активне застосування цифрових платформ для залучення коштів від населення та малого бізнесу.

Також варто розглянути механізми публічно-приватного партнерства, що дають змогу поєднати державні ресурси та приватний капітал для розвитку стратегічно важливих галузей.

4. *Маркетинговий компонент*, який просуває інновації та бренд регіону. Ефективний маркетинг інновацій включає як внутрішнє, так і зовнішнє просування регіонів як центрів технологічного розвитку.

Важливим завданням є створення сильного бренду України як країни інновацій, що сприятиме залученню інвесторів та міжнародних партнерів. Для цього необхідно організувати міжнародні виставки, форуми та конференції, а також активно просувати досягнення українських стартапів та технологічних компаній через цифрові канали.

На рівні регіонів слід розвивати маркетингові стратегії, орієнтовані на залучення іноземних інвесторів, підтримку підприємництва та формування інноваційного іміджу. Застосування сучасних інструментів маркетингу, таких як діджиталізація, SEO-просування, контент-маркетинг та таргетована реклама, допоможе покращити впізнаваність регіону та його технологічних ініціатив.

5. *Регуляторний компонент*, що пов'язано зі створенням сприятливого правового середовища. Для розвитку інноваційного сектору в Україні необхідно створити сприятливі правові умови, що сприятимуть реєстрації та розвитку технологічних компаній, а також захисту інтелектуальної власності. Зокрема, необхідно:

– спростувати адміністративні процедури для реєстрації стартапів та отримання інвестицій;

– впроваджувати механізми державної підтримки на ранніх стадіях розвитку інноваційних проектів;

– посилювати захист інтелектуальної власності та розширювати можливості комерціалізації наукових розробок;

– гармонізувати законодавство з європейськими стандартами для спрощення виходу українських компаній на міжнародні ринки.

Значний потенціал має створення спеціальних економічних зон або інноваційних кластерів із податковими стимулами для інноваційного бізнесу, що вже успішно працює в багатьох країнах світу.

Результатом ефективного функціонування такого механізму є зростання інноваційної активності регіону, підвищення рівня зайнятості, створення високотехно-

логічних робочих місць, залучення інвестицій та розвиток конкурентоспроможних галузей економіки. Це, зі свого боку, забезпечує динамічний розвиток регіону та підвищення добробуту його населення.

Розглянемо загалом динаміку рейтингів України за чотирма найбільш популярними підходами до оцінювання інноваційної спроможності за 2015-2023 рр., яка демонструє, що Україна займає досить скромні місця, хоча останніми роками спостерігається тенденція до покращення деяких позицій. Так, у міжнародних рейтингах ГП та ГІКТ у 2023 р. Україна покращила свої показники (55 місце та 64 відповідно) порівняно з 2022 р. (57 місце та 66 відповідно) (рис. 2) [4].

У 2023 р. економіка показала кращі інноваційні результати (знання і технологічні результати, креативні результати) порівняно з їх інноваційними ресурсами (інфраструктура, інституції, складність ринку та бізнесу, людський капітал і дослідження) – це т.зв. країни інноваційних досягнень. До цієї групи входить і Україна. Рейтинги України за цими блоками ГП відображено на рис. 3.

Оцінювання стану науково-технічної сфери, інноваційного розвитку та результатів наукових досліджень у країнах світу на міжнародному рівні здійснюється за допомогою низки показників, які включено до різноманітних рейтингів. Аналіз позицій України у світових рейтингах свідчить, що останніми роками зберігається тенденція до покращення показників в деяких міжнародних рейтингах. Так, у 2023 р. Україна покращила свій рейтинг у Глобальному інноваційному індексі на 2 позиції і посіла 55 місце проти 57 місця у 2022 р [4]. Попри погіршення позицій за деякими показниками, пов'язаними з питаннями інноваційної діяльності бізнесу і впровадженням ним результатів знань і технологій, країна демонструє кращі результати за інноваційними результатами, ніж за інноваційними ресурсами.

За Глобальним індексом стійкої конкурентоспроможності Україна, яка входила у топ-50 країн у 2022 р., погіршила свої показники на 8 позицій у 2023 р. та посідає 57 місце. Водночас за такими критеріями, як «При-

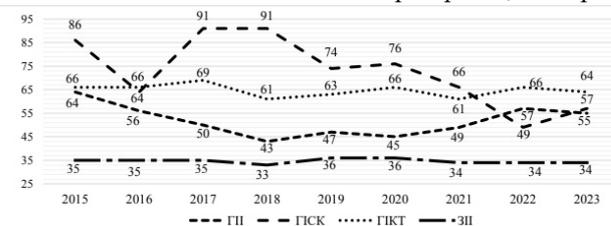

Рис. 2. Рейтинги України за індексами інноваційної спроможності

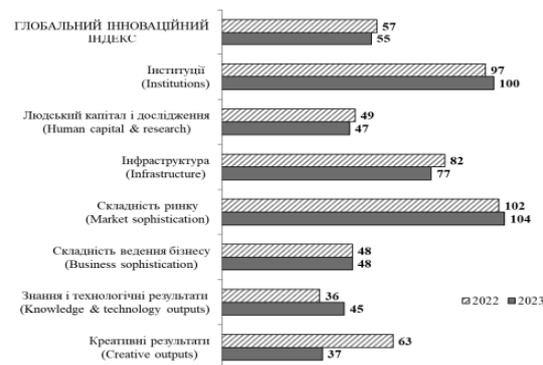

Рис. 3. Рейтинги України за 7 блоками показників ГП у 2022 та 2023 рр. [9]

родний капітал» та «Економічна стійкість», Україна займає непогані місця [4].

У рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності талантів Україна покращила свої результати у 2023 р. порівняно з 2022 р., перемістившись з 66-го на 64-е місце рейтингу [4]. Покращення спостерігається за усіма шістьма складниками цього індексу, особливо за критеріями «Ринкові та нормативні можливості», «Індекс розвитку талантів», «Виробничі навички співробітників».

За результатами оцінювання стану інноваційної та науково-технічної сфери за індикаторами Європейського інноваційного табло Україна показує кращі результати в інноваційному вимірі «Екологічна стійкість» та «Вплив на зайнятість».

Найбільшу частку коштів на ДіР (59,1%) у 2023 р. витратив підприємницький сектор серед усіх секторів діяльності, здебільшого кошти йшли на інженерну діяльність та розвиток технологій (85,2 % від галузевих витрат) у відповідь на потреби технологічного забезпечення та оновлення збройних сил, а також відновлення зруйнованої інфраструктури (табл. 2).

За період 2021-2023 рр. відбулися такі зміни у розподілі витрат на ДіР за джерелами фінансування: за загального скорочення у 2022 р. витрат на ДіР порівняно з попереднім роком (на 18,4%) найбільше скоротилися і обсяги, і частки власних коштів наукових організацій, організацій підприємницького сектору та іноземних джерел, тоді як зросло навантаження на державний бюджет: до 64,2% від обсягу витрат на ДіР. У 2023 р. ситуація повернулася на рівень 2021 р. (табл. 2) Завдяки зростанню підтримки української науки міжнародними організаціями у 2023 р. після певної невизначеності на початку повномасштабної війни частка іноземних джерел фінансування зросла до 16,4% від обсягу ДіР у 2023 р., тобто майже до рівня довоєнних років [4].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтверджує доцільність і актуальність формування механізму регіонального комплексу маркетингу інновацій як важливого інструменту стимулювання сталого економічного розвитку регіонів України. Запропонований підхід дає змогу системно вирішувати питання активізації інноваційної діяльності, оптимізації взаємодії між ключовими учасниками інноваційного процесу та формування сприятливого інституційного середовища. Структурна модель механізму, що охоплює аналітичний, організаційний, фінансовий, маркетинговий та регуляторний компоненти, забезпечує комплексність та адаптивність управлінських рішень відповідно до потреб конкретного регіону.

Реалізація комплексного механізму маркетингу інновацій дасть Україні змогу досягти низки ключових переваг: збільшення кількості інноваційних стартапів та компаній; створення нових робочих місць у сфері високих технологій; залучення міжнародних інвестицій у стратегічні галузі; підвищення рівня інтеграції українських підприємств у світові ринки; розвиток регіональних інноваційних кластерів та технологічних парків; формування позитивного іміджу України як інноваційної держави.

Системний підхід до розвитку інноваційного сектору дасть Україні змогу зміцнити свої позиції у глобальній економіці, сприятиме економічному зростанню та підвищенню добробуту громадян.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у деталізації підходів до оцінки ефективності функціонування запропонованого механізму, удосконаленні інструментарію реалізації регіональної інноваційної політики та розширенні практичного застосування результатів дослідження з урахуванням сучасних викликів і інтеграційних тенденцій.

Таблиця 2 – Витрати на ДіР за галузями наук і секторами діяльності у 2023 р. [4]

Галузі наук	Усього витрат		Витрати за секторами діяльності у розрізі галузей наук, млн грн			Структура витрат за секторами діяльності у розрізі галузей наук, %		
	млн грн	склад за галузями наук, %	Підприємницький сектор	Державний сектор	Сектор вищої освіти	Підприємницький сектор	Державний сектор	Сектор вищої освіти
Витрати на ДіР – усього	21348,1	100,0	12613,1	7155,5	1579,5	59,1	33,5	7,4
природничі науки	7264,4	34,03	3166,5	3612,3	485,5	43,6	49,7	6,7
інженерія, технології	10866,2	50,90	9259,6	980,4	626,2	85,2	9,0	8,5
медичні науки та науки про здоров'я	657,7	3,08	16,6	530,4	110,6	2,5	80,7	16,8
аграрні науки	1160,3	5,44	к/с	970,5	к	к	83,6	к
суспільні науки	919,4	4,31	к/с	660,4	к	-	71,8	к
гуманітарні науки	480,2	2,25	к/с	401,6	к	к	83,6	к

Список використаних джерел

- Бондаренко В.М., Шершун К.О. Поняття та інструменти територіального маркетингу в контексті стратегічного розвитку регіонів. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія Економіка*. 2022. № 2 (36). С. 66–73.
- Дудкіна О. Маркетинг територій як інструмент забезпечення конкурентоспроможного розвитку. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2016. Вип. 21. С. 9–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_4
- Бочко О.Ю. Маркетингові засади формування конкурентоспроможності економіки регіону. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. № 46.
- Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у 2023 році: науково-аналітична доповідь / Т.В. Писаренко та ін. Київ, 2024. 108 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/informatsiyno-analitychni/2024/05.08.2024/Naukovo-analitychna.dopovid-Naukova.naukovo->

tekhnichna.ta.innovatsiyna.diyalnist.v.Ukrayini.u.2023.rotsi-05.08.2024.pdf

5. Інноваційний маркетинг / І.В.Савченко та ін. Київ, 2022. 312 с.

6. Інноваційний потенціал регіонів України в контексті формування національної інноваційної системи: наук. доп. / за ред. З.С. Варналія. Львів, 2020. 56 с.

7. Кравченко К.В., Махсїм О.В. Механїзм розвитку інноваційної діяльності регіональної економічної системи. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 22–26.

8. Мельниченко Г., Білоус С. Механїзм розвитку інноваційної діяльності регіональної економічної системи. *Actual problems of economics*. 2019. №12 (222). С. 116-123. URL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-12-019/12.19_topic_Melnichenko%20G.M.,%20Bilous%20S.P.pdf

9. The Global Innovation Index 2023. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-mainreport-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>

References

1. Bondarenko V.M., Shershun K.O. Concepts and tools of territorial marketing in the context of strategic regional development. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Economics series*. 2022. № 2 (36). pp. 66–73. [in Ukrainian].

2. Dudkina O. Territorial marketing as a tool for ensuring competitive development. *Regional aspects of the development of the productive forces of Ukraine*. 2016. № 21. pp. 9–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_4 [in Ukrainian].

3. Bochko O.Y. Marketing principles for building the competitiveness of a region's economy. *Economy and society*. 2022. № 46. [in Ukrainian].

4. Scientific, scientific-technical, and innovative activity in Ukraine in 2023: scientific-analytical report / T.V. Pysarenko et al. Kyiv, 2024. 108 p. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/informatsiyno-analitychni/2024/05.08.2024/Naukovo-analitychna.dopovid-Naukova.naukovo-tekhnichna.ta.innovatsiyna.diyalnist.v.Ukrayini.u.2023.rotsi-05.08.2024.pdf> [in Ukrainian].

5. Innovative marketing / I.V. Savchenko et al. Kyiv, 2022. 312 p. [in Ukrainian].

6. Innovative potential of Ukraine's regions in the context of forming a national innovation system: scientific report / ed. Z.S. Varnaliia. Lviv, 2020. 56 p. [in Ukrainian].

7. Kravchenko K.V., Makhsim O. . Mechanism for the development of innovative activity in the regional economic system. *Economy and state*. 2019. № 1. pp. 22–26. [in Ukrainian].

8. Melnychenko H., Bilous S. Mechanism for the development of innovative activity in the regional economic system. *Actual problems of economics*. 2019. №12 (222). pp. 116-123. URL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-12-019/12.19_topic_Melnichenko%20G.M.,%20Bilous%20S.P.pdf [in Ukrainian].

9. The Global Innovation Index 2023. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-mainreport-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>

Tetiana METIL

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department, Izmail State University of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-4343>

e-mail: tatanametil@gmail.com

FORMATION OF A REGIONAL INNOVATION MARKETING COMPLEX MECHANISM AS A KEY ELEMENT IN ENSURING SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

Introduction. The paper examines the theoretical and practical principles of forming a regional innovation marketing mechanism as a key driver for sustainable regional development in Ukraine. In the context of global technological shifts and internal transformations caused by war and economic challenges, the need for a structured system to support innovation activity at the regional level is especially relevant. The current lack of coordinated marketing strategies for innovation in many Ukrainian regions hinders the commercialization of scientific developments and weakens regional competitiveness.

The purpose of the paper is to theoretically justify and practically define the foundations for building a regional innovation marketing mechanism as a strategic tool for sustainable economic development.

Results. The study proposes a comprehensive model of the regional innovation marketing mechanism that includes five components: analytical, organizational, financial, marketing, and regulatory. Each component addresses key regional challenges such as innovation infrastructure development, stakeholder cooperation, investment attraction, branding of the region as an innovation center, and legal framework improvement. The study also emphasizes the importance of synergy among government, business, academia, and civil society in enhancing the region's innovation potential.

Conclusion. The implementation of an integrated innovation marketing mechanism at the regional level is expected to increase innovation activity, attract investments, support high-tech employment, and improve the global competitiveness of Ukraine's regions. Practical recommendations focus on strengthening cross-sectoral cooperation and creating favorable conditions for innovation-driven growth.

Keywords: innovation, regional development, innovation marketing, infrastructure, sustainability

Ярослав Сергійович ПАСІЧНИК

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9750-6457>

e-mail: iaroslav.pasichnyk@gmail.com

МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ В МЕХАНІЗМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено питання міжнародних договорів як джерел міжнародного права в механізмі та системі міжнародно-правового регулювання. Значне збільшення кількості правових регуляторів міжнародних відносин вимагає теоретико-методологічного обґрунтування напрямів розвитку міжнародної практики держав та інших суб'єктів міжнародного права. Принцип *pacta sunt servanda* (договори повинні виконуватися) є загальновизнаним положенням міжнародного права. Зроблено висновок, що значення міжнародних договорів в механізмі міжнародно-правового регулювання досить велике. Водночас міжнародно-договірне регулювання потребує оптимізації і вдосконалення.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний договір, міжнародно-правове регулювання, механізм міжнародно-правового регулювання, Віденська конвенція про право міжнародних договорів

ВСТУП

Актуальність визначення місця та значення міжнародного договору в механізмі міжнародно-правового регулювання зумовлена особливою роллю міжнародного договору як основного та найбільш поширеного джерела сучасного міжнародного права. Збільшення кількості регулятивних норм у міжнародному праві у формі двосторонніх і багатосторонніх договорів вимагає постійного осмислення і обґрунтування напрямів розвитку міжнародної практики держав.

Загалом питання механізму та системи міжнародно-правового регулювання взагалі, та місця в них окремих джерел міжнародного права, зокрема, міжнародного договору, залишаються малодослідженими.

Тематика та проблематика міжнародних договорів, зокрема договорів військово-політичного характеру та договорів з економічного співробітництва, є надзвичайно важливою для Української держави, яка зазнає агресії, але водночас залишається активним суб'єктом міжнародного права.

Міжнародний правопорядок, заснований на загально-визнаних принципах міжнародного права, серед яких: мирне вирішення міжнародних спорів, принцип обов'язковості виконання міжнародного договору, потребує неухильного застосування заходів міжнародної відповідальності з метою підвищення ефективності міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин і реального забезпечення прав держав на мирне співіснування і співробітництво.

Проблематику міжнародних договорів в контексті міжнародно-правового регулювання, зокрема міжнародного юридичного процесу, і міжнародних відносин взагалі, вивчали такі відомі науковці у сфері міжнародного права як: Е. Лаутерпахт, Г. Кельзен, Дж. Фіцморіс, Р. Хіггінс, Х. де Арчага, А. Ауст, І.І. Лукашук, О.О. Мережко, М.В. Буроменський, М.О. Баймуратов, В.Г. Буткевич, Л.Д. Тимченко, В.Н. Денисов, Т.О. Анцупова та ін.

МЕТА дослідження – визначення і обґрунтування місця та значення міжнародного договору як основного та найпоширенішого джерела сучасного міжнародного права в механізмі та системі міжнародно-правового ре-

гулювання, враховуючи нагальну необхідність покращення і оптимізації відносин між суб'єктами міжнародних відносин.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблематика цієї теми дослідження вимагає застосування комплексного підходу, тому теоретико-методологічну основу цього дослідження складають методи теоретичного аналізу, методи системного та комплексного підходу, а також система загально-наукових та спеціально-наукових методів пізнання міжнародно-правової дійсності. Зокрема, серед застосованих методів загально-наукового характеру: методи аналізу та синтезу, метод узагальнення, метод аналогії, а також загальний порівняльний метод емпіричного дослідження. Також за безпосереднього дослідження місця та значення міжнародного договору в механізмі міжнародно-правового регулювання застосовано логіко-семантичний і порівняльно-правовий методи.

РЕЗУЛЬТАТИ

У загальній теорії міжнародного права у широкому розумінні правове регулювання визначається як вплив права на суспільні відносини з метою їх впорядкування. А та частина міжнародно-правового впливу, що є правовою за змістом, називається міжнародно-правовим регулюванням [1, с. 430].

Фактично міжнародно-правове регулювання є однією з форм впливу на відносини між суб'єктами міжнародного права, яка здійснюється наперед визначеними спеціальними юридичними засобами, спрямованими на встановлення та закріплення певних прав та обов'язків суб'єктів міжнародного права (держав і міжнародних організацій). Міжнародно-правове регулювання є оптимальною та цілісною системою правових засобів, дія яких спрямована на упорядкування міждержавних відносин у всіх галузях їх мирного співіснування і продуктивного співробітництва. Предметом міжнародно-правового регулювання є міжнародні відносини [2, с. 11].

Міжнародно-правове регулювання становить собою контролюючий або навіть владний вплив зазвичай держав, а також міжнародних організацій на міжнародні відносини, механізмом або системою якого комплекс міжнародно-правових засобів і методів регулювання та впливу

на міжнародні відносини за допомогою засобів і джерел міжнародного права.

Основним за кількістю, поширенням і своїм значенням для міжнародно-правового регулювання джерелом міжнародного права є міжнародний договір. Так, міжнародний договір займає особливе місце в системі джерел міжнародного права та в механізмі міжнародно-правового регулювання з чим погоджуються теоретики міжнародного та основні суб'єкти міжнародного права.

Утворюючи самостійну галузь міжнародного права, право міжнародних договорів з 1969 р. (прийняття Віденської конвенції про право міжнародних договорів) є кодифікованим.

Водночас, як зазначає проф. О.О. Мережко, перед правом міжнародних договорів стоїть важливе завдання провести чітку межу між юридичними зобов'язаннями закріпленими за допомогою міжнародного договору та іншими міжнародними зобов'язаннями неправового характеру [3, с. 13].

Відповідь на актуальні питання та вирішення цього завдання взагалі неможливо без організації та забезпечення ефективного функціонування механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин.

О.І. Мельничук, досліджуючи механізм міжнародно-правового регулювання як цілісну сукупність різноманітних елементів (складників), які взаємодіють між собою та навколишнім середовищем, зауважує, що ефективність його функціонування значно залежить від міжнародного юридичного процесу. На її думку, механізм міжнародно-правового регулювання вступає у дію завдяки фактам, які зумовлюють виникнення, зміну та припинення міжнародних відносин на основі норм міжнародного права. Так, відбувається міжнародний юридичний процес, кінцеву мету якого становлять міжнародно-правові акти та/або дія. Саме досягнення цієї кінцевої мети свідчить про ефективність механізму міжнародно-правового регулювання, який часто ототожнюється з ефективністю міжнародного права загалом, а норми, що регулюють цей міжнародний юридичний процес, становлять міжнародне процесуальне право [4, с. 406].

Й. Каммерхофер у визначенні сутності та системних рівнів міжнародного права висуває таку позицію стосовно структури міжнародного права: перша ланка – «мета-право» (те, що Г. Кельзен називав «історично першою конституцією») або ієрархічно найвища позитивна норма позитивного нормативного порядку, правовий визначальний фактор, джерела якого містяться в міжнародному правопорядку; друга ланка – «мета-право», яке містить низку джерел, а саме звичаєве міжнародне право (державна практика та норми *opinio juris*) та право міжнародних договорів; третя ланка – матеріальне право [5, с. 22].

Аспекти проблематики питань застосування права в юриспруденції має тісний зв'язок питаннями юридичного процесу. Водночас міжнародний юридичний процес можливо розглядати в якості комплексної правової категорії, в структурі якої виділяють такі елементи як: міжнародна правотворчість; правозастосовна, установча та контрольна діяльність держав та інших суб'єктів міжнародного права, засоби реалізації норм міжнародного права на національному рівні у внутрішньодержавних відносинах; сукупність процесуальних за своїм характером положень, принципів, норм та інс-

титутів, що складають окрему міжнародну процесуальну форму та здійснюють регулювання міжнародного юридичного процесу. Особливе місце в комплексі регуляторних елементів міжнародного юридичного процесу займають міжнародні договори.

Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. (далі – Конвенція) [6], яка набула чинності для Української держави в 1986 р., у ст. 6 визначає, що кожна держава володіє правоздатністю укладати договори. В науці міжнародного права зазначене положення знайшло відображення як основний аспект концепції міжнародної правосуб'єктності держав як основних суб'єктів міжнародного права.

Положення стосовно правоздатності держав укладати міжнародні договори юрисдикційно пов'язане зі ст. 29 Конвенції «Територіальна сфера дії договорів», відповідно до якої, якщо інший намір не випливає з договору або не встановлено в інший спосіб, то договір є обов'язковим для кожного учасника на всій його території.

Згідно із загальним правилом тлумачення міжнародних договорів (ст. 31 Конвенції) міжнародний договір повинен тлумачитись добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта та цілей договору.

Ст. 52 Конвенції встановлює: міжнародний договір є недійсним (нікчемним) («неважним») в офіційному перекладі Конвенції українською мовою, якщо його укладення стало результатом погрози силою або її застосування на порушення принципів міжнародного права, втілених у Статуті ООН.

Статут ООН 1945 року [7, с. 61] як міжнародний договір універсального характеру у ст. 102 визначає, що будь-який договір і будь-яка міжнародна угода, укладені будь-яким Членом ООН після вступу в силу цього Статуту, повинні бути за першої нагоди зареєстровані в Секретаріаті і ним опубліковані. Жодна зі сторін у будь-якому такому договорі або міжнародній угоді, не зареєстрованій відповідно до п. 1 цієї статті, не може посилається на такий договір або угоду в жодному з органів ООН.

Тоді, коли зобов'язання Членів ООН за цим Статутом виявляться в суперечності з їхніми зобов'язаннями за якоюсь іншою міжнародною угодою, переважну силу мають зобов'язання за цим Статутом (ст. 103 Статуту ООН).

Крім того, важливим положенням Конвенції є норма ст. 64 «Виникнення нової імперативної норми загального міжнародного права (*jus cogens*)»: якщо виникає нова імперативна норма загального міжнародного права, то будь-який наявний договір, який виявляється в суперечності з цією нормою, стає недійсним і припиняється.

Цікаво, що типологією міжнародних договорів, що базується на нормативному ефекті міжнародного договору, є та, що зосереджена на регуляторній функції міжнародного договору. Вона включає три типи: установчі або установчі договори міжнародних організацій; договірні (або «сигналагматичні») договори; та правотворчі («несигналагматичні») або «нормативні» договори. Так, з ХХ ст. використання багатосторонніх договорів для регулювання питань спільного інтересу стало більш поширеним, що вважаючись «заміною відсутнього міжнародного законодавства». На думку авторів колективної монографії «Conceptual and Contextual Perspectives on

the Modern Law of Treaties» (Кембридж, 2018 р.), питання чинності об'єктивних режимів (в контексті міжнародних договорів) у міжнародному праві «залишається спірним у міжнародно-правовій науці» [8, с. 90, 211-212].

Функції міжнародного договору здійснили еволюцію принаймні за трьома різними спектрами: як саме договори регулюють; що вони регулюють і хто забезпечує дотримання їхніх норм. Опис такої варіації – це більше, ніж просто таксономічна вправа. Це допомагає пояснити, чому постійно докладаються зусилля для розроблення спеціалізованих (або навіть виняткових) правил для певних типів міжнародних договорів. Дійсно, функціональний підхід може фактично підтримати таку диференціацію. Що ще важливіше, зосередження на договірних функціях створює простір для оцінки корисності договору в більш загальному плані (The Oxford Guide to Treaties, 2020 р.) [9, с. 38].

В сучасному міжнародному праві кожному праву суб'єкта міжнародного права в укладеному договорі відповідає обов'язок сумлінного його виконання згідно з загальноновизнаним принципом *pacta sunt servanda*.

Будь-яка нова конвенція незалежно від того, чи розроблена вона як основа для подальшого правового регулювання, чи ні, повинна уточнювати зв'язок з наявними угодами. Щоб зберегти статус-кво як мінімальну правову основу, нова конвенція повинна зазначати у

своїй преамбулі або у своїх основних положеннях, що права та обов'язки за наявними договорами залишаються незмінними. Натомість, держави, що ведуть переговори, повинні обачно розробити інструмент та створити відповідні інституції, які найкраще задовольняють їхні потреби в рамках політичної доцільності. Для питань, що швидко розвиваються, створення гнучкого та «живого» договору є важливим [10, с. 456].

ВИСНОВКИ

Отже, значення міжнародних договорів в механізмі міжнародно-правового регулювання на сучасному рівні розвитку міжнародного права та міжнародних відносин є досить великим. Як основне джерело міжнародного права міжнародні договори регулюють найважливіші види та напрями міжнародного співробітництва у всіх сферах міжнародних відносин. Виконуючи регулятивну функцію, багатосторонні та двосторонні міжнародні договори на універсальному та регіональному міжнародному рівні забезпечують співробітництво держав та інших суб'єктів міжнародного права. З огляду на окремі прогалини та проблемні питання в міжнародно-правовому регулюванні його механізм (система) потребує оптимізації і вдосконалення, що можливо здійснити шляхом підвищення ефективності міжнародної договірної системи між суб'єктами міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Міжнародне право. Основи теорії / за ред. В.Г. Буткевича. Київ, 2002. 608 с.
2. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право. Київ, 2001. 640 с.
3. Мережка О.О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. Київ, 2002. 344 с.
4. Мельничук О.І. Міжнародний юридичний процес у контексті системно-структурного підходу. *Правова держава*. Розділ 8 «Проблеми міжнародного права та порівняльного правознавства». 2015. Вип. 26. С. 401-409. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2015_26_50
5. The Theory, Practice, and Interpretation of Customary International Law / ed. P. Merkouris, J. Kammerhofer, N. Arajjarvi. Cambridge, 2022. 648 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009025416>
6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
7. Статут Організації Об'єднаних Націй. Представництво ООН в Україні. Київ, 2008. 67 с.
8. Conceptual and Contextual Perspectives on the Modern Law of Treaties / ed. M. Bowman, D. Kritsiotis. Cambridge, 2018. 1171 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781316179031>
9. The Oxford Guide to Treaties / ed. D. Hollis. Oxford, 2020. 897 p. URL: <https://doi.org/10.1093/law/9780198848349.001.0001>
10. Matz-Lück N. Framework Conventions as a Regulatory Tool. *Goettingen Journal of International Law*. Vol. 1 (2009). No. 3. pp. 439-458. URL: <https://ssrn.com/abstract=1535892>

References

1. International Law. Fundamentals of Theory / ed. V.H. Butkevych. Kyiv, 2002. 608 p. [in Ukrainian].
2. Dmytriiev A.I., Muraviov V.I. International Public Law. Kyiv, 2001. 640 p. [in Ukrainian].
3. Merezko O.O. The Law of International Treaties: Contemporary Problems of Theory and Practice: Monograph. Kyiv, 2002. 344 p. [in Ukrainian].
4. Melnychuk O.I. International Legal Process in the Context of a Systemic-Structural Approach. *The Legal State. Chapter 8 «Problems of International Law and Comparative Jurisprudence»*. 2015. Issue 26. pp. 401-409. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2015_26_50 [in Ukrainian].
5. The Theory, Practice, and Interpretation of Customary International Law / ed. P. Merkouris, J. Kammerhofer, N. Arajjarvi. Cambridge, 2022. 648 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009025416>
6. Vienna Convention on the Law of Treaties of 1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text [in Ukrainian].
7. Charter of the United Nations. UN Office in Ukraine. Kyiv: UN Department of Public Information, 2008. 67 p. [in Ukrainian].
8. Conceptual and Contextual Perspectives on the Modern Law of Treaties / ed. M. Bowman, D. Kritsiotis. Cambridge, 2018. 1171 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781316179031>
9. The Oxford Guide to Treaties / ed. D. Hollis. Oxford, 2020. 897 p. URL: <https://doi.org/10.1093/law/9780198848349.001.0001>
10. Matz-Lück N. Framework Conventions as a Regulatory Tool. *Goettingen Journal of International Law*. Vol. 1 (2009). No. 3. pp. 439-458. URL: <https://ssrn.com/abstract=1535892>

Yaroslav PASICHNYK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University «Ukraine»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9750-6457>

e-mail: iaroslav.pasichnyk@gmail.com

THE PLACE AND MEANING OF AN INTERNATIONAL TREATY IN THE MECHANISM OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION

The paper examines the issue of international treaties as sources of international law in the mechanism and system of international legal regulation. A meaning increase in the number of legal regulators of international relations requires theoretical and methodological substantiation of the directions of development of international practice of states and other subjects of international law. The topics and issues of international treaties, in particular, treaties of a military-political nature and treaties on economic cooperation, are extremely important for the Ukraine. The issues of this research subject require the use of a comprehensive approach. Forming an independent branch of international law, the law of international treaties has been codified since 1969 (the adoption of the Vienna Convention on the Law of International Treaties). Aspects of the problematics of the application of law in jurisprudence are closely related to issues of legal process. At the same time, international legal process can be considered as a complex legal category. The principle pacta sunt servanda (treaties must be fulfilled) is a generally recognized rule of international law. It is concluded that the importance of international treaties in the mechanism of international legal regulation is quite large. As the main source of international law, international treaties regulate the most important types and areas of international cooperation in all spheres of international relations. Performing a regulatory function, multilateral and bilateral international treaties at the universal and regional international levels ensure cooperation between states and other subjects of international law. Given the individual gaps and problematic issues in international legal regulation, its mechanism (system) requires optimization and improvement, which can be achieved by increasing the efficiency of the international treaty system between subjects of international law.

Keywords: international law, international treaty, international legal regulation, mechanism of international legal regulation, Vienna Convention on the Law of International Treaties

Лона Євгенівна **СЕМЕНЧА**

д.е.н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8736-3992>

e-mail: semilon@i.ua

Тетяна Валеріївна **ГРИНЬКО**

д.е.н., професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7882-4523>

e-mail: greisy25@gmail.com

РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ПІДХОДИ ДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ТА ПОБУДОВИ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ

У статті запропоновано класифікацію ключових груп ризиків, що формуються у бізнес-середовищі України в умовах багатовекторної економічної нестабільності 2022–2025 рр. Сформовано авторський підхід до прийняття управлінських рішень, що ґрунтується на комбінованій стратегії управління ризиками. Визначено специфіку впливу макроекономічних, операційних, фінансових, регуляторних, соціальних та кіберризиків на різні галузі економіки з урахуванням контекстуальної чутливості управлінських рішень. Запропоновано комплекс практико-орієнтованих управлінських підходів, адаптованих до сучасної української реальності, що мають потенціал до подальшого масштабування у стратегіях сталого розвитку бізнесу. Також визначено особливе значення для застосування запропонованого підходу в діяльності корпорацій та новостворених мікро- та малих бізнесів в Україні.

Ключові слова: управління, методи, економічні загрози, попередження, комбінована стратегія, групи ризиків, управлінські рішення, бізнес-моделі, корпорації, малий бізнес

ВСТУП

Станом на 2025 р. економіка України функціонує в умовах затяжної воєнної кризи, фрагментарного економічного зростання та значного внутрішнього структурного навантаження. Незважаючи на певну стабілізацію окремих секторів, бізнес-середовище продовжує перебувати в зоні підвищеної турбулентності: інфляційний тиск, руйнування логістичних ланцюгів, скорочення внутрішнього попиту, зміни у фіскальній політиці та посилення соціальних ризиків вимагають від підприємств нових управлінських підходів. У період 2022–2025 рр. бізнес зазнав трансформацій, пов'язаних з релокацією, цифровізацією, адаптацією до нових ринків і зміною профілю споживача. У таких умовах критично важливим є вміння своєчасно і точно виявляти загрози, обирати дієві методи реагування, поєднувати короткострокові та довгострокові підходи у прийнятті стратегічних рішень.

МЕТА роботи – визначити підходи в прийнятті рішень для бізнесу в умовах економічних викликів та розглянути можливі стратегії попередження й ефективного реагування на загрози різної природи.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження стали метод групування типових загроз за сферами виникнення та метод порівняння їх з наявними бізнес-моделями підприємств в Україні, які вразливі до цих чинників. Крім того, застосовано комплексний підхід до розгляду системи ризиків, відповідних управлінських рішень та розроблення комбінованої стратегії управління актуальними ризиками.

РЕЗУЛЬТАТИ

Узагальнення з розподілу ризиків за галузями бізнесу базується на поєднанні системного аналізу відкритих аналітичних джерел, а також на застосуванні експертного оцінювання поточного стану управління ризиками у бізнес-середовищі України за 2022–2025 рр. [1-13].

В ході дослідження визначили сектори бізнесу в Україні у 2025 р., що найбільше стикаються з відповідними групами ризиків, врахували специфіку їхньої діяльності та поточних умов. За результатом аналізу визначили та систематизували актуальні групи ризиків та типових загроз для сучасного бізнесу, який веде економічну діяльність в Україні сьогодні. Узагальнену їх класифікацію подано у табл. 1.

У практиці застосування економічних інструментів з подолання визначених вище загроз застосовуються відомі підходи.

Для групи макроекономічних ризиків це хеджування, диверсифікація, механізми гнучкого ціноутворення. А рішення буде пов'язано з такими напрямками: визначити валютну структуру витрат і доходів, визначити та ухвалити політику валютного резервування; рішення створити окремий цінний комітет, де делегувати повноваження з адаптації прайс-листів до інфляції; переглядати дані зі стану ринків збуту та ініціювати відкриття каналів реалізації у суміжних країнах або регіонах з нижчою конкуренцією; формалізувати бюджетування в умовах інфляційних очікувань та перейти на поквартальне бюджетування.

Для групи операційних ризиків пропонується знаходити альтернативних постачальників, підбирати лояльний персонал, формувати мобільні запаси. Рішення буде пов'язано з такими напрямками: системно проводити аудит ланцюгів постачання та ухвалити нову логістичну карту з резервними маршрутами; визначити перелік критичних професій, одночасно впровадити модуль ротації та заміни персоналу (забезпечення крос-функціональності); створити політики формування мінімального мобільного запасу товару/сировини та інтегрувати такий підхід у складську систему; розглянути можливість підписання меморандумів з новими підрядниками, де закласти у контракти форс-мажорні сценарії.

Таблиця 1 – Класифікація актуальних груп ризиків та типових загроз для сучасного бізнесу в Україні

Сектори бізнесу в Україні	Умови виникнення економічних загроз
1. Макроекономічні ризики: інфляція, девальвація, фіскальні обмеження, нестабільний ВВП тощо Природа впливу ризику: є залежність від зовнішніх індикаторів цін, споживчого попиту та курсової стабільності.	
Торгівля (оптова й роздрібна)	особливо імпортозалежні підприємства: аптеки, продаж електроніки, побутової техніки
Харчова промисловість	бізнес з високою часткою імпортової сировини
Легка промисловість	бізнес з орієнтацією на експорт і валютні коливання
Будівництво та девелопмент	коли є залежність від стану кредитного ринку та вартості матеріалів
2. Операційні ризики: проблеми з постачанням, персоналом, релокацією, станом матеріальних активів тощо Природа впливу ризику: коли є діяльність, що прив'язана до фізичного переміщення товару, залежність від персоналу на місцях.	
Промисловість (машинобудування, металообробка, хімічні виробництва)	коли є зруйновані об'єкти, зміна логістичних ланцюгів
Фармацевтика	є потреба у стабільності постачання та якісних умовах зберігання
Агробізнес	збої у сезонних циклах, дефіцит пального, руйнування зрошувальних систем
Логістика та транспорт	руйнування інфраструктури, підвищений рівень ризику в доставці
3. Фінансові ризики – обмежений доступ до капіталу, низька платіжна дисципліна, зниження ліквідності, низька платоспроможність Природа впливу ризику: нестабільна ліквідність, висока залежність від стратегій та умов банків, від споживчого попиту	
Малий та середній бізнес у сфері послуг (косметологія, ресторанний бізнес, сфера освіти, ремонтні бізнеси)	є низький доступ до фінансування
Стартапи та інноваційні бізнес-проекти	недостатня капіталізація, відсутність заставного майна
Будівельні компанії	висока потреба в оборотному капіталі
IT-фірми з українським капіталом	проблеми з монетизацією внутрішнього ринку, виведенням коштів
4. Регуляторні ризики: часті зміни у податковій, трудовій, зовнішньоекономічній політиці Природа впливу ризику: залежність бізнесу від нормативно-правової бази, значний вплив державної політики	
Бізнес з міжнародними контрактами	зміни у валютному контролі, ліцензуванні
Експортно-орієнтовані підприємства	нові мита та обмеження
Бізнес у сфері охорони здоров'я, освіти, телекомунікацій	жорстке регулювання галузей
Фінансові компанії	підвищене регуляторне навантаження
5. Соціальні ризики: міграція, безробіття, зміна поведінки споживачів, соціальна нестабільність Природа впливу ризику: поведінкові аспекти, зміна цінностей та уподобань споживачів	
Рітейл у прифронтових та деокупованих зонах	нестабільний трафік, депресивний попит
Ресторанний та готельний бізнес	вплив наявності ВПО, зниження середнього чеку
Компанії, що працюють із B2C-сегментом	непередбачувана поведінка покупців
Підприємства з великою кількістю працівників з низькою з/п	ризик трудових конфліктів, висока плинність кадрів
6. Кіберризики: кібератаки, втрати даних, IT-залежність бізнесу Природа впливу ризику: критична роль IT-інфраструктури та репутації в онлайн-середовищі	
Фінансові установи, банки, державні підприємства та установи	ціль №1 для атак
Інтернет-магазини, маркетплейси	залежність від цифрової інфраструктури, наявності Інтернет-зв'язку та електроенергії
IT-компанії та аутсорсингові центри	жорсткі зобов'язання перед міжнародними клієнтами
Медичні установи та бізнес EdTech	загроза витоку персональних даних, відсутність IT-інженерії

Для групи фінансових ризиків це формування резервних фондів, ведення постійного контролю дебіторської заборгованості, організація співпраці з фінансовими донорами. А рішення буде пов'язано з такими напрямками: розробляти фінансову модель із визначеним цільовим резервом на 3-6 міс. та закладати цей підхід у фінансову стратегію; переглядати умови оплати для клієнтів та, наприклад, впровадити дисконт за передоплату або обмеження термінів відстрочки; подавати заяву на участь у грантових програмах, створити відповідальну особу або відділ із залучення коштів; оперативно переглядати структуру витрат, де запровадити щомісячний аналіз, наприклад, за методом ABC/XYZ.

Для групи регуляторних ризиків запровадити юридичний аутсорсинг, моніторинг змін, можливу участь у асоціаціях. Рішення тут буде пов'язано з такими напрямками: віднайти можливість та укласти договір з юридичною компанією на абонентське обслуговування; ввести у практику регулярний внутрішній звіт (1 раз на місяць) про зміни в податковому/трудоваму законодавстві;

долучитися до галузевої асоціації, де брати участь у круглих столах, формуванні позиції бізнесу до держави; постійно переглядати всі внутрішні нормативи компанії з метою привести їх у відповідність до оновлень у законодавстві.

Для роботи з групою соціальних ризиків важливим може стати прийняття на себе корпоративної соціальної відповідальності як стратегічного інструменту довіри, стійкості та підтримки репутації бізнесу, особливу увагу приділяти адаптації персоналу та роботі з локальними спільнотами. А рішення може бути пов'язано з такими напрямками: затвердити річну програму корпоративної соціальної відповідальності; провести опитування персоналу про умови праці та ухвалити заходи з підвищення мотивації й зниження плинності кадрів; реалізовувати програму адаптації ВПО на робочому місці, використовувати програму адаптації менторство, інтеграцію працівників у середовище компанії; віддавати пріоритет на впровадження соціального пакету (гнучкий графік, навчання, психологічна підтримка).

Для групи кіберризиків нейтралізувати загрози через кіберзахист, навчання персоналу інформаційній та кібербезпеці, проводити резервування даних. Рішення в цій групі буде пов'язано з такими напрямками: прийняти політику інформаційної безпеки та призначити відповідального з ІТ-гігієни; укласти договір з провайдером кібербезпеки та провести аудит поточної інфраструктури; розробити та затвердити графік резервного копіювання через впровадження хмарних технологій (наприклад, Google Workspace, AWS, Azure); впровадити програму внутрішніх тренінгів та щоквартально навчати працівників.

Якщо проаналізувати, то можна дійти висновку, що характер рішень, які потрібно приймати в сучасних умовах, може мати різну природу:

1. *Адаптивно-стратегічна природа* управлінських рішень, коли рішення мають довгострокову орієнтацію і формуються як реакція на змінні зовнішні обставини (війна, криза, інституційна нестабільність). Їх спрямовано не лише на подолання поточних проблем, але й на створення системної гнучкості бізнесу, що дає змогу швидко трансформуватись відповідно до змін середовища. Наприклад, рішення про резервне фінансування чи кіберзахист є фундаментальними елементами стратегічної витривалості підприємства.

2. *Операційно-прикладна природа* управлінських рішень, коли рішення мають конкретну виконавчу площину. Їх можна реалізувати через інструменти оперативного управління, внутрішні регламенти, кадрові призначення, політики й інструкції. Наприклад, організація альтернативного ланцюга постачання чи впровадження тренінгів з інформаційної безпеки – це рутинні, але життєво необхідні операційні дії, що знижують щоденні ризики.

3. *Ситуаційно-управлінська природа* управлінських рішень, коли більшість рішень є відповіддю на специфічну комбінацію загроз у конкретному часовому, регіональному чи галузевому контексті. Їхня ефективність залежить від своєчасності, контекстної точності й рівня компетентності управлінської команди. Тобто важливо не лише «що» вирішується, а «коли, де й ким». Наприклад, для виробника в зоні бойових дій рішення про релокацію виробництва буде ключовим, тоді як для ІТ-компанії – другорядним.

Крім того, слід зауважити, що переважна більшість ситуацій, що створюються на зараз у діяльності підприємств в Україні – є комплексними, які поєднують декілька напрямів та торкаються складної сукупності чинників впливу. Саме тому рекомендуємо розглядати комбінований стратегічний підхід до прийняття рішень для нейтралізації ризиків. Для бізнесу, на наше переконання, це створить такі додаткові позитивні наслідки:

1. *Багатогранний захист*. Комбінація дає змогу одночасно зменшувати ймовірність негативної події, переносити на інших частину можливих збитків та усвідомлено приймати певні ризики, які не варто або неможливо мінімізувати чи уникати.

2. *Оптимізація витрат*. Якщо всі ризики намагатися «уникнути» або «знижити» до нуля, вартість безпеки може перевищити очікувані вигоди. Комбінований підхід дасть змогу раціонально розподілити ресурси.

3. *Гнучкість і пристосованість*. Ситуація на ринку або всередині компанії може змінюватися. Комбінація стратегій дасть змогу швидше адаптуватися до змін і

переорієнтовувати бізнес-процеси.

Пропонуємо у певній комбінації поєднувати відомі стратегії управління ризиками (рис. 1).

Рис. 1. Комбінація стратегій управління ризиками (авторський підхід)

Також слід зауважити, що кожен зі стратегій рекомендуємо застосовувати у певних умовах.

Стратегію уникнення рекомендуємо застосовувати, якщо негативні наслідки в разі реалізації ризику можуть бути фатальними для бізнесу (наприклад, загроза банкрутства, кримінальна відповідальність, незворотна шкода репутації) або якщо альтернативні напрями діяльності є доступними і безпечнішими за вартістю та зусиллями.

Стратегію зниження/мінімізації рекомендуємо застосовувати, якщо ризик можна передбачити й вплинути на його ймовірність/наслідки та якщо витрати на заходи мінімізації є меншими, ніж потенційні втрати від реалізації ризику.

Стратегію передачі/трансферу можна застосовувати, коли є можливість передати ризик сторонній організації, яка має кращі ресурси, експертизу чи фінансові можливості, щоби покрити збитки; якщо вартість передачі ризику (страхові премії, оплата послуг аутсорсингової компанії) не перевищує потенційних збитків.

Стратегію прийняття рекомендуємо застосовувати, якщо витрати на заходи мінімізації чи передачі ризику вищі за можливі збитки та якщо бізнес добре підготовлено до швидкої ліквідації наслідків і ризик не є критичним.

Вважаємо, що особливо актуальною запропонована комплексна стратегія буде для великих корпорацій, що стрімко формуються та успішно функціонують в Україні, оскільки саме вони стикаються з комплексом небезпек, що необхідно визначати та нейтралізувати. Також не менш актуальною буде ця стратегія для новоствореного бізнесу, особливо мікро та малого, коли у власників мало досвіду та це момент найбільш хиткого стану.

ВИСНОВКИ

У межах дослідження побудовано комплексну класифікацію ризиків, з якими стикається сучасний бізнес в Україні у 2025 р. Встановлено шість ключових груп ризиків з урахуванням специфіки їхнього впливу на різні галузі економіки: макроекономічні, операційні, фінансові, регуляторні, соціальні та кіберризики. Для кожної групи ризиків ідентифіковано типові загрози, визначено джерела їх формування та наведено приклади секторальної вразливості. Це дало змогу здійснити прив'язку ризиків до конкретних бізнес-моделей, що є важливим з практичного погляду.

Новизна дослідження полягає у розробленні структурованого підходу до управління бізнес-ризиками, що базується на поєднанні комбінованої стратегії уникнення, мінімізації, передачі та прийняття ризику в адаптованій до українських реалій формі. Авторський підхід також передбачає врахування природи управлінських рішень (адаптивно-стратегічної, операційно-прикладної та ситуаційно-управлінської), що дає змогу прий-

мати релевантні рішення в умовах багатofакторної нестабільності, що забезпечує не лише практичність запропонованих рішень, а й їхню контекстну ефективність у реальному бізнес-середовищі.

Запропонована комбінована стратегія прийняття управлінських рішень дає змогу підприємствам досягти багатогранного захисту, оптимізації витрат на безпеку, а також підвищити адаптивність до змін. Це особливо актуально в умовах, коли загрози мають комплексний характер і перетинаються між собою. У дослідженні зроблено акцент на прикладному аспекті реалізації кожного з підходів через конкретні управлінські дії, що

значно підвищує прикладне значення отриманих результатів. Також підкреслено особливе значення застосування запропонованої стратегії для великих корпорацій та новоствореного малого та мікро-бізнесу в Україні.

Вважаємо, що у подальших дослідженнях доцільно зосередити увагу на формуванні галузевих моделей ризик-менеджменту, що дасть змогу адаптувати загальні стратегії до специфіки окремих секторів економіки. Перспективним напрямом є також емпіричне тестування ефективності запропонованої комбінованої стратегії на прикладі реальних підприємств, що дасть змогу верифікувати модель і вдосконалити її механізми.

Список використаних джерел

1. Аналіз бізнесу України в умовах воєнного стану: новини Київської ТПП. URL: <https://kiev-chamber.org.ua/uk/17/2777.html>
2. Дослідження від Київстар Бізнес: підсумки стану українського бізнесу за 2022 та плани на 2023. Ч. 2. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/doslidzhennya-vid-kyivstar-biznes-pidsumky-stanu-ukrayinskogo-biznesu-za-2022-ta-plany-na-2023-chastyna-2>
3. Що з бізнесом: огляд стану економіки та бізнесу за грудень 2024 (аналітика та дослідження). URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-z-biznesom-oglyad-stanu-ekonomiki-ta-biznesu-za-gruden-2024>
4. Стан бізнесу в Україні під час війни: аналітика та перспективи. URL: <https://grc.ua/blog/stan-biznesu-v-ukrayini-pid-chas-vijny-analytika-ta-perspektyvy>
5. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції в травні 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-v-travni-2025-roku>
6. Макроекономічні показники: статистика Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>
7. Місячний економічний моніторинг України. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/monthly_economic_monitoring?pid=7579
8. Мурована Т. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073>
9. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Київ, 2024. 86 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>
10. Податковий кодекс 2024. *Європейська Бізнес Асоціація*. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/EBA_Tax_Index_2024-UKR.pdf#page=1.00
11. 2 з 3 МСБ планують розширення бізнесу у 2025 році. *Європейська Бізнес Асоціація*. URL: <https://eba.com.ua/2-z-3-msb-planuyut-rozshyrennya-biznesu-u-2025-rotsi/>
12. Трекер економіки України під час війни. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
13. Як розвивається підприємництво в Україні: перспективи та підтримка. URL: <https://blog.youcontrol.market/iak-rozvivaietsia-pidpriemnitstvo-v-ukrayini/>

References

1. Analysis of Business in Ukraine under Martial Law: News of the Kyiv Chamber of Commerce and Industry. URL: <https://kiev-chamber.org.ua/uk/17/2777.html> [in Ukrainian].
2. Kyivstar Business Research: Summary of the State of Ukrainian Business in 2022 and Plans for 2023. Part 2. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/doslidzhennya-vid-kyivstar-biznes-pidsumky-stanu-ukrayinskogo-biznesu-za-2022-ta-plany-na-2023-chastyna-2> [in Ukrainian].
3. What's Happening with Business: Overview of the Economic and Business Situation in December 2024 (Analytics and Research). URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shho-z-biznesom-oglyad-stanu-ekonomiki-ta-biznesu-za-gruden-2024> [in Ukrainian].
4. The State of Business in Ukraine During the War: Analytics and Prospects. URL: <https://grc.ua/blog/stan-biznesu-v-ukrayini-pid-chas-vijny-analytika-ta-perspektyvy> [in Ukrainian].
5. Commentary of the National Bank on the Inflation Rate in May 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-v-travni-2025-roku> [in Ukrainian].
6. Macroeconomic Indicators: Statistics of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> [in Ukrainian].
7. Monthly Economic Monitoring of Ukraine. *Institute for Economic Research and Policy Consulting*. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/monthly_economic_monitoring?pid=7579 [in Ukrainian].
8. Murovana T. Domestic Entrepreneurship under Martial Law: Key Trends and Support Methods. *Economy and Society*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073> [in Ukrainian].
9. Assessment of the Impact of the War on Micro, Small and Medium Enterprises in Ukraine. Kyiv, 2024. 86 p. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> [in Ukrainian].
10. Tax Code 2024. *European Business Association*. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/EBA_Tax_Index_2024-UKR.pdf#page=1.00 [in Ukrainian].
11. 2 out of 3 Small and Medium-Sized Businesses Plan to Expand in 2025. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/2-z-3-msb-planuyut-rozshyrennya-biznesu-u-2025-rotsi/> [in Ukrainian].
12. Ukraine's Economy Tracker During the War. *Centre for Economic Strategy*. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> [in Ukrainian].
13. How Entrepreneurship Is Developing in Ukraine: Prospects and Support. URL: <https://blog.youcontrol.market/iak-rozvivaietsia-pidpriemnitstvo-v-ukrayini/> [in Ukrainian].

Ilona SEMENCHA

Doctor of Economics, Professor, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8736-3992>

e-mail: semilon@i.ua

Tetiana HRYNKO

Doctor of Economics, Professor, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7882-4523>

e-mail: greisy25@gmail.com

RISKS IN THE OPERATIONS OF MODERN BUSINESSES IN UKRAINE: DECISION-MAKING APPROACHES AND MANAGEMENT STRATEGY DEVELOPMENT

This paper presents a comprehensive study of the dynamics and structure of business risks in Ukraine during 2022–2025, shaped by prolonged military conflict, economic shocks, and regulatory fluctuations. The authors identify six major risk groups affecting enterprises under current conditions: macroeconomic, operational, financial, regulatory, social, and cyber risks. Each group is analyzed in terms of its origin, sector-specific exposure, and potential to escalate under limited institutional support and market volatility. Based on typological and contextual analysis, a comprehensive strategy for risk management is developed, aimed at ensuring resilience in the Ukrainian business environment.

The proposed framework is grounded in a combined approach to managerial decision-making, which integrates adaptive responses, scenario-based planning, prioritization under uncertainty, and cross-functional coordination. For each risk group, the study provides a set of practical and realistic managerial decisions that can be implemented under constrained resources. Particular attention is given to defining the nature of these decisions – whether strategic, operational, or situational – and aligning them with current business models. The study also highlights the role of responsible practices, legal compliance mechanisms, digital security protocols, and social integration tools as components of modern enterprise-level economic threat prevention. The authors also emphasize the relevance of applying the proposed combined strategy in the operations of corporations as well as newly established micro and small businesses in Ukraine.

The novelty of the research lies in its application-focused methodology that combines risk mapping, contextual diagnostics, and a hierarchical decision-making logic, which reflects the complexity of doing business in Ukraine's crisis-driven economy. The results provide a solid foundation for developing sectoral policies, corporate risk management systems, and targeted solutions for enhancing the resilience of small and medium enterprises.

Keywords: management, methods, economic threats, prevention, combined strategy, risk groups, managerial decisions, business models, corporations, small business entities

Федір Петрович ТКАЧИК

д.е.н., доцент, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4783-6919>

e-mail: tkachyk.fp@gmail.com

Віталій Олександрович БАЧИНСЬКИЙ

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0488-367X>

e-mail: v.bachynskiy@st.wunu.edu.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті розкрито концептуальні основи трансформації бюджетної політики в умовах забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Обґрунтовано необхідність адаптації бюджетної системи до викликів глобальних криз, соціально-економічних трансформацій, екологічної нестабільності, ризиків воєнного часу в Україні. Розроблено структурно-логічну схему бюджетної політики, що охоплює методологічну базу, цілі, принципи, інститути, інструменти й контекстуальні чинники. Окреслено ключові напрями трансформації бюджетної політики: нормативно-інституційний, фінансовий, управлінський, соціально-економічний, екологічний і кризовий. Зазначено, що дієва бюджетна політика має базуватися на принципах фіскальної стійкості, прозорості, цифровізації та участі громадськості. Результати дослідження мають практичне значення для формування стратегій публічного управління на місцевому рівні в Україні.

Ключові слова: бюджетна політика, теорії публічних фінансів, сталий розвиток, територіальні громади, фіскальна децентралізація, інклюзивність, цифровізація, інформаційні технології, зелена економіка, соціальна згуртованість

Публікацію підготовлено у рамках виконання Науково-дослідної роботи на тему «Інформаційно-комунікаційні технології для підвищення продуктивності та залученості людського капіталу в агросфері» (державний реєстраційний номер 0125U000008)

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку держави дедалі більшого значення набуває проблема трансформації бюджетної політики як ключового інструменту забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Світові виклики, пов'язані зі зміною клімату, глобальними економічними дисбалансами, міграційними процесами та постпандемічними наслідками, посилюють потребу в адаптації фінансових стратегій на місцевому рівні. Для України додатковим катализатором змін є протидія збройній агресії російської федерації, яка спричинила суттєві людські втрати, руйнування інфраструктури, поглиблення соціальних та економічних ризиків, що вимагає переосмислення підходів до бюджетного планування та фінансової децентралізації.

Забезпечення сталого розвитку територіальних громад у таких умовах неможливе без ефективної, гнучкої та прозорої бюджетної політики, орієнтованої на результат, інклюзивність та соціальну згуртованість. Трансформація бюджетної політики передбачає не лише зміну механізмів фінансування, а й впровадження нових інституційних підходів, зокрема зеленої бюджетної політики, програмно-цільового методу, залучення громадськості до формування бюджетів та врахування ризиків безпеки. Так, дослідження концептуальних основ трансформації бюджетної політики є надзвичайно актуальним для формування стійких, самодостатніх і безпечних територіальних громад в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Реалізація трансформаційної моделі бюджетної політики, зорієнтованої на сталий розвиток територіальних громад, потребує обґрунтування через глибоке теоретико-методологічне підґрунтя публічних фінансів. У цьому кон-

тексті цінними є праці класиків фінансової науки [1, 2, 4], а також концептуальні підходи до формування бюджетної політики в умовах сучасних економічних трансформацій, запропоновані в наукових доробках таких вчених [6-8, 11]. Актуальність посилення міжрівневої фіскальної інтеграції та ефективного акумулювання податкових ресурсів у структурі бюджетів громад в умовах децентралізації висвітлено у працях [5, 9, 10, 16, 17]. Особливу увагу в наукових дослідженнях приділено модернізації системи адміністрування місцевих податків і зборів, розширенню податкової автономії громад, цифровізації бюджетного процесу та запровадженню інноваційних інструментів прозорого управління публічними фінансами, що відображено в роботах [11, 13, 14, 18, 19]. У зазначених публікаціях підкреслюється роль антикризових бюджетних рішень, що враховують зростання ризиків та необхідність гнучкого перерозподілу ресурсів у відповідь на виклики воєнного та післявоєнного періодів. Водночас інституційно-організаційні засади формування нової архітектури фіскального простору, що охоплює взаємодію державних і місцевих фінансових інституцій, розвиток співпраці між ними та суб'єктами бізнесу, а також запровадження механізмів кооперативного управління спільними ресурсами, розкрито у наукових працях [3, 15, 20].

А втім, сучасний контекст протидії глобальним фінансовим викликам та ризикам воєнного часу в Україні вимагає модернізованих підходів до управління бюджетними ресурсами територіальних громад з урахуванням тенденцій оптимізації, цифрової трансформації та розвитку зеленої економіки.

МЕТА статті полягає в обґрунтуванні концептуальних засад трансформації бюджетної політики в умовах забезпечення сталого розвитку територіальних громад з ура-

хуванням сучасних глобальних викликів і специфіки національного безпекового середовища.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: метод логічного аналізу – для виявлення ключових понять і категорій бюджетної політики та сталого розвитку; системний підхід аналізу – для дослідження взаємозв'язків між елементами бюджетної політики та індикаторами розвитку громад; порівняльний аналіз аналізу – для оцінювання зарубіжного досвіду бюджетного реформування в умовах кризових впливів; метод узагальнення аналізу – для формулювання висновків про трансформаційні орієнтири бюджетної політики в Україні з акцентом на принципах сталого розвитку, інклюзивності та соціальної згуртованості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Західну наукову традицію трактування бюджетної політики сформовано під впливом класичних та неокласичних теорій державних фінансів, де бюджет розглядається як стратегічний інструмент економічного регулювання. Зокрема, один з провідних дослідників у сфері державного регулювання, Р. Масгрейв, наголошував, що бюджетна політика має три фундаментальні функції: алокаційну, дистрибутивну та стабілізаційну. Через бюджет держава не лише виконує перерозподіл ресурсів, а й забезпечує макроекономічну стабільність та стимулює економічне зростання [1, с. 18].

Цікавою є позиція А. Вагнера, який ще у XIX ст. сформулював закон зростання державних витратків, згідно з яким бюджетна політика повинна еволюціонувати відповідно до зростання суспільних потреб. На його переконання, чим вищий рівень економічного розвитку держави, тим вагомішою стає роль бюджетної політики як чинника фінансування суспільних благ [2, с. 241].

Сучасна англо-американська фінансова школа, представлена зокрема М. Блейндом, ідентифікує бюджетну політику як систему інструментів для балансування фінансальних потоків у межах дохідної та видаткової частини бюджету, спрямовану на досягнення фінансальної дисципліни та економічної ефективності [3, с. 93]. Дослідник наголошує, що ефективна бюджетна політика – це насамперед адаптивна політика, яка враховує циклічність економіки, соціальну чутливість і глобальні ризики.

Варто також відзначити підхід Е. Домара, згідно з яким бюджетна політика повинна бути орієнтована на підтримання динамічної рівноваги між рівнем державного боргу та темпами економічного зростання. Вчений підкреслював, що неконтрольований бюджетний дефіцит є потенційною загрозою для фінансової стійкості держави [4, с. 39].

В українському науковому дискурсі бюджетна політика традиційно розглядається через призму функціонування бюджетної системи в умовах децентралізації. Так, В. Дем'янишин зазначає, що бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно формування, розподілу і використання бюджетних ресурсів з метою забезпечення макроекономічної рівноваги, соціальної справедливості та ефективного функціонування сектору публічних фінансів [5, с. 12].

На думку І. Чугунова, бюджетна політика є визначальним інструментом державного регулювання розвитку соціально-економічних процесів. Учений розглядає її як

механізм реалізації фінансової стратегії держави, що охоплює питання доходів, витратків, міжбюджетного регулювання, управління боргом і податкового навантаження [6, с. 96].

Підсумовуючи, можна зазначити, що вітчизняна та зарубіжна наукова думка визнає бюджетну політику не лише інструментом фінансового регулювання, а й стратегічною основою соціально-економічного розвитку держави та її територіальних одиниць. Сучасні підходи до її розуміння фокусуються на багатофункціональності, адаптивності до викликів часу та ролі у забезпеченні сталого розвитку.

З метою систематизації ключових підходів до розуміння змісту та структури бюджетної політики доцільним є формування її концептуального бачення як багатокомпонентної категорії, що охоплює як нормативно-інституційні засади, так і механізми реалізації, цілі, принципи, інструменти та зовнішні чинники впливу. У сучасних умовах бюджетна політика не може залишатися лише технічним інструментом балансування дохідної та видаткової частин бюджету; вона постає як стратегічна платформа сталого розвитку, фінансової децентралізації та підвищення ефективності публічних фінансів. Її результативність визначається не лише якістю планування і адміністрування, а й наявністю чітко структурованої концептуальної основи, здатної забезпечити адаптацію до кризових викликів, зокрема воєнних і економічних загроз. На рис. 1 відображено узагальнену схему концептуальних засад бюджетної політики, яка охоплює основні блоки, що формують зміст і логіку її формування та реалізації в Україні [7].

Модернізаційні доміанти характеризуються посиленням фокусом уваги до реалізації бюджетної політики на базі цифровізації та трендів зеленої економіки з метою мінімізації внутрішніх й зовнішніх ризиків і посилення фінансової безпеки територіальних громад. В цьому ракурсі концепція «зеленої економіки» передбачає інтеграцію екологічних критеріїв у процес прийняття фінан-

Рис. 1. Структурно-логічна схема концептуальних засад бюджетної політики [7-10]

сових рішень. У глобальному просторі зростає роль зеленого бюджетування, кліматичного маркування витрат, а також податкових стимулів для екологічно відповідальної поведінки на місцевому рівні. Такі інструменти сприяють не лише досягненню цілей сталого розвитку, а й формуванню довгострокової фінансової стійкості територіальних громад.

Побудована структурно-логічна схема (рис. 1) відображає симбіотику концептуальних засад бюджетної політики та охоплює ключові компоненти, необхідні для її наукового обґрунтування, ефективної розробки і реалізації в сучасних умовах. Усі елементи є взаємопов'язаними (взаємодоповнюючими) й формують цілісну систему (бюджетного управління, орієнтовану на досягнення соціально-економічної стабільності та сталого розвитку).

Відзначимо, що теоретико-методологічна основа формується на базі класичних і сучасних фінансово-економічних доктрин, які визначають сутність, функції та інститути бюджетної політики. До неї відносяться підходи до бюджетного устрою, застосування програмно-цільового методу, принципів сталого розвитку та наукових методів оцінювання фіскальних рішень [8, с. 47].

Що стосується блоку «Принципи бюджетної політики», вони детермінуються як системоутворюючі засади, на яких базується побудова та реалізація бюджетної політики. Зокрема, принципи збалансованості, ефективності, прозорості, підзвітності, субсидіарності та соціальної справедливості відіграють одну з ключових ролей у забезпеченні довіри до бюджетної системи та результативності бюджетних рішень.

Цілі та стратегічні пріоритети визначають парадоксальне спрямування бюджетної політики: від забезпечення макроекономічної стабільності й фінансування суспільних благ до стимулювання економічного зростання, зменшення регіональних диспропорцій і посилення фінансової автономії територіальних громад [10, с. 12].

Водночас зазначимо, що інституційна архітектура охоплює органи, що формують та реалізують бюджетну політику, механізми міжбюджетних відносин, системи контролю та громадського залучення. Обов'язковими детермінантами цього блоку є формальні (законодавство, інституціональне забезпечення, регламенти, інструкції, методики тощо) та неформальні (політична домовленість між рівнями влади, інституційна культура управління фінансами, певні правила, традиції тощо) інститути бюджетної політики. До інструментів та механізмів належать податкові надходження, бюджетні видатки, механізми трансфертів, державні цільові програми, державний борг і запозичення. Ефективність застосування цих інструментів безпосередньо впливає на фінансову спроможність та соціальну результативність бюджетної політики [11].

Контекстуальні чинники – це зовнішні й внутрішні обставини, які суттєво впливають на характер і пріоритети бюджетної політики. Серед них – безпекові ризики (збройна агресія), економічна та соціальна нестабільність, глобальні виклики (пандемії, кліматична криза), інтеграція до ЄС, вимоги міжнародних донорів і рівень політичної культури.

Слід наголосити, що в умовах інтенсивної цифрової трансформації публічного управління важливим складником концептуальних засад бюджетної політики є цифрова та інформаційно-аналітична інфраструктура. Застосування сучасних електронних платформ, зокрема е-

Data, ІАС «Держбюджет», систем «Прозорий бюджет» та інтегрованих модулів з оцінювання ефективності витратків, забезпечує принципи відкритості, підзвітності та прозорості бюджетного процесу. Зазначені цифрові рішення слугують не лише інструментами оперативного управління бюджетними потоками, а й базою для впровадження КРІ-орієнтованого планування, бенчмаркінгу та сценарного прогнозування [12]. Значну роль відіграє також впровадження механізмів публічного контролю за бюджетними ресурсами, що формує передумови для підвищення фіскальної довіри населення, зниження корупційних ризиків і забезпечення ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. У цьому контексті цифровізація стає не лише технічним ресурсом, а й стратегічним фактором формування сучасної бюджетної політики, здатної оперативно реагувати на виклики, що постають перед державою й територіальними громадами, забезпечувати сталість фінансів і підвищувати якість публічних послуг.

Науковий дискурс про вплив бюджетної політики на розвиток територіальних громад у зарубіжній літературі вирізняється комплексністю аналітичних підходів, що базуються на багаторічному досвіді функціонування місцевого самоврядування та ефективного міжбюджетного регулювання. Одним із ґрунтовних прикладів є дослідження Г. Волмана та ін., де зазначено, що фіскальна політика центрального уряду істотно впливає на фінансову життєздатність місцевих органів влади, особливо в умовах рецесії [13, с. 7–12]. Автори підкреслюють, що органи місцевого самоврядування в країнах ОЕСР здійснюють понад 60% усіх державних інвестицій, а тому результативність будь-якої національної стратегії економічного відновлення значно залежить від фіскальної спроможності територіальних громад.

У дослідженні С. Котвал бюджетну політику розглянуто крізь призму оцінювання фіскального впливу на муніципальному рівні, що передбачає аналіз податкових надходжень, витрат на інфраструктуру та інвестиційний потенціал громад. Автор обґрунтовує необхідність врахування специфіки місцевого просторового розвитку у формуванні фіскальної стратегії на нижчих рівнях управління [14, с. 93–102]. Подібний аналітичний підхід простежується у публікації «Headwaters Economics», де йдеться про структурні вади національної фіскальної політики США, що, зокрема, обмежує інвестиційний потенціал сільських громад. В цьому сенсі акцент робиться на дисбалансі між зростанням місцевих потреб і недостатністю бюджетних ресурсів, який зумовлює залежність громад від монофункціональної економіки [15].

В українському науковому середовищі також простежується активний інтерес до проблеми впливу бюджетної політики на розвиток територіальних громад в умовах децентралізації та військово-політичних ризиків. Так, у дослідженні О. Квасниці та В. Русіна підкреслено, що реформи фінансової децентралізації в Україні значно активували потенціал місцевих бюджетів і сприяли соціально-економічному розвитку регіонів. Авторами наголошено, що трансформацію бюджетної політики спрямовано не лише на підвищення автономності, а й на зростання відповідальності органів місцевого самоврядування за ефективність використання бюджетних коштів [16, с. 54–59].

Актуальні аспекти впливу системних змін у бюджет-

ному регулюванні на фінансову ефективність громад розкрито у статті Г. Палвашової та І. Седікової, де досліджено фактори бюджетної стійкості, податкової дисципліни та прозорості в управлінні місцевими фінансами. Авторами зазначено, що оновлена бюджетна політика має ґрунтуватися на індикаторах розвитку, забезпеченні стратегічного планування та адаптації до кризових викликів, зокрема воєнних [17, с. 24–29].

Окремої уваги заслуговує аналітична база, напрацьована у межах програми «USAID DOBRE», в якій висвітлено зміну структури доходів громад у воєнний період, зокрема внаслідок міграції бізнесу, розгортання військової інфраструктури, надходжень із гуманітарної допомоги. Такий перерозподіл фінансових потоків вимагає перегляду традиційної моделі бюджетної політики та розвитку механізмів кризового управління на місцевому рівні [18].

Отже, як зарубіжні, так і вітчизняні наукові підходи підкреслюють важливу роль бюджетної політики у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад. Її ефективність зумовлюється рівнем фіскальної автономії, збалансованістю трансфертної системи, наявністю стратегічних орієнтирів та здатністю адаптуватися до зовнішніх викликів, включаючи воєнні ризики.

У сучасних умовах поліцентричного управління та децентралізації публічних фінансів трансформація бюджетної політики повинна ґрунтуватися на системному урахуванні потреб сталого розвитку територіальних громад. Реформування бюджетної політики на локальному рівні потребує не лише технічного оновлення інструментів, а й зміни парадигми – від адміністративно-контролюючої до стратегічно-орієнтованої та відкритої моделі управління, пріоритетно – на засадах транспарентності та резильєнтності. У цьому контексті доцільним є виокремлення таких ключових взаємопов'язаних напрямів трансформації:

1. *Інституційно-нормативна трансформація.* Вектор спрямовано на розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері бюджетного планування та прийняття фіскальних рішень. Передбачає адаптацію правового поля до принципів субсидіарності, зміцнення правових основ середньострокового бюджетного планування, диверсифікацію податкових повноважень, а також інтеграцію стратегічного і фінансового управління на рівні громади. Згідно з рекомендаціями OECD [9] ефективна бюджетна політика на місцевому рівні передбачає послідовне узгодження нормативної бази з цілями розвитку та підтримку інституційної спроможності та сприяння інклюзивному, сталому розвитку територіальних громад.

2. *Фінансова трансформація,* що передбачає вдосконалення доходної бази місцевих бюджетів, поступове зменшення залежності від трансфертів, запровадження сучасних підходів до оцінювання податкоспроможності територіальних громад. Пріоритетом є зміцнення фінансової самодостатності громад через локальні податки, партнерство з бізнесом, донорські програми (зокрема за участю міжнародних фінансових інституцій). В цьому сенсі влучно зазначають І. Луніна та М. Кравченко, що однією з умов сталого розвитку громад є формування стійкої, прогнозованої та структурно збалансованої доходної бази місцевих бюджетів, що дає змогу оперативного реагувати на виклики та забезпечувати розвиткові потреби [10, с. 10].

3. *Управлінсько-організаційна трансформація.* Цей

орієнтир містить розвиток спроможності громад управляти бюджетним процесом стратегічно, застосовуючи цифрові рішення, показники ефективності (KPI), участь громадськості та принципи прозорості. Застосування електронних систем (ІАС «Держбюджет», e-Data) підвищує якість прийняття рішень і зміцнює фіскальну дисципліну. Як слушно підкреслюють А. Крисоватий та Н. Синютка, одним з важливих векторів трансформації управління місцевими фінансами є впровадження партиципаторних механізмів, які активують участь громадськості у прийнятті бюджетних рішень, підвищують прозорість використання ресурсів та сприяють цифровізації бюджетного процесу. Залучення жителів громад до формування бюджету через цифрові інструменти не лише зміцнює фіскальну дисципліну, а й сприяє формуванню нової культури публічного управління, орієнтованої на результативність і довіру [19, с. 111].

4. *Соціо-економічна орієнтація бюджетної політики.* Цей напрям фокусує увагу на трансформації видаткової частини бюджету з урахуванням потреб у підвищенні якості життя в громаді. Перевага надається фінансуванню людського капіталу, безпекових, освітніх, медичних та інфраструктурних програм, що мають мультиплікативний ефект для місцевого економічного зростання.

5. *Екологізація бюджетного процесу.* Цей вектор передбачає інтеграцію екологічних пріоритетів у планування місцевих бюджетів: впровадження «зеленого бюджетування», оцінювання впливу бюджетних програм на довкілля, підтримка екологічної інфраструктури. Особливо актуально для громад, які розвиваються у межах екосистемних територій або зазнають впливу змін клімату. Як зазначає лауреат Нобелівської премії з економіки Е. Остром (2009), ефективне управління екологічно значущими ресурсами в громадах ґрунтується на принципах поліцентричного самоорганізованого господарювання, що може бути адаптовано до місцевого рівня бюджетного планування [20]. Дослідниця підкреслює, що громади, які активно залучені до оцінювання та моніторингу екологічних наслідків бюджетних програм, мають більше стимулів до відповідального використання ресурсів та підтримки екологічної інфраструктури. У цьому контексті «зелене бюджетування» стає механізмом, який дає змогу територіальним громадам інтегрувати кліматичні і екологічні виклики у свої фінансові рішення, що сприяє локальній екологічній стійкості й соціальній згуртованості.

6. *Кризостійкість і безпекова адаптація.* Напрямок передбачає адаптацію бюджетної політики до умов воєнного стану, внутрішнього переміщення населення, руйнування інфраструктури. Важливим складником фіскальної стійкості територіальних громад є їх спроможність формувати внутрішні фінансові резерви, оперативного акумулювати позабюджетні ресурси (зокрема донорську, гуманітарну та інвестиційну допомогу), а також застосовувати інструменти управління бюджетними ризиками. Така здатність набуває критичного значення в умовах обмеженого доступу до централізованої підтримки, особливо в періоди соціально-економічних чи безпекових криз. У цьому контексті особливо актуальністю набуває розроблення антикризових бюджетних сценаріїв, резервних фінансових механізмів та посилення гнучкості бюджетного планування на місцевому рівні.

Так, системне впровадження зазначених напрямів

трансформації бюджетної політики на рівні територіальних громад створює передумови для їх фінансової стійкості, підвищення ефективності місцевого управління та реалізації стратегічних цілей сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Отже, незважаючи на певну адаптацію органів місцевого самоврядування до реалізму протидії ризикам воєнного стану та докладання зусиль для нарощування фіскального потенціалу місцевих бюджетів, зокрема за рахунок податків і зборів, є низка проблем, які в тактичній перспективі можуть вплинути на забезпечення фінансової самостійності та незалежності бюджетів територіальних громад в Україні.

За результатами дослідження обґрунтовано необхідність трансформації бюджетної політики як ключового інструменту забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах сучасних глобальних та національних викликів. Виокремлено концептуальні засади бюджетної політики, які охоплюють методологічний базис, цілі та принципи, інституційне середовище, інформаційну інф-

раструктуру та інструменти реалізації. Розкрито модернізаційні напрями трансформації: інституційно-нормативну, фінансову, управлінсько-організаційну, соціо-економічну, екологічну та безпекову адаптацію.

Доведено, що системний підхід до реформування бюджетної політики з урахуванням цифровізації, екологізації, партисипативності та антикризової стійкості, сприятиме підвищенню ефективності публічних фінансів та соціально-економічній стабільності на локальному рівні. В умовах воєнного стану особливої ваги набуває впровадження гнучких бюджетних рішень, здатних оперативно реагувати на кризові ситуації, забезпечувати фінансову стабільність громад та підтримувати базові функції життєдіяльності на місцевому рівні.

Одержані результати може бути застосовано у формуванні стратегічних векторів удосконалення бюджетної політики в контексті стабілізації та розвитку територіальних громад, зокрема для підвищення фіскальної спроможності, адаптивності до кризових викликів, підтримки людського капіталу та забезпечення цілей сталого й інклюзивного зростання.

Список використаних джерел

1. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. New York, 1989. URL: https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Richard%20A.%20and%20Musgrave%20Peggy%20B.%201989%20%281973%29%20Public%20Finance%20in%20Theory%20and%20Practice_5th%20ed.pdf
2. Wagner A. Grundlegung der politischen Oekonomie. Leipzig, 1892. URL: <https://archive.org/details/grundlegungderp00wagngoog>
3. Blöndal M. Budget reform in OECD member countries: Common trends. OECD. *Journal on Budgeting*. 2003. Vol. 3. № 1. pp. 7–26.
4. Domar E.D. The «burden of the debt» and the national income. *American Economic Review*. 1944. Vol. 34. № 4. pp. 798–827.
5. Дем'янишин В.І. Бюджетна політика як інструмент фіскальної стабільності: теоретико-прикладний аспект. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 9–20.
6. Чугунов І.Я. Сучасні пріоритети бюджетної політики України. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 94–99.
7. Василик О.Д. Теорія і практика бюджетного процесу. Київ, 2008. 568 с.
8. Світлична Т.С., Петрук О.Ю. Бюджетна політика в умовах трансформаційних змін. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 42–57.
9. OECD. Recommendation on Budgetary Governance. OECD Council. 2015. URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/principles-budgetary-governance.htm>
10. Луніна І.О., Кравченко М.В. Цифровізація публічних фінансів в Україні: виклики та перспективи. *Фінанси України*. 2021. № 3. С. 7–22.
11. Дем'янишин В.Г., Ткачик Ф.П., Сішук М.П. Прагматизм формування та посилення фіскального потенціалу місцевих бюджетів в Україні. *Економічний аналіз*. 2024. Т. 34, № 3. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/6100>
12. Цифровізація публічних фінансів: нові інструменти прозорості та ефективності. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/cifrovizaciya-publichnikh-finansiv-novi-instrumenti-prozorosti-ta-efektivnosti-2589>
13. Wolman H., McManmon R., Bell M., Brunori D. National Fiscal Policy and Local Government during Recession and Fiscal Consolidation. George Washington Institute of Public Policy, 2014. URL: https://gwipp.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs6111/files/downloads/Wolman_NatFiscalPolicy_Feb2014_Vol1.pdf
14. Kotval Z. Fiscal Impact Analysis: Methods, Cases, and Intellectual Debate. Lincoln Institute of Land Policy, 2006. URL: <https://www.lincolinst.edu/app/uploads/legacy-files/pubfiles/kotval-wp06zk2.pdf>
15. Headwaters Economics. Fiscal policy is failing rural America. 2020. URL: <https://headwaterseconomics.org/tax-policy/fiscal-policy-failing-rural-america>
16. Квасниця О.В., Русін В.М. Вплив фінансової політики на розвиток регіонів в умовах децентралізації. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4. С. 54–59. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1648>
17. Палвашова Г.І., Седікова І.О. Бюджетна ефективність територіальних громад: вектор впливу системних змін. *ResearchGate*. 2023. URL: <https://www.researchgate.net/publication/378119562>
18. USAID DOBRE. Аналітичні матеріали щодо змін бюджетів громад у період війни. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/programs/dobre>
19. Крисоватий А. І., Синютка Н. Г. Партиципаторний бюджет як елемент діджиталізації фіскального простору України. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 110–117.
20. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, 1990. URL: https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf

References

1. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. New York, 1989. URL: https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Richard%20A.%20and%20Musgrave%20Peggy%20B.%201989%20%281973%29%20Public%20Finance%20in%20Theory%20and%20Practice_5th%20ed.pdf
2. Wagner A. Grundlegung der politischen Oekonomie. Leipzig, 1892. URL: <https://archive.org/details/grundlegungderp00wagngoog>

3. Blöndal M. Budget reform in OECD member countries: Common trends. *OECD. Journal on Budgeting*. 2003. Vol. 3. № 1. pp. 7–26.
4. Domar E.D. The «burden of the debt» and the national income. *American Economic Review*. 1944. Vol. 34. № 4. pp. 798–827.
5. Demianishyn V.I. Budget policy as an instrument of fiscal stability: theoretical and applied aspect. *Finansy Ukrainy*. 2020. № 3. pp. 9–20. [in Ukrainian].
6. Chuhunov I.Ya. Modern priorities of Ukraine's budget policy. *Ekonomika ta derzhava*. 2019. № 6. pp. 94–99. [in Ukrainian].
7. Vasylyk O.D. Theory and practice of the budget process. Kyiv, 2008. 568 p. [in Ukrainian].
8. Svitlychna T.S., Petruk O.Yu. Budget policy under transformational changes. *Finansy Ukrainy*. 2020. № 6. pp. 42–57. [in Ukrainian].
9. OECD. Recommendation on Budgetary Governance. OECD Council. 2015. URL: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/principles-budgetary-governance.htm>
10. Lunina I.O., Kravchenko M.V. Digitalization of public finances in Ukraine: challenges and prospects. *Finansy Ukrainy*. 2021. № 3. pp. 7–22. [in Ukrainian].
11. Demianyshyn V.H., Tkachyk F.P., Sishchuk M.P. Pragmatism of forming and strengthening the fiscal potential of local budgets in Ukraine. *Ekonomichnyi analiz*. 2024. Vol. 34, № 3. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/6100> [in Ukrainian].
12. Ministry of Finance of Ukraine. Digitalization of public finances: new tools for transparency and efficiency. 2021. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/cifrovizaciya-publichnikh-finansiv-novi-instrumenti-prozorosti-ta-efektivnosti-2589> [in Ukrainian].
13. Wolman H., McManmon R., Bell M., Brunori D. National Fiscal Policy and Local Government during Recession and Fiscal Consolidation. George Washington Institute of Public Policy, 2014. URL: https://gwipp.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs6111/files/downloads/Wolman_NatlFiscalPolicy_Feb2014_Vol1.pdf
14. Kotval Z. Fiscal Impact Analysis: Methods, Cases, and Intellectual Debate. Lincoln Institute of Land Policy, 2006. URL: <https://www.lincolninst.edu/app/uploads/legacy-files/pubfiles/kotval-wp06zk2.pdf>
15. Headwaters Economics. Fiscal policy is failing rural America. 2020. URL: <https://headwaterseconomics.org/tax-policy/fiscal-policy-failing-rural-america>
16. Kvasnytsia O.V., Rusin V.M. The impact of financial policy on regional development under decentralization. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2018. № 4, Pp. 54–59. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1648> [in Ukrainian].
17. Palvashova H.I., Sedikova I.O. Budget efficiency of territorial communities: vector of systemic change impact. *ResearchGate*. 2023. URL: <https://www.researchgate.net/publication/378119562> [in Ukrainian].
18. USAID DOBRE Analytical materials on changes in community budgets during the war. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/programs/dobre> [in Ukrainian].
19. Krysvatyi A.I., Syniutka N.H. Participatory budget as an element of digitalization of Ukraine's fiscal space. *Finansy Ukrainy*. 2019. № 11. pp. 110–117. [in Ukrainian].
20. Ostrom E. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, 1990. URL: https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf

Fedir TKACHYK

Doctor of Economics, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4783-6919>
e-mail: tkachyk.fp@gmail.com

Vitalii BACHYNSKYI

postgraduate student, West Ukrainian National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0488-367X>
e-mail: v.bachynskiy@st.wunu.edu.ua

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF BUDGETARY POLICY TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Introduction. In the context of global crises, military aggression, and decentralization reforms, the transformation of budgetary policy has become a key factor in ensuring the sustainable development of territorial communities in Ukraine. Particular importance is attached to enhancing the adaptability, transparency, and strategic orientation of public finance systems under security and climate challenges.

The purpose of the paper is to substantiate the conceptual foundations of budgetary policy transformation, taking into account fiscal decentralization, digitalization, green economy priorities, and the need for financial resilience of territorial communities.

Results. The paper systematizes theoretical approaches to understanding the essence and structure of budgetary policy based on classical and modern financial theories. A conceptual model of budget policy is developed, including key structural components: methodological basis, principles, institutional architecture, information infrastructure, and implementation tools. The authors highlight six modernization vectors: institutional-regulatory, financial, managerial, socio-economic, environmental, and security-oriented. Particular attention is paid to digital solutions, open financial data, participatory budgeting, and the integration of environmental indicators into local budget planning.

Conclusions. A comprehensive transformation of budgetary policy at the local level, aligned with strategic priorities of sustainable development, will strengthen fiscal autonomy, improve financial governance, and enhance the long-term resilience of territorial communities.

Keywords: budgetary policy, public finance theories, sustainable development, territorial communities, fiscal decentralization, inclusivity, digitalization, information technology, green economy, social cohesion

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.7.21>

УДК 336.7

Оксана Миколаївна ПОЛІНКЕВИЧ

д.е.н., професор, зав. кафедри, Луцький національний технічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>

e-mail: kravomp@gmail.com

Віктор Вікторович ТРИНЧУК

к.е.н., професор, зав. кафедри, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0159>

e-mail: wiktor.trynczuk@gmail.com

Валентина Петрівна ЛЕВЧЕНКО

д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8444-5960>

e-mail: valentyana.levchenko@gmail.com

Ірина Михайлівна ЗЕЛЕНИЦЯ

старший викладач, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4281>

e-mail: zelenitsa@ukr.net

ОВДП ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗНИЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ І ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ ТА ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІДВИЩЕНОЇ ВОЛАТИЛЬНОСТІ РИНКУ

У статті досліджено роль облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) як інструменту зниження інвестиційних ризиків та підтримки соціального добробуту в умовах воєнного стану та підвищеної волатильності фінансового ринку. Акцентовано на впливі ОВДП на розвиток системи пенсійного страхування в Україні, зокрема через їхню роль у формуванні інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів. Проаналізовано динаміку вкладень в ОВДП у 2022–2025 рр., обґрунтовано їх фіскальну та соціальну функцію в контексті фінансування державних соціальних зобов'язань, включаючи пенсійні виплати з урахуванням принципів сталого розвитку. Розкрито потенціал ОВДП як засобу фінансової стабільності та соціально орієнтованого інвестування.

Ключові слова: ОВДП, інвестиційні ризики, волатильність, соціальний добробут, пенсійне страхування, воєнний стан, фінансова стабільність, сталий розвиток

ВСТУП

У період воєнного стану та підвищеної волатильності ринку інвестори працюють в умовах високого рівня невизначеності, ризиків втрати капіталу, зниження ліквідності активів та ослаблення фінансових інститутів. У цьому разі зростає значення фінансових інструментів, які здатні не лише зберегти інвестиції, а й сприяти підтримці державного бюджету й виконанню соціальних функцій держави [1]. Одним з таких інструментів в Україні є облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), які стали ключовим механізмом мобілізації ресурсів на тлі військових дій в Україні.

ОВДП як державні боргові цінні папери є альтернативою традиційним інструментам інвестування та виконують важливу соціальну функцію – сприяють фінансуванню витрат на оборону, соціальне забезпечення та інші суспільно важливі потреби. Так, інвестування в ОВДП у сучасних умовах набуває значення як з позиції мінімізації фінансових ризиків, так і як форма участі громадян у зміцненні державної стійкості та соціального добробуту.

На сучасному етапі багато дослідників вирішували питання зниження інвестиційних ризиків і підтримки соціального добробуту в умовах воєнного стану та підвищеної волатильності ринку через ОВДП. Оскільки за об'єкт дослідження вибрано ОВДП, то варто охопити дослідження авторів, які ним займаються.

Ю. Боцман аналізував сучасний стан розвитку ринку

державних цінних паперів, зокрема ОВДП. Він ствердив, що фінансові рішення банків змінюють ринок державних цінних паперів. Це обумовлено різними аспектами фінансового ринку та макроекономічними умовами. Ним встановлено, що періоди інтенсивного зростання інвестицій у державні боргові цінні папери ідентичні періодам економічних криз. Після глобальної фінансової кризи 2008 р. економіка потребувала емісії облігацій внутрішньої державної позики. Після системної банківської кризи 2014–2016 рр. банки потребували додаткової капіталізації і випуску облігацій внутрішньої державної позики. У 2020 р., під час економічної кризи, яка спричинена пандемією COVID-19, відбулося зростання портфеля ОВДП, що сприяло зниженню облікової ставки НБУ. Важливим є висновок автора про те, що ринок державних цінних паперів не є привабливим для банків через високі ризики, пов'язані з кредитуванням, та обмежений попит на кредитні ресурси серед бізнесу та населення [2].

А. Абдуллаєва та М. Складанюк зазначили позитивні сторони інвестування в державні облігації. Вони приділили увагу військовим ОВДП. На первинному ринку їх може купити НБУ, мають вищу дохідність (9–12 % річних) за приблизно однакових ризиків, або ж вищу надійність за приблизно однакової дохідності. Дохід, отриманий від них не оподатковується та не потрібно підтверджувати джерело отримання коштів [3].

О. Пернарівський досліджував динаміку вкладень населення в ОВДП в умовах воєнного і виділив їх особ-

ливості. До переваг ОВДП належать високий рівень дохідності, заощадження інвестором 19,5 % свого доходу через відсутність оподаткування, 100% гарантія від держави незалежно від терміну боргового паперу та розміру інвестицій, можливість продажу облігацій на вторинному ринку за потреби, використання ОВДП в якості застави. Автором констатовано, що обсяги вкладень в ОВДП за період дії воєнного стану зросли більше ніж вдвічі з 25519 млн грн станом на 24.02.2022 р. до 55002 млн грн станом на 12.01.2024 р. Така поведінка населення може пояснюватись як патріотичними настроями, так і зростанням інвестиційної привабливості цих цінних паперів [4].

С. Міщенко, Л. Капранова, Д. Седіков досліджували трудовресурсну волатильність ринку праці України і зазначили, що вона має особливості, пов'язані зі скороченням чисельності населення України, національного депопуляцією за рахунок смертності населення працездатного віку, звуження процесу природного відтворення населення. Автори пропонують для подолання волатильності ринку праці розробити стратегію післявоєнного відтворення за територіально-просторовим підходом [5].

І. Буртняк, Н. Судук відстоюють тезу, що основна модель змінної в часі волатильності (ARCH-модель) застосовується для оцінювання вартості ризиків портфельних інвестицій. Специфіка функціонування фінансових ринків передбачає реєстрування біржових курсів та цін фінансових інструментів з незвично високою частотою. Найвищий її рівень стосується денних, годинних, хвилинних, поточних даних в інформаційних системах. Важливими є похідні інструменти на індикатори волатильності. Вони дають змогу хеджувати ризики, підсилюють вигоду від диверсифікації вкладень [6].

О. Полінкевич, О. Кузьмак, Р. Камінські, Л. Ліпич, В. Мальцева, В. Тринчук зазначили, що соціальний добробут є ключовим виміром сталого розвитку територій, що вимагає інституційної підтримки та фінансової стабільності. У цьому контексті ОВДП можуть бути розглянуті як інструмент підтримки державної спроможності виконувати соціальні функції в умовах кризових викликів. Підвищення фінансової грамотності суспільства є необхідною передумовою розширення участі населення у державному борговому фінансуванні, що, зі свого боку, посилює соціальну відповідальність та довіру до інституцій. Розвиток інструментів соціального інвестування дає змогу інтегрувати фінансові ринки у досягнення соціально значущих цілей. З цієї позиції державні облігації можуть перетворюватись з класичного боргового інструменту на компонент стратегії соціальної відповідальності держави [7-10].

Аналіз літературних джерел підтверджує, що ОВДП виступають ключовим фінансовим інструментом у періоди системних криз та економічної нестабільності. Як засвідчено у дослідженнях Ю. Боцмана, активація інвестицій у державні боргові інструменти є закономірною реакцією фінансового підвищення фінансової грамотності громадян є необхідною передумовою розширення участі населення у державному борговому фінансуванні, що, зі свого боку, посилює соціальну відповідальність та довіру до інституцій ринку на кризові явища, що підтверджується прикладами 2008, 2014–2016, 2020 та 2022–2024 рр. ОВДП у цей період стали джерелом підтримки ліквідності банківської системи, стабілізації бю-

джетного фінансування й уникнення колапсу кредитного ринку. Водночас дослідження А. Абдуллаєвої, М. Скляданок та О. Пернарівського демонструють зростання довіри до ОВДП серед населення, зокрема через запровадження військових облігацій з підвищеною дохідністю та безподатковим статусом. З огляду на висновки С. Міщенка та І. Буртняка ринок державних цінних паперів також пов'язано з ширшими завданнями, – такими як стабілізація трудового потенціалу та хеджування макроекономічної волатильності. Це розширює розуміння ролі ОВДП як не лише інвестиційного інструменту, а й елементу національної політики соціального добробуту й стійкості. У контексті сталого розвитку ОВДП забезпечують своєчасне фінансування базових соціальних потреб, знижують тиск на банківську систему та слугують фундаментом для післявоєнного відновлення. Ідеї, висвітлені у працях О. Полінкевич, О. Кузьмак, Р. Камінські, Л. Ліпич, В. Мальцева, В. Тринчук, розширюють розуміння функціоналу ОВДП як не лише фінансового, а й соціального інструменту підтримки сталості держави в умовах воєнного стану. Автори акцентують на тому, що соціальний добробут та економічна резильєнтність повинні бути інтегрованими у фінансову політику, зокрема через механізми інвестування, які стимулюють підтримку вразливих груп, розвиток соціальних послуг і забезпечення довіри до держави. Так, у світлі підходів О. Полінкевич, О. Кузьмак, Р. Камінські, Л. Ліпич, В. Мальцева, В. Тринчук ОВДП можуть і мають розглядатися не лише як спосіб управління інвестиційними ризиками, а й як інструмент довгострокового інвестування в соціальний капітал, що посилює стійкість держави та наближає Україну до моделей сталого розвитку, прийнятих у країнах ЄС.

Так, у сучасних умовах воєнного стану ОВДП є універсальним інструментом, що поєднує функції управління ризиками, стимулювання інвестицій, підтримки державних фінансів і соціального добробуту. Надалі перспективним вбачається розвиток соціально орієнтованих і «зелених» державних облігацій, що дасть змогу поглибити інтеграцію цього інструменту у стратегію сталого фінансового розвитку України. Різні дослідники визначають окремі аспекти, які є важливими для зниження інвестиційних ризиків та досягнення соціального добробуту в територіальній громаді. Вони зазначають про високу волатильність не лише фінансового ринку, але й трудового. ОВДП є тим інструментом, який допоможе знизити інвестиційні ризики. У роботі варто застосувати комплекс взаємодоповнюючих методів, що дають змогу дослідити ринок ОВДП як багатовимірне соціально-економічне явище з фінансової, соціальної та інституційної перспектив. Вибір методів зумовлено міждисциплінарним характером теми та необхідністю поєднати кількісну аналітику з якісною інтерпретацією результатів.

МЕТА статті – обґрунтувати роль ОВДП як ефективного фінансового інструменту зниження інвестиційних ризиків в умовах воєнного стану та високої ринкової волатильності, а також визначити їх потенціал у забезпеченні соціального добробуту та підтримці бюджетної стійкості держави в умовах кризових викликів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У роботі застосовано офіційні статистичні та аналі-

тичні дані, що відображають стан і динаміку ринку ОВДП в Україні в період з лютого 2022 р. до липня 2025 р. Основні джерела інформації: офіційні публікації Міністерства фінансів України, звіти та статистика Національного банку України, що стосуються обсягів ОВДП, Єдиний портал відкритих даних України (data.gov.ua). У дослідженні також застосовано публікації провідних українських економістів та науковців, серед яких: Ю. Боцман, А. Абдуллаєва, М. Складанюк, О. Пернарівський, О. Полінкевич та ін., що дало змогу сформулювати узагальнену теоретико-аналітичну базу. Для побудови таблиць і здійснення порівняльного аналізу застосовано дані з офіційних електронних ресурсів. Матеріали статті базуються на надійних, відкритих та актуальних джерелах, що забезпечують репрезентативність дослідження і достовірність отриманих висновків.

У роботі застосовано такі методи, як: метод абстрагування, узагальнення, системного, економіко-статистичного та інституціонального аналізу, порівняння, контент-аналізу наукових джерел, графічної інтерпретації, а також систематичний підхід. Також застосовано дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених.

РЕЗУЛЬТАТИ

Після початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. ринок фінансових активів в Україні зазнав різкої трансформації. Інвестори переорієнтувались з ризикових активів на більш консервативні інструменти з державною гарантією. У цьому контексті ОВДП стали привабливими з таких причин:

1. Гарантована виплата доходу та погашення основної суми боргу державою.

2. Висока доходність, яка зросла у відповідь на підвищення облікової ставки НБУ (середньозважена доходність гривневих ОВДП зросла від 10% у 2021 р. до 16,2% у травні 2025 р., у євро від 2,45 % у 2021 р. до 3,2 % у травні 2025 р.) [11].

3. Податкові пільги: звільнення фізичних осіб від податку на доходи з ОВДП.

4. Валютохеджування через облігації у доларах США або євро.

5. Висока ліквідність на вторинному ринку завдяки операціям банків та маркет-мейкерів.

У результаті з 2022 р. до 2024 р. обсяги інвестицій фізичних осіб в ОВДП зросли в рази, що свідчить про довіру до інструменту навіть в умовах загроз (табл. 1).

Аналіз динаміки загального обсягу ОВДП за період з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2025 р. свідчить про

стабільне та суттєве зростання інтересу до державних боргових інструментів. Загальний обсяг ОВДП збільшився на 852,1 млрд грн (на 83,9%), що свідчить про зміцнення ринку державних цінних паперів навіть в умовах воєнного стану.

Найбільш виражене зростання продемонстрували гривневі ОВДП – з 911,5 млрд грн у 2022 р. до понад 1,73 трлн грн станом на 24 лютого 2025 р. Це становить приріст у 88,6 %, що вказує на високий рівень довіри внутрішніх інвесторів до національної валюти та до державних гарантій. Ймовірно, цей тренд зумовлено податковими пільгами, високими ставками доходності, а також обмеженим доступом до альтернативних інструментів інвестування в умовах війни.

ОВДП, номіновані в дол. США, зросли на 25,75 млрд грн або на 28,7%. Попри більш помірну динаміку, валютні інструменти залишаються важливим сегментом ринку, що забезпечує інвесторам механізм валютного хеджування. Спостерігається зниження цього сегмента 18 липня 2025 р. порівняно з 24 лютим, що може бути пов'язано з частковими погашеннями або зміною портфельних стратегій інвесторів.

Найбільш динамічне зростання в процентному вимірі показали єврові ОВДП – понад 130% приросту за досліджуваний період. Це свідчить про поживлення попиту на інструменти в євро, хоча їх загальна частка у структурі ринку залишається відносно низькою. Ймовірно чинником такого зростання є розширення участі інституційних інвесторів та запровадження нових програм співпраці з європейськими фінансовими інституціями.

Загалом структура ринку демонструє переважання гривневих інструментів, що зумовлено державною політикою підтримки внутрішнього боргу, прагненням уникнути валютних ризиків, а також активацією населення у сфері інвестування в ОВДП. Це підтверджує, що державні облігації в Україні не лише виконують фінансову функцію, а й стали важливим інструментом фінансової стабільності та соціальної відповідальності як з боку держави, так і з боку інвесторів.

Соціальний добробут у період війни безпосередньо пов'язано зі здатністю держави своєчасно виплачувати пенсії, зарплати бюджетникам, забезпечувати підтримку внутрішньо переміщених осіб, медичні послуги та гуманітарну допомогу. ОВДП як джерело фінансування бюджету дають змогу утримувати ці функції в умовах падіння ВВП, зниження податкових надходжень та обмеженого доступу до зовнішніх ринків капіталу.

Таблиця 1 – ОВДП, які знаходяться в обігу, а номінально-амортизаційною вартістю у 2020–2022 рр., млн грн (побудовано за даними НБУ)

Дата	Усього	ОВДП, номіновані у грн	ОВДП, номіновані в дол. США	ОВДП, номіновані в Євро
24.02.2022	1015582	911494,96	89860,02	14226,68
24.02.2023	1430909	1318637,52	79678,04	32593,39
23.02.2024	1605270	1456169,78	112690,64	3609,98
24.02.2025	1867635	1719279,03	115613,92	32742,23
18.07.2025	1868486	1729229,08	108026,2	31230,72
Відхилення 24.02.2025/ 24.02.2022, +/-	852053,5	807784,07	25753,9	18515,55
Відхилення 24.02.2025/ 24.02.2022, %	83,90	88,62	28,66	130,15

Управління випуском та обігом ОВДП як інструментом боргової політики сприяє стабілізації фінансової системи країни загалом, що є необхідною умовою для довгострокового функціонування та розвитку пенсійної системи та забезпечення соціального захисту в Україні у складних умовах. Для недержавних пенсійних фондів ОВДП також є важливим інструментом формування інвестиційного портфеля, забезпечуючи низький ризик втрати капіталу та стабільний дохід, що сприяє збереженню пенсійних накопичень учасників [12, с. 156; 13]. ОВДП дають пенсійній системі змогу зменшити вплив інфляції та ринкової волатильності на накопичені кошти, забезпечуючи більш стабільну основу для майбутніх виплат пенсіонерам. Поєднання ОВДП та інструментів пенсійного страхування – це стратегія фінансової стійкості, яка дає змогу зберегти заощадження населення в умовах кризових явищ та підтримати економічну стабільність країни.

Кожна купівля ОВДП фізичними або інституційними інвесторами забезпечує пряме надходження коштів до бюджету. За даними Мінфіну, за період 2022–2024 рр. ОВДП дали змогу залучити понад 500 млрд грн, значну частину яких спрямовано на соціальні та оборонні витрати [14].

Інвестування в ОВДП таким способом виконує не лише економічну функцію – збереження та помірне зростання капіталу, – а й громадянську, підтримуючи державу в критичний момент.

Сталий розвиток передбачає збалансованість економічних, екологічних та соціальних процесів. У межах цієї концепції ОВДП можуть розглядатися як інструмент фінансування сталості, якщо кошти, залучені через них, спрямовано на довгострокові соціально значущі цілі:

- модернізацію енергетичної системи;
- підтримку екологічних ініціатив;
- забезпечення стійких транспортних систем;
- розбудову соціальної інфраструктури в регіонах, що постраждали від бойових дій.

Крім того, розвиток зелених державних облігацій (Green Bonds) та соціальних ОВДП (Social Bonds) може стати наступним кроком у вдосконаленні ринку цінних паперів в Україні. Така практика широко застосовується в ЄС, США, Канаді та Японії як один із інструментів ESG-фінансування.

Попри позитивні сторони, ринок ОВДП залишається вразливим до таких факторів:

- інфляційний тиск, що знижує реальну дохідність;
- політична нестабільність і ризики дефолту;
- конкуренція за ресурси між внутрішніми та зовнішніми джерелами фінансування;
- обмежена обізнаність громадян про механізм інвестування в ОВДП, що гальмує розширення ринку серед роздрібних інвесторів.

Подолання цих бар'єрів потребує більшої прозорості державної політики, фінансової грамотності населення та розвитку цифрових платформ для інвестування.

ВИСНОВКИ

Облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) в умовах воєнного стану та високої ринкової волатильності продемонстрували ефективність як універсальний фінансовий інструмент зниження інвестиційних ризиків, стабілізації економіки та підтримки соціального добро-

буту та бюджетної стійкості держави. Інвестування в державні облігації дало змогу фізичним та юридичним особам поєднати досягнення особистих фінансових цілей із громадянським внеском у підтримку країни. Одним з ключових напрямів застосування ОВДП є їх використання також у системі пенсійного страхування, зокрема як базового інструменту інвестування для недержавних пенсійних фондів.

У довгостроковій перспективі ОВДП можуть стати фундаментом для запуску механізмів сталого фінансування, якщо інструмент буде модернізовано відповідно до принципів ESG та з урахуванням міжнародних стандартів. Формування розвиненого ринку ОВДП здатне забезпечити стійкість фінансової системи, зберегти довіру інвесторів і створити основу для сталого соціально-економічного відновлення України.

Результати аналізу динаміки обсягу облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) в Україні за період з лютого 2022 р. до липня 2025 р. підтверджують ключову роль цього інструменту у забезпеченні фінансової стабільності держави, захисті інтересів інвесторів та підтримці соціального добробуту населення в умовах воєнного стану та економічної турбулентності. Загальне зростання портфеля ОВДП на понад 83% за три роки свідчить про системне посилення довіри до державних цінних паперів з боку як банківських, так і не банківських установ, а також фізичних осіб.

Особливо динамічне зростання демонструє сегмент гривневих ОВДП, що свідчить про переорієнтацію інвестиційної поведінки на національні фінансові інструменти. В умовах високої облікової ставки та стимулюючої податкової політики державні облігації стали привабливою альтернативою для збереження капіталу, особливо на фоні зниженого попиту на кредитні ресурси. Одночасно валютні ОВДП зберігають свою стратегічну роль як інструменти хеджування та стабілізації портфелів в умовах коливання валютного ринку.

Істотне значення має соціальний контекст функціонування ринку ОВДП. Інвестиції в ОВДП набули подвійної функції: з одного боку, вони знижують ризики для інвесторів, з іншого – забезпечують реалізацію функцій держави у сфері соціального захисту, підтримки внутрішньо переміщених осіб, забезпечення життєво важливих видатків на охорону здоров'я, освіту та оборону.

Крім того, ринок ОВДП має потенціал для подальшої трансформації у напрямі сталого та соціально орієнтованого фінансування. Зокрема, Україна може запозичити міжнародний досвід у впровадженні спеціалізованих випусків, – таких як «зелені» та «соціальні» облігації, – спрямованих на конкретні цілі: енергетичну модернізацію, відновлення інфраструктури у деокупованих регіонах, розвиток соціального підприємництва та підтримку вразливих верств населення.

Ринок ОВДП в умовах війни продемонстрував стратегічну гнучкість та суспільну значущість, зміцнюючи не лише фінансову, але й соціальну тканину держави.

Подальший розвиток цього інструменту вимагає поглиблення фінансової грамотності населення, діджиталізації механізмів інвестування, забезпечення прозорості державної боргової політики та орієнтації на цілі сталого розвитку, що відповідає як національним інтересам, так і стандартам ЄС.

Список використаних джерел

1. Polinkevych O., Trynchuk V., Klapkiv Y. Ekonomiczne konsekwencje wojny na Ukrainie dla swiata [in] *Economic, social and legal aspects of enterprise management context of the political and economic crisis* / ed. M. Dobska, R. Kamiński. Poznan, 2022. pp. 227-243. URL: https://www.researchgate.net/publication/366138633_Polinkevych_O_Trynchuk_V_Klapkiv_Ju_Ekonomiczne_konsekwencje_wojn_y_na_Ukrainie_dla_swiate
2. Боцман Ю. Роль банків у формуванні ринку державних цінних паперів: аналіз впливу та оцінка взаємодії. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-97>
3. Абдуллаєва А., Складанюк М. Особливості інвестування у військові облігації. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-52>
4. Пернарівський О. Державні облігації як інвестиційний інструмент для населення в умовах цифровізації та воєнного стану. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1(48). С. 73-78. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-9>
5. Міщенко С.О. та ін. Трудоресурсна волатильність у реалізації стратегії післявоєнного відтворення національного ринку праці України. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. №3 (69). С. 151-156. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-151-156](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-151-156)
6. Буртняк І., Судук Н. Модель визначення волатильності фондового ринку. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2022. № 302 (1). pp. 316-320. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-302-1-53>
7. Полінкевич О.М., Ліпич Л. Управління підприємницькими системами в цифровій економіці в умовах сталого розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 63. С. 18–28. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6302>
8. Polinkevych O., Kuzmak O., Kamiński R. Social welfare as a factor of sustainable development. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2023. Вип. 65. С. 35-48. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2023.65.0.6504>
9. Полінкевич О.М., Мальцева В.В., Тринчук В.В. Бізнес-технології в управлінні підприємством як основа сталого розвитку цифрового суспільства. *Інвестиції: теорія і практика*. 2023. № 24. С. 35-40. URL: <https://doi.org/10.32702/23066814.2023.24.35>
10. Полінкевич О.М. Комплементарність бізнесу та ЗВО задля адаптації ветеранів війни у суспільство добробуту. *Innovation and Sustainability*. 2024. № 1. С. 6-12. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.1.6.12>
11. Науменко М. Мінфін за 10 місяців залучив до держбюджету майже 500 млрд грн від продажу державних облігацій. *Еспресо*. 2024, 5 листопада. URL: https://espresso.tv/ekonomika-minfin-za-10-misyatsiv-zaluchiv-do-derzhbyudzhetu-mayzhe-500-mlrd-grn-vid-prodazhu-derzhavnikh-obligatsiy?utm_source=chatgpt.com
12. Шаліївська Л. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. Львів, 2020. 196 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/MONOHRAFIYA_Shaliyevska.pdf
13. Липко Н. Основні характеристики, особливості та недоліки інвестиційної стратегії недержавних пенсійних фондів в Україні. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2024. №79. С. 133-142. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-79-18>
14. ОВДП, які знаходяться в обігу за номінально-амортизаційною вартістю. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/t-bills>

References

1. Polinkevych O., Trynchuk V., Klapkiv Y. Ekonomiczne konsekwencje wojny na Ukrainie dla swiata [in] *Economic, social and legal aspects of enterprise management context of the political and economic crisis* / ed. M. Dobska, R. Kamiński. Poznan, 2022. pp. 227-243. URL: https://www.researchgate.net/publication/366138633_Polinkevych_O_Trynchuk_V_Klapkiv_Ju_Ekonomiczne_konsekwencje_wojn_y_na_Ukrainie_dla_swiate
2. Botsman Yu. The role of banks in shaping the government securities market: analysis of impact and assessment of interaction. *Economy and Society*. 2024. Issue 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-97> (in Ukrainian).
3. Abdullaeva A., Skladaniuk M. Features of investing in military bonds. *Economy and Society*. 2022. Issue 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-52> (in Ukrainian).
4. Pernarivsky O. Government bonds as an investment tool for the population in conditions of digitalization and martial law. *Sustainable economic development*. 2024. No. 1(48). pp. 73–78. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-9> (in Ukrainian).
5. Mishchenko S. O., Kapranova L. G., Sedikov D. V., et al. Labor resource volatility in the implementation of the post-war strategy for the restoration of the national labor market in Ukraine. *Economic Bulletin of Donbas*. 2022. No. 3 (69). Pp. 151–156. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3\(69\)-151-156](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-3(69)-151-156) (in Ukrainian).
6. Burtnyak I., Suduk N. Model for determining stock market volatility. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2022. No. 302 (1), 316-320. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-302-1-53> (in Ukrainian).
7. Polinkevych O.M., Lypych L. Management of entrepreneurial systems in the digital economy in the context of sustainable development. *Bulletin of Lviv University. Economic series*. 2022. Issue 63. pp. 18–28. <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6302> (in Ukrainian).
8. Polinkevych O., Kuzmak O., Kamiński R. Social welfare as a factor of sustainable development. *Bulletin of Lviv University. Economic series*. 2023. Issue 65. pp. 35-48. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2023.65.0.6504>
9. Polinkevych O.M., Maltseva V.V., Trynchuk V.V. Business technologies in enterprise management as the basis for sustainable development of a digital society. *Investments: Theory and Practice*. 2023. No. 24. pp. 35–40. URL: <https://doi.org/10.32702/23066814.2023.24.35> (in Ukrainian).
10. Polinkevych, O.M. Complementarity of business and higher education institutions for the adaptation of war veterans into a welfare society. *Innovation and Sustainability*. 2024. No. 1. pp. 6–12. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.1.6.12> (in Ukrainian).
11. Naumenko M. Ministry of Finance raised nearly UAH 500 billion for the state budget from the sale of government bonds in 10 months. *Espresso*. 2024, November 5. URL: https://espresso.tv/ekonomika-minfin-za-10-misyatsiv-zaluchiv-do-derzhbyudzhetu-mayzhe-500-mlrd-grn-vid-prodazhu-derzhavnikh-obligatsiy?utm_source=chatgpt.com (in Ukrainian).
12. Shaliyevska L. Pension provision in the system of economic security of the state: monograph. Lviv, 2020. 196 p. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/MONOHRAFIYA_Shaliyevska.pdf (in Ukrainian).
13. Lipko N. Main characteristics, features and disadvantages of the investment strategy of non-state pension funds in Ukraine. *Bulletin of the Lithuanian University of Economics. Economic Sciences*. 2024. No. 79. pp. 133-142. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-79-18> (in Ukrainian).
14. Government bonds in circulation at nominal amortized value. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/t-bills> (in Ukrainian).

Oksana POLINKEVYCH

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department, Lutsk National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>

e-mail: kravomp@gmail.com

Viktor TRYNCHUK

PhD in Economics, Professor, Head of the Department, Luhansk Taras Shevchenko National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0159>

e-mail: wiktor.trynczuk@gmail.com

Valentyna LEVCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Technology and Design

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8444-5960>

e-mail: valentyna.levchenko@gmail.com

Iryna ZELENITSIA

Senior Lecturer, Luhansk Taras Shevchenko National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4281>

e-mail: zelenitsa@ukr.net

GOVERNMENT BONDS AS A TOOL FOR REDUCING INVESTMENT RISKS AND SUPPORTING SOCIAL WELFARE AND PENSION INSURANCE IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW AND INCREASED MARKET VOLATILITY

Introduction. In the context of martial law, high market volatility, and macroeconomic uncertainty, domestic government bonds (OVDPs) have become a strategic financial instrument for Ukraine. Originally intended for public budget financing, OVDPs have evolved into a multifunctional mechanism for capital preservation, investment risk reduction, and support for critical state functions.

The purpose of the paper is to substantiate the importance of OVDPs as a reliable instrument for minimizing investment risks during times of crisis, as well as to evaluate their contribution to supporting social welfare and macro-financial stability.

Results. Based on data from the Ministry of Finance of Ukraine and the National Bank of Ukraine, the total volume of domestic government bonds increased by over 83% from February 2022 to July 2025. Hryvnia-denominated bonds demonstrated the most dynamic growth, increasing by nearly 89%, confirming their popularity among private and institutional investors due to high yields, tax exemptions, and state guarantees. Demand for foreign currency bonds remained stable, highlighting their role in portfolio diversification and currency risk hedging. This confirms that OVDPs fulfill not only fiscal but also social functions, acting as a form of financial patriotism and contributing to national resilience.

Conclusion. The findings indicate that OVDPs serve a dual purpose: they offer financial security and stable returns for investors while enabling the government to maintain essential social programs during crisis conditions. Enhancing transparency, increasing financial literacy among the population, and digitizing investment procedures are also essential to expanding public participation in the OVDP market and ensuring its long-term effectiveness as a socially responsible financial instrument.

Keywords: government bonds, investment risks, volatility, social welfare, sustainable development

Карина Миколаївна ТРОСТЯНСЬКА

к. е. н., доцент, докторант, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7970-9367>

e-mail: karina_tr@ukr.net

БАЗОВІ КОНЦЕПТИ ТА МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ

У статті досліджено трансформацію бізнес-моделей як багатofакторний процес, зумовлений взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників. Проаналізовано провідні підходи до структурування та управління змінами, включно з концепціями дизайну моделі та динамічних здатностей. Систематизовано чинники змін за ключовими компонентами моделі, охарактеризовано її дизайн як інструмент модульної та радикальної перебудови, описано механізм трансформації й обґрунтовано переваги гібридного підходу, що поєднує структурованість та системне бачення. Запропоновані результати може бути застосовано у наукових дослідженнях й практиці стратегічного управління підприємствами.

Ключові слова: бізнес-модель, дизайн бізнес-моделі, динамічні здатності, механізм трансформації

ВСТУП

У сучасних умовах глобальної конкуренції та швидкоплинних змін бізнес-середовища підприємства змушені постійно переглядати та адаптувати свої бізнес-моделі. Цифровізація економіки, поширення технологій Інтернету речей, штучного інтелекту (ШІ) та хмарних платформ, розвиток платформних рішень і моделей «as-a-service» радикально змінюють логіку створення, доставки та отримання цінності. Паралельно з цим екзогенні шоки (пандемія COVID-19, війна в Україні, зміни глобальних ланцюгів постачання та зростання геополітичної нестабільності) постають потужними каталізаторами трансформацій, що вимагають швидкої реакції від бізнесу.

Важливість вивчення трансформації бізнес-моделей зумовлено необхідністю забезпечення їх адаптивності та стійкості, що є ключовою передумовою збереження конкурентних переваг і досягнення довгострокового розвитку. Ця проблематика є водночас теоретично значущою, оскільки стосується розвитку концептуальної бази стратегічного менеджменту, та практично важливою, адже надає інструменти для розробки ефективних стратегій у турбулентному середовищі.

Останні вітчизняні дослідження зосереджено на двох основних напрямках: технологічному та кризовому. Перший охоплює вплив цифрових технологій (IoT, ШІ, хмарні платформи, блокчейн, Big Data, платформні моделі) на оновлення ціннісної пропозиції, каналів збуту та взаємодії з клієнтами. Другий пов'язано з адаптацією бізнес-моделей у кризових та посткризових умовах, зокрема під час пандемії та війни, з поетапними підходами до трансформації та врахуванням галузевої специфіки.

Попри значний внесок науковців, у дослідженнях залишаються прогалини, переважно частину робіт зосереджено або на технологічних драйверах, або на окремих кризових чинниках, тоді як інтегрований підхід, що поєднує факторний і процесний аналіз трансформацій, подано недостатньо.

МЕТА статті полягає у дослідженні концептуальних засад трансформації бізнес-моделей та визначенні чинників і підходів, що забезпечують їх ефективну адаптацію до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано: методи системного аналізу та уза-

гальнення для визначення базових концептів трансформації бізнес-моделей і виокремлення їх ключових етапів; структурно-логічний підхід для побудови схеми процесу трансформації, що відображає послідовність та зміст основних стадій змін. Теоретичні положення ґрунтуються на критичному огляді сучасних наукових джерел та узагальненні емпіричних прикладів з міжнародної і вітчизняної практики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття «бізнес-модель» сьогодні розглядають як універсальний спосіб опису того, як організація створює, доставляє та захоплює цінність у широкому економічному, соціальному чи культурному контексті. Значний внесок у формування сучасної концепції зробили А. Osterwalder та Y. Pigneur, запропонувавши Business Model Canvas (BMC) – шаблон з дев'яти блоків, що дає змогу візуально моделювати бізнес-моделі [1]. Попри популярність серед практиків, цей інструмент критикують за певну «статичність», оскільки він обмежено відображає зміну стратегії та взаємодії компонентів. С. Zott та R. Amit розвинули цю ідею через концепцію Activity System, що розглядає бізнес-модель як мережу взаємопов'язаних дій, які створюють цінність у конкретному контексті [2]. Такий підхід дає змогу дослідити внутрішні механізми розроблення та еволюції моделі.

Трансформація бізнес-моделі – це глибока перебудова її структури, що охоплює ціннісну пропозицію, канали доставки, ресурси та партнерства. Вона може бути поступовою або радикальною залежно від інтенсивності зовнішніх змін. Важливим пояснювальним підходом є концепція динамічних здатностей (dynamic business model framework), що охоплює три складники: виявлення можливостей і загроз (sensing), реалізацію можливостей (seizing) та оновлення структури і ресурсів (transforming) [3]. Ці здатності безпосередньо пов'язано із трансформацією бізнес-моделі, адже забезпечують швидку адаптацію до викликів середовища. Поєднання цього підходу із системним мисленням допомагає зберегти внутрішню узгодженість під час змін.

Дизайн бізнес-моделі визначає її здатність до своєчасної та цілеспрямованої трансформації. На думку С. Zott та R. Amit, він є системою взаємопов'язаних дій, орієнтованою на новизну, ефективність, комплементарність і кооперацію [2]. Це означає, що зміни можуть стосуватися не лише

продукту чи ресурсів, а й логіки взаємодії в межах бізнес-екосистеми. А. Osterwalder та Y. Pigneur зробили BMC універсальним інструментом для швидких ітеративних змін [1]. Подальші розробки, зокрема St. Gallen Business Model Navigator, Triple Layered BMC, Compass Method, а також інструменти на основі ШІ та LLM-моделювання розширили можливості дизайну, інтегрувавши соціальні, екологічні та цифрові аспекти.

Отже, дизайн бізнес-моделі є не лише інструментом її створення, а й важливим механізмом трансформації від зміни окремих компонентів до переосмислення логіки створення цінності. Структуровані підходи, як-от BMC, забезпечують прозорість і простоту впровадження змін, тоді як концептуальні, наприклад, концепція динамічних здатностей чи Activity System, підвищують стратегічну гнучкість та інноваційність. Оптимальним для управління трансформаціями є поєднання BMC та Activity System. Перший інструмент дає змогу чітко візуалізувати логіку створення, доставки та захоплення цінності й визначити зони для змін, другий доповнює його стратегічною перспективою та орієнтацією на перебудову взаємодій у межах екосистеми. Синергія цих підходів забезпечує і керуваність процесу змін, і стратегічну гнучкість, створюючи умови як для поетапного вдосконалення, так і для радикальної перебудови бізнесу.

Трансформація бізнес-моделей є важливим процесом, зумовленим як впливом об'єктивних зовнішніх чинників, так і потребою у внутрішніх змінах, спрямованих на підвищення ефективності бізнес-процесів (табл. 1).

Процес трансформації бізнес-моделі є послідовністю взаємопов'язаних етапів, кожен з яких виконує чітко визначену функцію в адаптації підприємства до нових умов середовища (рис. 1).

Першим етапом є ініціація трансформації, що полягає у виявленні сигналів змін: як зовнішніх (технологічні інновації, зміни регуляторного середовища, поведінкові зсуви споживачів), так і внутрішніх (необхідність оптимізації витрат, пошук нових джерел доходу). На цьому

Рис. 1. Основні компоненти механізму трансформації бізнес-моделі (розроблено автором)

етапі формується усвідомлення потреби змін та визначаються ключові проблеми, що потребують вирішення.

Другий етап становить стратегічне планування змін бізнес-моделі, що передбачає аналіз поточної конфігурації моделі, оцінювання доступних ресурсів, визначення цільових параметрів і розроблення сценаріїв трансформації. Тут важливо інтегрувати як довгострокові стратегічні орієнтири, так і гнучкі тактичні кроки.

Третій етап – реалізація трансформації, коли обраний сценарій втілюється в конкретних організаційних, технологічних і ринкових рішеннях. Цей процес може включати запуск нових продуктів, зміну каналів збуту, впровадження цифрових інструментів або реорганізацію бізнес-процесів.

На четвертому етапі відбувається адаптація організації, зміст якої полягає в узгодженні оновленої бізнес-моделі з корпоративною культурою, системою управління та усталеними поведінковими патернами персоналу.

Цей етап передбачає інтеграцію змін у щоденну діяльність підприємства та формування нового, стабільного операційного ритму, що забезпечує стійке функціону-

Таблиця 1 – Групи чинників трансформації бізнес-моделей за компонентами BMC (складено автором)

Компонент бізнес-моделі	Ключові групи зовнішніх чинників	Ключові групи внутрішніх чинників	Характер впливу на трансформацію
Ціннісна пропозиція	Технологічні прориви; зміна ринкових стандартів; посилення конкуренції	Актуалізація продуктового портфеля; підвищення ефективності створення цінності	Формує необхідність оновлення та диференціації пропозицій
Сегменти клієнтів	Соціально-демографічні зрушення; глобалізація попиту	Пошук нових ринкових ніш; переорієнтація на більш прибуткові сегменти	Зумовлює перерозподіл фокусу на нові або більш вигідні сегменти
Канали збуту	Розвиток цифрової комерції; інновації в логістиці	Оптимізація витрат на доставку; інтеграція омніканальних стратегій	Сприяє підвищенню ефективності та доступності продукту
Взаємовідносини з клієнтами	Підвищення очікувань клієнтів; цифровізація комунікацій	Підвищення якості сервісу; впровадження CRM-рішень	Забезпечує персоналізацію та зміцнення лояльності
Джерела доходів	Зміни в купівельній спроможності; нові ринкові моделі монетизації	Диверсифікація джерел прибутку; адаптація цінової політики	Оптимізує фінансову стійкість
Ключові ресурси	Дефіцит ресурсів; регуляторні та екологічні вимоги	Розвиток компетенцій; раціоналізація використання активів	Змінює структуру ресурсного забезпечення
Ключові види діяльності	Автоматизація та нові регуляторні стандарти; конкурентний тиск	Інноваційне оновлення процесів; реорганізація операцій	Підвищує ефективність і гнучкість операцій
Ключові партнери	Зміна доступності ресурсів; стратегічні альянси конкурентів	Оптимізація партнерської мережі; вихід на нові ринки через кооперацію	Розширює або переосмислює мережу взаємодій
Структура витрат	Зростання собівартості; податкові коливання	Впровадження ощадливих методів; контроль витрат	Зменшує фінансові ризики та підвищує ефективність

вання моделі в оновлених умовах.

Завершальним етапом є оцінювання ефективності та коригування бізнес-моделі, що передбачає аналіз результатів трансформації за визначеними критеріями (фінансовими, операційними, ринковими) та внесення необхідних змін. Це дає змогу забезпечити безперервність процесу вдосконалення та підтримувати стратегічну релевантність бізнес-моделі в умовах турбулентного середовища.

Так, процес трансформації бізнес-моделі можна розглядати як безперервний цикл, в якому результати кожної ітерації стають основою для наступного етапу змін. Це відповідає сучасним підходам до управління динамічними організаційними системами, що функціонують у середовищі з високою швидкістю змін та невизначеністю.

ВИСНОВКИ

Дослідження показало, що трансформація бізнес-моделей є багатофакторним процесом, в якому взаємодіють зовнішні та внутрішні чинники, структуровані за логікою Business Model Canvas. Дизайн бізнес-моделі визначає її здатність до адаптації: структуровані інструменти, як-от Business Model Canvas, забезпечують

прозорість і керованість модульних змін, тоді як системні підходи на кшталт Activity System дають змогу здійснювати глибоку реконфігурацію логіки взаємодії. Механізм трансформації доцільно розглядати як послідовність етапів від ініціації до оцінювання результатів і коригування, що забезпечує цілісність процесу змін.

Наукова новизна полягає в інтеграції факторного та процесного підходів до аналізу трансформації бізнес-моделей і розробленні гібридного підходу, який поєднує переваги Business Model Canvas та Activity System для поєднання операційної керованості й стратегічної гнучкості. Практичне значення полягає у створенні концептуально-методологічного підґрунтя для планування та впровадження адаптивних і стійких бізнес-моделей з урахуванням динаміки ринку та технологічних викликів.

Перспективи подальших досліджень полягають у емпіричній перевірці запропонованого підходу на прикладі підприємств різних галузей та масштабів, а також у розробленні галузевих адаптацій механізму трансформації з урахуванням специфіки ринкових і технологічних умов.

References

1. Osterwalder A., Pigneur Y. *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. Hoboken, 2010. 288 p.
2. Zott C., Amit R. *Business Model Design: An Activity System Perspective*. *Long Range Planning*. 2010. Vol. 43, Issue 2–3. pp. 216–226. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2009.07.004>
3. Teece D.J., Pisano G., Shuen A. *Dynamic Capabilities and Strategic Management*. *Strategic Management Journal*. 1997. Vol. 18, No. 7. pp. 509–533.

Karyna TROSTIANSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Postdoctoral researcher, Oles Honchar Dnipro National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7970-9367>

e-mail: karina_tr@ukr.net

BASIC CONCEPTS AND MECHANISMS OF BUSINESS MODEL TRANSFORMATION

The paper examines the transformation of business models as a multifactor process driven by the interaction of external and internal factors and requiring a comprehensive approach to change management. The introduction substantiates the relevance of the topic in the context of rapid technological, economic, and social shifts, and emphasizes the importance of business model adaptability for maintaining competitiveness. Modern scholarly approaches to defining the essence of a business model and its design are analyzed, in particular the Business Model Canvas, the activity system, and the concept of dynamic capabilities, which explain the mechanisms of business model adaptation and development. It is noted that the optimal approach to managing transformations combines structured and systemic perspectives, ensuring both operational controllability and strategic flexibility. The purpose of the paper is to explore the conceptual foundations of business model transformation and to identify the factors and approaches that ensure their effective adaptation to changes in the external and internal environment. The research results include: systematization of business model transformation factors according to the logic of the Business Model Canvas; characterization of business model design as a tool for both modular and radical restructuring; determination of the role of dynamic capabilities (sensing, seizing, transforming) in ensuring adaptability; description of the transformation mechanism as a sequence of stages from change initiation to results evaluation; substantiation of the advantages of a hybrid approach combining the Business Model Canvas and the Activity System. The conclusions confirm that business model design is a key factor in successful transformation, as it determines the transparency of the change process, its flexibility, and strategic coherence. The proposed conceptual and methodological framework can serve as a scientific basis for further research, as well as a practical tool for strategic planning and implementation of adaptive and resilient business models in a dynamic environment.

Keywords: business model, business model design, dynamic capabilities, transformation mechanism